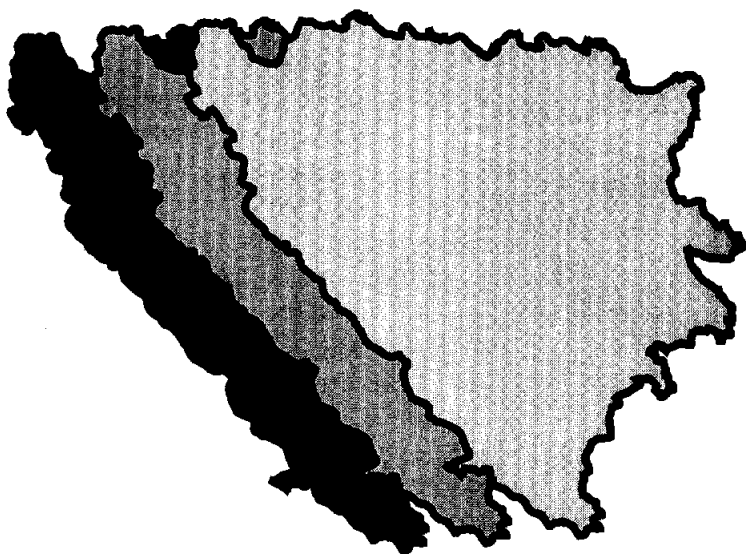

IZBORI

U BOSNI I HERCEGOVINI '90.

Analiza izbornog procesa

0323-0140

Suad Arnautović

IZBORI U BOSNI I HERCEGOVINI '90.

Analiza izbornog procesa

PROMOCULT
Sarajevo, 1996. godine

Recenzija: Prof. dr. Atif Purivatra
Prof. dr. Safet Halilović,
Prof. dr. Hidajet Repovac

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

UDK 342.8(497.15)(048.83)

ARNAUTOVIĆ, Suad

Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa
/ Suad Arnautović. - [1. izd.]. - Sarajevo: Promocult,
1996. - 249 str. : tabele ; 21 cm. - (Biblioteka Politološka misao;
kolo 1, knj. 1)

Sadrži i: Ustavni, zakonski i podzakonski propisi o izborima u BiH
1990. - Bibliografija uz svako poglavlje; bibliografske i druge
bilješke uz tekst

Urednik izdanja: prof. dr. Halim Mulaibrahimović

Prema mišljenju Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta R/F BiH broj 02-413-4319/95 od 21.08.1995. godine ova knjiga je proizvod iz člana 19. tačka 12. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.

Biblioteka "POLITOLOŠKA MISAO"

I kolo, knjiga 1.

Suad Arnautović

IZBORI U BOSNI I HERCEGOVINI '90.

Analiza izbornog procesa

Izdaje: "PROMOCULT", Sarajevo

Za izdavača: Samira Katica - Arnautović

Prvo izdanje

Tiraž: 500 primjeraka

Štampa: MÜLLER

Za štampariju: Darije Müller

DTP: Nadir Smajlagić

*Knjiga se izdaje uz finansijsku potporu The SOROS
Foundations - Open Society Fund Bosnia and Herzegovina
SOROŠ Fondacija - Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine*

UMJESTO PREDGOVORA

Studija je pripremana tokom ratnih godina - 1994/95 godine.

Glavni predmet studije je izborni proces proveden u kompetitivnim izborima u Bosni i Hercegovini 1990. godine. Svi dotadani izbori u BiH (od 1945. do 1990.) pripadaju kategoriji nekompetitivnih izbora, jer su se zasnivali na neslobodi izbora i nemogućnosti odabira odgovarajuće političke opcije i kandidata. Ova kvalifikacija važi i za tzv. delegatske izbore, koji su bili posljednji oblik nekompetitivnih izbora, što su potvrdila i longitudinalna empirijska istraživanja delegatskih izbora (Kasapović, Šiber i dr.).

U studiji se analizira geneza političkog organiziranja u BiH, primjenjeni izborni model, uloga javnog mnjenja i televizije, kao i drugi elementi izbornog procesa. Ipak, težište istraživanja je na rezultatima izbora i alokaciji osvojenih mandata. Svakako, ovaj rad nije cjeloviti prikaz izbornog procesa 1990. (na primjer izostavljena je, zbog nedostupnosti podataka, cjelokupna oblast finansiranja stranaka i utroška sredstava u izornoj kampanji) dakle područja koje je veoma široko i čije apsolutno sagledavanje zahtjeva svestranija multidisciplinarna istraživanja, što ipak nije ambicija ovoga rukopisa.

Istraživanje ovog područja ima izuzetno političko i naučno značenje. Zbog toga čudi da istraživanjima izbora u BiH u proteklom periodu nije posvećena dužna pažnja. Izborima 1990. godine otpočelo je novo političko razdoblje Bosne i Hercegovine, koje se sastojalo u neprekidnoj borbi (prvo političkoj, a potom i oružanoj) za utemeljenje novog političkog poretka i osamostaljene države Bosne i Hercegovine. Slobodni izbori smatraju se prvim stupnjom prijelaza iz totalitarnog u demokratski politički poredak. U BiH, kao uostalom i u drugim ex-jugoslovenskim republikama, taj čin je istovremeno bio i prvi korak na stvaranju (obnavljanju) nezavisne, suverene države sa svim ustanovama koje jednu takvu državu čine: kolektivni šef, Skupština i Vlada, političke stranke, a nakon čina međunarodnog priznanja 6.4.1992. i ostale ustanove (vojska i diplomatija). Takav kontekst, a posebno čin izvršene agresije i pokušaj nasilnog prekida demokratskog procesa u BiH, izbore u BiH iz 1990. čine jednim od najznačajnijih političkih događaja novije bosanskohercegovačke historije. Izbori u BiH 1990. nisu se odvijali u normalnim okolnostima, te ih je utoliko teže podvesti pod već ustanovljena i poznata pravila i modele. Odstupanja od utvrđenih obrazaca rezultat su posebnih političkih, kulturnih, historijskih i socijalnih uvjeta u BiH u vrijeme izbora.

Studija je podjeljena u tri dijela.

U prvome dijelu, koji čini njenu suštinu, izložena je historijska komparacija političkog organiziranja i postignutih rezultata izbora u BiH tokom historije izbornog nadmetanja na tlu BiH. Također, date su osnovne naznake izbornog sistema i primjenjenog izbornog modela u BiH 1990.; temeljne političke orijentacije pred izbore; rezultati ispitivanja javnog mnjenja; uloga TV; stranačka izdavačka djelatnost tokom izborne kampanje; postignuti rezultati; neke pojave neregularnosti; izborna geografija; te zaključna analiza izbornog procesa.

U drugom, dosta kraćem dijelu, navedene su političke stranke koje djeluju u BiH i nakon nešto više od pet godina poslije obavljenih izbora 1990. Kako se radi o sasvim drugačijoj političkoj situaciji nego onoj koja je bila 1990., stranke su navedene prema kombiniranim

kriterijima: po mjestu registracije (Federacija BiH - srpski entitet), parlamentarnoj snazi, te eventualnim procjenama uspjeha na izborima u BiH 1996.

Treći dio čini dodatak u kojem su navedeni svi bitni zakonski i podzakonski propisi koji su relevantni za izborni proces u BiH 1990. I pored dileme da li priložiti ove propise ili ne, ipak sam se odlučio da ih objavim, iz najmanje dva razloga. Na prvom mjestu je želja da se analitičarima izbora, ali i svim drugim učesnicima u izbornom postupku pruži mogućnost da sve propise o izborima u BiH 1990. imaju na jednom mjestu, radi preglednosti i lakšeg snalaženja. Drugi razlog je što sam želio prikazati lutanja i nedosljednosti vladajućih struktura u donošenju tih propisa. Ta lutanja nisu samo plod neznanja, nego prije svega ispoljavanja (zloupotrebe) političke moći i manipulacije koja je često opravdavana ratnom situacijom.

To se naročito da primjetiti u pitanjima izbora članova Predsjedništva, donošenju nekih rješenja koja su klasični primjeri ikompatibilnosti zakonodavne i izvršne vlasti (ambasadori - poslanici) i tsl. U cilju komparacije nekih rješenja u ovome djelu je priložen i Aneks 3 dejtonskog sporazuma o izborima. Mišljenja sam da će ovaj dodatak biti od koristi čitaocu.

I na kraju, želio bih da se zahvalim recenzentima prof.dr Atifu Purivatri, prof.dr Safetu Haliloviću i prof.dr Hidajetu Repovcu na korisnim sugestijama i recenzijama; Fondu Otvoreno društvo BiH - Fondaciji Soroš na finansijskoj pomoći; g. Nadiru Smajlagiću na kompjutorskoj obradi teksta i dizajnu publikacije; te prof.dr Halimu Mulaibrahimoviću na korisnim sugestijama i uređenju studije. Također, zahvaljujem se i svim ostalim saradnicima preduzeća PROMOCULT na pomoći pri objavljivanju ove knjige. Posebnu zahvalnost dugujem mojoj porodici na pomoći i razumjevanju.

U Sarajevu, marta - aprila 1996.

Suad Arnautović

IZ RECENZIJE

Rukopis Suada Arnautovića, dipl. politologa iz Sarajeva, spada u područje izbornih studija i kao takav izuzetno je potreban bosanskohercegovačkoj politološkoj nauci i političkoj javnosti uopće. Iako je rad nevelikog obima autor je uspio da u sažetim crtama da osnovne, i za ovakvu vrstu studija, neophodne teorijske napomene koje čitaoca upoznaju sa genezom izbornog sistema koji u trijadi: izborni sistem, stranački sistem i politički sistem u suštini čini temelj moderne političke konstitucije savremenih demokratskih država. Zbog toga istraživanje ovog područja ima izuzetno političko i naučno značenje.

Prvim kompetitivnim izborima u BiH nakon drugog svjetskog rata otpočelo je i novo razdoblje autentične bosanskohercegovačke politike. Na političkoj sceni su se javile stranke sa autentičnim bosanskim političkim senzibilitetom, kao i stranke koje su svojim programima zastupale što prikriveno što eksplicitnije antibosanske političke platforme. Naša nauka, i pored izražene društvene potrebe, nije analizi izbora u BiH 1990. godine sa tog aspekta posvetila potrebnu pažnju. Tako se i desilo da ni u naučnim, niti u stručnim, pa čak ni u publicističkim radovima, nemamo dovoljno analitički obrađene izbore u BiH '1990. kao izuzetan, historijski fenomen. Stoga ovaj rad Suada Arnautovića predstavlja doprinos analizi političkog javnog mnjenja i opredjeljivanja birača na višestranačkim izborima 1990. napose što je autor uspio da prikupi i pregledno sistematizira relevantne statističke podatke o učesnicima u izornoj trci i polučeni rezultatima, vodeći se pri tome temeljnim metodološkim zakonitostima utvrđenim u okviru političke nauke i sociologije izbora.

Političke konsekvence izbornih sistema i izbornih rezultata bitno je područje izbornih studija. Političke kosekvencije izbornog modela, ne sistema u BiH gdje su kombinovani poznati sistemi proporcionalnog (razmjernog) predstavništva i većinskog sistema odgovarali su naslijeđenoj političkoj konstituciji bh. parlamenta sa dva vijeća (Vijeće općina i Vijeće građana), te Predsjedništvom BiH kao reprezentativnim predsjedničkim organom. Međutim, autor s pravom ukazuje na neodrživost takvog modela u nekim narednim izborima u BiH, a posebno na neodrživost ovakve parlamentarne strukture, s obzirom na izostanak nekih, od četiri poznata načela demokratskih kompetitivnih izbora (načelo općosti, jednakosti, tajnosti i neposrednosti), odnosno odsustva načela jednakosti izbornog prava, posebno kod glasanja za poslanike za Vijeće općina.

Mislim da je opravdano što je autor predvidio da u okviru ove rasprave o opredjeljivanju birača na izborima u BiH 1990. godine priloži i značajnije zakonske akte kojim su regulirani izbori '90. To pored svoje dokumentacione vrijednosti ima i praktičnu svrsihodnost jer pruža mogućnost čitaocu ne samo da se podsjeti na izbornu legislativu nego da u traganju za novim rješenjima za buduće vrijeme ima jasnu predstavu o lošim rješenjima iz predhodnih izbora.

Prof. dr Safet Halilović
 Fakultet političkih nauka
 Sarajevo

"Zapad je od nas tražio da oborimo komunizam i da izvedemo narod na izbore. Mi smo to učinili".

*(Stjepan Kljuić,
"Oslobođenje", 05.09.1995.)*

"Srpski narod se sporo laća oružja, ali ga vrlo sporo i ostavlja..."

Mi smo odlučni u tome da ćemo se baviti politikom, sve dok je to moguće. Kad se ne bude mogla voditi politika, srpski narod će nam se zahvaliti i sam će voditi rat. Stranka neće voditi rat, ako do njega dođe, već čitav narod."

*(Radovan Karadžić,
"Oslobođenje", 2.10.1990.)*

"Sa punom odgovornošću kažem ovdje: muslimanski narod oružjem će braniti Bosnu. Moram da kažem tako ozbiljnu stvar, jer postoje gora rješenja: da nam zametnu građanski rat ovdje, da nas podijele i unište državu koju imamo. Mi to ne možemo dozvoliti".

*(Alija Izetbegović,
iz govora na mitingu "Krajina za SDA -
SDA za Krajinu", V. Kladuša, 15.09.1990.)*

"Bojim se da je iracionalizam već prevladao, da su izvršene sve pripreme kako bi narod glasao protiv sebe!"

*(Jovan Mirić,
Novi sukobi, Stare mrznje -
"Oslobođenje", Sarajevo, 07.10.1990.)*

1. UVOD

Izbori u Bosni i Hercegovini, održani 18. novembra/studenog 1990. godine, prvi su višestranački izbori ¹ obavljeni u ovoj, nekad središnjoj jugoslovenskoj republici, nakon Drugog svjetskog rata.

Prema svojim krajnjim konsekvencijama nesumnjivo je da će rezultati ovih izbora još dugo biti predmetom najtananih političkih analiza ne samo političke znanosti, nego i domaće i strane javnosti uopće.

Stoga je potrebno, prije nego se upustimo u elaboraciju našeg osnovnog zadatka u ovom radu, a to je analiza opredjeljivanja birača na izborima u BiH 1990. godine, upozoriti na nekoliko bitnih odrednica koje mogu pomoći da se ovi izbori što bolje razumiju i objasne.

Prije svega, to se odnosi na promjene u međunarodnom političkom okolišu, odnosno na rušenje sorealističkih sistema, čiji su građani, nakon višedecenijskog "bratskog" starateljstva "velikog brata", napokon mogli da samostalno i slobodno izaberu svoje predstavnike u vlasti, odnosno da se slobodno i samostalno preko izabranih predstavništava opredijele za oblik političkog ustrojstva.

Isto tako, sveopća unutarnja kriza u tadašnjoj Jugoslaviji, koja se izražavala kroz ekonomske, političke, kulturne, nacionalne, socijalne duhovne i svekolike druge stresove i sukobe, imala je i te kakvog odraza na tok i rezultate izbora u Bosni i Hercegovini.

Nadalje, političke odnose u ovoj republici, posebno u posljednjih nekoliko godina pred izbore, značajno su potresale razne stvarne i izmišljene političke i ekonomske aфере, što je u velikoj mjeri uticalo na poziciju jedine vladajuće stranke - SK BiH. Pored toga, svojevremena zabrana organiziranja političkih stranaka na nacionalnoj osnovi² kao i

1 Neki autori tvrde da je višestranačkih izbora bilo i u periodu 1945.-1948. Međutim, po našem mišljenju uistinu nije bilo uvjeta da bi se tadašnja politička slika okarakterizirala kao kompetitivna. O tome šire u : Koštunica, V.-Čavoški, K., Stranački pluralizam ili monizam, Univerzitet u Beogradu IDN, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1983.

2 Naime, Skupština SRBiH je, pripremajući se za delegatske izbore u martu 1990. donijela izborni zakon koji je u članu 4. decidirano zabranjivao političko organiziranje u BiH na nacionalnoj osnovi. Ustavni sud BiH, čiji predsjednik je tada bio dr Kasim Trnka, je osporio ovu odredbu, pa je u Zakonu o izborima odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, prema kojemu su i obavljani izbori u BiH 1990., ova kontroverzna odredba izostavljena

žestoke političke diskusije i kontroverzna mišljenja o pitanju da li legalizirati okupljanje građana na nacionalnoj osnovi, pa i u formi političkih stranaka, znatno se odrazila na profilaciju političkog ambijenta u BiH, odnosno na svojevršno bujanje opozicionih političkih stranaka i drugih političkih grupacija, a među njima na prvom mjestu onih sa nacionalnim političkim predznakom.

Ovi izbori značajno su bili determinirani i mješovitim izbornim sistemom - modelom (sistem proporcionalne reprezentacije za jedno vijeće Skupštine BiH, a većinski sistem za drugo vijeće i za izbor članova Predsjedništva BiH) i strukturom Predsjedništva Republike tj. njihovim predodređujućim nacionalnim kvotama (izbor za Skupštinu se vršio prema nacionalnim ključevima - procentima $\pm 15\%$ u odnosu na strukturu stanovništva BiH prema popisu iz 1981. godine (kasnije je ovaj procenat podignut na $\pm 30\%$), a u Predsjedništvo SR BiH prema formuli (2+2+2+1). Takođe, izbori su se istovremeno vršili za lokalne skupštine i za zakonodavno tijelo (parlament) Bosne i Hercegovine, kao i za Predsjedništvo SR BiH. Ovim je značajno prilagođeno staro ustrojstvo političkih institucija novouspostavljenom pluralnom političkom ambijentu.

Drugim riječima, izborni zakon i ostali prateći izborni propisi, promovirali su jednu sasvim novu (staru) političku profilaciju, a to je etnička pripadnost, kao osnova političkog predstavljanja, odnosno političkog legitimiteta. Ovim zakonom je, dakle, propisana nacionalna pripadnost, kao obavezna osnova u izbornom postupku (predlaganje, kandidiranje, predstavljanje, izbor, imenovanje) za sve organe i predstavnička tijela u Republici.

Dakle, ovim izborima, to je sada evidentno, birači BiH su svoj građanski suverenitet ustupili nacionalnom.

Na ovim izborima više od 2.300.000 birača se izjašnjavalo o više hiljada kandidata, koje je predložilo 15 političkih stranaka. Poslije djelimično ponovljenih izbora građani su izabrali sedam članova Predsjedništva SRBiH, 240 poslanika u dva doma Skupštine SRBiH i 6.419 odbornika u 110 općinskih skupština i Skupštini grada Sarajeva. Kao što je poznato pobjednik na izborima 1990. u BiH je Stranka demokratske akcije, iako se često govori o ubjedljivoj pobjedi tri nacionalne stranke (Stranka demokratske akcije, Srpska demokratska stranka i Hrvatska demokratska zajednica). To nije slučajno, jer su te tri stranke nastupile koaliciono i one su uistinu pobjednici izbora jer su u republičkom parlamentu osvojile ukupno 84% poslaničkih mandata, u općinskim skupštinama 75,78 % odborničkih mandata, te u Skupštini grada Sarajeva 60,83 % odborničkih mandata.

Na osnovu takvih rezultata stvoren je partnerski odnos u vlasti ovih stranaka, tj. svojevrсна tronacionalna koalicija političkih stranaka, koja je uspostavila cjelokupni sistem vlasti u BiH na principu osvojenih (i više od toga) glasova. Odnosno, stvorenom vladajućom tronacionalnom koalicijom i one stranke iz te koalicije (SDS i HDZ), koje su za pojedina izborna tijela i niveoe osvojile procentualno manje biračkih glasova od nekih opozicionih stranaka (SKBiH-SDP i SRSJ za BiH) u podjeli vlasti su participirale sa većim procentom od onog dobijenog na izborima. To je efektno postignuto koalicionom majorizacijom prilikom raspodjele vlasti na svim nivoima.

I ova činjenica nas upućuje na zaključak da su izbori u BiH karakteristični i po fenomenu "negativnog glasanja"³ odnosno da je znatan broj građana glasao za jednu(e) stranku(e) samo da bi spriječio pobjedu neke druge, a ne zbog kvaliteta programa ili kandidata te stranke.

Prema tome, prvi parlamentarni izbori 1990. godine u BiH su de facto bili izbori "protiv" a ne izbori "za", odnosno izbori kojim se željela izvršiti temeljna redistribucija političke moći u BiH u korist stranaka sa izrazitom jednonacionalnom konstitucijom i političkom platformom, a nauštrb stranke, odnosno poretka hipertrofirano negativnim komunističkim naslijeđem.

Pitanje koje logički slijedi je: koje su to platforme ponudile novouspostavljene stranke na vlasti da bi "pojačale" taj osnovni spiritus movens u izbornoj trci?

Taj duhovni pokretač, koji je praktično opredijelio biračko tijelo u BiH je u osnovi "nacionalni" program, program koji spašava navodnu ugroženost vlastite nacije, tj. cjelina poteza koje su stranke markirale u cilju unapređenja položaja svoje nacije u Republici.

"Težnja za poboljšanjem položaja (nacije, op.a.) podrazumeva uverenje da je nacija o kojoj je reč bitno prikraćena, potisnuta u postojećem sistemu."⁴

To uvjerenje je prihvatilo izborno tijelo u BiH, a rezultat tog uvjerenja je tronacionalni stranački izborni trijumf. Prognoza kako izbori 1990. u BiH nisu ništa drugo do svojevrsni nacionalni popis stanovništva izbornim rezultatom je i praktično potvrđena.

Dakle, predmet ovog rada jeste istraživanje i analiza izbornog procesa u SRBiH na izborima 1990. godine, a što istovremeno znači da ćemo u ovom radu pokušati analizirati i konsekvencije izbornih rezultata. U tom smislu ćemo, prije svega, izvršiti kraću analizu primijenjenog izbornog sistema u BiH, zatim učesnika u izbornoj utakmici, a potom i rezultata izbora. Na kraju ćemo pokušati formulirati određene generalizacije, odnosno zaključnu analizu, kao pokušaj teorijske valorizacije izbora u BiH sa stanovišta njihovih rezultata.

Prema tome, cilj ovog rada je pokušaj sagledavanja krajnjih konsekvencija opredjeljivanja biračkog tijela na izborima u BiH na temelju analitičkih uporednih pokazatelja rezultata tih izbora, te da se ukrštanjem relevantnih činjenica, pruži uvid u dominantne karakteristike opredjeljivanja tog biračkog tijela.

Osnovna metoda koja je primijenjena u ovom radu je analiza sadržaja dostupnih dokumenata, a prije svih zvaničnog izvještaja o rezultatima izbora, a potom i drugih izbornih propisa (zakona), te kompartivna i statistička metoda.

Jedinice analize sadržaja su brojčani pokazatelji izbornih rezultata izborne jedinice (struktura), sastav Skupštine SR BiH, te sastav Predsjedništva SRBiH.

3 Kasapović, Mirjana, Istraživanje izbora, Vjesnik, Zagreb, 20.02.1991. godine.

4 Goati, Vladimir, Trijumf nacionalne karte, "Oslobođenje", 21.04.1991. godine

Ovaj rad možemo tretirati i kao "ex post facto" istraživanje s obzirom da su korišteni sekundarni podaci, odnosno statistički podaci o rezultatima izbora objavljeni od strane Državnog zavoda za statistiku RBiH i Republičke izborne komisije.

Odmah treba naglasiti da smo svjesni težine, obima teme i cilja koji smo postavili u ovom radu. Međutim, imajući u vidu karakter i njegovu namjenu, smatramo da će i sam pokušaj studioznijeg sagledavanja ove problematike, veoma značajne za dalji demokratski proces u BiH, kao i pitanja koja se postave ili pokrenu biti dostatan izazov za neka slijedeća produbljenija istraživanja na ovu temu, ali istovremeno i zadovoljavajući odgovor na postavljeni cilj.

2. IZBORI I IZBORNI SISTEM

"U suvremenim demokratskim političkim sistemima izbori su univerzalno prihvaćeni instrument i osnova konstituiranja političkog predstavništva."

(Š. Deren - Antoljak)

2.1 Izbori kao elemenat i faza u razvoju političkog procesa

U svim demokratskim sistemima izbori su legitimni način izražavanja političke volje građana. Oni su, de jure i de facto, jedini legalni način sticanja legitimiteta nosilaca političke moći (vlasti), odnosno izborni proces je jedini put za legitimiranje i delegitimiranje nosilaca vlasti. Eventualni nedostaci u izbornom postupku bacaju sjenu na legitimitet cjelokupnog izbornog procesa. Zbog toga, izabrani predstavnici na takvim izborima ne uživaju neophodno povjerenje čitavog izbornog tijela, što naročito dolazi do izražaja u kriznim političkim situacijama.

Dakle, "funkcija izbora nije da demokratiju učini više demokratskom već da je učini mogućom (G. Sartori)."⁵

Među mnogobrojnim tumačenjima ovog pojma mi bismo se opredijelili za slijedeće: "Izbori (engl. election) su postupak kojim državljani određuju svoje predstavnike. Izbori su način prenošenja suverenosti puka na izabrano predstavništvo, parlament, čime se tvori sistem predstavničke demokracije (podvukao - S.A.)"⁶

Građani sa pravom glasa, birači, kroz izbore izražavaju (ne)povjerenje kandidatima i političkim strankama, odnosno ocjenjuju protagoniste dotadašnje političke moći i odlučuju o tome ko će obrazovati političko predstavničko tijelo legitimirano da predstavlja interese građana i da odlučuje u njihovo ime. "Izbori imaju fundamentalno značenje, jer prenose društvenu moć i služe kao instrument posredovanja u vršenju vlasti."⁷

5 Navedeno prema: Goati, V., Trka jednog konja, "Danas", Zagreb, 04.08. 1987. godine

6 Leksikon temeljnih pojmova politike, Školska knjiga, Zagreb, 1990. godine, str. 101.

7 Deren- Antoljak, Štefica, Sistem proporcionalne reprezentacije, Naše teme br. 6., Zagreb. 1990. godine, str. 1256.

Šiber tvrdi da su izbori najrasprostranjeniji i najvažniji oblik političke aktivnosti. "Koristeći opće pravo glasa koje je, s rijetkim izuzecima, prihvaćeno u svim modernim državama, svi punoljetni stanovnici na izvjestan su način donosioci političkih odluka i akteri političkih zbivanja."⁸

Evidentno je, dakle, da su izbori (izborni sistemi, izborna ponašanje) par excellence politološka problematika, a moglo bi se s pravom reći da politička znanost nad ovim područjem "zasigurno posjeduje znanstvenu legitimnost, ako ne i monopol."⁹

Međutim, iako je u svjetskim razmjerama na tom području akumulirana značajna empirijska građa i testiran veliki broj hipoteza i modela, za uvjete u Bosni i Hercegovini, ali i u Hrvatskoj, se ne može reći da je na ovom području iskazan izuzetan dugoročniji interes. Izuzetak su autori iz Zagreba (Zvonarević i suradnici, radovi teorijsko-empirijskog karaktera objavljeni na FPZ u Zagrebu, te I. Šiber, koji kontinuirano istražuje motivaciju građana u izbornom ponašanju).¹⁰ Možda se ova činjenica može objasniti time što nismo imali naših iskustava sa slobodnim izborima.

2.2. Izborni sistem

Izborni sistem predstavlja skup načela, prava i organizaciono-tehničkih postupaka na temelju kojih se utvrđuje i realizira učešće građana na izborima. To je, dakle, i skup mjera i postupaka koje se tiču izbora, odnosno organizacije izbora, kao i postupka i tehnike biranja.

Karakter izbornog sistema ima izuzetan značaj u cjelokupnom izbornom procesu, a izborni zakoni, kojim se izborni sistem pravno-politički normira i legalizira, predstavljaju temeljne pravno-političke akte od ustavnog značaja.

Dakle, izborni sistem predstavlja nerazdvojni dio ustavnog i političkog sistema svake zemlje, njeno ogledalo dostignute demokratičnosti društvenog uređenja. Izborni sistem je oblik vršenja vlasti, oblik realiziranja načela narodnog suvereniteta, naročito u sistemima u

8 Šiber, Ivan Psihologija i društvo, CEKADE, Zagreb, 1984. godine str. 99.

9 Grdešić Ivan, Izborne odrednice, "Politička misao", Zagreb, br. 2/90, str. 9.

10 Usp. u Benc Milan, Izborna ponašanje građana, Zagreb, 1974. godine str. 25/26 i I. Grdešić, cit. rad, str. 9. U Hrvatskoj se posebno nakon uvođenja višestranačja, ovoj problematici poklanja dužna pažnja. Pored više studija, rasprava i članaka koji su predstavljali interpretaciju znanstvenih rezultata longitudinalnih istraživačkih projekata izbora koji su (projekti) vršeni na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu od 1978. godine, objavljene su i dvije posebno interesantne studije nakon održanih prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj. Prva je, knjiga "Hrvatska u izborima '90." autora Ivana Grdešića, Mirjane Kasapović, Ivana Šibera i Nenada Zakošeka. Ova publikacija predstavlja znanstvenu interpretaciju originalnog znanstveno-istraživačkog projekta, odnosno empirijskog istraživanja provedenog pisanom anketom deset dana prije otpočinjanja prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj 1990. godine. Druga je, pak studija "Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske" Mirjane Kasapović u kojoj je autorica na veoma pregledan i sistematiziran način predstavila izborne modele u izborima 1990. i 1992. godine.

kojima su izabrani predstavnici odgovorni biračkom tijelu i u kome ti predstavnici izvršavaju smjernice tog biračkog tijela.

Izborni proces dijelimo na nekoliko faza, od kojih su najznačajnije: utvrđivanje izbornih jedinica, demokratski postupak kandidiranja; utvrđivanje biračkih mjesta, način glasanja, način utvrđivanja izbornih rezultata; zaštita izbornog prava, itd.

Da bi izborni proces ponio atribut demokratskog neophodno je i da biračko pravo počiva na demokratskim načelima. Naime, svako demokratsko izorno pravo počiva na četiri temeljna načela koja karakteriziraju, manje više, svaki demokratski izborni sistem. Ta načela su: načelo općosti, jednakosti, neposrednosti i tajnosti.

Ova načela izgrađivana su duži vremenski period, a posebno su u primjeni od proklamiranja načela narodne suverenosti i jednakosti građana.

Načelo općosti polazi od prava da svi građani, bez obzira na njihove etničke, klasne, polne, političke, vjerske i druge razlike, uživaju biračko pravo pod jednakim uvjetima. Ovo pravo se čini općim jer obuhvata sve punoljetne građane, odnosno građane koji ispunjavaju Ustavom i zakonom utvrđene minimalne uvjete. Drugačije rečeno, opće biračko pravo je pravo svakog građanina koji je ispunio osnovne pretpostavke za sticanje biračkog prava, da bude birač i da učestvuje u izbornom procesu, bez bilo kakve diskriminacije među građanima.

Osnovne pretpostavke za sticanje biračkog prava jesu: određeno doba starosti (obično je to sa danom sticanja punoljetstva), sposobnost oblikovanja i ispoljavanja sopstvene volje i odsustvo pravnog osnova po kome je građanin lišen biračkog prava (npr. po osnovu pravomoćne sudske presude, itd.).

Općim biračkim pravom ne smatra se ono pravo koje je ograničeno nekim od cenzusa. Poznati su cenzusi po osnovu imovinskog stanja, obrazovanja, nastanjenosti (u izbornom zakonodavstvu za izbore u BiH 1990. ovaj cenzus je iznosio 6 mjeseci, što je oštro kritikovano, posebno u tzv. slučaju Zulfikarpašić, no odlukom Ustavnog suda BiH ovaj cenzus je ukinut), te po osnovu pola.

Biračko pravo, kao opći pojam, sadrži i neka posebna prava, a prije svih: pravo građanina da bira svoje predstavnike, pravo građanina da bude biran za predstavnika, pravo građanina da bude kandidiran, te pravo građanina da glasa i da svojim glasom odlučuje o svim relevantnim pitanjima koja mogu biti postavljena na nekom od oblika ličnog izjašnjavanja građana (referendum).

Biračko pravo se dijeli na aktivno i pasivno. Aktivno biračko pravo podrazumijeva pravo građanina da glasa, a pasivno biračko pravo je pravo građanina da se kandidira i da bude biran u predstavničke organe.

Načelo jednakosti polazi od toga da svaki glas birača ima jednaku vrijednost, po osnovu principa "jedan čovjek - jedan glas". Suprotno ovome načelu, postoji nejednako pravo glasa i ono se ogleda u tome što se birači razlikuju po vrijednosti njihova glasa.¹¹ Ovo razlikovanje može biti otvoreno i prikriveno.

Otvoreno razlikovanje se ogledalo kroz tzv. pluralni votum (umnoženi glas), a prikriveno razlikovanje vrijednosti glasa se ogledalo u tome što su se birači dijelili u posebne biračke grupe (kurije), koje su birale nesrazmjern broj predstavnika prema broju birača pojedinih grupa.

Načelo neposrednosti ogleda se u pravu birača da neposredno (direktno) biraju svoje predstavnike. Ono se, dakle, razlikuje od posrednog biranja u kojemu birači biraju neke organe koji, naknadno, u ime birača, biraju zastupnike koji će ih zastupati u predstavničkom tijelu (takav je bio npr. delegatski sistem).

Načelo tajnosti predstavlja osiguranje da se na birača ne vrši nikakav pritisak, bilo od predstavnika vlasti, bilo od pojedinaca ili socijalnih grupa. Nasuprot ovome, javno glasanje pruža mogućnost kontrole biračkog opredjeljivanja, što može proizvesti određene posljedice po birača, bilo od vlasti, bilo od političkih suparnika.

Pored ovih temeljnih načela i u nauci i u praksi susrećemo se sa pojmom inkompatibiliteta. Ovaj pojam označava nespojivost u vršenju određenih funkcija vlasti. To, najkraće rečeno, znači da ako se vrši jedna funkcija (npr. u zakonodavnom tijelu) ne može se istovremeno vršiti i neka druga funkcija (npr. u izvršnoj vlasti). U demokratskim sistemima u kojima je organizacija države zasnovana na trodjelnoj podjeli vlasti na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, institucija inkompatibiliteta se objašnjava nemogućnošću spajanja različitih funkcija u istom licu (npr. sudske i izvršne, sudske i zakonodavne ili zakonodavne i izvršne).

Inkompatibilitet je usko vezan i za izborno pravo s obzirom na to da se isključuje pasivno biračko pravo građanina, jer je vršenje određenih državnih dužnosti nepodudarno sa poslaničkom funkcijom.

Dakle, nespojive su funkcije onoga koji vrši nadzor (parlament, sud itd.) i onoga nad kojim se taj nadzor vrši.

2.3. Način dodjele mandata

U principu postoje dva sistema podjele mjesta u predstavničkim tijelima (dodjeljivanja mandata): većinski i proporcionalni (razmjerni). Većinski sistem ima tri podvarijante, i to: sistem relativne većine, po kojem se smatra izabranim onaj kandidat koji je dobio relativnu

---

11 U izborima u BiH 1990. ovo načelo je prekršeno u dva slučaja prilikom glasanja za izbor poslanika za Vijeće općina, te prilikom glasanja za članove Predsjedništva SRBiH. Naime prilikom glasanja za poslanike u VO Skupštine SRBiH nisu istu vrijednost glasa imali svi birači, jer se iz svake općine birao jedan poslanik bez obzira na broj birača. Tako se desilo da npr. za izbor jednog poslanika u jednoj općini treba 3.000 glasova, a za drugog 50.000 glasova. Kod izbora članova Predsjedništva nije isto vrijedio glas birača Muslimana i birača Hrvata. Glas birača Hrvata je vrijedio 2 puta više od glasa birača Muslimana. O ovim nepravilnostima opširnije vidjeti u daljem tekstu.

većinu glasova (npr. od tri kandidata biće izabran onaj kandidat koji je dobio 34% glasova, pod uvjetom da druga dvojica dobiju po 33% glasova); sistem apsolutne većine u dva kruga, po kojem se smatra izabranim onaj kandidat koji dobije apsolutnu većinu glasova. Ako niko ne dobije apsolutnu većinu (utvrđenu zakonom) u drugi krug idu dva najbolje plasirana kandidata od kojih je izabran onaj ko u drugom krugu dobije većinu glasova. Treća varijanta većinskog sistema je sistem alternativnog glasa, koji je karakterističan za Australiju. Po ovom sistemu birač određuje redosljed na listi kandidata upisujući ispred njihovog imena redni broj koji želi (1, 2, 3 itd.). Ako ni jedan ne dobije više od 50% glasova, onda se eliminira najslabije plasirani kandidat i njegovi glasovi se pridružuju drugim kandidatima u skladu sa preferencijama birača.¹² Procedura se ponavlja sve dok kandidat ne osvoji apsolutnu većinu.

I proporcionalni (razmjerni) sistem, također, ima više varijanti. Da bi se izbjegle deformacije i disproporcije između osvojenih glasova i broja mandata alociranih u predstavničkim tijelima (parlamentu) do čega dovode različite veličine izbornih jedinica i različite tehnike glasanja "gotovo svi kompetitivni politički sistemi (s nekim izuzecima) primjenjuje neku od varijanti sistema proporcionalnog predstavnštva."¹³

Proporcionalni sistem obezbjeđuje adekvatnije predstavnštvo manjim političkim strankama. Stranke ulaze u izbornu nadmetanje sa stranačkim izbornim listama kandidata i sukladno dobijenim procentima glasova u izornoj jedinici stranački kandidati, prema redoslijedu utvrđenom od stranačkog vođstva, postaju članovi predstavničkog tijela za koji se vrši izbor (dakle glas se daje listi a ne pojedincu).

Svaka stranačka lista ima onoliko broj kandidata koliko broji parlamentarno tijelo za koje se vrši izbor.

Ovaj izborni sistem polazi od velikih izbornih jedinica, a najidealnija situacija je kada je čitava teritorija države jedna izborna jedinica.

Osnovni cilj ovog izbornog sistema, odnosno njegova značajna karakteristika, je što teži postići da omjer broja izabranih kandidata što je moguće približnije odgovara omjeru dobijenih glasova njihovih stranaka. Proporcionalnim sistemom rijetko se realizira jednostranačka majoritarna većina u predstavničkom tijelu.

Ključno pitanje je raspodjela mandata što je najneposrednije vezano uz osvajanje, raspodjelu ili zadržavanje vlasti.

Odgovarajući razmjer se najčešće izračunava d'Hondtovom metodom ili metodom Sainte Laguea.¹⁴ I na kraju, ne treba zaboraviti da od načina rješavanja organizacijsko-tehničkih pitanja kao što su: određivanje izbornih jedinica, sastav organa za

12 Usp. Goati, Vladimir, U susret demokratiji, MSC "Đuro Pucar Stari", Sarajevo. 1990. godine, str. 48.

13 Deren-Antoljak, Štefica, cit.rad, str. 1261.

14 O tome šire u: Deren-Antoljak, Štefica, cit.rad

provođenje izbora, utvrđivanje i raspored biračkih mjesta, postupak kandidiranja, način glasanja, utvrđivanje rezultata glasanja i drugih organizacijsko-tehničkih pitanja, zavisi i karakter određenog izbornog sistema.

2.4. Primijenjeni izborni model u Bosni i Hercegovini na izborima 1990. godine

Primijenjeni izborni model u BiH¹⁵, odnosno način utvrđivanja rezultata izbora na prvim višestranačkim izborima u BiH novembra/studenog 1990. godine, bio je različit za različite predstavničke strukture za koje su stranke kandidirale svoje predstavnike. Tu, prije svega, mislimo na strukturu BiH parlamenta-Skupštine SRBiH (sa Vijećem općina i Vijećem građana) i Predsjedništva SRBiH, koje kao izborna predstavnička tijela analiziramo u ovom radu.

S tim u vezi prezentirati ćemo u najkraćem naznake izbornog modela koji je primijenjen na izborima u BiH 1990.

2.4.1. Za članove Predsjedništva SR BiH

Glasanje za izbor članova Predsjedništva SRBiH vršeno je istovremeno kada i glasanje za odbornike skupština općina (grada Sarajeva) i poslanike oba vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine.

U ovom slučaju čitava Republika je bila jedna izborna jedinica, a zakonom je utvrđeno da se izbor članova Predsjedništva SRBiH vrši sistemom relativne većine, po nacionalnim listama (kvotama).

Naime, zakonom je utvrđeno da se iz reda jednog naroda (Muslimani, Srbi, Hrvati) mogu birati najviše dva kandidata, a za kandidate iz reda Jugoslavena i ostalih najviše za jednog (2+2+2+1), tako da je jedan birač imao 7 glasova (sic!).

Za članove Predsjedništva SRBiH izabrani su oni kandidati koji su dobili najviše glasova (relativna većina) birača do broja koji se bira iz reda pripadnika istog naroda i ostalih.

Tako su za izbor članova Predsjedništva bile obrazovane četiri kandidatske liste (dijelovi glasačkih listića) i to: lista kandidata iz reda Muslimana; lista kandidata iz reda Srba; lista kandidata iz reda Hrvata i lista kandidata iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti, odnosno građana koji se nisu nacionalno opredijelili ili su se opredijelili prema regionalnoj ili drugoj pripadnosti.

---

15 Vidjeti Zakon o izborima odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Sl.list SRBiH", br. 21/90 i 28/90). Ovdje koristimo izraz model a ne sistem, jer se radi o kombinaciji dva izborna sistema čijim spajanjem nije obrazovan novi izborni sistem, nego specifičan izborni model. Usp. Kasapović Mirjana, Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske, Alinea, Zagreb, 1993., str.8.

Kao što je utvrđeno da se glasanje vrši po nacionalnim listama, tako je utvrđeno da se i rezultati izbora utvrđuju za kandidate sa svakog dijela liste posebno.

2.4.2. Za Vijeće građana Skupštine SR BiH

Utvrđivanje rezultata izbora i podjela mandata za Vijeće građana Skupštine SRBiH i u odborničke sazive skupština općina izvršeno je primjenom proporcionalnog sistema (razmjerno predstavništvo) i to kombinacijom izborne kvote i d'Hondtove formule (izbornog količnika).

Značajan kvalitet ovog sistema, kao što smo već rekli, je u tome što omogućava participaciju u parlamentu većem broju stranaka čime se afirmira višestranački sistem.¹⁶

Izbor poslanika za Vijeće građana Skupštine SRBiH vršen je u sedam izbornih jedinica, i to: izborna jedinica Sarajevo (bira 24 poslanika), izborna jedinica Tuzla (28), izborna jedinica Zenica (15), izborna jedinica Mostar (15), izborna jedinica Doboj (14), izborna jedinica Banja Luka (25) i izborna jedinica Bihać (9). Dakle, u ovo vijeće BiH parlamenta birano je 130 poslanika.¹⁷

Utvrđeni izborni sistem za ovo vijeće, odnosno kombinacija izborne kvote i d'Hondtove formule ima prednost u odnosu na čistu d'Hondtovu formulu jer znatno skraćuje postupak raspodjele mandata (izbacuje se postupak dijeljenja glasova svih lista sa brojevima od 1 do zaključno sa brojem poslanika, odnosno odbornika koji se bira u izornoj jedinici što može biti, zavisno od broja odbornika-poslanika, vrlo dug postupak).

Prema zakonskom rješenju, raspodjeli mandata prethodilo je utvrđivanje izborne kvote ili izbornog količnika. Izborna kvota je broj glasova koji je potreban da bi lista sigurno dobila jedan mandat, odnosno jedno poslaničko (odborničko) mjesto. Izborna kvota se izračunava tako što se ukupan broj važećih glasova u izornoj jedinici podijeli sa brojem poslanika - odbornika koji se bira u toj izornoj jedinici. Nakon utvrđivanja izborne kvote za svaku listu kandidata posebno se utvrđuje koliko je cijelih izbornih kvota dobila ta lista (stranka) i na osnovu toga se dodjeljuje broj mandata.

Kako se primjenom izborne kvote nisu raspodijelili svi mandati u više izbornih jedinica na izborima u BiH 1990., onda se pristupilo njihovoj raspodjeli primjenom d'Hondtove formule, tako što se ostatak "neurošeneh" glasova svake liste dijelio brojem od 1 do zaključno sa brojem koji je odgovarao broju neraspoređenih mandata. Tako su se dobijali

16 U vezi s tim Moris Diverže je ustvrdio poseban "zakon": (1) većinski sistem s jednim poslaničkim mjestom po izornoj jedinici vodi k stranačkom dualizmu; (2) većinski sistem s glasanjem u dva kruga i srazmjerno predstavništvo vode prema multipartizmu. Navedeno prema: Grdešić, Ivan, Izbori u Hrvatskoj, birači, vrednovanja, preferencije, u knjizi Hrvatska u izborima '90., Naprijed, Zagreb, 1991., str. 92.

17 Vidjeti kartu 3 - Pregled izbornih jedinica VG Skupštine SR BiH

različiti količnici koji su se razvrstavali po veličini, a zavisno od broja neraspoređenih mandata izabrani su oni sa najvećim količnicima.¹⁸

2.4.3. Za Vijeće općina Skupštine SRBiH

U izborima poslanika za Vijeće općina Skupštine SRBiH primijenjen je većinski sistem i to apsolutne većine. Izbor poslanika u ovo vijeće vršen je u dva kruga u onim izbornim jedinicama gdje niti jedan kandidat nije dobio apsolutnu većinu (natpolovična većina glasova birača koji su glasali u izornoj jedinici). To je značilo da su dva prva kandidata, koji u prvom krugu glasanja nisu osvojili natpolovičnu većinu glasova birača koji su glasali i izornoj jedinici (apsolutna većina), ali su osvojili najveći broj glasova, idu u drugi krug. U drugom krugu glasanja pobjeđuje vodeći kandidat.

Za izbor poslanika u ovo vijeće, koje broji 110 mandata (po jedno poslaničko mjesto iz svake od 109 općina i jedno poslaničko mjesto iz grada Sarajeva), svaka općina je bila izborna jedinica za izbor tog jednog poslanika, kao i grad Sarajevo za jednog.¹⁹

Inače, ovaj sistem je karakterističan za Francusku (Peta republika), a primijenjen je i na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj, travnja i svibnja 1990. godine.

2.4.4. Skupština grada Sarajeva

Kao što je rečeno za izbor poslanika u Vijeće građana Skupštine SR Bosne i Hercegovine isti sistem je primijenjen i kod izbora odbornika za Skupštinu Grada Sarajeva (proporcionalni-razmjerni, izborni količnik, D Hondtova formula). Izborne jedinice za izbor odbornika u Skupštinu grada činila su područja 10 općina udruženih u grad Sarajevo (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža, Vogošća, Hadžići, Ilijaš, Trnovo i Pale).

***

Prema svemu iznesenom, može se konstatirati da su izbori u BiH 1990. bili sa kombiniranim izbornim modelom, i to: većinskim, sa apsolutnom i relativnom većinom i proporcionalnim, sa kombinacijom izborne kvote i d' Hondtove formule (izbornog količnika).

18 Primjere raspodjele mandata na izloženi način vidjeti u: Š. Deren- Antoljak, cit.rad, str. 1265-1267; Izborni ABC, posebno izdanje "Oslobođenja", Sarajevo, novembra 1990. godine, str. 25. i 26., te u Leksikonu temeljnih pojmova politike, str. 104.

19 Vidjeti Zakon o izbornim jedinicama za izbor poslanika u vijeća Skupštine SRBiH ("Sl.list SRBiH", br. 21/90), te kartu 2 - Pregled izbornih jedinica VO Skupštine SR BiH

LITERATURA

1. Cotteret, Jean-Marie, Emeri, Claude, *Les systemes electoraux*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994.
2. Gurvitch, Georges, *Sociologija*, Naprijed, Zagreb, 1966.
3. Lipset, Seymour Martin, *Politički čovek, Društvena osnova politike*, Rad, Beograd, 1969.
4. Deren-Antoljak, Štefica, *Sistem proporcionalne reprezentacije, Naše teme*, broj 6, Zagreb 1990.
5. Šiber, Ivan, *Psihologija i društvo*, CEKADE, Zagreb, 1984.
6. Goati, Vladimir, *Jugoslavija na pokretnici, Od monizma do građanskog rata*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991.
7. Goati, Vladimir, *Politička anatomija jugoslovenskog društva*, Naprijed, Zagreb, 1989.
8. Milidragović, Duško, *Izborni sistem*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 1983.
9. Kasapović, Mirjana, *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Alinea, Zagreb, 1993.
10. Pašić, Hilmo, *Prvi višestranački izbori u SR Bosni i Hercegovini*, Pravna misao, god XXI, broj 10-11-12, Sarajevo, 1990.
11. Grdešić, Ivan, Kasapović Mirjana, Šiber Ivan, Zakošek Nenad, *Hrvatska u izborima '90.*, Naprijed, Zagreb, 1991.
12. *Pravni leksikon, Savremena administracija*, Beograd, 1975.
13. *Politička enciklopedija, Savremena administracija*, Beograd, 1975.
14. *BiH izbori '90.*, Oslobođenje, 1990.

3. VIŠESTRANAČKI IZBORNI PROCESI U BiH - HISTORIJA I KOMPARATIVNA ANALIZA

"Političko organizovanje bosansko-hercegovačkih Muslimana počelo je pod austro-ugarskom okupacijom krajem XIX i početkom XX vijeka. To je bilo u isto vrijeme kada su osnivali političke stranke i Srbi i Hrvati u Bosni i Hercegovini".

(A. Purivatra)

3.1. Začetci stranačkog političkog organiziranja u BiH

Bosnu i Hercegovinu, koja je do 1878.g. bila u sastavu Turske, voljom vodećih svjetskih sila i na osnovu odluka Berlinskog kongresa okupirala je Austro-Ugarska 1878. godine, a kasnije (1908.g.) jednostrano i anektirala, što je dovelo do tzv. aneksione krize. Austro-Ugarska je Bosnom vladala punih 40 godina, sve do stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba a potom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1. decembra 1918. godine. BiH je bila u sastavu te Države a nakon toga i Kraljevstva SHS (od 1921. godine - Kraljevina SHS).

U tom periodu, dakle "za vrijeme 40-godišnje austro-ugarske uprave kapitalizam u BiH (se-op.a.) nije ni razvio kao kompletan i sveobuhvatan sistem u svojoj klasičnoj, a još manje 'čistoj formi' ".¹ Ipak, jedna od temeljnih komponenti građanskog društva - slobodno političko organiziranje - u tom periodu počinje da se rađa i u BiH.

Ono, (stranačko političko organiziranje u Bosni i Hercegovini) dakle, ima relativno kratku historiju. Prve stranke se pojavljuju početkom ovoga stoljeća, mahom nakon što su popustile stegę jakog Kalajevog (Benjamin Kallay) režima (1882-1903). Bitno je istaći da se one primarno osnivaju "na konfesionalno-nacionalnoj osnovi".² Međutim, u Bosni i Hercegovini prvo su se formirale muslimanske političke stranke, čiji politički zamah posebno dolazi do izražaja nakon što su Muslimani konačno, 1909.godine, izborili svoju vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u okviru Austro- Ugarske Monarhije.

1 Šarac, Nedim, Teme naše novije istorije, Svjetlost, Sarajevo, 1981., str. 28.

2 Purivatra, Atif, Nacionalni i politički razvitak Muslimana, Svjetlost, Sarajevo, 1970., str. 133.

Prva muslimanska politička stranka u BiH bila je Muslimanska narodna organizacija. Ova stranka je odmah pokrenula svoj list "Musavat", koji je izlazio u Mostaru.

"Prva građanska politička stranka u BiH, koja je istakla svoj program i provela formalnu organizaciju, bila je Muslimanska narodna organizacija (MNO), osnovana 3. decembra 1906. Na čelu stranke stajao je tzv. Egzekutivni odbor za čijeg je prvog predsjednika izabran Alibeg Firdus".³

Istovremeno se... u drugoj polovini prve decenije 20. stoljeća formiraju prve muslimanske političke stranke, Muslimanska narodna organizacija, Muslimanska (napredna) samostalna stranka i dr., koje su se u bh. Saboru 1910 - 1914. borile za zaštitu agrarnih, državnopravnih i drugih interesa naroda kojeg su predstavljale".⁴

Nasuprot MNO, na Skupštini održanoj od 24-26. augusta 1908. osnovana je Muslimanska narodna stranka (MNS), koja će 1910. revidirati svoj program i promijeniti ime u Muslimanska samostalna stranka (MSS).

U maju 1907 sarajevski ljekar dr. Lazar Dimitrijević osnovao je Srpsku narodnu samostalnu stranku, koja je nakon potpunog izbornog kraha 1910. godine prestala sa radom.

Prva jaka srpska stranka u BiH osnovana je na Skupštini održanoj 27-31. oktobra 1907. Formirana, također, na vjersko-nacionalnom principu (od strane Srba), 1907. godine "Srpska narodna organizacija je nastala ujedinjenjem tri političke grupe. "Tri srpske političke grupe, okupljene oko listova 'Srpska riječ', 'Narod' i 'Otađzbina' 1907. godine, obrazuju jedinstvenu političku formaciju, Srpsku narodnu organizaciju..."⁵

Najistaknutiji predstavnici ove stranke bili su Gligorije Jeftanović i Vojislav Šola, a od intelektualaca pridružio im se i dr. Milan Srkšić."⁶

Nakon dužih priprema u februaru 1908. godine utemeljena je Hrvatska narodna zajednica (HNZ). Na čelu ove stranke stajao je dr Nikola Mandić, "ali je njen stvarni pokretač, glavni teoretičar i ideolog bio tuzlanski advokat dr Ivo Pilar."⁷

Kako je vođstvo HNZ smatralo da ova stranka treba da se profilira kao nadkonfesionalna politička asocijacija to je došla u sukob sa dr Josipom Štadlerom, sarajevskim nadbiskupom, koji je namjeravao da politički ujedini sve katolike u BiH. S obzirom da nije uspio pridobiti

3 Hadžibegović, Iljas, Imamović, Mustafa, Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine, u knjizi: Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, ŠVK OS R BiH, Sarajevo, 1944., str. 217.

4 Imamović, Mustafa. Osnovne historijske naznake bosanskomuslimanskog nacionalnog identiteta. Uvodni referat sa osnivanja Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca u Sarajevu, 22.12.1992., u knjizi: Bošnjačko pitanje, Press centar Armije R BiH, Sarajevo, 1995., str. 13.

5 Šarac, Nedim, cit. rad, str. 44.

6 Ibidem, str. 218.

7 Ibidem, str. 219.

vođstvo HNZ na ovom programu nadbiskup Štadler je januara 1910. osnovao svoju političku stranku Hrvatsku katoličku udrugu (HKU).

"Među Hrvatima u Bosni i Hercegovini javile su se dvije političke struje. Jedna je bila Hrvatska katolička udruga, koju je vodio nadbiskup Štadler i jezuiti, a drugu Hrvatska narodna zajednica, koju su vodili franjevci i domaća inteligencija."⁸

Prva višenacionalna (transnacionalna) politička stranka u BiH je Socijaldemokratska stranka BiH, osnovana juna 1909. godine u Sarajevu. Ova stranka se oslanjala na jaku tradiciju sindikalnog organiziranja i svoju aktivnost je provodila zajedno sa sindikatom. "Socijaldemokratska stranka i Glavni radnički savez za Bosnu i Hercegovinu će ubuduće ići uporedo, prožimati se i usklađeno djelovati kao reprezentanti jedinstvenog - političkog i sindikalnog socijalističkog pokreta."⁹

3.2. Bosanskohercegovački ustav, Sabor i prvi saborski izbori 1910.

3.2.1. Bosanskohercegovački ustav i Izborni red

Nakon aneksije BiH od strane Austro-Ugarske, koja je proglašena carskom proklamacijom stanovnicima BiH 7.10.1908.godine, Bosna i Hercegovina je došla u specifičan konstitucionalno-pravni položaj. Svečano proglašenje Zemaljskog ustava (Štatuta) za BiH obavljeno je u Sarajevu 20.2.1910.godine. "Ustavni poredak u BiH reguliran je 1910.godine sa šest zakona koji podstavljaju cjelinu: (1) Zemaljski ustav (Štatut); (2) Izborni red; (3) Saborski poslovni red; (4) Zakon o društvima za BiH; (5) Zakon o skupljanju za BiH; (6) Zakon o kotarskim vijećima".¹⁰ Međutim, uloga Sabora kao zakonodavnog tijela ostala je ograničena i svedena je na "saradnju" sa carom u donošenju određenih zakona (ne svih).

S obzirom na naše osnovno interesovanje osvrnut ćemo se na opis izborne procedure za saborske vijećnike.

Prema Izbornom redu¹¹ (Zakon o izborima) građani BiH su bili podijeljeni u tri kurije, prema konfesionalnoj pripadnosti. Na osnovu ovih pravila, svakoj vjersko-nacionalnoj grupi bio je zagarantiran određeni broj zastupničkih mjesta (mandata) u Saboru, imajući u vidu brojnost, odnosno udio svake ove grupe u ukupnom broju stanovnika BiH. "Unutar

8 Slipičević, Fuad, Istorija naroda FNRJ, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1961.g., str. 210.

9 Šarac, Nedim, cit. rad, str. 11.

10 Hadžibegović, I., Imamović, M., Ibidem, str.223.

11 O tome šire vidjeti u: Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu, Bosanskohercegovački zakoni svezak 12., tisak i naklada Daniela A.Kajona, Sarajevo, 1910., str.19-39., kao i fototip izdanja Bosanskog ustava iz 1910.godine koju je za štampu priredio i uvodnu riječ napisao Uzeir Bavčić. Uvodnu studiju je napisao Mustafa Imamović. Ovo izdanje je objavio "Muslimanski glas" iz Sarajeva 1991.godine.

konfesionalnog izbornog tijela postojale su posebne kurije na socijalnoj bazi: gradska, seoska, veleposjednička i kurija inteligencije."¹² Srazmjerno broju stanovništva u BiH sabor su birana 72 saborska zastupnika, od kojih je za pravoslavce bio zagaraniran 31 mandat ili 43% svih mandata, za muslimane 24 ili 33,3%, za katolike 16 ili 22,2% i za Jevreje 1 ili 1,4% svih saborskih mandata. Aktivno biračko pravo bilo je priznato muškarcima od navršениh 24 godine starosti i starijim, a ženama je priznato aktivno biračko pravo samo ako su bile veleposjednice i "ukoliko plaćaju 140 kruna zemljarine". Pasivno biračko pravo imali su muškarcu sa navršениh 30 godina života, pod uvjetom da uživaju sva građanska prava. Mandat saborskih zastupnika trajao je pet godina, bez mogućnosti birača da ih opozovu.

Osim izabranih zastupnika članovi Sabora su, shodno odjeljku II paragraf 22. Zemaljskog Ustava (Štatuta), lica po položaju (viriliste) bili:

1. "reis-el-ulema, vakufsko-mearifski direktor, sarajevski i mostarski muftija i osim toga po imenovanju najstariji muftija;
2. četiri srpsko-pravoslavna mitropolita i potpredsjednik velikog upravnog i prosvjetnog savjeta srpsko-pravoslavne crkve;
3. rimsko-katolički nadbiskup i dva rimsko-katolička dijecezanska biskupa kao i oba redodržavnika franjevačkog reda;
4. sefardijski nadržabin sarajevski;
5. predsjednik Vrhovnog suda;
6. predsjednik odvjetničke komore u Sarajevu;
7. načelnik glavnog zemaljskog grada Sarajeva;
8. predsjednik trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu".¹³

3.2.2. Prvi saborski izbori 1910. godine

Prvi saborski izbori po pojedinim kurijama desili su se u periodu od 18. do 28. maja 1910. godine. Rezultati glasanja su slijedeći:

12 Ibidem, str.224.

13 Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu, str.9.

Tabela a)

REZULTATI PRVIH SABORSKIH IZBORA 1910. GODINE

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENI MANDATI	% U ODNOSU NA DODIJELJENJU KVOTU
1.	Srpska narodna organizacija	31.	100 % pravoslavnih mandata
2.	Muslimanska narodna organizacija	24	100 % muslimanskih mandata
3.	Hrvatska narodna zajednica	12	75 % katoličkih mandata
4.	Hrvatska katolička udruga	4	25 % katoličkih mandata

"U toku četverogodišnjeg rada sabora bilo je više slučajeva različitog stranačkog, frakcijskog i koalicionog prestrujavanja, vraćanja mandata i dopunskih izbora za upražnjena mjesta".¹⁴ Tako su dopunski izbori za sabor 12 pravoslavnih poslanika održani septembra 1913. godine. Na tim dopunskim izborima grupu Gligorija Jeftanovića, zamijenili grupa Danila Dimovića.

Posljednje, četvrto zasjedanje sabora održano je početkom 1914. godine, a posljednja, komemorativna sjednica Bosanskohercegovačkog sabora održana je 29. januara 1914. godine, dan poslije ubistva prijestolonasljednika Franca Ferdinanda. Krajem jula i početkom augusta 1914. godine širom BiH provedena je mobilizacija vojnih obveznika i materijalno-tehničkih sredstava za predstojeća ratna dejstva.

3.3. Komparativni prikaz rezultata izbora u BiH od 1920. do 1939.

Tabela a1)

REZULTATI IZBORA ZA 63 POSLANIČKA MJESTA IZ BOSNE I HERCEGOVINE U USTAVOTVORNOJ SKUPŠTINI KRALJEVSTVA SHS - KONSTITUANTI - OD 28.11. 1920. GODINE

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENI MANDATI	% U ODNOSU NA UKUPAN BROJ MANDATA IZ BIH
1.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	24	38
2.	Savez težaka	12	19
3.	Narodna radikalna stranka	11	17.4
4.	Hrvatska težačka stranka	7	11.1
5.	Komunistička partija	4	6.3
6.	Hrvatska pučka stranka	3	4.7
7.	Demokratska stranka	2	3.1

14 Hadžibegović, I., Imamović, M., ibidem, str.226.

3.3.1. Izbori za Konstituantu 1920.

Nakon završetka I svjetskog rata i poraza Austro-Ugarske, 1. decembra 1918. godine stvoreno je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca u koje je ušla i Bosna i Hercegovina.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu Kraljevstva SHS održani su 28.11.1920. godine. Na izborima su sudjelovale 22 političke stranke, a među njima i sedam stranaka iz Bosne i Hercegovine.¹⁵ Na ovim izborima je od 2.480.623 upisana birača sudjelovalo svega 64,95% ili 1.607.265 birača.¹⁶ "Od ukupno 63 mandata koliko je bilo određeno za Bosnu i Hercegovinu, Jugoslovenska muslimanska organizacija dobila je najviše - 24 (38% svih mandata), Savez težaka 12, Narodna radikalna stranka 11, Hrvatska težačka stranka 7, Komunistička partija 4, Hrvatska pučka stranka 3 i Demokratska stranka 2 mandata."¹⁷

Dakle, "oživljavanje političke aktivnosti kod sve tri (nacionalne -op.a.) grupacije u BiH poslije 1918. provodilo se na vjersko- nacionalnoj osnovi"...¹⁸ Od sedam navedenih stranaka koje su učestvovala na izborima 1920. godine tri su bile srpske, dvije hrvatske, a po jedna muslimanska i višenacionalna. "Srbi su pristupili Narodnoj radikalnoj stranci, Savezu težaka i Demokratskoj stranci. Hrvati su bili okupljeni u Hrvatskoj težačkoj stranci i Hrvatskoj pučkoju stranci, a kasnije HSS, dok su Muslimani u ogromnoj većini bili uz JMO. Neznatan broj Muslimana pripadao je srpskim ili hrvatskim građanskim političkim strankama, dok su bili vrlo rijetki slučajevi da su Hrvati pripadali srpskim građanskim strankama, ili obratno, da su Srbi bili članovi hrvatskih stranaka. U vezi s ovim neznatno je bila bolja situacija sa tzv. jugoslovenskim strankama. Takva orijentacija, što se tiče građanskih političkih stranaka, zadržala se i u kasnijem razvitku sve do NOR-a."¹⁹

3.3.2. Skupštinski izbori 1923.

Političko organiziranje i djelovanje u BiH na vjersko-nacionalnoj osnovi nastavljeno je i nakon obrazovanja Ustavotvorne skupštine. Može se reći da je došlo i do jasnijeg profiliranja i podjele biračkog tijela po vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti iako je u muslimanskom i hrvatskom korpusu došlo do formiranja disidentskih političkih stranaka.

Ovakvo svrstavanje imalo je odraza i na rezultate skupštinskih izbora održanih 18. marta 1923. godine, što je vidljivo iz Tabele b).

-
- 15 JMO, Savez težaka, Narodna radikalna stranka, Hrvatska težačka stranka, Hrvatska pučka stranka, Demokratska stranka, Komunistička partija, jedina autentična bosansko-hercegovačka stranka je bila JMO.
- 16 Povijest SKJ, ICK/NK/RAD, Beograd, 1985., str. 75.
- 17 Azinović, Vlado, Bosna i Hercegovina u državnoj zajednici jugoslovenskih naroda, u knjizi Istina o BiH, Činjenice iz istorije BiH, Altermedia i NUB BiH, Sarajevo, 1991., str. 65.
- 18 Purivatra Atif, cit. rad, str. 161.
- 19 Pregled istorije SKJ, Beograd, 1963., cit. prema Purivatra, Atif, Nacionalni..., str. 161.

Tabela b)

OSVOJENI MANDATI IZ BIH ZA SKUPŠTINU KRALJEVINE SHS NA SKUPŠTINSKIM IZBORI MA 18. MARTA 1923.

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	% U ODNOSU NA UKUPAN BROJ MANDATA IZ BIH
1.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	18	37.5
2.	Narodna radikalna stranka	13	27.1
3.	Zemljoradnička stranka	7	14.5
4.	Hrvatska republikanska seljačka stranka	7	14.5
5.	HRSS - disident (Kordić)	2	4.2
6.	Srpska stranka	1	2.1

Ovi rezultati pokazuju nesumljivo liderstvo Spahine JMO među Muslimanima, Pašičeve Narodne radikalne stranke među Srbima, i Radičeve Hrvatske republikanske seljačke stranke među Hrvatima. Pored ovih pet stranaka koje su ušle u parlament na izborima se takmičilo još 10 stranaka ili izbornih lista, ali te stranke nisu osvojile dovoljan broj glasova za ulazak u Skupštinu.

3.3.3. Skupštinski izbori 1925.

Treća PP (Pašić-Pribičević) vlada raspisala je parlamentarne izbore za 08. februar 1925. Jedan od glavnih izbornih ciljeva radikala, osim vlastitog izbornog uspjeha, bio je i razbijanje muslimanskog biračkog tijela. U tom cilju kao protuteža JMO pod patronatom režima, stvorene su Narodna muslimanska organizacija i Muslimanska radikalna stranka koje su se u potpunosti oslanjale na politiku Narodne radikalne stranke Nikole Pašića.

Sličan cilj imala je i Hrvatska republikanska seljačka stranka Stjepana Radića, koja je ozbiljno računala na muslimanske glasove.

Predizborni kontekst 1925. godine odisao je jakim pritiskom režima i prorežimskih organizacija na birače u BiH.

"Cjelokupni državni aparat, počevši od velikih župana pa sve do poreznika i šumara, bio je angažovan od Pašić-Pribičevićeve vlade u predizbornoj aktivnosti u Bosni i Hercegovini".²⁰

No, i pored općih pritisaka i apsolutne poslušnosti državnog aparata u korist Narodne radikalne stranke, opozicione partije iz BiH, postigle su dobar izborni uspjeh. Taj uspjeh nije bio kao 1920. i 1923., ali je u datim uvjetima (policijski teror, falsificiranje izbornih rezultata,

20 Purivatra, Atif. JMO u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Svjetlost, Sarajevo, 1977., str. 197.

terorističko djelovanje Srpske nacionalne omladine - SRNAO - i Udruženja srpskih četnika "Petar Mrkonjić" bio zadovoljavajući, što je vidljivo iz tabele c).

Tabela c)

OSVOJENI MANDATI IZ BIH ZA SKUPŠTINU KRALJEVINE SHS NA IZBORIMA OD 8.FEBRUARA 1925.

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	% U ODNOSU NA UKUPAN BROJ MANDATA IZ BIH
1.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	15	31.2
2.	Narodna radikalna stranka	14	29.1
3.	Hrvatska republikanska seljačka stranka	10	20.8
4.	Nacionalni blok (Radikalna i Samostalna demokratska stranka)	7	14.5
5.	Zemljoradnička stranka	2	4.1

U BiH je pred izbore 1925. bilo registrirano 515.602 birača, a na izbore je izašlo i glasalo 426.708 ili 82,7% što je bio veoma visoki procenat učešća birača na izborima.

3.3.4. Rezultati oblasnih izbora 1927.

Na izborima za oblasne skupštine u BiH održane 23.1.1927. godine učestvovalo je ukupno osam stranaka (JMO, Narodna radikalna stranka, HSS, Savez zemljoradnika, Demokratska zajednica - JMO i DS, Samostalna demokratska stranka, Nezavisni radikali, Udružena opozicija). Na ovim izborima je došlo do jače saradnje JMO i DS koje su nastupile sa listom Demokratske zajednice u natjecanju za izbor poslanika u sarajevskoj, tuzlanskoj i mostarskoj oblasti.

Rezultati tih izbora prikazani su u tabeli d)

Tabela d)

OSVOJENI MANDATI U IZBORIMA ZA OBLASNE SKUPŠTINE U BIH ODRŽANIH 23.01.1927.

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	% SVIH MANDATA
1.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	52	27.4
2.	Narodna radikalna stranka	47	24.7
3.	Hrvatska seljačka stranka	36	18.9
4.	Savez zemljoradnika	28	14.7
5.	Demokratska zajednica (JMO i DS)	15	7.9
6.	Samostalna demokratska stranka	10	5.3
7.	Nezavisni radikali	1	0.5
8.	Udružena opozicija	1	0.5

Dakle, prema rezultatima izbora za oblasnu skupštinu 1927. kao najjača bosanskohercegovačka stranka izašla je JMO, što joj je omogućilo da i u narednom periodu bude "jedini politički predstavnik bosanskohercegovačkih Muslimana"²¹

Može se reći da su druge "vjersko-nacionalne" stranke (Narodna radikalna stranka i HSS prije svih) sa ovih izbora izišle kao legitimni predstavnici bosanskohercegovačkih katolika i pravoslavaca.

3.3.5. Rezultati vanrednih skupštinskih izbora za izbor narodnih poslanika Kraljevine SHS 1927.

U situaciji zategnutih društvenih odnosa i izazvane krize u radu Parlamenta i vlade, raspisani su i 11. septembra 1927. godine održani vanredni skupštinski izbori za izbor narodnih poslanika Kraljevine Jugoslavije. Ovim izborima je prethodila veoma jaka agitacija i napadi od strane srpskih radikala i pripadnika četničkog udruženja "Petar Mrkonjić", kao i agitacija od strane pripadnika HSS, koji su nastojali razbiti JMO i pridobiti biračko tijelo bosanskohercegovačkih Muslimana. Međutim, ti pokušaji su ostali bez uspjeha, što su pokazali i rezultati vanrednih izbora 1927.

Tabela e)

REZULTATI VANREDNIH IZBORA ZA 48 POSLANIČKIH MJESTA IZ BOSNE I HERCEGOVINE U SKUPŠTINU KRALJEVINE SHS ODRŽANIH 11.09.1927. GODINE

Redni broj	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	% U ODNOSU NA UKUPAN BROJ MANDATA IZ BiH
1.	Narodna radikalna stranka	14	29.16
2.	Demokratska zajednica	10	20.83
3.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	9	18.75
4.	Hrvatska seljačka stranka	8	16.66
5.	Savez zemljoradnika	6	12.5
6.	Samostalna demokratska stranka	1	2.08

Iz tabele je vidljivo da je JMO i njena koaliciona lista (Demokratska zajednica) polučila najbolje rezultate, što je ovu stranku učvrstilo na poziciji najjače bh. stranke.

3.3.6. Rezultati za izbor općinskih vijećnika u BiH 1928.

Uspostavljeni odnos tri najjače "vjersko-nacionalne" stranke potvrđen je i na izborima za općinska vijeća u BiH, koji su održani 28. oktobra 1928. godine.

I tada je, bez obzira na izrazitu nadmoć pojedinih stranaka, u općinama sa revalorajućim brojem građana "svoje" etničke i vjerske opredijeljenosti, ukupan zbir osvojenih mandata

21 Purivatra, Atif, ibidem, str. 365.

JMO ustoličio na mjesto najjače BH stranke sa ukupno osvojenih 32,8% vijećničkih mandata. Iza JMO, po snazi iz ovih izbora su izašle Narodna radikalna stranka sa 30,3% osvojenih mandata i Hrvatska seljačka stranka sa 16,7% od svih vijećničkih mandata (vidjeti tabelu f).

Tabela f

REZULTATI IZBORA OPĆINSKIH VJEĆNIKA NA IZBORIMA OD 28.10.1928. GODINE

R.b.	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	%	R.b.	NAZIV STRANKE	OSVOJENO MANDATA	%
1.	JMO	1466	32,8	7.	Samost. demok. stranka	74	1,6
2.	Narodna radik. stranka	1357	30,3	8.	Pojedinačne muslim. liste	31	0,7
3.	HSS	749	16,7	9.	Disidenti JMO	15	0,3
4.	Savez zemljoradnika	454	10,1	10.	Vanstranačke lista	9	0,2
5.	Seljačko - demok. koalicija	182	4,1	11.	Socijalisti	6	0,1
6.	Demokratska stranka	123	2,7	12.	Radničke liste	4	0,1

Ukupno 4.470 mandata

Komparativni prikaz uspjeha političkih stranaka u Bosni i Hercegovini na skupštinskim izborima u Kraljevini SHS u periodu od 1920. do 1927. pokazuje da je najuspješnija bh. politička stranka nesumljivo bila JMO, a potom Narodna radikalna stranka, (koja je okupljala Srbe), te Hrvatska težačka stranka.

Ti rezultati su prikazani u tabeli g.

Tabela g)

UPOREDNI PRIKAZ USPJEHA BH POLITIČKIH STRANAKA NA SKUPŠTINSKIM IZBORIMA U KRALJEVINI SHS

Redni broj	NAZIV STRANKE	28.02.1920.	18.03.1923.	08.02.1925.	11.09.1927.
1.	JMO	33,5 %	32 %	29,9 %	30,8 %
2.	Narodna radikalna stranka	18 %	24,4 %	37,1 %	27,5 %
3.	Hrvatska težačka stranka	16,6 %	-	-	-

Izvor: Purivatra, Alif, Ibidem, str. 611

3.3.7. Rezultati skupštinskih izbora od 5. maja 1935.

Nakon izbora održanih 11.9.1927. godine nova Skupština je pokazala potpunu neefikasnost političkog sistema. I opozicija, a i poslanici vladajuće stranke optužili su vladu za politički teror.

Poslije izbora na jugoslovenskom planu došlo je do formiranja Seljačko-demokratske koalicije (SDK) od ljutih protivnika: Samostalne demokratske stranke (unitarističko-centralističkog usmjerenja) i HSS (glavni protagonist federalizma).

Međutim, 1928. godine u Skupštini je izvršen atentat na poslanike HSS i to je do usijanja zaoštrilo političku situaciju, koja se okončala 6.1.1929. godine uvođenjem šestojanuarske diktature, kojom je kraj Aleksandar "ukinuo ustav, raspustio skupštinu i uveo diktaturu".²² Ubrzo potom je zabranjen rad svim političkim strankama, a zakonom od 3.10.1929. promijenjen je naziv države u Kraljevina Jugoslavija.

Tek od početka 1935. godine na području drinske banovine (BiH), jedino je legalno djelovala režimska Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS).

"U specifičnim okolnostima i uslovima, kada zvanično stranke nisu postojale 'javno' nego 'tajno', pa su u tom stilu i djelovale, 6.2.1935. donesena je odluka o raspuštanju Narodne skupštine."²³

To je bio uvod u raspisivanje izbora i pokretanje predizborne kampanje, te pokušaja oživljavanja "predšestojanuarskih" političkih stranaka.

"Opšti tokovi, pa i lokalne specifičnosti predizbornih aktivnosti, ipak su bili diktirani kursom režimskih krugova. U potpuno izmijenjenoj političkoj situaciji, provladini orijentirani birači nalazili su se u apsolutnoj prednosti".²⁴

Sa uvođenjem šestojanuarske diktature (6.1.1929) parlamentarni život je ugušen, tako da su naredni izbori održani tek 5. maja 1935. godine. Ovi, (petomajski izbori) polučili su dva izborna bloka: Zemaljsku listu i Listu udružene opozicije.

"Na parlamentarnim izborima održanim 5. maja 1935. godine Zemaljska lista na čelu sa Bogoljubom Jevtićem je, pomoću izbornog sistema i terora, dobila većinu, ukupno 1.746.982 glasova ili 60,6%, a lista Vlatka Mačeka (blok Udružene opozicije u kojoj je u prvo vrijeme bila i JMO) dobila je 1.076.345 glasova ili 37,4%".²⁵

Tabelarno prikazani rezultati petomajskih izbora 1935.godine izgledaju ovako:

Tabela h)

REZULTATI SKUPŠTINSKIH IZBORA ODRŽANIH 5. MAJA 1935. GODINE

Redni broj	NAZIV LISTE	BROJ PALIH GLASOVA	OSVOJENI MANDATI
1.	ZEMALJSKA LISTA (BOGOLJUB JEVTIĆ)	1.746.982	303
2.	LISTA UDRUŽENE OPOZICIJE (VLATKO MAČEK)	1.076.345	67

22 Bilandžić, Dušan, Historija SFRJ Glavni procesi 1918-1985, Školska knjiga, Zagreb, 1985., str.23.

23 Išek, Tomislav, Hrvatska seljačka stranka u Bosni i Hercegovini, 1929-1941., Institut za istoriju, Sarajevo, 1991., str.108.

24 Ibidem, str. 110.

25 Karabegović, Ibrahim, Položaj Bosne i Hercegovine i Bošnjaka u Jugoslaviji (1918.-1945.), u knjizi: Bosna i Bošnjaci, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995., str.76.

"Ako se rezultati petomajskih izbora promatraju u kontekstu očekivanja režima, onda bi se moglo ocijeniti da je 'režim na ovim izborima pretrpio krupan poraz', tim više stoji ako se ima na umu da su izbori provedeni na temelju anahronog zakona, u uslovima koji opoziciji, ilegalnoj i legalnoj, nisu omogućivali 'normalnu' agitaciju".²⁶

Posljedice po birače koji su glasali za opozicione stranke na izborima 1935. bile su drastične. Neke od kazni režima bile su: premještanje i otpuštanje sa posla, lišavanje uobičajenih povlastica, povećanje poreza i tsl.

3.3.8. REZULTATI PARLAMENTARNIH IZBORA ODRŽANIH 11. DECEMBRA 1938.

Posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini Jugoslaviji održani su 11. decembra 1938. godine. Njih karakterizira takav izborni zakon koji je do apsurdnosti protežirao vladinu listu, što se jasno vidi iz priložene tabele i:

Tabela I

PARLAMENTARNI IZBORI 11. DECEMBRA 1938.

Na izbore izašlo 3.039.041 ili 74,48 % birača

Redni broj	NAZIV LISTE	BROJ PALIH GLASOVA	%	BROJ OSVOJENIH MANDATA	% U ODNOSU NA UKUPAN BROJ MANDATA
1.	Vladina lista (JRZ) - Milan Stojadinović	1.643.783	54,9	306	82,03
2.	Lista udružene opozicije - Vlatko Maček	1.364.524	44,1	67	17,96

Izbornim zakonom i manipulacijama Lista udružene opozicije iako je osvojila 10% manje glasova od Vladine liste, ipak je dobila samo 67 mandata ili 17,96% svih mandata.

"Novi i posljednji izbori održani su 11. prosinca 1938. Rezultati izbora i dodjela mandata bili su apsurdni.

Vladina lista je dobila 54,09 posto glasova, a 306 poslaničkih mjesta. Opozicija na čelu s Mačekom dobila je 44,90 posto glasova, a 67 poslanika, što znači da je dobila 4,5 puta manje poslaničkih mjesta od vladine liste".²⁷

3.3.9. Zaključak

U zaključku ovoga kratkog prikaza višestranačkih izbornih procesa (reduciranog na analizu učesnika u izbornim trkama i polučeni rezultata) s pravom se može konstatirati da cjelokupni period od početka političkog organiziranja pa do početka II svjetskog rata u Bosni i Hercegovini karakterizira živa politička aktivnost glavnih političkih predstavnika, prije svih tri glavne vjersko-nacionalne grupacije (Muslimani, Hrvati, Srbi). Formiranje političkih

²⁶ Ibidem, str. 122.

²⁷ Bilandžić, Dušan, ibidem, str.25.

stranaka u BiH gotovo, isključivo na nacionalnoj (i vjerskoj) osnovi izraz je višenacionalnog (multikonfesionalnog) sastava Bosne i Hercegovine.

Najjača politička stranka na bh. političkoj sceni do uvođenja šestojanuarske diktature 1929. godine i zabrane djelovanja političkih stranaka u Kraljevini SHS, nesumnjivo je bila Jugoslovenska muslimanska organizacija Mehmeda Spahe, koja je sa punim legitimitetom ovjerenim na izborima, predstavljala bošnjačko- muslimansku populaciju.

Druga politička stranka po jačini bila je Narodna radikalna stranka Nikole Pašića, koja je predstavljala glavnog protagonistu velikosrpske centralističke orijentacije, a "glavno sredstvo vladanja velikosrpske buržoazije bila je gruba politička sila".²⁸

Ovoj orijentaciji se, s pravom, pridodaje i Demokratska stranka Ljube Davidovića.

Glavna politička snaga hrvatskih seljačkih masa bila je Hrvatska republikanska seljačka stranka (HSS) sa Stjepanom Radićem na čelu.

Ove tri političke stranke, kako smo i pokazali, predstavljale su glavne izborne favorite u BiH i gotovo sa sigurnošću se može ustvrditi da su te stranke predstavljale izborne reprezentante bh. biračke populacije, koja se gotovo u cjelini na izborima diferencirala po osnovu konfesionalno-nacionalnog opredjeljenja.

Međutim, uporedo sa narastanjem jugoslovenske krize i pojavom fašizma u srcu Evrope (Italija, Njemačka), u Jugoslaviji je što ilegalno, što legalno jačao komunistički pokret.

Ovaj pokret je po osnutku (na "kongresu ujedinjenja" aprila 1919. u Beogradu) prolazio kroz faze legalnog i ilegalnog rada, kroz izborne uspone i padove. KPJ je na izborima za ustavotvornu skupštinu 1920. dobila 58 poslaničkih mandata, što je ovu stranku izbacilo na treće mjesto po broju mandata u parlamentu. Ubrzo potom KPJ je stavljena van zakona, pa je svoje kongrese držala van granica zemlje (u Beču 1926. i Drezdenu 1928.). Između 1932. i 1934. KPJ je znatno konsolidirala svoje redove i pojačala svoju političku aktivnost. Jačanje fašizma i profašistička politika tadašnjeg režima stvorila je šansu KPJ da se ispolji kao preteča antifašističkih snaga Jugoslavije. U tom cilju 1940. KPJ u Zagrebu u strogoj ilegali održava V zemaljsku konferenciju na kojoj utvrđuje novi kurs i za generalnog sekretara bira Josipa Broza Tita. Početkom 1941. KPJ je toliko osnažila da je igrala ključnu ulogu u narodnom pokretu, koji je na martovskim demonstracijama 1941. srušio vladu Cvetković - Maček, koja je 25. marta 1941. potpisala pakt o pristupanju Jugoslavije fašističkom "trojnom paktu". U aprilskom slomu kraljevske vojske i općem rasulu, okupaciji i komadanju zemlje - KPJ je bila jedina politička snaga sposobna da pozove sve narode Jugoslavije na ustanak, da ih organizira i povede u borbu. Na sastanku CK KPJ 4. jula 1941. o tome su donijete odluke. Od tada pa do 1945. KPJ je predvodila narodnooslobodilačku borbu i, kako će se tek kasnije uvidjeti, vodila socijalističku revoluciju.

28 Bilandžić, Dušan, *Ibidem*, str. 19.

Nakon perioda fašističke agresije i njenog sloma, u novoj Jugoslaviji uveden je jednostranački politički poredak koji nije dozvoljavao konkurenciju političkih programa, stranaka i kandidata na liberalno - demokratskim tradicijama Zapadne Evrope. Umjesto obezbjeđenja uvjeta za razmah političkog pluralizma i za političko organiziranje predstavnika svih slojeva društva i opcija koje su učestvovala u otporu fašizmu KPJ je uvela jednostranačku komunističku vladavinu, koja će se na vlasti održati punih 45 godina, sve do urušavanja komunističkog projekta u Istočnoj Evropi.

Takva 45-godišnja komunistička vladavina okončana je raspadom SFR Jugoslavije i rađanjem velikog broja političkih stranaka, pokreta i udruženja.

Na bh. političkoj pozornici 1990. godine ponovo su se pojavile političke stranke, koje su ponudile svoje različite političke programe bh. biračkom tijelu. Jedan broj tih stranaka, a prije svih tri nacionalne stranke: SDA, SDS i HDZ, isključivo su formirane na nacionalno-konfesionalnoj osnovi pripadanja trima velikim etničkim grupacijama u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

1. Purivatra, Atif, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo, 1970.
2. Purivatra, Atif, *JMO u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
3. Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.*, Svjetlost, Sarajevo, 1976.
4. Kapidžić, Hamdija, *Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske vladavine*, Svjetlost, Sarajevo, 1968.
5. Skarić, Vladislav, Hadžić, Nuri-Osman, Stojanović, Nikola, *Bosna i Hercegovina pod Austro-Ugarskom upravom, IKP Geca Kon A.D., Beograd, 1938.*
6. Šarac, Nedim, *Teme naše novije istorije*, Svjetlost, Sarajevo, 1981.
7. Išek, Tomislav, *Hrvatska seljačka stranka u Bosni i Hercegovini, 1929-1941. Institut za istoriju, Sarajevo, 1991.*
8. Bilandžić, Dušan, *Historija SFRJ Glavni procesi 1918-1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
9. *Grupa autora, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, SVK OS R BiH, Sarajevo, 1994.*
10. Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925, Institut za istoriju, Sarajevo, 1991.*
11. *Povijest SKJ, IC Komunist /Narodna knjiga/ Rad, Beograd, 1985.*
12. Slipičević, Fuad, *Istorija naroda FNRJ, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1961.*
13. *Grupa autora, Istina o BiH, Činjenice iz istorije BiH, Altermedia i NUB BiH, Sarajevo, 1991.*
14. Halilović, Safet, *Restitucija bosanske državnosti, KDM "Preporod", Zenica, 1993.*

4. POLITIČKE IDEJE I POLITIČKE ORIJENTACIJE NA VIŠESTRANAČKOJ POLITIČKOJ SCENI 1990.

"SDA je jedina snaga koja može sačuvati BiH, naravno ne sama, ali kao dominantna snaga u ovom plemenitom nastojanju. Neki drugi bi htjeli da to učine, ali ne mogu. Neki niti hoće, niti mogu. Samo mi to hoćemo i možemo."

(A. Izetbegović)

Uporedo sa krizom u SKJ, nastalom nakon smrti Josipa Broza Tita 1980., a posebno nakon raspada SKJ na njegovom posljednjem, 14. kongresu, skoro u svim republikama bivše SFRJ dolazi do naglog bujanja različitih političkih opcija, pa i organiziranog okupljanja kroz političke pokrete, udruženja i stranke. Nakon Slovenije, gdje je politička pluralizacija najprije otpočela, i u drugim republikama formiraju se opozicione političke stranke.

Tako je u periodu od 1989. do 1990. g., odnosno i prije donošenja amandmana na Ustav SRBiH i izbornih zakona, i bh. politička scena postala pluralna. Međutim, od donošenja amandmana na Ustav SRBiH ubrzo ona biva još bogatijom, tako da bh. politički prostor 1990.g. sačinjavaju 42 registrirane političke stranke.

Iako je po broju i nazivu stranaka to uistinu bilo pravo političko šarenilo, ipak se, po našem mišljenju, zapravo prije može govoriti o siromaštvu morfologije političkih ideja.

1 Vidjeti Dodatak pod b) 3, na str.212 ove publikacije. Inače, prva novoformirana autentična bosanskohercegovačka stranka osnovana po omogućavanju višestranačja u BiH je Stranka demokratske akcije. Osnivačka skupština stranke održana je 26. maja 1990. godine kada je još uvijek bila aktualna dilema u redovima vladajućeg SK BiH da li dozvoliti političko organiziranje na nacionalnoj osnovi. Vjerovatno su se iz tih razloga osnivači stranke opredjelili da izbjegnu čisto nacionalni (vjerski) naziv stranke. Lider stranke Alija Izetbegović, penzionirani pravnik, osuđen od komunista 1946. godine na 3 godine zatvora, a 1983. godine na 14 godina (u zatvoru proveo 5 godina i osam mjeseci), po izlasku iz zatvora pokrenuo je inicijativu za formiranje političke stranke "muslimanskog kulturno-povjesnog kruga". Stranka je na Skupštini, pored predsjednika Izetbegovića, izabrala i tri potpredsjednika: Adila Zulfikarpašića, Salema Šabića i Mirsada Čemana, a u Predsjedništvo su ušli: Džemaludin Latić, Omer Behmen (oboje su, također, suđeni 1983. g.), Sulejman Ugljanin, Mirsad Veladžić i Kenan Mazlani. Od svog osnivanja maja 1990. stranka će preći uspješan put koji će biti krunisan pobjedom na izborima 18. novembra 1990. godine.

Najveći broj tih stranaka bio je programski krajnje neprofiliran, a neke od njih praktično nisu ni imale svoje programe. Njihova programska sličnost je daleko nadmašivala njihove razlike, kao što je to utvrđeno i za stranke u Hrvatskoj.² Šta više, kod nemalog broja stranaka izrazita je bila diskrepanca između njihovog imena, programa i političke prakse u predizbornom periodu. Po imenu su npr. bile lijeve, po programu liberalne, po političkoj praksi unitarne, dogmatske ili nacionalističke. Zbog toga ih je veoma teško klasificirati prema tradicionalnoj shemi na ljevicu, desnicu i centar.³ Kombinirajući, ipak, kriterije njihove samoidentifikacije sopstvene političke orijentacije, njihove nazive, programe i političku praksu, onda bi se moglo, uz sav rizik, zaključiti da je većina stranaka bila na pozicijama ultra desnog, umjereno desnog ili desnog centra (najznačajnije su tu tri nacionalne stranke), manje na ljevici (ultra, umjereno i lijevi centar - tu su najznačajnije reformirane partije "stare ljevice" i Savez reformskih snaga), a da značajnijih partija u političkom centru nije ni bilo.

I pored svega još uvijek se postavlja pitanje da li su ovi izbori bili zaista demokratski. Razlog za ovo pitanje je prije svega u predominaciji "izborne iracionalnosti" i u brojnim odstupanjima od poodavno utvrđenih izbornih zakonitosti u okviru politološke nauke, kao i prakse kompetitivnih sistema sa dugom izbornom praksom. To se ponajviše ogleda u minornom ili gotovo nikakvom uticaju programa i kandidata na političko opredjeljenje birača, pa se čak može govoriti i o izostanku "stvarne izborne aktivnosti".⁴ Nacionalno-religijski faktori su imali apsolutni prioritet.

Da bi se pokušala objasniti suština političkih ideja i orijentacija glavnih izbornih protagonista neophodno je bar u naznakama ukazati na osnovnu ideju vodilju SDS i HDZ, odnosno na njihovu osnovnu ideološku i političku orijentaciju, koja će u relativno kratkom periodu nakon izbora, kulminirati militarističkim ustrojstvom i pokušajem otvorenog rušenja države u kojoj su ove stranke zajedno sa SDA pobijedile na izborima 1990.

Naime, kada je riječ o SDS treba se podsjetiti da je još sa izradom Memoranduma Srpske akademije nauka i umjetnosti⁵ reetabliran i reafirmiran velikosrpski program širenja srpskog životnog prostora i stvaranja davno zaplanirane "velike" i nacionalno "homogene Srbije".⁶

2 Afrić, Vjekoslav-Ujević, Tvrtko, Analiza sadržaja političkih programa političkih stranaka u Hrvatskoj (izbori '90.), Revija za sociologiju, Zagreb. Vol XXI (1990), No1, str.11-34.

3 "Desnica uvek predstavlja sektor partija koji se povezuje sa interesima viših i vladajućih klasa, dok levica izražava niže ekonomske i društvene klase, a centar srednje klase ... Desnica je naklonjena aristokratiji, hijerarhiji po rođenju ili bogatstvu, levica se borila za jednakost u položaju i mogućnostima i za zahteve potlačenih." - Lipset S. Martin, Politički čovek, društvena osnova politike, Rad, Beograd, 1969., str. 271.

4 "Pod stvarnom izbornom aktivnošću podrazumijevamo onaj izbor kada se pojedinac odlučuje na osnovi poznavanja predloženih modaliteta", - Šiber, Ivan, Psihologija i društvo, CEKADE, Zagreb, 1984., str.130. U suštini ovdje se misli na tzv. sofisticirano glasanje (op.a.).

5 Temeljno polazište Memoranduma bilo je da "jedino srpski narod nije riješio nacionalno pitanje, niti je dobio državu kao ostale nacije" u SFRJ. Odluku o izradi Memoranduma donijela je godišnja skupština SANU održana 25. maja 1985. godine.

Ovaj program je konkretnije oblikovan u tajnom spisu ministra unutrašnjih poslova Srbije Ilije Garašanina (Načertanije iz 1844. godine) u kome se navodi da "srpska država nesme ostati mala... mora se rasprostraniti i ojačati".

Garašinin "osnov i temelj" velike Srbije vidi u "carstvu serbskom... na mestu istočnorimskog carstva", a "najlakše" ostvarenje u "saglasnosti sa Rusijom"⁷

Svaka varijanta velikosrpskog plana za proširenje srbijanskog životnog prostora na račun drugih država, računala je sa Bosnom i Hercegovinom. BiH je svojim geostrategijskim položajem i činjenicom da gotovo trećinu njenog stanovništva čine lica koja se izjašnjavaju kao Srbi, postala predmet od prvorazrednog značaja i bitan uvjet za ostvarenje velikosrpskih ciljeva.

Zbog toga je Bosni od strane velikosrpskih hegemonista i šovinista dugoročno posvećivana posebna pažnja, a u razne podrivačke aktivnosti, koje se svrstavaju u suptilne oblike specijalnog rata ulagani su značajni naponi.

Bosna i Hercegovina je, u prvom naletu srpskog šovinizma, izdržala pritisak za organiziranje mitinga "antibirokratske revolucije", posebno onog famoznog - "opštejugoslovenskog" - u Jajcu, ali nije mogla spriječiti druge oblike podriivanja. Dugoročno gledano, najznačajnijim se pokazalo obrazovanje pete kolone u BiH, čija se matica oblikovala kroz Srpsku demokratsku stranku BiH - SDS BiH.

SDS je formirana 12. jula 1990. godine u Sarajevu. Osnovna programska platforma ove fašističke stranke zasnivala se na očuvanju unitarne Jugoslavije pod plaštom federacije, sa dominacijom Srba unutar nje,⁸ za očuvanje jedinstvene JNA, za svestranu saradnju sa srpsko-pravoslavnom crkvom,... Na bazi ove platforme i drugih pseudo - demokratskih proklamacija ona je na prvim višestranačkim izborima pokupila najveći broj srpskih glasova i ušla u vladajuću koaliciju. Sa te pozicije SDS je uveliko izvršila destrukciju legalne vlasti u Bosni i Hercegovini. Zapravo je ovdje intenziviran specijalni rat, od strane Srbije, koji je poprimio najgrublje forme.⁹ Još 1989. godine general Kadijević je istupio sa tezom da je Titova koncepcija opštenarodne odbrane "podvala" da bi u 1990. (izbornoj) godini

-
- 6 Projekat Homogena Srbija Stevana Moljevića banjalučkog advokata porijeklom iz Rudog, četničkog ideologa u štabu Draže Mihailovića, datiran 30. juna 1941., u stvari je rekonstrukcija Projekta Srpskog kulturnog kluba iz 1938. koji je već bio uzeo u obzir predhodne modifikacije "Načertanija".
  - 7 ...Stranjaković, Kako je nastalo Grašaninovo Načertanije, Spomenik Srpske kraljevske akademije, XCI, Beograd 1939, str. 76- 102.
  - 8 O tome Radovan Karadžić, prema "Oslobođenju", od 2. oktobra 1990., kaže: "Ko hoće, može da izađe iz Jugoslavije, ali ne može istovremeno da traži od Srba ulazak u konfederalni odnos. Da se razumijemo, ni SDS BiH, ni ja lično ne tražimo srpsku državu, već ovo što imamo: federaciju!"
  - 9 Posebna pažnja poklanjana je permanentnoj indoktrinaciji Srba u BiH s tezom o ugroženosti srpskog stanovništva i predodređenosti nebeskog naroda da vlada drugima, te mržnjom prema svemu nesrpskom, posebno "Turcima". Isto tako, značajna pažnja poklanjana je organiziranju komplota i afera ("Agrokomerc", "Moševac", "Neum..."), izazivanja i insceniranja međunacionalnih sukoba, sa paralelnim formiranjem paravojnih formacija i masovnim ilegalnim naružavanjem srpskog stanovništva.

preuzimanjem naoružanja iz magacina teritorijalne odbrane u armijska skladišta faktički razoružao teritorijalnu odbranu nesrpskih naroda, kao njihovu jedinu tačku oslonca odbrane u evidentno nadolazećem oružanom sukobu. Paralelno sa tim procesom izvršeno je tajno naoružavanje srpskog stanovništva i formiranje paravojnih formacija (u čemu je SDS odigrala veoma značajnu ulogu) da bi se tokom 1991. godine, pred agresiju na BiH to naoružavanje i otvoreno sprovodilo.

Dakle, u cilju realiziranja velikosrpskog projekta preduzeti su koraci koji su za cilj imali razbijanje Bosne i Hercegovine, a to je prije svega značilo da se u ambijentu višestranačja u višenacionalnoj BiH obrazuje srpska nacionalna stranka, koja će svoj ideološki, programski, propagandni, materijalni, duhovni, vojni oslonac imati u Beogradu. Temeljna programska orijentacija te stranke je bila očuvanje BiH u okviru Jugoslavije, odnosno u samrtnom zagrljaju velike Srbije. Ova programska orijentacija posebno je apostrofirana na Svesrpskom saboru u Banja Luci, 13. oktobra 1990. godine kada je formirano Srpsko nacionalno vijeće BiH.¹⁰

Nakon što je preko "misionarske" djelatnosti Jovana Raškovića po BiH, a po uputama Beograda, formirana SDS i nakon što je uz snažnu, što tajnu, što javnu podršku medija i vlasti iz Srbije ova stranka pobijedila na izborima u BiH 1990. (u koaliciji sa SDA i HDZ), došlo je do otvorene destrukcije Bosne i Hercegovine i pokušaja njenog prije svega političkog, a potom i vojnog slamanja i uvlačenja u "veliku Srbiju".

Tako je nakon novembarskih izbora 1990. SDS kroz novouspostavljenu vlast u BiH sve preduzela da se osujeti bilo kakvo normalno funkcioniranje BiH na istim osnovama kako funkcioniraju i druge republike bivše SFRJ. Međutim, ni danas nije jasno zašto pobjednička, odnosno jedina vladajuća autentična bosanskohercegovačka stranka (SDA) nije u trenucima postizborne opstrukcije SDS u Skupštini BiH, zajedno sa HDZ ili strankama opozicije izglasala raspuštanje Skupštine i raspisivanje novih izbora, što je i postojeće izborno zakonodavstvo predviđalo.

No, ne treba ispustiti iz vida da se u ulozi razbijača države Bosne i Hercegovine pojavljuje i drugi koalicioni partner SDA, stranka HDZ, odnosno novi faktor, kojega (godinu dana nakon održanih izbora) formira ova pobjednička stranka na izborima u BiH '90. - tzv. Hrvatska zajednica (kasnije Hrvatska Republika) "Herceg-Bosna".¹¹ Politika HDZ oduvijek

10 U dokumentima sa ovoga sabora stoji: "Na osnovu opredjeljenja srpskog naroda da živi u jedinstvenoj saveznoj državi Srpsko nacionalno vijeće BiH donosi odluku kojom srpski narod u BiH stavlja na znanje da se državni položaj srpskog naroda u BiH ne može promijeniti nikakvim skupštinskim odlukama, već isključivo nacionalnim referendumom. Prema prvoj odluci Srpskog nacionalnog vijeća BiH srpski narod u BiH neće priznati nikakvu odluku o promjeni državnog karaktera BiH, koju bi donijeli predstavnici umjesto naroda, već isključivo odluku do koje će doći na referendumu srpskog naroda." BiH izbori, Oslobođenje public, Sarajevo, 1990. str.116.

11 Ova tvorevina je proglašena u Grudama godinu dana nakon prvih višestranačkih izbora u BiH, 18. novembra 1991. godine. "Globus", Zagreb, 21. 11. 1991. godine, str. 12. U skladu sa manjim ili većim izgledima na uspjeh srpsko- hrvatskog dogovora o podjeli Bosne njeni napori će biti usmjereni na

se utvrđivala u Zagrebu,¹² a njeno sprovođenje vršeno je u BiH. Zbog nedostatka potrebne BH autentičnosti, s jedne strane, ali posebno zbog potrebe slijepog provođenja politike Zagreba,¹³ s druge strane, dolazilo je do vrlo čestih kadrovskih čistki unutar stranke (u tri mjeseca, od osnivanja HDZ u BiH 18. augusta 1990. godine, pa do dana izbora smjenjen je Perinović, a postavljen Kljuić, a nakon izbora do danas strankom je rukovalo šest predsjednika). Samo u prvom periodu borbe za samostalnost republika bivše SFRJ, HDZ je bio za suverenu BiH. Kasnije će se otkriti pravo lice politike Zagreba, odnosno pokušaj realiziranja inoviranog dogovora Cvetković-Maček iz 1939. godine o podjeli Bosne (dogovor Tuđman - Milošević iz Karađorđeva).¹⁴ U toj nakani hrvatsko vrhovništvo će "upregnuti" sve kadrove HDZ-a, a one koji se budu usprotivili toj politici nemilosrdno će uklanjati sa političke scene.

Tek sa potpisivanjem Vašingtonskog sporazuma i sa održavanjem mirovnih pregovora u Daytonu (SAD) doći će do pomaka u implementaciji dogovora i sporazuma o Federaciji BiH, a potpisivanjem Mirovnog ugovora u Parizu 14. decembra 1995. godine i do konačnog, kakvog - takvog rješenja za državu Bosnu i Hercegovinu. Tim rješenjem stvorena su dva paralelna entiteta na tlu BiH (Federacija BiH i "Republika Srpska") čime je značajno, za jedno vrijeme, zadovoljena velikosrpska požuda za Bosnom. Ovim sporazumom istovremeno je izbjegnuta mogućnost da se o konačnom učinku tripartitne vlasti nacionalnih stranaka (izabrane na izborima u BiH 1990.) na izborima 1996. godine u BiH izjasni jedinstveno bosanskohercegovačko izborno tijelo.

---

podrivanje države Bosne i Hercegovine.

- 12 U velikoj dvorani KSC Skenderija u Sarajevu 18. augusta 1990. godine na osnivačkoj skupštini Hrvatske demokratske zajednice u Bosni i Hercegovini okupilo se mnoštvo Hrvata iz svih dijelova BiH i šire. Bezbroj hrvatskih šahovnica i drugih nacionalnih hrvatskih znamenja, pjevanje hrvatske himne "Lijepa naša", klicanje Franji Tuđmanu, s jedne strane i izostanak bilo kakvog simbola ili neke druge insignije koji bi podsjetio na Bosnu i Hercegovinu i grad Sarajevo u kojem se taj skup održavao, s druge strane, ukazao je već tada na politiku koja je utvrđena u Središnjem odboru HDZ u Zagrebu. I tadašnji naziv stranke "HDZ u BiH" na svojevrstan način je potvrdio da ova stranka osim uskog nacionalnog interesa i okupljanja Hrvata neće voditi računa o širim interesima i autentičnoj bosanskohercegovačkoj politici. Dio iz programske deklaracije HDZ u kojem se kaže da će se HDZ zalagati za "ostvarivanje prava hrvatskog naroda na samoodređenje do otcepljenja..." izgleda nije se shvatao samo kao pravo Hrvata u Hrvatskoj. Sva kasnija politika Zagreba i Gruda potvrdila je takve ocjene.
- 13 "Molim vas, ja nisam ovdje doveden zato što sam čisti Hrvat, nego sam doveden što je ocjenjeno, odnosno, izabran sam jer mogu da provedem borbu za hrvatske interese." - Stjepan Kljuić, "Oslobođenje", 23. oktobar 1990.
- 14 U vezi s tom politikom Alija Izetbegović je u referatu na osnivačkoj Skupštini SDA u Sarajevu, 26. maja 1990. godine rekao: "Ne uzimam sebi pravo da govorim u ime muslimanskog naroda, za to me niko nije ovlastio, ali sam siguran, da tumačim najdublja osjećanja muslimanskog naroda ako kažem da on neće dozvoliti komadanje Bosne. Sramni sporazum Cvetković-Maček o podjeli ove zemlje neće se ponoviti." Nešto kasnije, na predizbornom skupu SDA u Sarajevu, 6. oktobra 1990. Izetbegović je istakao: "... neće više niko moći potezati kartografske crtarije preko naših avlija, naših njiva i naših domova."

Tako će, osim države BiH, i stranke i kandidati i birači u izborima 1996.g., biti podjeljeni na dva vještački stvorena entiteta na tlu ove u svijetu jedinstvene, ali raspolučene i nesrećene zemlje.

Dakle, gotovo jedino što se u sveopćoj sličnosti političkih programa stranaka (prepunih općih mjesta) uočilo kao razlika jeste odnos prema Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji. Na tom pitanju su se prilično jasno izdiferencirala tri "bloka partija".¹⁵ Tako, u odnosu na pitanja budućnosti Bosne i Hercegovine jedni su bili za BiH u Jugoslaviji, neovisno od budućeg ustrojstva ondašnje Jugoslavije (Savez komunista - Socijalistička demokratska partija, Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH, Demokratski socijalistički savez, SSO - Demokratski savez i Eko pokret "Zeleni" BiH, Muslimanska bošnjačka organizacija), drugi su bili za BiH samo u federativnoj Jugoslaviji (Srpska demokratska stranka, Srpski pokret obnove, Radnička demokratska stranka - stranka federalista, Jugoslovenska socijalistička partija), a rijetke su stranke, koje su BiH vidjele izvan Jugoslavije. Kao poseban odnos istakli bismo stav SDA, koja je kalkulirala, odnosno lavirala između tri moguće opcije: BiH u federaciji, BiH u konfederaciji i samostalna BiH. Tako npr. u paragrafu VI Programske deklaracije SDA stoji: "zalažemo se za održanje Jugoslavije kao slobodne zajednice suverenih naroda i republika sa sadašnjim federalnim granicama." Nedugo zatim ovaj stav je relativiziran.¹⁶ Iz ovakvog odnosa prema Bosni i Hercegovini jasan je bio i odnos stranaka prema ustrojstvu bivše Jugoslavije. Većina stranaka je bila za opstanak Jugoslavije, i za njeno federativno uređenje u različitim modalitetima. Jedino su se eksplicite za konfederativno ustrojstvo BiH izjašnjavale Hrvatska demokratska zajednica¹⁷ i Demokratska partija Mostar, dok je jedan broj stranaka stajao na stanovištu da ne treba prejudicirati karakter ustrojstva bivše Jugoslavije.

Ovdje smo ukazali samo na jedno pitanje iz političkih programa stranaka, zato što je sasvim izvjesno da je, uz preferiranje vlastitog naciona, odnos prema BiH i bivšoj Jugoslaviji, presudno uticao na političko opredjeljivanje većine birača na proteklim izborima.

Međutim, kada se vrši komparacija političkih ideja i orijentacija na bh. političkoj sceni 1990. godine, a posebno kada se sagleda protekli period od održavanja izbora do danas,

15 "Stranke, programi, ličnosti", "Oslobođenje", Sarajevo, 1990.

16 "... za Bosnu smo svi zabrinuti, ali u pogledu Bosne postoje tri opcije: Bosna u federativnoj Jugoslaviji - prihvatljiva opcija; Bosna u konfederativnoj Jugoslaviji - takođe prihvatljiva opcija; i konačno nezavisna i slobodna Bosna. Moram reći ovdje otvoreno, ako se ostvare pretnje, da Hrvatska i Slovenija izađu iz Jugoslavije Bosna neće ostati u krnjoj Jugoslaviji. Drugim riječima, Bosna neće i ne pristaje da ostane u velikoj Srbiji i da bude njen dio. Ako do toga dođe, mi ćemo proglasiti nezavisnost, apsolutnu nezavisnost Bosne i tada ćemo rješavati u kojoj novoj konstelaciji će se Bosna naći, kao suverena republika koja koristi svoj suverenitet." Izetbegović Alija, iz govora na mitingu u Velikoj Kladuši 15.09.1990.

17 U programskoj deklaraciji HDZ BiH stoji: "Ciljevi i zadaci Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine su: - osiguranje prava hrvatskog naroda na samoodređenje do prava na ocjepljenje i oživotvorenje državnosti i suverenosti Republike Bosne i Hercegovine;..."

onda je uočljivo da je u suštini bh. politički prostor pred izbore 1990. bio "lažno pluralan". Naime, više je nego jasno da je znatan broj stranaka de facto bio produžena "ruka" glavnih političkih takmaca, odnosno njihovi sateliti. Ova konstatacija se u cjelini odnosi na SDS i njene satelite (tu su posebno bile aktivne slijedeće stranke: RDS - Stranka federalista, JDSF Jajce, Jedinstveni jugoslavenski pokret Sarajevo, Jugoslavenska demokratska stranka Banja Luka, Jugoslavenska demokratska stranka Velika Kladuša, Jugoslavenska demokratska stranka - Otađbinski front Srbac, selo Kukulje, Jugoslavenski pokret za rad, solidarnost i ravno pravnost Sarajevo, Seljačka jugoslavenska stranka Bosanska Gradiška, Seljačko - radnička stranka Bosanska Dubica, Socijalistička partija BiH Bosansko Grahovo, Socijaldemokratski savez BiH Mostar, Srpski pokret obnove Šipovo, Stranka demokratskih reformi Šekovići, Stranka Jugoslovena, Stranka progresivno orijentisanih jugoslovena Teslić, Stranka za demokratiju i pravnu državu Nevesinje, SSO - Liberalna stranka BiH - Centar Sarajevo i dr.),¹⁸ dijelom na HDZ (Hercegovačka demokratska zajednica Čitluk, selo Žitomisljići, Hrvatska demokratska stranka za BiH Ljubuški, Republikanska stranka BiH...), kao i na SK-SDP (DSS), i SSO - DS (Ekološki pokret "Skakavac", Ekološki pokret "Zeleni") dok se takva orijentacija najmanje može ustvrditi za SDA, koja nije ni imala potrebe da formira svoje satelitske stranke.

Sve u svemu političke ideje stranaka u izborima u BiH '90. mogle bi se jasno diferencirati na već spomenuta dva ključna pitanja izbora: BiH i bivša Jugoslavija. Na tim pitanjima iskristalizirala su se tri već spomenuta bloka stranaka.

Neophodno je, međutim, istaći tri krupne dileme koje su bitno uticale na profil stranačkih ideja i orijentacija. Riječ je, naime, o shvatanju države koje implicira tri ključna elementa: narod, teritorij i suverenu vlast. U izborima '90. u BiH sva ova tri elementa su bila na određen način nedefinirana. Dotadašnja država (SFRJ) je bila u raspadu (Slovenija i Hrvatska su u procesu disolucije SFRJ ubrzano krenule u osamostaljivanje), a BiH još nije bila međunarodno priznata, niti je u kampanji bilo takvih zahtjeva. Takva nedefinirana situacija otvorila je i pitanje suverene vlasti i pitanje naroda. Sve su to dileme koje su značajno uticale da stranačka programska profiliranost bude nepotpuna i sa dosta dvosmislenosti i nedorečenosti.

Nesumnjivo je jedno: od velikog broja stranaka koje su djelovale "u Bosni", malo je bilo onih koje su svoje političke ideje i političke orijentacije temeljile na iskrenom promišljanju "o Bosni", kao suverenoj demokratskoj državi.

---

18 U propagiranju politike koja je išla na vodu SDS-u, pored Dragana Đokanovića, Voje Kuprešanina, ratka Eleza, Jovana Spreme, Borislava Grahovca, Janka Nikolića, Ognjena Jankovića, Milorada Muratovića i Obrada Milidraga, koji su bili na čelu "stranaka" sa nenacionalnim predznakom, a u suštini su predstavljali satelite velikosrpske ideologije koju je u BiH sprovođila SDS, posebno su se isticali i Salko Aličehić i Rabija Šubić, koji su bili zagovornici iste politike.

LITERATURA:

1. *Afrić, Vjekoslav - Ujević, Tvrтко, Analiza sadržaja političkih programa stranaka u Hrvatskoj (izbiri '90.). Revija za sociologiju, Zagreb, vol. XXI (1990.) No 1*
2. *Stranke, programi, ličnosti, "Oslobođenje", Sarajevo, oktobar 1990.*
3. *Izborni ABC, "Oslobođenje", Sarajevo, novembar 1990.*
4. *Goati, Vladimir, Jugoslavija na prekretnici od monizma do građanskog rata, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd 1991.*
5. *BiH izbori '90, "Oslobođenje public", Sarajevo, 1990.*
6. *Memorandum: Šta piše i šta se čita u ozloglašenom dokumentu Srpske akademije nauka i umetnosti, vanredni broj "Duge", Beograd, juni 1989.*
7. *Dedijer, Vladimir - Miletić, Antun, Genocid nad Muslimanima, "Svjetlost", Sarajevo, 1989.*
8. *Statut HDZ BiH i Programska deklaracija HDZ BiH, Sarajevo, 18. kolovoza 1990.*
9. *Odluka I općeg sabora HDZ (24. i 25. II 1990.), Programske zarade i ciljevi HDZ, Statut HDZ, Izborni proglaš, Izabrana tijela HDZ, Zagreb, 1990.*
10. *SK-SDP, Za miran, slobodan i bogat zajednički život u suverenoj BiH i demokratskoj Jugoslaviji, Izborni program SK BiH - SDP, Sarajevo, septembra 1990.*
11. *SK SDP, Da živimo zajedno, Izborni program SK BiH SDP, skraćena verzija, Sarajevo, septembra 1990.*
12. *MBO, Deklaracija i Statut, Sarajevo, oktobra 1990.*
13. *SSO - Demokratski savez BiH, Demokratski odgovor, Izborni program Izbori 1990., Sarajevo, oktobar 1990.*
14. *SDA, Programska deklaracija, Sarajevo, 1990.*

5. KO ĆE POBIJEDITI? (ISTRAŽIVANJA JAVNOG MNJENJA)

"...iste mase koje su danas jednom čovjeku aplaudirale, sutra će ga isfućkati -"

(R. Supek)

Javno mnjenje kao politički pojam poznat je još od 18. stoljeća i uobičajeno se definira se kao preovlađujući, dominirajući stav pripadnika jedne globalne društvene zajednice, prema određenim društvenim pojavama, prema postupcima i držanju grupa i pojedinaca, posebno prema akcijama i ponašanjima političkih i društvenih faktora, a koji imaju stvarni ili imaginarni značaj za život stanovništva određene zajednice, socijalne grupe, sloja, nacije, profesije ili generacije. Prema Habermasu javno mnjenje "dobija različita značenja već prema tome da li se na njega računa kao na kritičku instancu u odnosu na normativno postulirani publicitet vršenja političke i društvene vlasti ili se kao receptivna instanca u odnosu na demonstrativno i manipulativno postignuti publicitet upotrebljava za lica i institucije, potrošna dobra i programe."⁹ Đorđević, pak, javno mnjenje definira kao "oblik kolektivnog rasuđivanja političke javnosti o aktualnim društvenim situacijama koje poprimaju vid problema bitnog za život i praksu socijalnih zajednica", odnosno kao "oblik ispoljavanja socijalnih stavova pripadnika političke javnosti o datoj situaciji - problemu, čime je uslovljena i njegova funkcija: stimuliranje subjekata političke prakse na određeni tip društvenog ponašanja u procesu razrešavanja socijalno relevantnih problema."¹⁰

Javno mnjenje po svom sadržaju obuhvata psihološko-ideološku i idejnu reakciju (stav) odobravanja ili osude, podržavanja ili protivljenja u odnosu na postupke, mjere i odluke od interesa za određeno društvo, koje je iskazano od strane određenog broja članova datog društva ili pojedinaca ili grupa.

Javno mnjenje je specifičan psihološko-ideološki proces integriranja mišljenja i raspoloženja pojedinaca i socijalnih grupa u kolektivne (zajedničke, grupne ili društvene)

9 Habermas, Jürgen, Javno mnjenje, Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva, Kultura, Beograd, 1969., str.297.

10 Đorđević, Toma, Političko javno mnjenje, Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1989., str.61.

stavove, reakcije, a koji se manifestiraju na manje ili više javan, vidljiv način (postoji i manje vidljivo javno mnjenje u vidu "šutnje", latentno javno mnjenje za razliku od manifestnog).

Za razliku od ostalih sadržaja i oblika javnog mnjenja, izborna javno mnjenje je specifičnije i kao takvog ga karakterizira:

- **sadržaj mišljenja** i objekat koji je odabran za razmišljanje i vrednovanje - vrednuju se državne i političke (stranačke) institucije, političke ličnosti, kandidati protukandidati, njihov stil, vjerovanje i ponašanje, vrednuju se programi, njihova uvjerljivost i realnost;

- **oblik ispoljavanja** - izborna javno mnjenje može da se ispoljava u vidu spontanog ili racionalnog reagiranja, u vidu gundanja ili javnog demonstriranja, usmeno i u vidu pisanih tekstova, naglo ili postepeno reagiranje na izborne postupke i odnose;

- **širina svoje društvene osnove** - da li je javno mnjenje općedruštveno, većinsko ili grupno, segmentarno, frakcijsko, koliko je zahvatilo određenu populaciju, koliko ima opredijeljenih, a koliko apatičnih, ravnodušnih koji ne zauzimaju i ne ispoljavaju svoje stavove u toku izborne kampanje;

- **dinamika, intenzitet ispoljavanja uvjerenja i emocionalnog reagiranja** - da li se javno izborna mnjenje formira naglo, eruptivno ili postepeno, da li je isključivo ili tolerantno, da li djeluje u vidu linča, oštre i nagle osude ili je alternativno, manje isključivo;

- **izborna javno mnjenje je ideološki obojeno, na određenoj ideologiji zasnovano, ali nije sa ideologijom identično** - izborna javno mnjenje je specifična misaono-emocionalna, svjesna i spontana reakcija određene populacije na aktuelne izborne pojave i probleme (da li izborom zamijeniti postojeću vlast drugom ili je zadržati na vlasti, da li srušiti ili uzdići određene kandidate, da li podržati ili zamijeniti izborni program i sl.);

- po mnogo čemu **izborna javno mnjenje je teško spoznajno, čudljivo je i promjenljivo, varljivo, sklono naglim zaokretima i sopstvenim "prevarama" i "izdajama"** - mijenja se često pod uticajem elementarnih povoda, često više uvažava povode, a manje racionalne razloge pa u toku predizborne kampanje valja biti veoma suptilan, osjetljiv, jer sitnice mogu ne samo da odlučuju, nego i da nadvladaju.¹¹

Ispitivanju javnog mnjenja u predizbornom periodu u svim društvima poklanja se izuzetna pažnja. "...Tokom kampanje se ipak dosta jasno obrazuju dominirajuće struje javnog mnjenja. Onako kao što se po zakonu socijalnog pregrupisavanja birača formiraju dominirajući blokovi snaga okupljenih oko jedinstvenog izbornog programa, tako se i u domenu borbe mišljenja formiraju dominirajuće struje javnog mnjenja."¹²

Mnoge agencije (zavisne i nezavisne), štampa, radio, TV vrše ispitivanja javnog mnjenja, odnosno sondiranja biračkog tijela s različitim ciljevima (propagandnim, komercijalnim,

11 Tomić, Stojan, Predizborna javno mnjenje, OKSK Kakanj, Kakanj, 1990.

12 Đorđević, Toma, ibidem, str.262.

političkim itd.). Međutim, osnovni cilj je da se prognozira krajnji rezultat izbora. No, u toj procjeni vrlo često se raznim mjerama pokušava faktički uticati na javno mnjenje, tj. uticati na profiliranje odluke neopredijeljenog dijela biračke populacije. Stoga mnoge ankete plasirane u štampi pred izbore, bez obzira na eventualnu primjenu naučnih metoda u ispitivanju javnosti, više se mogu smatrati propagandnim mjerama podstaknutim od strane izbornih štabova političkih stranaka,¹³ nego istinskim odrazom raspoloženja biračkog tijela. Takva situacija je u prošlosti vrlo često dovođila do katastrofalno pogrešnih procjena rezultata izbora.¹⁴

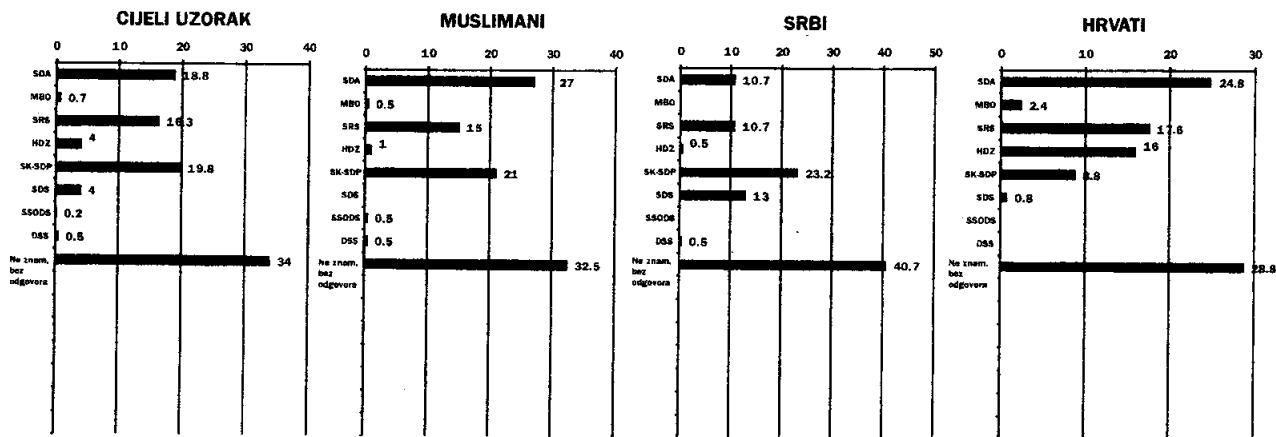
Kao što je to uobičajeno u svijetu i u BiH je u više navrata ispitivano predizborno raspoloženje birača. Međutim, dobiveni rezultati sondaža javnog mnjenja toliko su podbacili u odnosu na ishod izbora, da se može govoriti o katastrofalno pogrešnim procjenama rezultata izbora za što, također, postoje logična objašnjenja. Naime, anketirani su u svim značajnijim ispitivanjima davali prednost Savezu komunista - Socijalističkoj demokratskoj partiji i Savezu reformskih snaga, a znatno manje izgleda su prema njima imale nacionalne stranke. Ovo se može objasniti psihološkim strahom da se javno iskaže opredijeljenost prema tada proskribiranim nacionalnim strankama. Tek sa prudubljivanjem političke krize u BiH i proizvodnjom kolektivnih nacionalnih strahova stvarao se prostor za jačanje uticaja nacionalnih stranaka, koje su u tom kontekstu predstavljaju kao zaštitnici "ugroženih" naroda. Istraživanja, što su ih provele revije "Start" i "Nedjelja", list "Večernje novine", te Centar za istraživanje i razvoj Radio-televizije Sarajevo, prosječno su davala 25% glasova Savezu komunista - Socijalističkoj demokratskoj partiji, 20% Savezu reformskih snaga, 20% Stranci demokratske akcije, 15% Srpskoj demokratskoj stranci, 10% Hrvatskoj demokratskoj zajednici i 10% ostalima. Poznato je kakav je ishod izbora bio. Tri nacionalne stranke su više nego ubjedljivo pobijedile. Pomašaj u procjeni ishoda izbora je dijelom uvjetovan i činjenicom da se prudubljavanje političke krize manifestiralo u jačanju ugleda i uticaja nacionalnih stranaka, koliko su se izbori približavali. Ispitivanja javnog mnjenja nisu pratila taj proces do samog čina izbora. Isto tako, treba imati u vidu i objektivno skromne domete svakog istraživanja ishoda prvih slobodnih višestranačkih izbora. Dobar dio birača u takvim okolnostima mijenja svoje stavove na sam dan izbora, a u slučaju izbora u BiH '90. zasigurno je to produkt više emocionalnih, nego racionalnih razloga. S obzirom na to, da u izborima u BiH '90. nije bilo verificiranih nezavisnih agencija koje bi na naučno validan način, uz punu neutralnost, vršili sondaže javnog mnjenja, a niti su to postojeći instituti za

13 Ovu konstataciju dokazuje i zahtjev 16 političkih stranaka koje su 12.09.1990. godine uputile TV Sarajevo s upozorenjem "da se RTSa čuva objavljivanja rezultata javnog mnjenja (SIC! - op.a.) koje rade pojedine stranke." Vidjeti Zapisnik sa sastanka predstavnika političkih stranaka Bosne i Hercegovine i RTSa od 12.09.1990. godine u RTSa, str.3.

14 Američka revija The Literary Digest doživjela je pravu katastrofu u prognozi izbora 1936.g. nakon čega je je ova revija prestala izlaziti. Revija je tada prognozirala pobjedu republikanskog kandidata Landona, a pobijedio je Roosevelt sa 523 glasa naspram 8 za Landona! Vidjeti Supek, Rudi, Ispitivanje javnog mnjenja, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 200.

Grafikon A

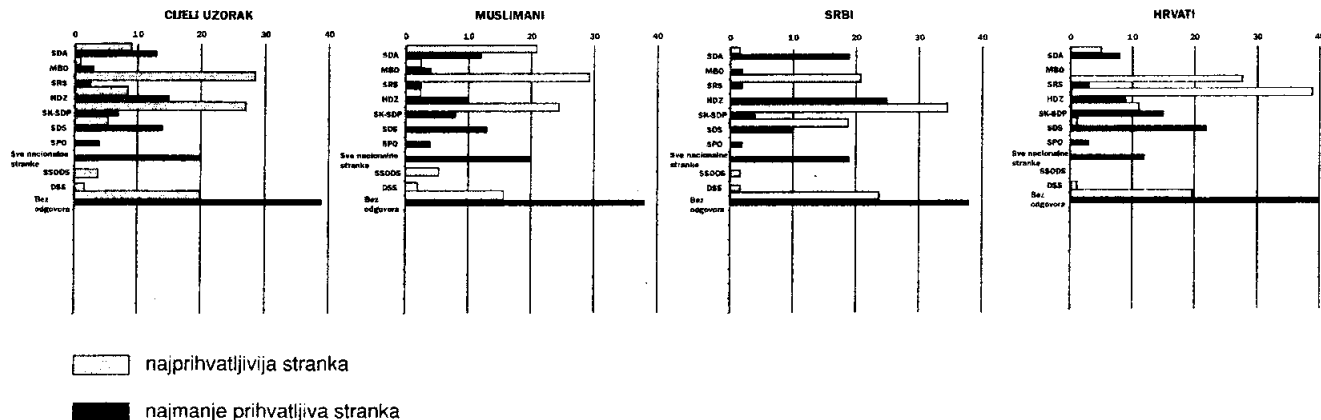
"Prema onome što Vam je poznato i što čujete i vidite oko sebe, što mislite, koja će stranka dobiti najviše glasova na predstojećim izborima?"

Napomena: Originalni grafikon objavljen u reviji "Start" sadrži i podatke za još nekoliko drugih stranaka koje nisu relevantne za naše istraživanje, pa ih nismo ni uvrstili u naš grafikon

Grafikon B

"Koja se stranka, ili više njih, Vama osobno čini najprihvatljivijom, odnosno, najmanje prihvatljivom?"

Napomena: Originalni grafikon objavljen u reviji "Start" sadrži i podatke za još nekoliko drugih stranaka koje nisu relevantne za naše istraživanje, pa ih nismo ni uvrstili u naš grafikon

društvena istraživanja vršili, kao što na žalost nije bilo ni originalnih naučno-istraživačkih projekata koji bi pratili izborni proces u BiH od samog početka, smatramo značajnim (s aspekta budućih istraživanja u ovoj oblasti) prezentirati rezultate istraživanja javnog mnjenja koja su sprovele navedene institucije.

5.1 Istraživanje magazina "Start" Zagreb¹⁵

Ovo istraživanje provedeno je telefonskom anketom na uzorku od 585 punoljetnih stanovnika BiH. Prema načinu izbora jedinica istraživanja riječ je o stratificiranom sistematskom uzorku u koji su bili uključeni telefonski brojevi iz više od 200 naselja s područja tadašnjih svih mrežnih grupa BiH. Izbor ispitanika u okvirima određenog telefonskog broja određen je Troidahl- Carterovom metodom.

Budući da je, prema dostupnim podacima, telefonskom mrežom pokriveno nešto više od 50% domaćinstava BiH, a ta se domaćinstva, prema relevantnim kriterijima za istraživanje javnog mnjenja, donekle razlikuju od ostalih, uzorak je planiran prema parametrima strukture stanovništva a ne strukture telefonskih pretplatnika. Uvođenjem takvih korektiva mogući nedostaci u pogledu reprezentativnosti telefonske ankete svedene su u granice statističke tolerancije.

Anketiranje je provedeno 17., 18. i 19. oktobra 1992. godine. Od ukupno 874 kontaktirane osobe sudjelovanje u anketi odbilo je 33,1%. U slučaju telefonske metode istraživanja zabilježna proporcija odbijanja u granicama je očekivanog.

Istraživanje je realizirala Služba novinskog istraživanja Vjesnikove agencije za marketing.

Upitnik za Bosnu i Hercegovinu sadrži 12 pitanja vezanih za predstojeće izbore i 8 pitanja iz kojih se vide socijalno- demografska obilježja ispitivane populacije, što je ujedno i posredna potvrda reprezentativnosti uzorka. Rezultati ankete pokazuju da je među anketiranim bilo 31,7% stanovnika gradskih i 68,3% seoskih naselja (isti je odnos u populaciji prema popisu 1981. godine 36,2% prema 63,8%), da je anketom obuhvaćeno 49,3% muškog i 50,7% ženskog stanovništva (u ukupnoj je republičkoj populaciji prema popisu stanovništva 1981. godine bilo 49,7% muškog i 50,3% ženskog stanovništva) te da su dobnia i etnička struktura uzorka i ukupne populacije u okvirima tolerantnih odstupanja. Uočena odstupanja uglavnom su posljedica demografskih promjena procesa i struktura razdoblju nakon posljednjeg popisa 1981. godine. Posredno je također moguće zaključiti da, inače relativno mlada bosansko-hercegovačka populacija uz stalno iseljavanje, smanjivanje prirodnog prirasta, i povećanje očekivanog trajanja života, stari (anketa pokazuje veću relativnu zastupljenost istih dobi skupina nego popis 1981.) te da je u

---

15 Magazin "Start", Zagreb, br. 568 od 27.10.1990., str. 36-40.

cijelosti gledano obrazovna razina ukupnog stanovništva povećana. Međutim, obrazovna razina ispitanika bitno je veća nego ukupna stanovništva (npr. među ispitanicima 6,8% je bez škole; 19,3% je završilo osnovnu školu, čak 53,3% srednju školu, dok 9,8% ima višu i visoku stručnu spremu) što bi moglo dovesti u sumnju reprezentativnost pristupa i predstavlja uvođenje daljnjih korektiva pri eventualnoj procjeni rezultata. Praksa je pokazala da se smanjivanjem obrazovne razine ispitanika ili pak povećanjem udjela poljoprivrednika među njima povećavaju i udjeli nedefiniranih odgovora ili kategorije bez odgovora, a da su kreatori i nosioci javnog mnjenja i političkih ideja ionako obrazovanije socijalne skupine. Sve to naravno bitno mogu poremetiti naglašene republičke posebnosti, stupanj etničke homogenizacije i iracionalne predizborne političke odluke. Slična je situacija i sa zanimanjem s obzirom da su anketom obuhvaćene uglavnom osobe u radnom odnosu (57,3%), domaćice (13,0%) i umirovljenici (12,0%), a u vrlo malom obimu ostale kategorije (poljoprivrednici npr. s udjelom od 1,8%).

Etnička pripadnost anketiranih osoba (33,3% Muslimana; 29,5% Srba; 20,8% Hrvata; 13,3% Jugoslavena; 2,7% ostalih i samo 0,3% bez odgovora) dijelom se razlikuje od etničkog sastava konstatiranog popisom 1981. godine, a brojni analitički radovi iste problematike uglavnom su i pretpostavljali neke od tih promjena kao posljedicu diferenciranog etničkog iseljavanja i reprodukcije stanovništva.

Stranačka pripadnost (članstvo u stranci) kod ispitanika nije posebno izražena kategorija (85,3% ispitanika bez odgovora, odnosno nisu članovi niti jedne stranke), ali je zanimljivo navesti da je 7,5% članova SK-SDP; 2,2% članova SRS (Savez reformskih snaga); 1,8% HDZ-a; 1,5% SDA i 1,3% SDS-a. Ostalo su zanemarive veličine. Dakle, ispitivanje uzorka - populacije takvih demografskih i socijalnih obilježja pruža nam određeni okvir trenutnih razmišljanja u Bosni i Hercegovini i niti u kojem slučaju ne predstavlja izbornu prognozu. To je stanje u toku intenzivnih predizbornih aktivnosti dijela populacije s nekim naznakama budućih promjena na koje bitno mogu utjecati; intenzitet predizborne aktivnosti, organiziranost pojedinih stranaka, izborni zakon, istaknuti kandidati, dolazak radnika s privremenog rada u inozemstvu, događanja izvan Republike, pojačana etnička homogenizacija, iracionalne političke odluke itd. itd. Izrazito široki prostor moguće uvjetovanosti i usmjeravanja javnog mnjenja, čak i u kratkom razdoblju, uglavnom negira potrebu analitičkih procjena rezultata izbora, ali istovremeno pojačava želju za sagledavanjem potencijalnih okvira odlučivanja.

Na prvo postavljeno pitanje: "Prema onom što Vam je poznato i što čujete i vidite oko sebe, što mislite, koja će stranka dobiti najviše glasova na predstojećim izborima?", nije odgovorilo 34,0% ispitanika, a među konkretnim odgovorima najviše (19,8%) ih je bilo za SK-SDP, zatim 18,8% za SDA i 16,3% za SRS. Za ostale dvije nacionalne stranke HDZ i SDS samo 4% ispitanika misli da će dobiti najviše glasova, dok za sve ostale stranke to isto misle samo pojedinci (DSS i SJ npr.) ili uopće nije bilo izjašnjavanja (SPO, UJDI, ZELENI itd.). S iznesenim mišljenjem o dobivanju najvećeg broja glasova pojedinih stranaka jako je zadovoljno 35,7% i prilično zadovoljno 15,8% ispitanika, dok je prilično i jako nezadovoljnih bilo realtivno malo. To znači da općenito prevladava mišljenje i uvjerenje ispitanika kako bi

pobjeda SDA (stvar ispitivanih Muslimana i Hrvata) ili SK-SDP (stav ispitivanih Srba) u velikoj mjeri zadovoljavalo stanovništvo. Vrlo je zanimljivo da niti Srbi misle da će pobijediti SDS, a niti Hrvati da će pobijediti HDZ, a nezadovoljnih među jednim i drugima ima relativno malo.

Inače na izbore će sigurno izaći 65,5% anketiranih, vrlo vjerovatno još 17,5%, a još ne zna 9,5%. Zanimljivo su udjeli onih koji vjerovatno i sigurno neće na izbore, a među njima su najzastupljeniji Srbi. Srbi su i kod prva dva pitanja relativno najviše odgovarali sa ne znam ili uopće nisu dali odgovor što je vrlo vjerovatno predrasuda prema nosiocu anketiranja. Ovakvo zanimanje za izbore i sudjelovanje na njima potvrđuje želju stanovništva za neposrednim odlučivanjem između ponuđenih različitosti nakon dugotrajne jednopartijske političke monotonije. Bez obzira na raširenost mišljenja o pobjedniku izbora u njihovom socijalnom okruženju i realtivnog zadovoljstva s tom spoznajom, stavovi o prihvatljivosti i neprihvatljivosti pojedinih stranaka ponešto su drugačiji. U okviru cijelog uzorka najprihvatljivijom strankom se smatra SRS s izraženih 28,0%, a odmah do njega je SK-SDP s 26,2% odgovora. Tek nakon toga slijede nacionalne stranke: SDA s 9,5%, HDZ s 8,8% i SDS s 5,5% iako i Muslimani i Hrvati misle da će pobijediti SDA, a pobjedu SRS u cjelini ne predviđa niti jedna nacionalna skupina. Prihvatljivost stranaka u muslimanskom dijelu uzorka ide istim redom kao i u cijelom uzorku samo s tom razlikom da se više vjeruje reformatorima nego komunistima, da je prihvatljivost SDA bitno veća te da je SDS potpuno neprihvatljiva, a HDZ prihvatljiva stranka malom broju Muslimana (2%).

Među Srbima najprihvatljivija stranka je SK-SDP (čak 34,5% ispitanika), zatim po istom obilježju dolaze SRS (21,5%) i tek na trećem mjestu SDS (17,5%). SDA se čini prihvatljivom kao i neke stranke jugoslovenske orijentacije (1,7%), a za HDZ se Srbi kod ovog pitanja nisu izjašnjavali. Za razliku od Muslimana i Srba koji vjeruju reformatorima i komunistima, kod Hrvata je situacija bitno drugačija. Hrvatima je najprihvatljiviji HDZ s uvjerljivih (u uspoređi s drugim skupinama) 38,4% potvrđenih odgovora, a vjeruju još reformatorima (27,2%), bitno manje komunistima (12,0%) te ponešto SDA (4,8%) i, što je posebno zanimljivo (najviše od svih etničkih skupina), Stranci Jugoslavena (3,2%). Glavni razlog prihvatljivosti stranaka iz prethodnog pitanja su, u cjelini gledajući, njihovi ponuđeni programi (30,0% ispitanika), a najvažnija stvar unutar njih je jugoslavenska orijentacija i zalaganje za nacionalnu ravnopravnost. Ekonomski dio programa, zalaganja za mir ili pak za suverenost Bosne i Hercegovine ispitanicima se čini manje važnim. Posebno iznenađuje relativna nevažnost ekonomskih pitanja, što jasno ukazuje izrazitu ispolitiziranost i opterećenost nacionalnim strahovima velikog dijela populacije. Muslimani misle o istom pitanju na sličan način, potvrđujući time činjenicu da kao najbrojnija etnička skupina u uzorku i u ukupnoj populaciji uglavnom određuju obilježja te populacije i da su svojevrsna srednja vrijednost između srpskih i hrvatskih stavova. Srbima je npr. u programu najvažnija jugoslavenska orijentacija stranke (18,1%), a relativno nevažan njezin ekonomski program (4,0%), dok je kod Hrvata jednako važna jugoslavenska orijentacija (8,8%) i ekonomski program stranke (8,8% ispitanika).

Zbog svega navedenog jasno je da će najmanje prihvatljive stranke biti nacionalne; i to sve nacionalne stranke SDA 20,0%, HDZ 15,5%, SDS 14,0%. Posebno je zanimljivo da se ispitanicima neke vrlo ekstremne nacionalne stranke (SPO npr.) ne čine posebno neprihvatljivim, što međutim ne potvrđuje njihovu relativnu prihvatljivost već ukazuje na njihovo zanemarivo značenje u populaciji. Slično je i s brojnim malim strankama jugoslavenske orijentacije po pitanju prihvatljivosti. Četvrta stranka po neprihvatljivosti je SK-SDP (7,0%), što je s obzirom na žestinu s kojom se u predizbornim nastupima s njom obračunavaju opozicijske partije i negativnog povijesnog nasljeđa ipak iznenađenje. Muslimanima je najmanje prihvatljiv SDS (13,0%), pa nacionalni SDA (11,0%), pa tek onda HDZ (9,5%) i SK-SDP (7,0%), a Srbima uvjerljivo HDZ (24,8%) i SDA (18,7%), nešto manje uvjerljivo nacionalni SDS (10,1% plus SPO 1,7%), i tek neznatno SK-SDP (3,9%). Kod Hrvata očkivano vodi SSDS (20,8% plus SPO 2,4%), a veliko nepovjerenje pokazuju prema SK-SDP-u (14,4%) i u najmanjem omjeru od promatranih etničkih skupina prema nacionalnom HDZ-u (8,8%).

Razlozi neprihvatljivosti pojedinih stranaka bitno su drugačiji nego prihvatljivosti. Prije svega nije više u pitanju samo program stranke, nego se značajna pažnja pridaje i osobama, a relativno je i bitan i veći udio neodlučnih stavova, mišljenja da ne postoji takva stranka, bez odgovora i slično. Uglavnom 15,5% ispitanika smatra da je pojedina stranka neprihvatljiva zbog programa (najvažnije nacionalno obilježje i agresivnost stranke), a 10,2% smatra da je to zbog osoba koje stranku vode. Kod Muslimana su ti odnosi lični, dok Srbi više misle da je to zbog programa unutar kojeg su najneprihvatljivije stvari nacionalno obilježje, agresivnost i zalaganje stranke za konfederaciju. Hrvati o ovom pitanju imaju najmanje konkretnih odgovora, i stranke su im više neprihvatljive zbog programa (nacionalno obilježje stranke ne predstavlja im negativno obilježje u toj mjeri kao Srbima) nego zbog osoba. Uprkos iznesenim mišljenjima o vjerojatnom pobjedniku izbora i o prihvatljivim i neprihvatljivim strankama na pitanje: "Za koju ćete stranku glasati?" odgovorilo je gotovo 3/4 ispitanika (ponovo najmanje Srbi, a najviše Hrvati). Anketirana populacija (zapravo njezin dio s konkretnim odgovorima), najviše bi glasala za SK-SDP (22,0%), a tek neznatno manje za SRS (21,2%). Nacionalne stranke dobile su bitno manje glasova, ali što je posebno ilustrativno među njima vodi HDZ s 8,8%, a slijede ga SDA s 8,3% i SDS s 5,5%. Brojne ostale stranke dobile su manje od 2% glasova (SO oDS 1,5%, DSS 0,8%, SJ 1,8% itd.) ili uopće nisu dobile glasove (UJDI npr. itd.). Muslimani su glasove podijelili gotovo podjednako na tri stranke: SRS (23,0%), SDA (22,0%) i SK-SDP (22,0%), dok kod Srba i Hrvata ipak postoje razlike u izjašnjavanju.

Srbi su uvjerljivo za SK-SDP (27,7%), pa tek onda za nacionalni SDS (18,6%) SRS (15,3%), a Hrvati uvjerljivo za svoj HDZ (čak 41,6%). Hrvati podržavaju još SRS (20,8%, dakle u relativno većem omjeru nego Srbi), a najmanje u odnosu na promatrane etnikume podržavaju SK-SDP (10,4%).

Odgovori na pitanje o informiranosti o strankama i njihovim programima pokazuju visoki stupanj informiranosti (trećina ispitanika odgovorila je da je dobro informirana o svim strankama!) što s obzirom na brojnost stranaka i obimnost programa zvuči poimalo

neuvjerljivo; kao i vrlo mali udio neodređenih odgovora (samo 2%). Uzorak je u cjelini najviše informiran o programu već spominjanih vodećih 5 stranaka, s tim da su Muslimani najviše informirani o SDA, Srbi o SRS-u i SK-SDP-u (vrlo malo o SDS-u), a Hrvati o HDZ-u i SDA.

Shodno prethodnim odgovorima bilo je za očekivati da Nijaz Duraković (SK-SDP) ima najviše izgleda da postane predsjednik Bosne i Hercegovine s uvjerljivom prednošću ispred Alije Izetbegovića (SDA) i Nenada Kecmanovića (SRS). O prva dva kandidata isto misle Muslimani i Hrvati, dok Srbi smatraju da N. Kecmanović ima nešto veće šanse od A. Izetbegovića. Redoslijed se bitno nije promijenio niti kod direktnih odgovora za koga će ispitanik glasati, ali je bitno napomenuti da više od 2/3 anketiranih na ova pitanja nije dalo konkretan odgovor. Bosni i Hercegovini čak 43,5% ispitanika brine o mogućim posljedicama izbora, a 40,5% ih misli da će biti bolje. Vrlo malo ispitanika ne razmišlja o tome (2,8%). Najzabrinutiji su Srbi (50,8%), a najmanje brinu o mogućim posljedicama Hrvati (40,8%).

Anketa je jasno pokazala da će se Muslimani vrlo vjerovatno izjašnjavati za 3 stranke: SRS, SDA i SK-SDP s ipak očekivanim pomakom prema nacionalnoj SDA. Kako su uz to anketirani svoje glasove davali i brojnim malim strankama, moguće je daljnje rasipanje muslimanskog izbornog korpusa. Sa Srbima je slična situacija; uvjerljivo su prema anketi okrenuti prema SK-SDP, a tek onda prema nacionalnoj SDS i Savezu reformskih snaga. S najviše sumnji, nepoznanica i straha te relativno slaboj informiranosti o SDS-u ulaze u izbore. Formiranje nacionalnog vijeća i militantnosti SPO-a, a dijelom i SDS-a, dodatni je faktor njihove neodlučnosti. Moguća je još veća politička podijeljenost nego kod Muslimana. Politički su najviše homogeni Hrvati. Uglavnom vjeruju svom HDZ-u, manjim dijelom SRS-u, a vrlo malo komunistima. S obzirom na znatnu informiranost o HDZ-u i velikom iskustvu i pobjedi iste stranke u Hrvatskoj, organiziranosti te materijalnoj i programskoj snazi HDZ-a, Hrvati će u velikoj većini biti okupljeni oko svoje stranke i u izbore ulaze s objektivno većim izgledima za dobivanje poslaničkih mjesta nego što to pokazuju demografski podaci.

5.2 Istraživanja revije "Nedjelja" Sarajevo¹⁶

Rezultati nisu dobiveni kroz metodološki identična istraživanja. Prezentiramo ih dijelom kao mogući indikativ stavova glasača u datom trenutku, a dijelom samo kao ilustrativan pregled različitih nalaza objavljenih u javnim medijima. Na taj način došlo se do pet istraživanja koja su provedena na uzorku formiranom po približno istim principima, uz primjenu telefonskog metoda anketiranja. Ovakav izbor metoda izvođenja anketnog postupka ujedno znači da su svi nalazi podložni sistemskoj grešci koju uslovljava razlika između populacije telefonskih pretplatnika i ukupne populacije građana SR BiH.

Rezultati ovih istraživanja vrlo su indikativni. U periodu proteklom između prva dva istraživanja jasno je uočljiva faza "konstituiranja" stranaka. U tom periodu za 7% se smanjio

16 Revija "Nedjelja", Sarajevo, br. 39 od 18.11.1990., str. 10-13

datum	22.6	31.8	15.10	19.10	4.11
realizator	Sigma	Sigma	Sigma	Vjesnik	Nedjelja
SKBiH	37.0	21.2	28.5	22.0	20.0
SRSJ	0.5	15.3	14.0	21.2	16.5
SDA	1.5	9.3	7.3	8.3	10.2
HDZ	2.8	7.2	8.0	8.8	9.2
SDS	-	4.5	5.3	5.5	10.2
ostali	13.5	4.7	5.8	6.8	5.1

Tabela 1: Pregled glasova ispitanika u pet istraživanja u periodu juni-novembar 1990.g

broj suzdržanih po pitanju svog glasačkog izbora, a do tada dominantna stranka - SK BiH, izgubila je 16% svojih glasača. Naredna istraživanja pokazuju trendove koji se mogu dovesti u usku vezu sa tadašnjim političkim zbivanjima.

SK BiH pokazuje inicijalan pad sa 37% krajem juna, na 21,2% krajem avgusta. Taj procenat ostaje manje-više konstantan, sa izuzetkom rezultata istraživanja iz oktobra (28,5%), koji su provedeni neposredno poslije stranačke konvencije SK BiH - SDP, kada je ova stranka ostvarila izrazit propagandni uspjeh.

SRSJ za BiH ima približno ravnomjeran procenat glasača, sa izuzetkom nešto boljih rezultata u istraživanju "Vjesnika" iz oktobra. Ova stranka može, prema rezultatima istraživanja, računati na približno svakog šestog glasača.

SDA, kao (barem medijski) najekspoziranija nacionalna stranka u BiH, pokazuje umjeren i kontinuiran uspon svoje popularnosti. Efekti razlaza sa MBO, mada vidljivi (krajem avgusta 9,3% da bi se sredinom oktobra smanjio za 1-2%, nisu ostavili značajnijeg traga. Očigledno je da je SDA uspjela zadržati svoje pristalice povećavši njihov broj za mjesec dana za gotovo jednu trećinu. Istovremeno, rezultati istraživanja pokazuju da MBO nije uspio da se nametne kao adekvatan pandan SDA, što će biti, sasvim izvjesno, predmetom analitičkog interesa onih koji se bave političkim marketingom.

SDS pokazuje najveći skok u broju svojih pristalica - gotovo udvostručen za manje od mjesec dana. SDS je od stranke o kojoj se ranije govorilo kao o "samo jednoj od nacionalnih stranaka" (dok je medijska pažnja bila usmjerena uglavnom na HDZ i SDA), došla u središte javnog interesa, što je dijelom rezultiralo i porastom njene popularnosti.

Postojanu uzlaznu liniju popularnosti pokazuje i HDZ, bez obzira na previranja u njenom stranačkom rukovodstvu. Jedan od razloga njenom relativno sporijem stepenu porasta popularnosti vjerovatno leži i činjenici da je ona već u ovom trenutku blizu "tačke saturacije" i ne može računati na veće resurse iz kojih bi crpila svoje pobornike (za razliku od drugih nacionalnih stranaka koje dobar dio svog "potencijalnog članstva" i dalje imaju u redovima drugih, nenacionalnih stranaka ili među suzdržanim).

Prikažemo li rezultate iz tabele 1 bez kategorije suzdržanih, dobivaju se pokazatelji prikazani u tabeli 2.

datum	22.6	31.8	15.10	19.10	4.11
realizator	Sigma	Sigma	Sigma	Vjesnik	Nedjelja
SKBiH	66.9	34.1	41.4	30.3	28.1
SRSJ	0.9	24.6	20.3	29.2	23.2
SDA	2.7	15.0	10.6	11.4	14.3
HDZ	5.1	11.6	11.6	12.1	12.9
SDS	-	7.2	7.7	7.6	14.3

Tabela 2: Pregled glasova ispitanika koji su se izjasnili o svome stranačkom opredjeljenju

Podjednako su indikativni i pokazatelji o tome za koju stranku ispitanici nikada ne bi glasali. U tabeli 2A prikazani su uporedno rezultati istraživanja "Vjesnika" i "Nedjelje". Mada je ovo pitanje u istraživanjima bilo donekle različito formulirano, rezultati ukazuju na isto.

Stranka	Vjesnik		Nedjelja	
	postoci	rang	postoci	rang
nac. stranke	66.9	34.1	41.4	30.3
HDZ	0.9	24.6	20.3	29.2
SDS	2.7	15.0	10.6	11.4
SDA	5.1	11.6	11.6	12.1
SKBiH-SDP	-	7.2	7.7	7.6
SRSJ	24.3	7.5	8.4	9.4

Tabela 2A: Političke stranke za koje ispitanici nikako ne bi glasali.

U oba istraživanja izražena je dominantna odbojnost ispitanika prema nacionalnim strankama uopšte, a potom redom specificiranih nacionalnih stranaka, da bi pri dnu bile tzv. "nacionalne" stranke - SK BiH - SDP i SRSJ.

Iz izloženih rezultata vidljivo je da je broj onih ispitanika koji su se izjasnili kao još neopredijeljeni relativno visok. Iskustva telefonskih anketa i rezultata samih izbora u drugim republikama pokazuju značajan uticaj ne samo glasanja onih koji su se tokom predizbornih ispitivanja javnog mnjenja deklarirali kao neopredijeljeni, već i činjenice da onaj segment populacije koji se ne može dosegnuti telefonskim putem ima u izraženijoj mjeri orijentaciju ka nacionalnim strankama, u poređenju sa populacijom telefonskih pretplatnika. Ukoliko analiziramo rezultate našeg istraživanja s ozbirom na karakteristični profil glasača pojedinih stranaka, dolazimo do zanimljivih pokazatelja.

Kvalifikaciona struktura ispitanika koji su se deklarirali kao suzdržani je sljedeća:

Kvalifikacija	učešće
NSS	29.5 posto
SSS	31.2 posto
VS-VSS	12.7 posto
NKV-PKV	3.5 posto
KV	9.3 posto
VKV	7.5 posto

Tabela 3: Kvalifikaciona struktura suzdržanih

Nacionalnost	učešće
Hrvati	15.5 posto
Muslimani	29.9 posto
Srbi	35.1 posto
Jugosloveni	15.5 posto
Ostali	4.0 posto

Tabela 4: Nacionalna kvalifikacija suzdržanih

Da bismo došli do nekog indikativa o tome kojim strankama gravitiraju određene stručne spreme, odakle bi se moglo pretpostaviti prema kojim strankama će tendirati neopredijeljeni sa kvalifikacionom strukturom kakvu imaju, pogledaćemo rezultate izjašnjavanja različitih kvalifikacija. U tabeli 5 prikazana su stranačka opredjeljenja za svaku kvalifikacionu grupu, izračunata na bazi onih ispitanika koji su se o tom pitanju izjasnili:

	NSS	SSS	VS-VSS	NKV-PKV	KV	VKV
SKBiH-SDP	17.3	29.7	44.2	21.4	23.8	21.0
SRSJ	17.3	29.0	30.7	21.4	9.5	21.0
HDZ	22.4	11.2	5.8	14.3	12.6	16.3
SDA	19.0	11.7	7.7	35.7	22.2	13.9
SDS	20.7	10.0	5.8	7.2	20.7	25.5
ostale stranke	3.3	8.4	5.8	-	11.2	2.3

Tabela 5: Stranačka opredjeljenja za različite kvalifikacione grupe (bez suzdržanih)

Pretpostavimo li da će svi suzdržani glasati sa onom distribucijom svojih glasova kakvu pokazuju ispitanici iste kvalifikacije, odnosno nacije, koji su se izjasnili o svome opredjeljenju, tada bi distribucija glasova po strankama (uključujući sada neopredijeljene) bila sljedeća:

stranka	bez korekcije	korekcija po naciji	korekcija po kvalifikaciji
SKBiH-SDP	28.1	27.8	24.6
SRSJ	23.2	22.6	21.3
HDZ	14.3	13.8	14.7
SDA	12.9	12.6	13.7
SDS	14.3	15.2	14.0

Tabela 6: Stranačka opredjeljenja za različite kvalifikacione grupe (bez suzdržanih)

Ono što nas zanima, međutim, jeste procjena na nivou glasača cjelokupne SR BiH, a ne samo telefonskih pretplatnika. U tom smislu, potrebno je uporediti bitna obilježja strukture uzorka sa obilježjima populacije. Nažalost, ne postoje dovoljno pouzdani podaci kojima bi se dobiveni rezultati korigovali na osnovu kvalifikacije i nacionalnosti u odnosu na populaciju SR BiH.

Sa tog stanovišta posljednji raspoloživi podaci od 1981. godine mogu poslužiti samo za veoma grube projekcije koje pokazuju sa kolikom dozom rezerve treba uzimati dobivene podatke. Primjera radi, grupirajući stručne sprema u tri glavne grupacije (gdje bi prvu činila NSS i NKV-PKV, drugu grupaciju SSS i KV, a treću VKV, VS i VSS), pokazuju se da je razlika zastupljenosti ovih grupacija u uzorku u SR BiH (prema podacima iz 1981. godine) sljedeća:

stručna sprema	uzorak	SRBiH (1981)
NSS,NKV i PKV	21.5 posto	70.0 posto
SSS i KV	52 posto	24.0 posto
VKV, VS i VSS	21.7 posto	5.3 posto

Tabela 7: Poređenje kvalifikacione strukture uzorka i populacije glasača na osnovu podataka iz 1981. godine

Ukoliko bismo korigovali rezultate ankete na osnovu ovih pokazatelja, rezultati bi bili bitno drugačiji (Tabela 8).

stranka	posto
SK BiH	24
SRSJ	18
SDA	20
HDZ	16
SDS	17
ostali	5

Tabela 8: Rezultati ankete modificirani po osnovu učešća stručne sprema (bez suzdržanih)

Naravno, ovakve korekcije su proizvoljne u onolikoj mjeri u kojoj počivaju na nerealnoj pretpostavci da se u toku protekle decenije nije bitnije mijenjala struktura stanovništva po

osnovu stručne spreme, te na činjenici da je stručna sprema posmatrana neovisno od nacionalne pripadnosti (jer ne postoje podaci o kvalifikacionoj strukturi populacije po nacionalnostima) i konačno, na pretpostavci da će se sve kvalifikacione strukture glasača u podjednakoj mjeri odazvati na izbore. S druge strane, treba uvažiti činjenicu da će rezultati izbora izvjesno biti u određenom stepenu pomaknuti ka desnom kraju političkog kontinuuma ljevica - desnica, te da će izjašnjavanje onih koji su u trenutku provođenja ankete još bili deklarirani kao "neodlučni" u vezi sa svojim glasačkim opredjeljenjem.

SRSJ za BiH ima približno ravnomjeran procenat glasača. Ova stranka može, prema rezultatima istraživanja, računati na približno svakog šestog glasača.

Stoga, prognoza "Nedjelje" bazira se na modelu koji uključuje niz hipotetskih projekcija čija je ispravnost u ovom trenutku neproverjiva. Model uključuje korekcije po stručnoj spremi, starosti, nacionalnosti, tipu nacionalnog sastava opština i sl. Na osnovu rezultata ankete i ovih korektiva, dobiveni su sljedeći rezultati:

stranka	posto
1. SK BiH	24-27
2. SRSJ	19-22
3. SDA	18-19
4. HDZ	11-12
5. SDS	15-16
6. ostali	6-7

Tabela 9: Prognoza "Nedjelje" rezultata izbora u SR BiH 1990.

U svakom slučaju, iako je bh. biračko tijelo velika nepoznanica, sa priličnom sigurnošću se može prognozirati da će rang-lista pojedinih stranaka biti upravo onakva kakvu su pokazali trendovi i komparacije telefonskih anketa i drugih pominjanih faktora. Prognoza broja glasača koji neće izaći na izbore (pri čemu se uračunavaju i oni čiji su glasački listići nevažeći) kreće se oko 20%.

Što se tiče popularnosti pojedinih stranačkih kandidata, rezultati ovog istraživanja prema glavnim obilježjima su u skladu sa nizom prethodnih sličnih ispitivanja javnog mnjenja. Zanimljivo je dovesti u korelaciju rejting stranke, sa rejtingom stranačkih prvaka. Koji će sindrom biti u BiH, stranka gore, ličnosti dolje, ili obrnuto? Tabela 10 prezentira šest takvih ispitivanja javnog mnjenja. U njoj su navedeni oni stranački kandidati koji su se pojavili u više anketa, a barem u jednoj od njih imali više od 2% glasova.

LIČNOSTI	22.6 SIGMA	31.8 SIGMA	15.10 SIGMA	19.10 VJESNIK1	4.11 NEDJELJA	8.11 V. NOVINE
1. dr Nijaz Duraković (SK BiH - SDP)	69.4	44.0	38.6	19.7	46.0	49.7
2. dr Nenad Kecmanović (SRSJ)	1.9	4.1	7.6	5.0	15.4	9.0
3. Fikret Abdić (SDA)	-	-	0.8	-	7.7	12.5
4. Alija Izetbegović (SDA)	1.9	7.5	6.5	7.2	8.9	8.5
5. Ante Marković (SRSJ)	2.0	14.5	19.6	-	2.4	0.9
6. dr Radovan Karadžić (SDS)	4.9	4.3	-	-	6.5	1.3
7. Stjepan Kljuić (HDZ)	-	1.9	-	-	5.3	1.7

Tabela 10: Rang lista političara i kandidata u BiH /postoci

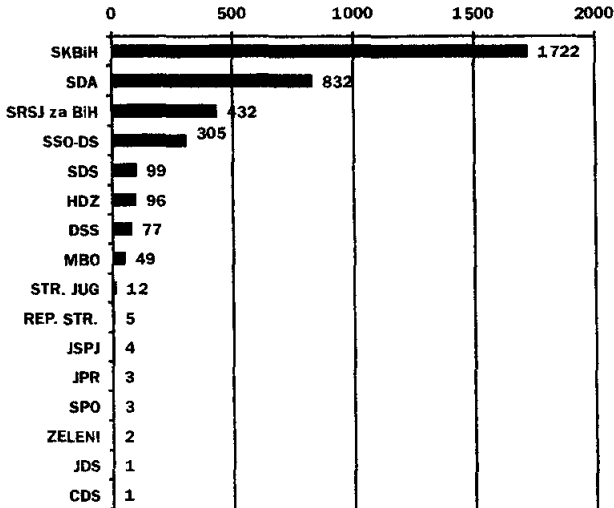
5.3 Istraživanje lista "Večernje novine" Sarajevo¹⁷

Anketa je bila anonimna, trajala je pet nedjelja i u njoj smo tražili vašu prognozu o tome koja će bh. partija osvojiti najviše mandata na predstojećim izborima za dvodomni parlament, te ko treba da bude predsjednik Predsjedništva SR BiH nakon izbora.

Najviše čitalaca, a uzorak od 3.668 glasova zaista je pouzdan za ovakva istraživanja, očekuje da u bh. parlamentu mjesto osvoji SK BiH-SDP. Za ovu partiju glasala su 1.722 čitaoca (46,94%). Druga po redu osvojenih mandata prema rezultatima naše ankete je SDA - za nju je glasalo 832 ili 22,68% čitalaca koji su učestvovali u istraživanju. Treći je Savez reformskih snaga u BiH, za koji su glasala 432 čitaoca koji su učestvovali u anketi. Četvrti je SSO-DS sa 305 glasova ili 8,31%, peta SDS sa 99 glasova (2,69%), šesta HDZ sa 96 glasova (2,61%) i tako redom. Ovaj redoslijed je vidljiv na našoj tabeli.

Učesnici u anketi smatraju da predsjednik Predsjedništva SR BiH treba da bude Nijaz Duraković, koji je dobio 1.710 glasova, ili 46,61%. Drugi na ovoj listi Fikret Abdić, dobio je 425 glasova (11,58%), treći Alija Izetbegović 326 glasova (8,88%), četvrti Nenad Kecmanović 310 glasova (8,45%), peti Nazif Giljiva 175 glasova (4,77%) itd. Redoslijed je prikazan na konačnoj rang- listi kandidata.

17 "Večernje novine", Sarajevo, br. 7846 od 16.11.1990., str. 20.

POREDAK PARTIJA**KONAČNA RANG - LISTA KANDIDATA
UZORAK 3.688 GLASOVA**

1. Nijaz DURAKOVIĆ	1710	15. Josip PEJAKOVIĆ	12
2. Fikret ABDIĆ	425	16. Zlatko LAGUMDŽIJA	8
3. Alija IZETBEGOVIĆ	326	17. Ivo KOMŠIĆ	7
4. Nenad KECMANOVIĆ	310	18. Azemina VUKOVIĆ	7
5. Nazif GLJIVA	175	19. Bahrudin BIJEDIĆ	5
6. Ejup GANIĆ	62	20. Nikola STOJANOVIĆ	4
7. Stjepan KLJUJIĆ	61	21. Tadej MATELJAN	2
8. Adil ZULFIKARPAŠIĆ	52	22. Fejsal HRUSTANOVIĆ	2
9. Đorđe LATINOVIĆ	51	23. Biljana PLAVŠIĆ	2
10. Mirko PEJANOVIĆ	50	24. Franjo BORAS	1
11. Martin RAGUŽ	43	25. Franjo BOŠKOVIĆ	-
12. Dževad HAZNADAR	21	26. Ivan ČEREŠNJEŠ	-
13. Nikola KOLJEVIĆ	17	27. Zoran PERKOVIĆ	-
14. Džemal SOKOLOVIĆ	15	28. Ranko ZRILIĆ	-

Ovo je redoslijed kandidata za Predsjedništvo SR BiH, na osnovu glasova čitalaca u našoj anketi, ali upoređena sa objavljenim zvaničnim listama kandidata za Predsjedništvo SR BiH za koje će se glasati u nedjelju 18. novembra. Za četiri kandidata za najviši organ SR BiH u našoj anketi nije glasao nijedan čitalac.

Rang-listu kandidata II uveli smo zbog toga što su u anketi glasove čitalaca za predsjednika Predsjedništva SR BiH dobila 74 pojedinca, a na zvaničnoj listi za ovaj organ ih je samo 28. U ukupnom zbiru na Rang-listi kandidata II stoga nedostaje 300 glasova: taj rezultat se dobije kada se iz vašeg izbora kandidata, poštovani čitaoci, isključe oni koji se ne nalaze na zvaničnoj listi za izbore 18. novembra.

Nacionalni sastav čitalaca - učesnika ovog novinarskog istraživanja izgleda ovako: najviše njih kao nacionalno opredeljenje navelo je Musliman - 1834, ili 50%. Slijede Jugosloveni - 621 (16,93%), Srbi - 601 (16,39%), Hrvati - 430 (11,72%), Bošnjaci - 46 (1,25%) i ostali - 122 ili 3,33%.

Interesantan je i nacionalni sastav glasača za pojedine partije i političare - predočit ćemo vam podatke samo za prvoplasirane.

- ZA SKBiH SDP (ukupno 1.722 glasa), glasala su 704 Muslimana, 420 Srba, 410 Jugoslovena, 159 Hrvata, 40 Crnogoraca i 19 ostalih.

- ZA SDA (ukupno 832) glasalo je 735 Muslimana, 28 Jugoslovena, 18 Srba, 14 Hrvata, 10 Bošnjaka, 1 Crnogorac i 26 ostalih.

- ZA SRSJ za BiH (ukupno 432) glasalo je 134 Jugoslovena, 110 Srba, 98 Hrvata, 83 Muslimana, 2 Crnogorca i 5 ostalih.

Za prvoplasiranog kandidata Nijaza Durakovića (1.710) glasalo je 680 Muslimana, 426 Srba, 403 Jugoslovena, 171 Hrvat, 10 Crnogoraca, 1 Bošnjak i 19 ostalih. Pored glasova onih čitalaca koji smatraju da će pobijediti komunisti, Duraković je 61 glas dobio od pristalica SRSJ, 26 od DSS, 6 od SDA, po 4 od SDS, Stranke Jugoslovena i onih koji nisu označili nijednu partiju. Tri glasa dobio je od SSO DS i 1 od Republikanske stranke.

Drugoplasiranom Fikretu Abdiću (425) najviše glasova dali su Muslimani - 355, Hrvati 19, Jugoslovena 18, Srbi 12, Crnogorci i Bošnjaci po 1, ostali 19. Pored onih čitalaca koji smatraju da će na izborima pobijediti SDA, Fikretu Abdiću su glasove dali i pristalice HDZ 10, SK BiH 9, SRSJ 6, SDS i SSO DS po 2, te po 1 glas pripadnika Republikanske stranke i čitaoca koji nije naznačio nijednu partiju na listiću.

1. SKBiH SDP	1722	5. SDS	99
2. SDA	832	6. HDZ	96
3. Savez reformskih snaga za BiH	432	7. DSS	77
4. SSO DS	305	8. MBO	49

KONAČNI REDOSLIJED PARTIJA

5.4 Ispitivanje slušalaca Radio-Sarajeva

Prema rezultatima ispitivanja slušalaca Radio-Sarajeva, koje je u prvoj polovini mjeseca oktobra 1990. godine obavio Centar za istraživanje i razvoj Radio-televizije Sarajevo, najviše šansi da pobijedi na izborima ima Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH.

Za njih će glasati 23% ispitanika, za SK BiH - SDP 21%, za Stranku demokratske akcije 9,5%, za Srpsku demokratsku stranku 2% i za Hrvatsku demokratsku zajednicu također 2%.

Isti broj glasova - po 1% dobili su Stranka Jugoslovena, SSO - Demokratski savez i Muslimanska bošnjačka organizacija.

Prema rezultatima Centra za istraživanje RTSa, ni jedan narod u BiH ne daje prednost nacionalnim strankama - Srbi i Hrvati se u najvećem broju opredjeljuju za Savez reformskih snaga - što uglavnom čine i Jugosloveni, dok Muslimani na prvo mjesto stavljaju SK - SDP.

Samo 19% Muslimana glasaće za Stranku demokratske akcije, 9% Srba za Srpsku demokratsku stranku i 12% Hrvata za Hrvatsku demokratsku zajednicu.

Zanimljivo je da 29% ispitanika još nije odlučilo kome će dati svoj glas, a 10,5% neće ni izaći na izbore.

Ovo ispitivanje je obavljeno u Centru za istraživanje i razvoj Radio-televizije Sarajevo, u okviru panel sistema za mjerenje slušanosti programa Radio-Sarajeva. Provedeno je na reprezentativnom uzorku za Republiku i njime je obuhvaćeno 2.750.000 građana BiH starijih od 18 godina. Ukupan broj anketiranih bio je 448 iz 36 mjesta Republike.

Tabelarno prikazani rezultati ispitivanja slušalaca Radio Sarajeva

SRSJ za BiH	23,0%
SK BiH - SDP	21,0%
SDA	9,5%
SDS	2,0%
HDZ	2,0%
Stranka Jugoslovena	1,0%
SSO - DS	1,0%
MBO	1,0%

19% Muslimana glasaće za SDA

9% Srba glasaće za SDS

12% Hrvata glasaće za HDZ

LITERATURA:

1. *Habermas, Jürgen, Javno mnjenje. Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva, Kultura Beograd, 1969.*
2. *Đorđević, Toma, Političko javno mnjenje, Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1989.*
3. *Supek, Rudi, Ispitivanje javnog mnijenja, Naprijed, Zagreb, 1968.*
4. *Tadić, Ljubomir, Nauka o politici, Rad, Beograd, 1988.*
5. *Tadić, Ljubomir, Ogled o javnosti, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1987*
6. *Šiber, Ivan, Politička propaganda i politički marketing. Alinea, Zagreb, 1992.*
7. *Magazin "Start", br.568, Zagreb, 1990.*
8. *Revija "Nedjelja", br.39, Sarajevo, 1990.*
9. *"Večernje novine", br.7846, Sarajevo, 1990.*
10. *Izveštaj o rezultatima ispitivanja slušalaca Radio-Sarajeva, Centar za istraživanje i razvoj RTS-a, Sarajevo, oktobar 1990.*

6. TELEVIZIJA I IZBORI '90.

"Šta se dešava kada neki ljudi upoznaju kandidate u različitim situacijama. Oni su uvjereni da glasaju za ili protiv određene individue. Zato se u kampanjama potroši tako mnogo vremena i novca za televizijska predstavljanja i zato stranački štabovi koncentriraju svoje napore na izgradnju imiđa kandidata."

(Stephen I. Wayne)

6.1. Američko iskustvo

U SAD je prvo radio, a poslije TV, otvorio dotad nepoznate mogućnosti za kandidate da svoje kampanje približe velikom broju glasača. Predsjednički kandidati počinju 1924. koristiti radio i tokom niza godina to je bio jedini i najefektniji put da se zadobije veliki broj glasača, prije no što je televizija ušla u takmičenje 1948. godine.

Većina analitičara smatra da je predsjednik Franklin D. Roosevelt bio najvještiji radio kampanjista. U njegovoj kampanji 1932. i tokom njegovog predsjednikovanja on se obraćao naciji putem radio emisija koje je nazvao 'brbljanje u domu'. Njegov čvrsti i pouzdan glas postao je poznat milionima glasača.

Od 1952. godine TV je postala najefektniji način da se pridobiju mase glasača. Kao prvo, kandidati koriste novi medij da izgrade kampanju obraćajući se direktno gledalištu u njihovim kućama. Međutim, uskoro je postalo očevidno da se polusatni politički govor ne može takmičiti za gledaočevu pažnju sa popularnom zabavnom predstavom na drugom kanalu.

Zato su stranački izborni štabovi i kandidati reagirali na dva načina. Prvo, većina je napustila dugotrajne političke govore i dala prednost kratkim petominutnim porukama koje mogu biti prikladno smještene na kraju redovnog programa. Isto tako, mnogi kandidati počinju da mijenjaju oblik njihovih programa.

Neki koriste dokumentarne filmove za ilustraciju svojih misli i sposobnosti. Drugi snimcima sa ulice, odgovaraju biračima na postavljena pitanja. U 1964. senator Goldwater je koristio polusatni televizijski termin za neformalno ćaskanje sa generalom Ajzenhauerom

na njegovoj farmi u Gettysburgu. Predsjednik Johnson je službeno pozvao grupu mladih da posjete Bijelu kuću i postavljaju mu neformalna pitanja pred TV kamerama.

Neki kandidati u SAD koriste "teleton" program u trajanju sat ili duže. Sjedeći ispred mnoštva gledalaca oni odgovaraju na telefonske pozive, preuzimaju pitanja kako dolaze i odgovaraju na njih. Neusiljenost povećava interes za program. Richard Nixon koristio je ovaj način propagiranja nekoliko sati na televiziji dan prije izbora 1960. i 1968. godine.¹

Međutim, politički oglasi na televiziji mogu se ispoljavati u više oblika. Oni uključuju kratke spotove ukomponirane sa ostalim komercijalnostima u redovnom programu, duže oglašavanje koje stranke zakupljuju po ustaljenim cijenama i dukometražne produkcije kao što su intervjui, dokumentarci, govori i teletoni koji se koriste kao informativno-zabavni programi.²

Televizija je, također, usavršila jednu historijsku tehniku kampanjiranja: raspravu licem u lice između protivničkih kandidata. Poznat je dobar primjer te tehnike dok još nije bilo televizije. Abraham Lincoln i Stephen A. Douglas su održali najpoznatiju seriju takvih debata u njihovoj borbi za mjesto u Senatu SAD 1858. godine.

Stoljeće poslije, 1960. godine Kenedija (John F. Kennedy) i Niksona (Richard Nixon) je u vezanoj seriji od četiri televizijske debate gledalo oko 90 miliona ljudi. TV debate nisu ponavljane od strane predsjedničkih kandidata 1964., 1968. ili 1972. godine, ali su one bile temeljni model za mnoge kampanje za nacionalne ili lokalne dužnosti širom SAD. Od 1960. stotine kandidata za senat SAD i za Bijelu kuću, za guvernera i za gradonačelnika susreću se sa svojim protivnicima u televizijskim debatama "licem u lice". U današnje vrijeme nesprémnost kandidata da prihvati oponentski poziv za debatu postaje glavni predmet rasprava u kampanji.

6.2. Bh. televizija i izbori 1990.

Osnovni principi rada Televizije Sarajevo u predizbornoj aktivnosti bili su regulirani "Pravilima programske politike u predizbornim i izbornim aktivnostima u višestranačkim izborima" kao osnovnim dokumentom na bazi kojega je razrađena uloga TV u ambijentu višestranačja. No, i pored tog dokumenta ukazala se potreba da se TV Sa skoro svakodnevno "pozicionira" u odnosu na aktuelne stranačke zahtjeve. Takav način rada rezultirao je dosta dobrim ocjenama o radu TV Sa u predizbornoj aktivnosti, ali je i pored tih ocjena bilo kvalifikacija koje nisu išle u prilog TV Sa (danas TV BiH).³

1 Ribicoff, Abraham, Newman O. Jon, Politics: The American Way, Allyn and Bacon, Inc. Boston Rockleigh, N.J. Atlanta Dallas, Belmont, Calif. 1973., str.

2 Stephen I. Wayne, The Road to the White House, The Politics of Presidential Elections, St. Martin's Press, New York, 1980. str. 196.

3 Jednu od najžešćih kritika Televizije Sarajevo u predizbornoj kampanji izrekao je Adil Zulfikarpašić. On je

No, bitno je istaći da je TV Sarajevo na vrijeme svim strankama i javnosti uopće ponudila principe na osnovu kojih je razrađena programska politika ove tv kuće u finišu izborne kampanje.

Te principe navodimo kako slijedi.

6.2.1. Principi rada TV Sarajevo u predizbornoj aktivnosti

6.2.1.1. Informativne emisije

U okviru informativnih emisija svaka stranka koja je predala liste za Vijeće građana Skupštine SR BiH imala je pravo da do 16.11.1990. godine izabere dva događaja koja će biti popraćena u drugom (centralnom) televizijskom dnevniku. TV je pri tome ukazala na slijedeće:

a) da se s obzirom na kratkoću vremena, iskustva iz prethodnog perioda i male propusne moći informativnih emisija izbor stranaka MOŽE ODNOSITI SAMO NA DOGAĐAJE (skupove, sastanke i slično),

b) stranke su obavezne da događaj o kojem je riječ prijave Redakciji za izbore najkasnije 24 sata ranije,

c) pomenuti događaji u televizijskom dnevniku su bili predstavljeni u trajanju od dvije minute u skladu sa ranije usvojenim principima,

d) regionalne konferencije - konvencije su bile kratko predstavljene u trećem televizijskom dnevniku,

e) konferencije za štampu su se pratile u skladu sa istim principima, a to znači uz fotos - kratka vijest u trećem televizijskom dnevniku,

f) televizija je upozorila stranke da svoju kvotu ne koriste posljednjih dana pred izbore - da televizijski dnevnik kao emisija ne bi bio doveden u pitanje. Zbog toga je strankama sugerirano da u suradnji sa Redakcijom za izbore zajednički dogovore termine,

g) u sistemu JRT-a je postignut dogovor da televizije Beograd i Zagreb, posebno (jer se njihov program djelimično vidi na našem području) a i ostale TV stanice, svojim ponašanjem i programskim aktivnostima izbjegavaju uticaj na izbore u BiH. Međutim, ovaj dogovor nije ispoštovan niti od Beograda niti od Zagreba, tako da je uticaj tih TV kuća na stvaranje javnog mnjenja veoma značajan. Sasvim obrnuto je bilo kada su bili u pitanju izbori u Hrvatskoj.

---

rukovodeću i uredničku strukturu TVSa na konvenciji SDA u Mostaru u julu 1990. nazvao "pročetničkom mafijom". Zulfikarpašić je tada zaprijetio da će "SDA kada dođe na vlast donijeti kraj pročetničkoj mafiji na TV Sarajevo. Adil- beg je očito imao u vidu tadašnje "kadrove" televizije: Velibora Ostojica, Dubravku Kenić, Iliju Guzinu, i dr.

h) Televizija Sarajevo, u skladu sa odredbama izbornog zakona, prestala je sa emitiranjem informacija o izborima u petak 16.11.1990. godine zaključno sa trećim televizijskim dnevnikom (zbog dana šutnje).

6.2.1.2. Reklamiranje stranaka

Reklamiranje stranaka na izborima u Bosni i Hercegovini 1990. godine bilo je na dva načina: putem plaćenih TV oglasa i putem neplaćenih objava o aktivnostima stranaka u periodu kamanje.

Neplaćeno reklamiranje se odvijalo u okviru utvrđene programske šeme TV Sarajevo.

Plaćeno reklamiranje stranaka na izborima u BiH '90. svelo se na dva osnovna oblika televizijske prezentacije: tv džingl (fotos pokriven tonom) koji se najčešće koristio za najavu stranačkih skupova (konvencije, mitinzi, priredbe itsl.), i tv spot kao glavni oblik tv prezentacije stranke u izborima.⁴

Televizija je prije emitiranja tih spotova ustvrdila slijedeće principe i to:

a) u skladu sa Pravilima RTSA svaka stranka je imala pravo da u TV programu emitira - po komercijalnim uvjetima - do pet promotivnih spotova u trajanju do maksimum 30 sekundi,

b) u skladu sa zakonom ovu kvotu stranke su mogle iskoristiti najkasnije do 11.11.1990. godine do 24,00 sati,⁵

c) Televizija Sarajevo je upozorila stranke na mogućnost da od svih stranaka stignu zahtjevi da svoju kvotu EPP poruka emitiraju posljednji dan. Zbog toga se Televizija Sarajevo opredijelila da tokom jednog dana svaka stranka ne može emitirati više od dva spota dnevno,

d) Televizija Sarajevo je postigla dogovor u JRT-u da se u okvirima emisija iz drugih TV centara koje se emitiraju na području TV Sarajevo, ne emitiraju ni propagandne ni političke poruke vezane za stranke u BiH,

e) tv spotovi stranaka su mogli biti promotivne prirode, ali nisu mogli sadržavati obavještenje o nekom konkretnom događaju,⁶

4 Tako su svoje spotove u izborima 1990. imale glavne stranke: SDA, HDZ, SDS, SK-SDP, SRSJ za BiH dok je ostalima ovakav vid medijske prezentacije bio nedostupan.

5 Dakle sedam dana prije čina glasanja, odnosno, šest dana prije dana šutnje

6 Tako je npr. spot SK-SDP činila 30 sec. duga sekvenca u kojoj se vidi karta BiH stilizirana u obliku srca iz kojega u razmacima otkucanja srca (pulsiranje) izlaze fotosi glavnih kandidata ove stranke za Predsjedništvo BiH. Autor toga tv spota je bio Midhat Ajanović, poznati sarajevski i bosanskohercegovački reditelj dokumentarnih filmskih ostvarenja.

f) uređivački tim TV Sarajevo je prije emitiranja pregledao (cenzurirao) sve spotove i odobravao njihovo emitiranje u skladu sa uređivačkom politikom TVSA, Zakonom i izbornim Pravilima RTSA,

g) u slučaju da se, nakon već sklopljenog ugovora za emitiranje EPP poruka sa uobičajenim komercijalnim komitentima ili sa strankama, poslije toga prijavila nova stranka sa zahtjevom za emitiranje EPP poruke, TV Sarajevo je - u slučaju da su svi termini (ili oni koje stranka traži) već bili popunjeni - nudila drugi termin uz saglasnost i dogovor sa strankom.

h) Televizija Sarajevo je u želji da ne ugrožava već potpisane komercijalne ugovore upozorila stranke da što je moguće ranije ispostave svoje zahtjeve prema TV Sarajevo i njenom EPP programu. Tako se svaki ugovor i zahtjev morao ispostaviti najmanje 24 sata ranije od zahtjeva za emitiranje EPP poruke.

6.2.2. "TV parlament"

U emisiji pod nazivom "TV parlament" (dvije emisije 6.11. i 13.11.1990), učestvovala su samo stranke koje su predale liste za Vijeće građana Skupštine BiH, i kandidate za Predsjedništvo BiH.

U obje emisije "TV parlamenta" učestvovala su sve stranke zajedno,

Prva emisija bila je posvećena problematici političkog uređenja zemlje, položaju BiH, nacionalnoj ravnopravnosti, dakle svim pitanjima koja se vežu za problematiku iz oblasti politike (6.11.1990.),

Druga emisija je bila posvećena isključivo ekonomskim pitanjima (13.11.1990.),

Svaka stranka je imala pravo da za učesnika u emisiji 'TV parlament' sama izabere ličnost sa liste za Vijeće građana Skupštine BiH, s tim da u obje emisije nisu mogli učestvovati isti predstavnici.

Redoslijed sjedenja i početak izlaganja je bio određen žrijebom u dogovoru sa strankama.

Stranke koje nisu predale liste za Vijeće građana Skupštine BiH, nisu mogle učestvovati u 'TV parlamentu'.

U obje emisije 'TV parlamenta' pravo učešća je imao i nezavisni kandidat za Predsjedništvo BiH (Bahrudin Bijedić). Bilo je ukupno devet emisija.

"TV PARLAMENT"

TERMINI EMITIRANJA:

Septembar, 18. i 25.

Oktobar, 2, 9, 16, 23. i 30.

Novembar, 6. i 13.

UKUPNO: 9 emisija

Način realizacije:

Kontakt emisija - uživo iz studija A. Prvi dio emisije (polovina) razgovor domaćina - voditelja sa predstavnicima stranaka. Drugi dio - kontakt sa gledaocima, odnosno odgovori na njihova pitanja koja postavljaju putem tri telefonska broja - 643-878, 461-526, 461-527, (stalna tri telefona).

Telefoni su bili na raspolaganju gledaocima svakog utorka već od 20,00, dakle sat pred početak emisije. U dnevnoj štampi bili su objavljeni brojevi telefona, a na kraju svake emisije najavljivale su se stranke gosti narednog utorka. Redoslijed istupa stranaka utvrđen je žrijebom.

Svaki od učesnika u emisiji, predstavnici stranaka, imao je po dva minuta vremena za odgovor na postavljeno pitanje i po jedan minut za eventualnu repliku. Ova minutaža nije važila samo na prvo pitanje u svakoj od emisija, a to je: "Šta je suština programa Vaše stranke, odnosno s čim idete pred birače?".

Za odgovor na ovo pitanje predviđena su bila tri minuta. Voditelj je, po potrebi, skretao pažnju na isteklo vrijeme i oduzimao riječ ako se ono prekoračivalo. Vrijeme se je mjerilo pješćanim satovima isprogramiranim na tri, dva i jedan minut, a upozorenje za prekoračenje emitiralo se zvučnim signalom u studiju.

Učesnici u emisiji su dolazili u TV Sarajevo najkasnije 30 minuta prije početka emisije, a sa voditeljem su se srećali u studiju pet minuta pred početak razgovora.

6.2.3. Predstavljanje kandidata za Predsjedništvo SRBiH

Sve kandidate za Predsjedništvo SR BiH, Televizija Sarajevo je predstavila zajedno, u jednoj emisiji - 15. 11. 1990. godine - u ukupnom trajanju od po 3 minute za svakog kandidata. Minut vremena je bio iskorišten za saopćavanje biografije, dok je u 2 minuta svaki kandidat imao pravo da saopći osnove svog programa.

Pored toga, u specijalnim emisijama posvećenim kandidatima za Predsjedništvo BiH, šire su - u prosjeku po 10 minuta - predstavljeni svi kandidati stranaka za Predsjedništvo BiH.

Ravnopravno učešće u ovim emisijama imao je i nezavisni kandidat.

Emisije se emitirane 5, 6, 7, 8, i 9. 11. 1990. godine.

Redoslijed učešća u emisijama je određen žrijebom. Prema žrijebu utvrđen je slijedeći redoslijed:

U prvoj emisiji 5. 11. 1990. predstavili su se Fikret Abdić (SDA), Fejsal Hrustanović (SK-SDP), Mirko Pejanović (SK-SDP i DSS), Nazif Glijiva (SSO-DS), Đorđe Latinović (SSO-DS) i Franjo Bošković (SRSJ za BiH);

U drugoj emisiji 6. 11. 1990. predstavili su se Nikola Koljević (SDS), Alija Izetbegović (SDA), Džemal Sokolović (SRSJ za BiH), Martin Raguž (SSO-DS) i Ivan Čerešnješ (SDS);

U trećoj emisiji 7. 11. 1990. predstavili su se Ejup Ganić (SDA), Josip Pejaković (SRSJ za BiH), Franjo Boras (HDZ), Bahrudin Bijedić (nezavisni kandidat) i Stjepan Kljuić (HDZ); U četvrtoj emisiji 8. 11. 1990. predstavili su se Dževad Haznadar (SRSJ za BiH, Ranko Zrilić

(SRSJ za BiH), Nikola Stojanović (SK-SDP), Nijaz Duraković (SK-SDP), Zoran Perković (SK-SDP) i Tadej Mateljan (SRSJ za BiH);

U posljednjoj, petoj emisiji 9.11.1990. predstavili su se Nenad Kecmanović (SRSJ za BiH), Zlatko Lagumdžija (SK-SDP), Ivo Komšić (SK-SDP), Adil Zulfikarpašić (MBO), Biljana Plavšić (SDS) i Azemina Vuković (SSO-DS).

6.2.4. Tehnologija izbora

Televizija Sarajevo je neposredno uoči izbora emitirala kontakt emisiju u kojoj je gledaocima pružena mogućnost da članove izborne komisije pitaju za sve nejasnoće oko tehnologije samog glasanja.

Emisija je emitirana 8.11.1990., a njen skraćeni oblik 16.11.1990. godine. No, u svakodnenim informativnim emisijama plasirana su uputstva i informacije o načinu glasanja.

6.2.5. Završna (revijalna) emisija

Televizija Sarajevo je 16.11.1990. godine emitirala posebnu, zabavno-revijalnu emisiju sa početkom oko 23,00 sata na I kanalu i trajanjem do jutarnjih sati u koju su bili pozvani predsjednici stranaka koji su predali liste za Vijeće građana, kandidati za Predsjedništvo SR BiH i dotadašnji članovi Predsjedništva, predsjednik Skupštine BiH i predsjednik RIV-a, te javni i kulturni radnici.

Ova emisija je bila revijalnog karaktera, a političari su bili pitani o sasvim neobaveznim stvarima, bez redoslijeda i bez unaprijed zadatih pitanja i teme. U programu su učestvovali poznati pjevači, glumci i humoristi.

Televizija Sarajevo je svakom od pozvanih uručila poseban poziv. Mimo pozvanih u ovoj emisiji nisu mogla učestvovati neka druga lica.

6.2.6. Predstavljanje političkih stranaka BiH u emisiji "IZBORI '90."

Koncepcija ove emisija je bila takva da se stranka predstavi u 15 minuta prema slijedećoj obaveznoj shemi:

Na samom početku bila je rubrika "LIČNA KARTA" stranke sa sljedećim sadržajem:

- naziv stranke;
- sjedište;
- datum osnivanja;
- broj članova;
- organizaciona shema i organi stranke;
- način učlanjivanja;
- predsjednik stranke i osnovni podaci o njemu.

Ponuđeni okvir obaveznih pitanja je bio slijedeći:

1. OSNOVNE NAZNAKE POLITIČKOG PROGRAMA STRANKE

- Koji socijalni sloj predstavlja vaša stranka?
- Finansiranje.
- Da li računate na republički ili jugoslovenski politički prostor?

2. ZA KAKVO DRUŠTVENO UREĐENJE SE ZALAŽETE?

- Odnos prema socijalističkoj revoluciji i Titu?

3. JUGOSLAVIJA KAO FEDERACIJA ILI KONFEDERACIJA

- Odnos prema pitanjima tržišta, armije, jugoslovenskog kulturnog prostora i drugim zajedničkim elementima?

4. BOSNA I HERCEGOVINA U JUGOSLAVIJI

- Kakav politički identitet treba da ima BiH?
- Ko treba da bude nosilac suvereniteta: nacija ili građanin?

5. NACIONALNO PITANJE U JUGOSLAVIJI I BiH

- Nacionalne stranke, da ili ne?

6. IMATE LI VLASTITI EKONOMSKI PROGRAM I ODNOS PREMA PROGRAMU SIV-a

7. KOJI SU SIMBOLI I SLOGANI VAŠE STRANKE

U toku emisije trebalo je odgovoriti na navedena pitanja. Jedino ograničenje je bila dužina trajanja emisije, a predstavnik stranke je mogao sam da rasporedi vremensku dužinu pojedinih odgovora pa ako je htio i da preskoči neka pitanja.

Zaduženi za ovaj projekt su bili slijedeći novinari: Milan Trivić, Sulejman Vlačić, Dragica Livaja i Mladen Paunovski.

6.2.7. Frekvencija prisustva na TV

Iz razloga otvorene kritike TV Sa.o zastupljenosti stranaka u programima TV Sarajevo (posebno su bile žestoke kritike SK-SDP) ova kuća je izvršila analizu frekvencije prisustva stranaka u programima TV Sa u periodu od 10. septembra do 28. oktobra 1990. kada je bila najžešća kampanja i kada su stranke ukazivale na propuste TV Sa. Prema izvještaju TV Sa stranačka zastupljenost glavnih takmaca na TV u dnevnim informativnim emisijama je bila slijedeća:

SK BiH-SDP	19 minuta 56 sekundi
SDS	19 minuta 30 sekundi
SDA	18 minuta 59 sekundi
SRS	17 minuta 55 sekundi
HDZ	11 minuta 47 sekundi ⁷

7 Vidjeti materijal pod nazivom "Izveštavanje o aktivnosti stranaka u dnevno-informativnim emisijama" u

U istom vremenu aktivnosti kao što je navedeno aktivnost HDZ je zabilježena tek u okviru 11 minuta i 47 sekundi, no - to je rezultat unutarnjih okolnosti u samoj stranci (previranja i bavljenje sobom).

Zanimljiva je činjenica da su neke stranke pravo prisustvo u TV programu ostvarile isključivo kroz lične istupe svojih predvodnika (Radnička demokratska stranka-Stranka federalista, Socijal-demokratski savez Mostar, Demokratska partija Mostar, Republikanska stranka, Stranka privatne inicijative, Otadžbinski front Kukulje...) što znači da ove minorne stranke nisu imale nikakvih aktivnosti koje bi bile interesantne za širu javnost (skupovi, konferencije, mitinzi, priredbe...).

Bilo je i nastojanja da neke manje stranke (sateliti) svoja prava pojavljivanja na TV poklone većim (Srpskoj demokratskoj stranci i Savezu reformskih snaga) - no, ta inicijativa je odbačena s obzirom da bi ugrozila ravnopavnost ostalih stranaka.

6.2.8. Grupa za izbore

Još u junu '90. u posebnim terminima TV počelo je predstavljanje novih političkih stranaka u BiH i njihovih osnovnih programskih opredjeljenja.

Kako je broj novih političkih subjektiviteta rastao takoreći iz dana u dan TV se suočila s potrebom da višestranačku stvarnost prati, bilježi i izvještava o njoj na konzistentan način, koji bi istovremeno jamčio ravnopravnost svim učesnicima i pravo javnosti da bude objektivno informirana, što se postojećim redakcijama nije moglo u cijelosti pokriti.

Stoga je u Televiziji Sarajevo formirana Grupa za izbore, koja je od 10. septembra do 20. decembra 1990. u cijelosti pratila izborni proces, odnosno razvoj višestranačja u BiH tj. uvođenja parlamentarnog pluralizma, i to: predkandicionu i kandidacionu fazu kampanje, same izbore (prvi i drugi krug, ponovljena glasanja) zaključno sa konstituiranjem višestranačke skupštine. Grupu za izbore sačinjavali su: Aleksandar Vujisić, Konstantin Jovanović (TV parlament), Nedim Lončarević (SA-1), Budo Vukobrat, Sulejman Vljajić, Smiljan Njagul, Raska Denjalić, Milan Trivić, te novinari volonteri Arijana Saračević, Aleksandar Kojić i Vesna Šiljegović.

Reditelji posebnih emisija bili su Slaviša Mašić i Jusuf Hamidović, dok su kompletnu organizaciju i produkciju vodili Sead Mulahusić i Edin Lonić.

Rukovodilac Grupe, u zvanju zamjenika glavnog i odgovornog urednika TVSA, bio je Mufid Memija (danas savjetnik predsjednika Izetbegovića u Predsjedništvu RBiH).

---

kojem su pojedinačno navedeni svi TV nastupi stranaka po datumu, sadržaju i dužini emitiranja priloga. Na ovaj izvještaj stranke nisu imale ozbiljnih primjedbi.

6.3. Prilozi

U želji da podsjetimo na atmosferu i ambijent i na neka važna pitanja bitna za historijsko određivanje mjesta i uloge televizije u praćenju izborne kampanje, prilažemo neke dokumente koji tadašnju izbornu atmosferu mogu približiti čitaocu, a sve s ciljem da historijska ocjena uloge TV Sarajevo u izborima 1990. bude objektivna.

6.3.1. Zapisnik sa sastanka predstavnika političkih stranaka Bosne i Hercegovine i RTSA od 12.09.1990. godine u RTSA

PRISUSTVOVALI: Čengić Muhamed i Bećirbegović Edah SDA, Đokanović Dragan i Topalović Maksuma RDS-SF, Branko Perić, Demokratska stranka Tuzla, prof. dr Milorad Muratović Jugoslovenski pokret za rad, solidarnost i ravnopravnost, Birsilav Grahovac Socijal. demokratski savez BiH / Jugoslavije, Nada Ler-Sofronić SRS BiH, Rašidović Kasum SSO-DS, Radović Miodrag UJDI - BiH, Milić Petar, Demokratska partija BiH, Mostar, Ostojić Velibor i Nešković Radomir, SDS BiH, Janjić Vid, Jedinствена demokratska stranka "Otadžbinski front" Srbac, Emina Kečo i Adil Kulenović SK BiH - SDP. Božanić Jadranko DSS BiH, Lopar Sanja, Stranka Jugoslovena BiH, Petrović Dragan, Ekološki pokret zelenih Sarajevo, dr Elez Ratko, Jedinствена socijalistička partija Jajce, iz RTSA - Nenad Pejić, glavni i odgovorni urednik TVSA, Mirko Kapor, odgovorni urednik IPP-a TVSA, Mufid Memija urednik. Milenko Vočkić, direktor OOUR-a Radio-program i glavni urednik Radio-Sarajeva, Gordana Sandić-Hadžihasanović, odgovorni urednik I programa Radio- Sarajeva.

PREDSJEDAVALJUĆI Nenad Pejić, gl. i odgovorni urednik TVSA. -

DNEVNI RED

1. Dogovor o narednim aktivnostima koje se tiču višepartijskih izbora u SR BiH,
  - način izbora i učešća stranaka u specijalnim emisijama 18. i 25. septembra, 2. 9. 16. i 23. oktobra 1990. godine,
  - način izbora i učešća stranaka u specijalnim emisijama 30. oktobra i 7. i 13. novembra,
  - dogovor o broju stranačkih skupova koje će TVSA pratiti do 28. oktobra 1990. godine,
  - upoznavanje sa dopunjenim Pravilima ponašanja RTSA na višestranačkim izborima,
  - informacija o formiranju Redakcije za praćenje izborne aktivnosti.

2. Izbor učešća stranaka u emisijama žrijebom (dnevni red jednoglasno usvojen)

Ad - 1. Povodom prve tačke dnevnog reda Nenad Pejić glavni i odgovorni urednik TVSA podsjetio je na preuzete obaveze s drugog sastanka, koje je TVSA izvršila.

Tako je konstatovano da su svoje kvote za emitovanje o događajima ispunili predstavnici DSS, SDS, SK BiH - SDP, pola kvote SDA, Radnička stranka, da se do 19. septembra treba da formira Nadzorni odbor, da je TVSA uputila svoj predlog Skupštini SR BiH vezano za tijelo koje će pratiti rad sredstava informisanja i stranaka i političkih organa prema sredstvima informisanja.

Data je informacija o koncepciji emisije utorkom od 21,00-22,30 u dva dvijela: do 28. oktobra i poslije tog datuma kao i o emisiji četvrtkom, zatim da od 16. septembra do 28. oktobra svaka stranka ponovo ima pravo da izabere dva događaja koje će emitovati putem TVSA.

U diskusiji su učestvovali: Velibor Ostojić, Emina Kečo, Borislav Grahovac, Petar Milić, Muhamed Čengić, Vid Janjić, Jadranko Božanić, Branko Perić, Dragan Petrović, Milorad Muratović, Ratko Elez, Sanja Lopar, Dragan Đokanović, Kasim Rašidović, Nenad Pejić, Mufid Memija, Milenko Vočkić, Mirko Kapor i Gordana Sandić-Hadžihasanović.

Učesnicima sastanka uručeni su i materijali pod naslovom "TV PARLAMENT" u kome su precizirani termini emitovanja, vrijeme emitovanja i način realizacije kao i programska koncepcija ove emisije, i, "Plan praćenja predizborne i izborne aktivnosti u programima Radio-Sarajeva" o čemu je kraće obrazloženo podnijela Gordana Sandić-Hadžihasanović, odgovorni urednik Prvog programa Radio-Sarajeva.

U ovom materijalu Radio-Sarajeva naznačeno je da nije normirana dužina vremena za emitovanje u programima (prvom, drugom i "Sarajevu 202") o događajima u političkim strankama, da je zabranjeno reklamiranje i propaganda kandidata, ali da je ostalo otvoreno oglašavanje u EPP-u.

Milenko Vočkić je u vezi s tim naglasio da je Radio-Sarajevo više sklon da se liši finansijske dobiti od tih reklama posmatrajući to viz a vi mogućih nesporazuma koji iz toga mogu proizaći.

Na ponuđene materijale nije bilo primjedbi.

U diskusiji su razjašnjena neka pitanja i dileme oko korišćenja dva puta po dva minuta na programu TVSA, uz naglašavanje da dnevni događaji u političkim strankama mogu i treba da se tako i programski tretiraju, ali da strogo treba voditi računa o ravnopravnosti stranaka.

Dogovoreno je i da stranke mogu svoja dva minuta iskoristiti i za aktivnost mimo samog događaja, npr. za konferenciju za štampu ili slično.

Izneseni su i prijedlozi da se RTSA čuva objavljivanja rezultata javnog mnijenja koje rade pojedine stranke. Zahtjev da se poštuje profesionalni dignitet i autonomija novinarske profesije primljeni su s uvažavanjem.

Radi boljih kontakata TVSA i političkih stranaka dati su i telefonski brojevi TVSA:

Redakcija: 461-562,

Urednik: 461-534, lokali: 2345 i 2361,

Centrala: 461-101.

Urednik i voditelj emisije "TV PARLAMENT" je Konstantin Jovanović.

Emisije četvrtkom "SA-1", urednik Nedim Lončarević.

Na čelu Redakcije za izbore je urednik Mufid Memija.

Ponovo je insistirao da stranke koje nisu pismeno dostavile da će učestvovati na izborima to TVSA što prije uruče. Isto tako svi da dostave i imena ličnosti s kojom će TVSA zvanično kontaktirati, pri čemu se ovo kontaktiranje s čelnicima političkih stranaka podrazumijeva.

Ad - 2. U sali za sjednice postavljena je tabela na kojoj su abecednim redom ispisana imena stranaka pa se prišlo izboru učešća političkih stranaka u emisijama TV žrijebom.

Iz staklene posude izvučeni su brojevi kako slijedi:

1. Bosanska demokratska stranka Bihać 18,
2. Demokratska partija Mostar 27,
3. Demokratska stranka Tuzla 9,
4. Demokratska stranka Bosanski Brod 5,
5. Demokratska zajednica Derвента, Bos. Šamac 31,
6. Demokratski socijalističkih savez 14,
7. Ekološko društvo Mostar 16,
8. Ekološki pokret zelenih Sarajevo 30,
9. Hercegovačka demokratska zajednica Mostar 12,
10. Hrvatska demokratska zajednica 4,
11. Jedinstvena socijalistička partija Jajce 15,
12. Jugoslovenska demokratska stranka Srbac "Otađbinski front" 8,
13. Jedinstveni jugoslovenski pokret Sarajevo 28,
14. Jugoslovenski pokret za rad, solidarnost i ravnopravnost 24,
15. Jugoslovenska demokratska stranka Velika Kladuša 7,
16. Narodna radikalna stranka Prijedor 19,
17. Narodno vijeće za zaštitu Bosne i Hercegovine 10,
18. Narodna stranka "Bosna" Sarajevo 13,
19. Republikanska stranka Sarajevo 26,
20. Radnička demokratska stranka 1,
21. Savez komunista Bosne i Hercegovine - SDP, 3,
22. Savez reformskih snaga 6,
23. Demokratski savez - SSO 22,
24. Seljačka jugoslovenska stranka Bosanska Gradiška 11,
25. Seljačka radnička stranka Bosanska Dubica 2,
26. Socijal. demokratski savez Mostar 17,
27. Srpska demokratska stranka 21,
28. Stranka demokratske akcije 20,

29. Stranka demokratskog dogovora Bos. Brod 23,

30. Stranka Jugoslovena Sarajevo 29,

31. U J D I 15.

Sastavni dio zapisnika su i stenografske bilješke, koje se nalaze u TVSA.

Sastanak trajao od 12,15-14,00 sati.

Sarajevo, 12. septembar 1990. god.

6.3.2. ZAKLJUČCI SA SASTANKA UREDNIKA TV DNEVNIKA I VIJESTI ODRŽAN 18.9.90.

DNEVNI RED:

Praćenje predizborne aktivnosti i prisustvo stranačkog djelovanja u informativnim emisijama.

Poslije rasprave i analize dosadašnjeg rada zaključeno je:

1. Kompletnu stranačku aktivnost i predizbornu kampanju u BiH prati programska grupa koju vodi Mufid Memija. Dopisnici (stalni i honorarni) aktivni su članovi grupe, odgovaraju za pokrivenost "svog" područja i ispunjavanja zahtjeva koji dolaze od Izborne grupe.

2. Dužnost Programske grupe je da obezbijedi svim strankama ravnomjeran tretman u informativnim i specijalnim emisijama uz potpunu realizaciju utvrđenog dogovora sa predstavnicima stranaka od 15.9.90.

3. Grupa je obavezna da u periodu od 16.9.90 do 28.10.90. obezbijedi svakoj stranci nastup dva puta po dva minuta u TV Dnevniku II - izvještaj sa događaja koje same stranke odaberu.

Izvještaj podrazumijeva punu profesionalnost bez navođenja broja prisutnih, sa obaveznim totalom skupa i po mogućnosti tonskim izvodom iz izlaganja glavnog govornika.

4. Obaveza Izbornog tima je da obezbijedi prisustvo novinara na svim stranačkim konferencijama za štampu, a šta će biti objavljeno stvar je uredničke procjene. Konferencije za štampu vizuelno se prate istovjetno (najprimjereniji je foto). Ako se procijeni da je bitna živa riječ može se naknadno zatražiti ekipa.

5. Dužnost je dopisnika da obezbijedi informacije o stranačkim aktivnostima na "svom" terenu. Radi se o profesionalnom pristupu događajima, a to znači da informacije o bitnim skupovima, izjavama i političkim kvalifikacijama predstavnika stranaka dođu u Desk.

Filmski se bilježi ono što se poruči iz Redakcije ili pak kada dopisnik ocijeni da događaj zavređuje i medijsku promociju. Kada su u pitanju ove programske obaveze dopisnici su dužni saradivati sa Izbornom grupom, odnosno urednikom Mufidom Memijom.

6. Izborna grupa dužna je obezbijediti svakodnevno uredničko dežurstvo u Desku te na taj način ostvarti puni uvid u sve vijesti i izvještaje i priloge koji se tiču priprema za izbore i stranačko djelovanje. Dežurni urednik Izborne grupe vrši selekciju i razvrstava "izborni i stranački materijal" po emisijama od Vijesti u 15,30 do III TV Dnevnika. Obavezna je puna

saradnja sa dežurnim urednicima pojedinih emisija, a posebno urednicima II TV Dnevnika koji su odgovorni i za I i za III Dnevnik.

7. Špica "Izbori '90" koristi se u danima i emisijama kada ima dovoljno izbornog i stranačkog "materijala" da može opravdati emitovanje špice. Pod izbornim i stranačkim materijalom podrazumijeva se samo ono što se tiče izbora i stranaka u BiH. Za ostala politička događanja i vijesti izvan BiH brigu vode dežurni urednici TV Dnevnika i Vijesti.

8. Izborni blokovi se za sada ne vode od strane urednika iz Izborne grupe već se urednički uobličavaju za voditelja TV Dnevnika ili spikera.

9. Izborni blokovi imaju mjesto u TV Dnevniku zavisno od ostalih događaja toga dana. U principu prednost imaju informacije iz Skupštine Jugoslavije, SIV-a i ono što je vezano za reformu SIV-a te državnih organa BiH.

10. Zabranjuje se pušenje u kontakt emisijama koje emituje Redakcija IPP.

11. Ovi zaključci ne mogu se mijenjati bez saglasnosti odgovornog urednika IPP-a.

12. Zaključci će biti dostavljeni Izbornoj grupi, urednicima TV Dnevnika i Vijesti kao i svim dopisnicima.

Sarajevo, 19.9.90.

6.3.3. PISMO TV SARAJEVO DOPISNICIMA KOJI SU PRATILI IZBORE U BiH 1990.

Radio-televizija Sarajevo

Sarajevo, 15.XI 1990. god.

Poštovani kolega,

Informisanje javnosti o prvim višepartijskim izborima za Republičku i opštinske skupštine, 18. i 19. ovog mjeseca, veliki je radni izazov i, zasigurno, politički najdelikatniji zadatak u svem našem profesionalnom iskustvu.

To će, ujedno, biti i završni čin tromjesečnih napora da izvještavanje o cjelokupnoj fenomenologiji uvođenja pluralističke kulture u politički život u BiH i Jugoslavije, u skladu sa zakonskim odredbama, bude objektivno i nepristrasno. Dužni smo da učinimo sve kako bismo ovaj izuzetno značajan projekat uspješno okončali.

Kao i same izborne radnje, tako i cjelina izvještavanja o njima potpada pod odgovarajuće zakonske regule.

Podaci što ćemo ih saopštavati o toku izbora, uključujući, prije svega, sve vidove kvantifikacije, moraju poticati iz službenih izvora:

- 1) republičke izborne komisije,
- 2) izbornih komisija za izborne jedinice,
- 3) opštinskih izbornih komisija.

Svaka informacija dobivena u bazi, od biračkog odbora, u principu treba da bude provjerena u opštinskoj komisiji.

Naročito je važan član 93. Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine DPZ, a on glasi.

Član 93.

Službene rezultate izbora objavljuje nadležna izborna komisija za svaku izbornu jedinicu. Zabranjeno je svako objavljivanje prethodnih rezultata ili procjena rezultata izbora prije zatvaranja biračkih mjesta.

Niže navedeni član se, prirodno, ne odnosi na nas - no, nije na odmet da znamo i njegovu dikciju.

Član 131.

Novčanom kaznom od 500,00 do 5.000,00 dinara ili kaznom zatvora od 30 dana kazniće se za prekršaj:

1. ko vrši agitaciju suprotno odredbi člana 57. ovog zakona;
2. ko ometa rad biračkog odbora, sprovođenje izbora odnosno glasanje o opozivu ili rad izborne komisije;
3. ko se, pošto je glasao, na opomenu predsjednika biračkog odbora ne udalji s biračkog mjesta suprotno članu 74. stav 4. ovog zakona;
4. ko suprotno članu 74. stav 5. ovog zakona dođe na biračko mjesto pod oružjem ili opasnim oruđem;
5. ko prikuplja sredstva suprotno članu 135. stav 3. ovog zakona;
6. ko prikuplja odnosno obezbjeđuje sredstva iz inostranstva suprotno članu 136. ovog zakona.

Uz kaznu za prekršaj iz tačke 5. i 6. prethodnog stava učioniocu će se izreći i zaštitna mjera oduzimanja sredstava koja je pribavio.

Budući da ćemo, od trenutka otvaranja biračkih mjesta, u 7 sati 18. novembra (a to je, ujedno, i početak nove političke epohe u društvenom prostoru BiH) neprekidno emitovati program do saopštavanja prvih privremenih zvaničnih rezultata izbora, što se očekuje u prvim satima 20. novembra, predviđeno je četrdesetak emisija - vijesti, dnevnika, hronika...

Detaljan plan programa Odjeljenje koordinacije upravo završava, pa ćemo vam ga dostaviti u toku sutrašnjeg dana.

Molim Te, ne ustručavaj se da u svakoj situaciji tražiš pomoć ili pojašnjenje od ljudi iz Redakcije.

Uz izraze poštovanja, srdačno Te pozdravljam.

RUKOVODILAC PROJEKTA IZBORI '90.

Mufid Memija

6.3.4. GRUPA ZA IZBORE - IZVJEŠTAJ O RADU

Ukupnom društvenom iskustvu Televizije nije bilo zadatka koji bi sa programskog stanovišta bio više zahtjevan a sa političkog toliko osjetljiv kao što je bio projekat "IZBORI '90".

Televizija je pomno pratila, pluralizaciju bosanskohercegovačke scene, nastojeći da svim novoformiranim strankama priušti odgovarajući publicitet, i tako osigura pravo javnosti da bude informirana o svim promjenama u mediju politike.

U tu svrhu je još u junu '90. u posebnim terminima počelo predstavljanje novih političkih partija i njihovih osnovnih programskih opredjeljenja.

Kako je broj novih političkih subjektiviteta rastao takoreći iz dana u dan TV se suočila s potrebom da višestranačku stvarnost prati, bilježi i izvještava o njoj na konzistentan način, koji bi istovremeno jamčio ravnopravnost svim učesnicima i pravo javnosti da bude objektivno informirana.

Stoga su na nivou RTSA utvrđena "Pravila programske politike u predizbornim i izbornim aktivnostima u višestranačkim izborima" (u prilogu).

U Televiziji Sarajevo formirana je Grupa za izbore, koja je od 10. septembra do 20. decembra 1990. u cijelosti pratila razvoj procesa uvođenja parlamentarnog pluralizma: pretkandicionu i kandidacionu fazu kampanje, same izbore (prvi i drugi krug, ponovljena glasanja) zaključno sa konstituisanjem višestranačke skupštine.⁸

Reditelji posebnih emisija bili su Slaviša Mašić i Jusuf Hamidović, dok su kompletnu organizaciju i produkciju vodili Sead Mulahusić i Edin Lonić.

Rukovodilac Grupe u zvanju zamjenika glavnog i odgovornog urednika TVSA bio je Mufid Memija.

Stvaranje posebnog programskog tima pokazalo se kao nasušna potreba aktuelnog političkog previranja u Bosni i Hercegovini. Koncentriranje sveg planiranja, izvještavanja i analiziranja izborne fenomenologije bilo je preduvjet bez koga nije bilo moguće udovoljiti zakonskim obavezama, a one su, u odnosu na Televiziju Sarajevo, izražavane dvojako:

O toku i svim pojedinostima predizbornog i izbornog procesa izvještavanje je moralo da bude objektivno i nepristrasno,

Svim učesnicima u izbornom nadmetanju - političkim partijama, kandidatima za državne funkcije i pluralnu skupštinu - valjalo je osigurati potpunu ravnopravnost, ne samo količinom njihova predstavljanja već i kakvoćom programskog termina.

8 Grupu za izbore sačinjavali su: Aleksandar Vujsić, Konstantin Jovanović (TV parlament), Nedim Lončarević (SA-1), Budo Vukobrat, Sulejman Vlajić, Smiljan Njagul, Raska Denjalić, Milan Trivić, te novinari volonteri Arijana Saračević, Aleksandar Kojović i Vesna Šiljegović.

Na tim osnovama osmišljen je rad i definiran izvjestan kodeks koji je potom u cijelosti uvršten u "Pravila programske politike RTSA u predizbornim i izbornim aktivnostima u višestranačkim izborima".

Za sve vrijeme rada na ovom projektu sa strankama su održavani redovni radni kontakti.

U tri su navrata, na Televiziji, organizirana savjetovanja

sa predstavnicima svih stranaka, na kojima su predočena programska pravila, i kvote koje su - s obzirom na propusne mogućnosti TV programa dodijeljene svakoj stranci, izražene kroz broj priloga, njihovo trajanje i žanr.

Na jednom od tih savjetovanja žrijebom je određen redoslijed nastupa stranaka u "TV parlamentu" kao i kandidata za Predsjedništvo BiH u specijalnim programima.

U namjeri da izvjesni nespornuzumi, odnosno neargumentirane optužbe Televizije od strane tri nacionalne stranke budu izvedene na čistac, obavljani su neposredni razgovori s rukovodstvima SDA, SDS i HDZ, u reprezentativnom programskom sastavu. Ta se akcija pokazala djelotvornom, jer je odmah potom pokazano više odgovornosti i poštovanja prema očiglednom naporu Televizije da do kraja pošteno prati novu političku stvarnost i izvještava o njoj.

I

Osnovni princip odnosa Grupe za izbore spram dnevnih informativnih emisija bila je njena puna programska mobilnost.

Zahtjev za dosljedno ravnopravnim prisustvom svih stranaka u programu nadgrađen je i odgovarajućim izvještajnim pristupom glavnim stranačkim akcijama.

Programsko referiranje o njima bilo je dramaturški određeno do detalja. Striktno faktografski pristup prihvaćen je kao nužan profesionalni standard, dok je bilo kakav vid ličnog odnosa, simpatije ili animoziteta u odnosu na stranke, njihovo članstvo ili vođstvo, označen kao apsolutno kontraindiciran.

U dnevnom izvještavanju, kako je predizborna kampanja odmicala, sve je učestalije bilo prenošenje autentičnih političkih stavova stranaka.

Svakodnevno je statistički praćeno prisustvo stranaka u programu, s osnovnim opredjeljenjem da se do minucioznosti održi zakonski balans snaga i ličnosti u nadmetanju.

Okolnost da se, u rasponu od 70 dana i više od 250 emisija, učešće glavnih stranaka razlikovalo tek u desetinama sekundi, najpotpunija je potvrda profesionalne nepristrasnosti.

Sa Odborom za nadzor izbora, posebno preko njegovog predsjednika, obostrano je održavan gotovo svakodnevni kontakt, iz čega su proizlazila i posebna obraćanja Odbora javnosti u vezi sa izvjesnim pojavama nepoštivanja odredaba "Konvencije o međustranačkom ponašanju u predizbornim i izbornim aktivnostima".

Od samog imenovanja Republičke izborne komisije, Televizija je otvorila programski prostor za te sadržaje sve do samog glasanja, a zatim je, u članovima komisije imala

predane saradnike u svakoj od šezdesetak emisija koje su, od 18. novembra svakog sata išle u susret saopštavanju konačnog ishoda prvih poslijeratnih višestranačkih izbora.

II

Poseban sektor rada bilo je popunjavanje termina utorkom i četvrtkom jer je bilo bjelodano jasno da je pokrivanja dijaloških i magazinskih emisija iz studija TVB i TVZg uslov bez koga u bosanskohercegovačkom komunikacionom prostoru izborima nije bilo moguće obezbijediti kvalitet i sadržaj demokratskog čina.

Utorkom, od 21 do 22 sata i 30 minuta rađen je "TV parlament", kao osnovni programski prostor za cjelovito predstavljanje stranaka, njihovih izbornih opredjeljenja i vodećih ličnosti. Ova je emisija, od osnovne uredničke postavke, preko vođenja i odbira pitanja gledalaca do same realizacije - uspjela da afirmira otvoren, tolerantan i dobronamjeran odnos spram svih opcija a te su vrijednosti, već same po sebi, u domenu demokratije kojoj naše društvo upravo stremlji. Iz emisije u emisiju sve veći odziv gledalaca, ne samo kroz telefonski kontakt već i pisanom korespondencijom, nezaobilazno je priznanje kvalitetu "TV parlamenta".

Četvrtkom, od 20 do 21 sat emitovan je program "SA-1", u sadržajno bitno inoviranom vidu u odnosu na istoimenu emisiju Zabavno-revijalne redakcije. "SA-1" je bio normalan, svađama i predrasudama nezaražen program, te je kao takav, da su bile normalne prilike, mogao da ide u cijelu zemlju - no, ne zato što je izbjegavao sporne teme, već stoga što ih je obrađivao iz vizure onoga koji vjeruje da masovne psihoze, ma kako jak intenzitet trenutno imale, jednom moraju da malaksaju.

U redovnim i specijalno otvorenim terminima cjelovito su predstavljeni svi stranački lideri, svih 28 kandidata za Predsjedništvo Republike, te svi nosioci lista za Vijeće građana republičke skupštine.

Televizija je, de fakto, izvršila najširu promociju rukovodećih struktura nove vlasti.

III

Praćenje samih izbora na dan 18.XI 1990. godine bilo je zasnovano na:

- a) doslovnom poštivanju Zakona o izboru poslanika i odbornika u DPZ,
- b) odlučnom profesionalnom opredjeljenju da, u skladu s prirodom medija i zahtjevima probuđenje javnosti, TVSA mora sukcesivno uvijek prva da saopštava sve informacije o odzivu birača i njihovom opredjeljenju. Stoga informativno-politički program nije uopšte prekidano tokom 70 sati - od momenta otvaranja biračkih mjesta, do časa kada je u Informatičkom centru Republičke izborne komisije bilo dokučeno prvo saznanje o konačnom ishodu izbora.

Način na koji je TVSA obavila i taj dio svoje zadaće afirmisan je, s jedne strane njenim programskim učinkom, a s druge - činjenicom da kasniji izbori u 3 preostale republike po opštem uvjerenju nisu ni približno tako ažurno, precizno i medijski zahtjevno praćeni i prezentirani javnosti.

U Sarajevu, 28.12.90.

Prilozi:

1. *Pravila programske politike RTSA u predizbornim i izbornim aktivnostima u višestranačkim izborima.*
2. *Statistički pregled prisutnosti političkih stranaka u programu TVSA.*

LITERATURA:

1. *Ribicoff, Abraham, Newman O. Jon, Politics: the American Way, Allyn and Bacon, Inc. Boston Rockleigh, N.J. Atlanta Dallas, Belmont, Calif., 1973.*
2. *Stephen I. Wayne, The Road to the White House, The Politics of Presidential Elections, St. Martin's Press, New York, 1980.*
3. *elso W.Polsby, Aaron Wildavsky, Presidential Elections, Strategies of American Electoral Politics, Charles Scribner's Sons, New York, 1980.*
4. *Đorđević, Toma, Teorija informacija, teorija masovnih komunikacija, Partizanska knjiga, Ljubljana, IPD Beograd, Beograd, 1979.*
5. *Video kasete TV nastupa kandidata za Predsjedništvo SRBiH, 1990.*
6. *Dokumentacija Grupe za izbore TV Sarajevo, 1990.*

7. STRANAČKA IZDAVAČKA DJELATNOST TOKOM IZBORNE KAMPANJE

"Zelena zastava i polumjesec kod SDA, ocili sa četiri 'S' i srpska zastava kod SDS, te šahovnica kod HDZ postaju glavna stranačka znamenja".

(N. Duraković)

7.1. Politički marketing

Onaj dio političkog procesa, što ga obično nazivamo izborna kampanja i u izborima u BiH '90. pokazao je neke odlike kojim se karakteriziraju moderne izborne kampanje u svijetu.

Tu prije svega mislimo na organizaciju i djelovanja stranaka u izornoj kampanji s primjenom elemenata savremenog političkog marketinga koji ima samo jedan cilj: pobjedu na izborima (organizacija izbornih štabova, masovni skupovi, režirani TV nastupi, itd.). Inače, organizacija i djelovanje stranaka u izborima je jedno od kapitalnih pitanje na koje sistematska istraživanja izbornih procesa pokušavaju naći odgovor. Jedan od elemenata te organizacije i djelovanja stranke jeste primjena metoda političkog marketinga u okviru kojega, iako ne na prvom mjestu, oblast izdavačke djelatnosti stranke u periodu izborne kampanje predstavlja veoma važan segment stranačkog propagandnog i persuazivnog djelovanja usmjerenog ka biračima (promocija i distribucija).¹ Politički marketing, načelno, isto kao i ekonomski marketing sadrži četiri osnovna elementa, i to: proizvod (kandidat i program stranke), cijenu (glas birača), promociju i distribuciju.

Kao što je već rečeno, područje analize izbora i izbornog ponašanja biračkog tijela spada u klasično područje politologije, ali i u područja drugih nauka, posebice sociologije, socijalne psihologije i komunikologije, jer izborni procesi čine elementarni oblik političkog aktiviteta

1 "Partija i njihove pomoćne organizacije su stoga prinuđene da na odluke birača publicistički deluju po uzoru na reklamni pritisak na odluke u kupovanju - profesija političkog tržišnog poslovanja. Partijski agitatori i propagandisti starog stila ustupaju mesto partijsko-politički neutralnim stručnjacima za reklamu, koji se postavljaju da bi politiku nepolitički prodavali." Habermas, Jürgen, Javno mnjenje, Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva, Kultura, Beograd, 1969., str. 274.

pojedince ... "Razvojem građanske demokracije, višestranačkih sistema i, prije svega, općim pravom glasa, izbori su postali politički čin, normativno određen, kojim se rješava i institucionizira politička vlast određenih društvenih snaga u sljedećem mandatnom razdoblju"²

Dakle, u klasičnim izbornim procesima građanske višestranačke demokratije biračko tijelo odlučuje ko će u ime tog biračkog tijela upravljati društvom. Birači svojim izbornim odlukama utiču na izgled političke strukture datog sistema i to kako na njegovo održavanje tako i na mijenjanje postojeće strukture političke moći.

Političke stranke se u borbi za osvajanje političke vlasti javljaju kao samostalni faktori u ime svog biračkog tijela. Po Šiberu, "stranke su nosioci političke borbe, one samostalno određuju kakva će se politika provoditi, tko će biti njen kandidat za sljedeće izbore, i kakvo treba biti ponašanje izbornog kandidata"³.

Bitnu kariku u tom cjelokupnom procesu predstavlja aktivnost stranaka kojom se nastoji pridobiti što veći broj sljedbenika, simpatizera, članova i glasača za vlastiti izborni program i kandidate (proizvod). Time stranke na svojevrstan način politički, u duhu svoje ideologije, vaspitavaju građanina, one od njega stvaraju zoon politikona. Aktivnost o kojoj je riječ moderni politički teoretičari označavaju sintagmom politički marketing, odnosno izborni marketing, čime se označava specifični oblik političkog marketinga.

Šta je cilj političkog marketinga? U najkraćem, može se reći da je cilj političkog marketinga optimiziranje broja glasača za račun kandidata određene političke stranke uz istovremeno obezbjeđenje materijalne baze svoga djelovanja. Tom cilju je podređena čitava djelatnost stranke i čitav skup tehnika ili radnji koje teže ostvarenju izborne pobjede. Dakle, politički marketing, pored ostalog, stvara političara utoliko što nakon organiziranih istraživanja javnog mnjenja, stranka profilira svoj izborni program (izborna obećanja) i utvrđuje kandidate koji će taj program zastupati (koncipira svoj proizvod koji će ponuditi na političkom tržištu). U daljem postupku, pomoću niza propagandnih radnji, politička stranka, koristeći se metodama i tehnikama političkog marketinga, obrazuje željenu predstavu - image - o kandidatu u javnosti (vrši promociju proizvoda stranke). Dakle, političkim marketingom se nastoji formirati javno mnjenje (public opinion) kakvo odgovara kandidatu i stranci. To je prema Klineu "proces (proces) kojim se politički kandidati, stranke i njihove ideje usmjeravaju ka biračima, sa ciljem da zadovolje njihove političke potrebe i u zamjenu dobiju podršku za kandidata, stranku i ideju (ideje) koju podržavaju"⁴.

Bitan segment političkog marketinga je komuniciranje sa javnošću. U pitanju je više načina komuniciranja, i to: interne i eksterne informacijsko-komunikacijske akcije, koje čine

2 Šiber, Ivan, Psihologija i društvo, CKD, Zagreb, 1984., str. 99

3 Isto, str.100.

4 Kline, Mihael, Politika: markentiška perspektiva, Media marketing, broj 3/90., Ljubljana, 1990. str. 10.

ustrajnu i višesmjernu političku komunikaciju stranke; neplaćeni oblici medijalne prezentacije stranke (neplaćeni publicitet); te čisto propagandno djelovanje (plaćeni oglasi).

Negdje na samom početku razvoja komunikacijske paradigme često je citiran opis komunikacije, koji je dao Harold Lasswel kao petorostruko pitanje:

1	KO (kaže)
2	ŠTA
3	KOJIM (kakvim) kanalom
4	KOME
5	i sa KOJOM namjerom

Virtuelni odgovor na ovo pitanje je zapravo slijedeće: neko govori nekome nešto na neki način i iz neke svrhe. Lasswellovo 5W (fajvdabljju)⁵ (Who? says what?, in which channel? to whom? with what effect?) je najvjerojatnije najbolje opisno definirana komunikacija, čiji osnovni oblik možemo pratiti još od Aristotelove retorike, gdje se komunikacija definira kao svrsishodno kretanje između govornika i slušaoca u smislu ubjeđivanja slušaoca u jezički posredovanu istinu. Otud retorika kao vještina razgovornog ubjeđivanja.⁶ Prema Laswellovom pristupu komunikacija je svrsishodna akcija koja ostvaruje svoju namjeru, nakanu (komunikacijska namjera), ona sporazumijeva sugovornike, odnosno pomiruje ekstrapolirane komunikacijske tačke.

Najbitniji segment političkog marketinga, kojega mnogi nazivaju i "pravim marketingom" jeste koncept vlastitoga financiranja političke djelatnosti, posebno financiranja izborne kampanje. Članarine predstavljaju simboličan vid financiranja stranke. Mnogo bitniji vidovi su sopstvena privredna aktivnost, kupovina akcija ili formiranje sopstvenih preduzeća u raznim oblastima, ali je najzastupljeniji vid, marketing stranke. Ovaj marketing čini trijadu kulturnog, ekonomskog i političkog podsistema stranke, koja inicira i realizira akcije i manifestacije kojima kroz funkcionalno-organizacijsko i programsko-sadržajno jedinstvo stranka osigurava trostranu korist.

Naprijed rečeno usmjeravanje ka biračima, u stvari, predstavlja cjelokupan mehanizam aktivnosti političke stranke u izornoj kampanji, koji zbog svoje kompleksnosti i uporedne realizacije zahtijeva formiranje posebnih štabova sačinjenih od visoko osposobljenih profesionalaca. Ovu aktivnost neki teoretičari savremene propagande, među kojima i Filip Kotler, koji uživa visoki autoritet u ovoj oblasti, sasvim opravdano, upoređuju sa marketingom na ekonomskom planu, koji je do savršenstva razvio metode tržišnog komuniciranja.

5 H. Lasswell, *The future of political science*, London, 1964.

6 Aristotel, *Retorika*, Beograd, 1982. Također, vidjeti: Petrović, Sreten, *Retorika teorijsko i istorijsko razmatranje*, Gradina, Niš, 1975.

Kampanja, uopćeno gledano, sadrži sljedeće faze odnosno elemente: analizu političke situacije, političkog okruženja (political environment), izradu izbornog programa; utvrđivanje izborne strategije i taktike, pribavljanje financijske podrške, organiziranje, istraživanja i ispitivanja javnog mnjenja (terenska ispitivanja, pilotske sondaže, ankete etc.), izbor kandidata, profiliranje imagea stranke i kandidata (total design), organizaciju izbornih štabova, odnose s javnošću, političko komuniciranje (public relation), metode i tehnike obrade birača (techniques of campaigning), etc.

Svaka od pomenutih faza pretpostavlja niz uvjeta i sadrži nezaobilazne podelemente, koji se moraju ispuniti da bi tako složen mehanizam, kao što je izborna kampanja, funkcionirao i rezultirao očekivanim uspjehom-pobjedom na izborima.

7.2. Knjige, izborni programi, muzičke i video kasete

Jedan od načina uspješnog profiliranje željenog (favoritskog) imagea stranke i kandidata (total design) vrši se i putem vlastite stranačke izdavačke djelatnosti. U tom cilju u društvima kompetitivne demokratije uhodani su načini vlastite izdavačke produkcije, koji osim temeljnog stranačkog cilja - izgradnja favoritske predstave o stranci, njenom programu i kandidatima, odnosno liderima (vođstvu) stranke - značajno doprinose i materijalnom jačanju stranke.

U izborima u BiH '90. izdavačka djelatnost stranaka imala je pretežno ovaj osnovni zadatak, tj. da u jednom novom ambijentu, ambijentu višestranačja, kada se javlja veći broj stranaka sa ambicijama da osvoje glasove birača, što veći broj tih birača upozna glavne kandidate stranke, njihove osnovne izborne odrednice i uopće prihvati te nove stranke. Ovaj je zadatak (koji možemo označiti kao pionirski), posebno značajan u periodu u kojem se održavaju prvi višestranački izbori nakon pedesetogodišnje vladavine samo jedne stranke.

Stranke su na izborima u BiH '90. pribjele raznim vidovima izdavačke djelatnosti. U ovom prilogu osvrnuti ćemo se samo na objavljene publikacije (knjige, izborni programi, muzičke audio i video kasete), te na štampane plakate i izborne letke (proglase).

SKBiH - SDP je vrlo intrigantno prišla ovom vidu propagande financirajući štampanje knjige "Nijaz izbliza" autora Senada Avdića, koja predstavlja jednu vrstu romansirane biografije lidera ove stranke Nijaza Durakovića. Naime, odabrani izdavač (ŠKUC FORUM iz Ljubljane) je firma izvan Bosne i Hercegovine čime su se u startu otklonile sve moguće komplikacije i neugodnosti u koje bi suparničke stranke mogle uvući bh. izdavača koji bi u jeku izborne kampanje štampano knjigu lidera vladajuće (komunističke) stranke, te time stvoriti bitne propagandne efekte. Isto tako tempirana promocija i distribucija ove knjige (sredina predizborne kampanje), koja je rađena u formi jednog dužeg intervjua sa Nijazom Durakovićem, govori o tome da je izborni štab ove stranke veoma profesionalno razmišljao o predizbornom tajmingu.

Ova je stranka, također, izdala brošuru beogradskog politologa Vladimira Goatija "U susret demokratiji, pluralizam, izbori, partije", koja je zamišljena kao knjiga - priručnik. U

knjizi su date osnovne odrednice o političkom pluralizmu, izborima i političkim strankama i ona je trebala poslužiti u edukaciji stranačkih kadrova.

Hrvatska demokratska zajednica je izdala knjigu - brošuru "Što HDZ daje Bosni i Hercegovini" koju je priredio svećenik Ante Baković. Publikacija sadrži jedan broj političkih referata Ante Bakovića, dijelove programa HDZ, te naputke o načinu glasanja. Ukrašena je stihovima bošnjačkih i hrvatskih pjesnika, povijesnim bosanskim grbovima, starim fotografijama bosanskih gradova, kartom i nekim fotografijama franjevačkih samostana u BiH.

Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu je distribuirao knjigu - zbirku propisa tadašnjeg SIV-a, sa govorima Ante Markovića. Knjiga, iako ne govori o kandidatu ove stranke na izborima u BiH, niti se direktno odnosi na ovu stranku (sačinjena je u formi zbirke propisa tadašnje jugoslovenske vlade), je značajno korištena u izbornoj kampanji, posebno sa aspekta populariziranja ekonomskog programa SIV-a, uostalom kao što je korišten i temeljni slogan i infrastruktura tadašnjeg SIV-a. Nešto kasnije, preduzeće "Borac" iz Travnik će izdati knjigu jednog od kandidata ove stranke za Predsjedništvo SRBiH Ranka Zrilića. Knjiga nosi naslov "Dnevnik predsjedničkog kandidata (u prvom krugu)" i opisuje hronologiju stvaranja SRSJ za BiH, izbor Ranka Zrilića za kandidata za Predsjedništvo, te period izborne kampanje pred izbore u BiH novembra 1990.

Stranka demokratske akcije nije neposredno izdavala posebne publikacije, ali je sarajevski izdavač "Bosna" izdao reprint knjige "Islamska deklaracija" Alije Izetbegovića. Ovo izdanje je reklamirano i distribuirano na stranačkim skupovima i drugim manifestacijama tokom izborne kampanje u organizaciji SDA. Isto tako, tokom kampanje je pripremana i promovirana knjiga Fikreta Abdića "Moj odgovor", a početkom 1991. godine izdata je knjiga "SDA hoće, može, zna" istog autora. Knjigu je izdalo preduzeće "Masmedija" iz Zagreba.

Većina stranaka je u toku izborne kampanje štampala svoje izborne programe. Neke stranke su to učinile i putem letaka, ali je većina štampala posebne brošure džepnog formata solidno dizajnirane.

Stranka demokratske akcije je štampala Programsku deklaraciju koju je potpisalo zajedno sa saopćenjem za javnost 27. marta 1990. godine 40 muslimanskih intelektualaca. Ova deklaracija je naknadno 26. maja 1990. godine na osnivačkoj skupštini SDA u Sarajevu usvojena kao osnovni programski dokument i okvir djelovanja stranke u izbornoj kampanji.

Muslimanska bošnjačka organizacija je štampala Programsku deklaraciju i Statut. U ovoj brošuri je objavljeno obraćanje bosanskohercegovačkoj javnosti, kao i referati tadašnjih lidera stranke Adila Zulfikarpašića, Muhameda Filipovića i Hamze Mujagića.

SSO-Demokratski savez je štampao izborni program pod nazivom "Demokratski odgovori". U ovoj brošuri je dato viđenje stranke o svim temeljnim političkim pitanjima tadašnje bosanskohercegovačke stvarnosti.

Stranka je, također, publicirala audio kasetu Rambo Amadeusa pod nazivom "SSO-Demokratski savez BiH". Na bh. političkom tržištu prvi puta su se pojavili i politički propagandni materijali sa oznakom SSO-DS kao što su:

- naljepnica, raznih formata
- broš
- hemijska olovka
- balon
- zastavica
- privjesak za ključeve
- otvarač za boce
- majica, raznih boja i veličina
- kišna kabanica, raznih boja i veličina
- velika zastava
- transparenti unificirani
- eko kese (papirne)
- kondom, itd.

Stranka je imala i plaćene reklamne oglase u novinama i dramatizirane plaćene radio-dinglove na radio talasima (posebno na lokalnim radio-stanicama). Za neposrednu, operativnu realizaciju kapmanje ova stranka je formirala Izborni štab, kojemu je na raspolaganju bio set geografskih karata BiH (velikih, zidnih) sa unesenom nacionalnom strukturom stanovništva, stranačkim uporištima, rutom kampanje SSO-DS, brojčanim pokazateljima poslanika i odbornika koji se biraju na pojedinim nivoima i tsl.

SKBiH-SDP je štampala izborni program u više varijanti, i to: širu verziju latiničnim pismom, širu verziju ćirilničnim pismom i skraćenu verziju izbornog programa (na oba pisma).

Najuspješnija video izdanja svakako su video kasete izdate od strane SDA i SK-SDP. SDA je izdala video kasetu "Krajina za SDA - SDA za Krajinu" sa prvog predizbornog skupa SDA u Velikoj Kladuši održanog 15. septembra 1990. godine (realizacija "Duga" Zagreb, urednik Mirsad Veladžić), a SK-SDP kasetu "Konvencija SK-SDP - Živjećemo zajedno", sa Konvencije stranke održane 22.septembra 1990. godine u KSC Skenderija u Sarajevu (produkcija "COD21" Sarajevo).

7.3. Plakati i leci

Plakat u izborima po svojoj suštini jeste eminentno politički, a to znači da su sasvim neopravdano estetski kriteriji kod izrade takvih plakata vrlo često u drugom planu, što je veoma čudno jer je izrada plakata i uopće izborna kampanja veoma ozbiljna stvar u kojoj učestvuju (bar u demokratskom svijetu je to redovita praksa) cijeli timovi stručnjaka iz raznih oblasti, pa i priznati i poznati dizajneri. Osnovna funkcionalna svrha (cilj) političkog-izbornog

plakata jeste politička propaganda usmjerena od strane političke stranke (kandidata) prema biračima. U vrijeme izborne kampanje ovi plakati su likovno najprisutniji u našem okruženju. Stranke se nadmeću ne samo u pogledu sadržinske originalnosti, persuzivne dosljednosti, estetske vrijednosti izbornih plakata nego i u pregledu kvantiteta i lokacija odštampanih i izljepljenih plakata (biraju se centralna područja, izlozi, stajališta, električni stubovi, itd.). Česte su pojave, kao što je veoma niska razina umjetničke kvalitete u pripremi i izradi izbornih plakata ili, pak, svojevrsni "rat plakatima" u kojemu se stranke nadmeću ko će više poskidati suparničkih izbornih plakata i na ta mjesta izvjesiti vlastite.

U vrijeme izborne kampanje stranački plakati se prosuđuju politički veoma subjektivno, u skladu sa našim političkim (pred)ubjedenjem ili sklonošću. Njihova likovna, estetska angažiranost uz političku neutralnost prosuđuje se tek po okončanju izbora i stišavanju pregrijane atmosfere koja neizbježno prati svaku izbornu kampanju.

Funkcija izbornog plakata nije samo puki transfer glavnog političkog slogana (poruke) stranke i kandidata koji učestvuju u izborima, njegova funkcija je i izgradnja i populariziranje (reklamiranje) cjelokupnog imagea stranke (kandidata). Iz tih razloga izrada izbornog plakata počiva na dva temeljna uvjeta: na političkom i na propagandnom.

Da bi se ispunio politički uvjet za izradu izbornog plakata neophodno je da taj plakat "u svojoj političkoj eksplicitnosti" bude "sofisticiran, a u propagandnom smislu rafiniran".⁷

Sofisticiranim izbornim plakatom se određeni nedostaci stranke i kandidata nastoje preobraziti u njihove prednosti, ili, pak, znatnije umanjiti njihov negativan efekat na birače.

Isto tako, da bi se propagandni uvjet ispunio, izborni plakat se izrađuje s ciljem sticanja uticaja nad mišljenjem birača (pojedinaca ili grupa), odnosno u cilju usmjeravanja njihove akcije u željenom smjeru.

Stoga se rafiniranost propagandne poruke izbornog plakata ogleda u mogućnosti da se putem pronicljive reklamne poruke emitirane na plakatu zadobiju političke simpatije biračkog tijela i tako dopuni praznina koja se, eventualno, uspostavi nedovoljnim poznavanjem izbornog programa stranke i kandidata.

Izborni plakat se ne izrađuje ad hoc, slučajno, usput i neobavezno. Dobar, funkcionalno i estetski prijemčljiv izborni plakat plod je studioznog, analitičkog, serioznog, profesionalnog rada čitavog tima stručnjaka. Da bi neki izborni plakat ponio epitet uspješnog, njegova kreacija se mora zasnivati na nekoliko bitnih faktora od kojih je, pored političke poruke, veoma bitno dobro uraditi i dizajnirati fotografiju kandidata ili lidera stranke, ispravno koristiti jezik - verbalnu poruku, nenapadno inkorporirati prepoznatljive simbole, funkcionalno koristiti osvjetljenje, boje, pozadinu, itd. Sve to neophodno je koristiti nenametljivo, u omjeru koji može izazvati pozornost birača i ostati u njegovom sjećanju, bar do trenutka glasanja.

7 Kurspahić, Nermina. U dubokoj ilegali, "Oslobođenje", 4.12.1990.

Mnogi stranački izborni plakati na izborima u BiH '90. nisu udovoljili većini od navedenih neophodnih uvjeta. Ima se utisak da je većina stranaka unaprijed bila ubijedena da će opredjeljivanje biračkog tijela u BiH ovisiti o drugim, mnogo bitnijim stvarima nego što je njihova vizuelna prezentacija putem izbornih plakata.

S pravom se, također, može reći da je, pored ovog razloga, i ukupno niska umjetnička razina izbornih plakata bila produkt i vizualne neobrazovanosti, kako recepjenata, tako i autora, što se može i opravdati nedostatkom iskustva i tradicije u izradi plakata "slobodne političke propagande" u BiH. Naime, politički plakat u BiH u periodu od 1945. do 1990. godine, bio je prisutan, uglavnom, kao sredstvo jednosmjerne političke propagande sa upakovanim i bespogovorno serviranim dizajnom, vizueliziranim s poznatim simbolima (crvena zvijezda petokraka i trobojka) uz više modifikacija jednog, dobro znanog lika - vrhovnog vođe.⁸ Od tako zadanih elemenata stvarali su se razni dizajnerski "poduhati" koji su bili plod upotrebe umjetnosti u službi jedne ideologije, jedne stranke i jednog vođe. Sa takvim iskustvom izgleda da je teško bilo da se sa "domaćim snagama poredi" visokokvalitetni izborni plakat. Zbog toga su neki lideri i stranke svoje plakate radili van BiH, najčešće u Sloveniji (SDA, MBO, ...), što je podiglo tehničku kvalitetu plakata, ali ne i njegovu ukupnu (političku, propagandnu i umjetničku) kvalitetu. Nijedna stranka nije uspjela da iskoristi mogućnost da svoj predizborni rejting uveća tako što bi sredstvima verbo-vizuelne komunikacije reagirala "dosjetkom, humorom ili ironijom",⁹ što je, inače, karakteristično za stranačko nadmetanje u kompetativnim sistemima. "Stoga je nesumnjiva konstatacija da poklanjanje pažnje onim elementima koji stranku čine vizualno prepoznatljivom i nije bila najvažnija briga na svijetu. Dizajneri su rijetko odabirani na pozivnim ili otvorenim konkursima, no i tada su teško mogli odbraniti svoja autorska rješenja od prepravljjanja stranačkih nadobudnika po vlastitom ukusu. Do vizuelnih rješenja dolazilo se i dobrosusjedskom uslugom ili čak, samostalnim pokušajima stranačkih prvaka".¹⁰

U pogledu izrade letaka vrlo je slična situacija. Počesto je sva invetivnost autora letaka bila svedena na preštampavanje općepoznatih programskih proklamacija, ili, u najboljem slučaju, glavnog stranačkog izbornog slogana.

No, i pored ovakvog pristupa skoro sve stranke su u izbornu kampanju ušle sa kakvim-takvim plakatima i lecima, što je prevoshodno ovisilo o materijalnoj moći svake stranke ponaosob.

Najkarakterističniji plakati i leci (s obzirom na krajnji izborni uspjeh stranaka i kandidata) su:

8 Po svemu sudeći, i nakon izbora 1990. unutar vladajućih stranaka ponavlja se isti princip i logika stranačke ikonografije, ali sada samo sa drugim bojama i likovima i u funkciji druge ideologije i drugih političkih snaga.

9 Alvađ, Tatjana, Uvodni tekst na afiši "Politički plakat izbori BiH '90". za izložbu političkog plakata u galeriji Energoinvest ALU od 28.11. do 09.12.1990.

10 Ibidem.

SDA - Osnovni cilj kompletne marketing strategije, pa prema tome i plakata, bio je promocija stranke muslimanskog nacionalnog korpusa, odnosno muslimanskog kulturno-povjesnog kruga slikom, tekstom i sloganom.

Promocija je vršena u dva smjera: 1) promocija ličnosti (kandidata) stranke; i 2) promocija programa stranke.

Grafička komunikacija je bila usmjerena prema svim stanovnicima BiH (biračima) s namjerom izgradnje pozitivnog stava prema stranci i njenim liderima a sve s ciljem dobijanja što više glasova birača za tu stranku.

Cilj promotivne aktivnosti: 1) stvoriti povoljan stav o samoj stranci neupoređujući se s drugima (nenapadajući druge); 2) upoznati sve ciljne grupe i uvjeriti ih šta dobijaju glasanjem za stranku, a šta gube.

Konstante u kampanji

1) **FOTOGRAFIJA** - urađena je fotografija lidera stranke, koja daje ozbiljan stav kandidata i koja ulijeva povjerenje; fotografija dobro modulirana, pripadanje kulturno-povjesnom krugu muslimana.

2) **SLOGAN** - cilj je bio da ne bude kratki slogan - parola, kao što je bilo do tada, nego sa dužim tekstom koji će objasniti određeni stav stranke; da ne bude soc-realistički klasični slogan;

3) **ZNAK STRANKE** - (znak je već urađen u Zagrebu) poseban logotip da se odvoji od MBO sa naglašenim tekstom **MUSLIMANSKA STRANKA**, da se da nacionalno obilježje samoj stranci;

4) **PROPRATNI TEKST** - s obzirom na ciljne grupe, odnosno nepismenost stanovništva opterećenog birokratskim elementom - izdavanjem raznih potvrda - kreativna strategija zamišljena tako da se izborna obećanja daju u obliku proglašenja. Ovi proglašenja se odnose na određenu temu za čije ostvarenje svojim potpisom i autoritetom garantira sam predsjednik stranke. Sam grafički izgled znaka stranke osmišljen je da bude kao pečat koji će to ovjeriti.

Raritet je za prostor BiH u tom periodu da je prvi put predsjednik stranke - glavni kandidat, svojom ovjerom garantirao sprovođenje izbornih obećanja stranke (što je po našoj ocjeni jedan od najjačih propagandnih efekata u kampanji) i to na krucijalnim društvenim pitanjima: šta stranka obećava porodici, školstvu, kulturi itd.;

5) **KOMUNIKACIONI TON**: prvenstveno ozbiljan, vizuelno uvažavajući kulturu, povjest i čistoću muslimanskog naroda. Poštujući i druge stranke se prevashodno okreće prema muslimanima;

6) **VRSTE KOMUNIKACIJE**: Plakat, format B1 "Naši kandidati za Predsjedništvo BiH: Alija Izetbegović - tradicija i tolerancija Fikret Abdić - poslovnost i ekonomski progres" Ovo su bili glavni kandidati SDA za Predsjedništvo BiH. Abdić uključen s obzirom na veliku popularnost drugog čovjeka stranke Fikreta Abdića u cazinskoj krajini i uopće u BiH. Odluka izbornog štaba SDA da se objavi zajednička slika Abdića i Izetbegovića temeljena je na ideji da se biračima poruči da su kandidati te stranke u izbornoj trci različitog profila, ali prvi u

svojim oblastima (ekonomski uspjeh -tolerancija) znači, kao kvalitet 1 + kvalitet 1. Plus da se anulira negativna medijska fama o tadašnjem navodnom raskolu između ove dvojice lidera. Efekti ovoga su:

- da se negativni stav o stranci preobrati u pozitivan, jer ljudi mnogo više vjeruju fotografijama nego priči;
- da se plakatom sa likom i imenom predsjednika stranke i znakom stranke prezentira ličnost predsjednika kao neiskvarenog čovjeka.

Interesantno je napomenuti da ova fotografija nije urađena zajedničkim poziranjem dvojice lidera, nego se radiilo o montaži fotografija E.Palalića (štampano u "Tiskarni Slovenije").

Plakat formata B2

Zadatak: informirati birače podacima o stranci - dijelovi programa stranke - tekst pisan narodnim jezikom, svima razumljiv, latinično pisan, pregledan i daje određenim likom čistoću u donjem dijelu plakata. Tekstovi su citirani iz Programске deklaracije i Statuta stranke i obrazloženi pučkim jezikom. Rađeni su u dva formata dimenzija A i B. Plakati A namijenjeni za plakatiranje u frizovima (nastavljanjem jednog na drugi po horizontali kad se poredaju daju jednu konstantnu vizuelnu sliku bitnih elemenata rada stranke). Format je zgodan za plakatiranje po srednje velikim površinama (zidovi, podzidi itd.).

Plakat B, sve isto kao kod A, samo manjeg formata rađen za plakatiranje na manjim površinama (najčešće stubovi).

Druge stranke:

MBO je plasirala tri tipa plakata: (1) "S njim u Evropu" kasnije promijenjen naziv u "Samnom u Evropu" rađen u većem i manjem formatu. Daje samo elemente za upoznavanje ličnosti predsjednika stranke. Nema programskih niti statutarних elemenata same stranke, odnosno prepoznatljivog slogana po čemu se ona razlikuje od drugih stranaka, a posebno od SDA - stranke iz koje je kao frakcija nastala. Ovo je bilo tim potrebnije, jer MBO pripada istom nacionalnom krugu i usmjerena je ka istim ciljnim grupama. MBO u svom imenu ima određenje muslimanske stranke i određenje nacionalnog kulturno-povjesnog kruga kojem želi pripadati. Upravo zbog toga je SDA odlučila svom imenu na plakatu dodati bliže određenje **MUSLIMANSKA STRANKA**.

(2) Plakat "Bosna naša domovina" sa dosta lošom fotografijom akademika Muhameda Filipovića. Visok kvalitet štampe (Tiskara Puljko) nije mogao nadoknaditi totalan promašaj fotosa. (3) Treći plakat je grupna fotografija Adila Zulfikarpašića, lidera stranke i tada dva najuticajnija člana MBO: Hamze Mujagića i Muhameda Filipovića. Plakatom dominira slogan: "Sposobni ljudi budućnost Bosne". Pored ovih plakata - fotosa, stranka je štampala i ukusno dizajniran univerzalni plakat pogodan za lijepljenje na stubovima sa natpisom "Osnivačka skupština MBO". Na plakatu je ostavljeno dovoljno prostora za popunjavanje dodatnih podataka (o mjestu, vremenu i učesnicima lokalnih osnivačkih skupština MBO). Na svim ovim plakatima odštampan je vrlo uspješno riješen logotip stranke (polumjesec sa krugom uz kombinaciju žute i plave boje).

SSO-DS u kampanji upotrebljavao fotos djece (djeteta). Upotreba lika djeteta u političkom marketingu je nedopustiva, najmanje iz dva razloga i to:

1) dijete kao pojam nije punoljetno, te ne može samostalno odlučivati;

2) upotreba djeteta u političkom marketingu je nedopustiva i ne praktikuje se nigdje u svijetu, a ista je i konvencijom UN-a o zabrani upotrebe djece u političke svrhe pravno sankcionirana. Osnovni plakati ove stranke su bili:

1. "SAD NAM TREBA TVOJ GLAS" (dječak i djevojčica sa uzdignutim prtsima u obliku slova V-Viktorija, sa znakom stranke)

2. "SSO - DEMOKRATSKI SAVEZ" (isti fotos kao kod prethodnog plakata, sa znakom stranke)

3. Tri formata jednog istog plakata: samo muško dijete (veći, manji i najmanji plakat) sa sloganom "Sad nam treba tvoj glas"

4. Kandidati za članove Predsjedništva BiH: Azemina Vuković, Đorđe Latinović, Martin Raguž i Nazif Glijiva (pojedinačni plakati)

5. Rasim Kadić, nosilac liste SSO-DS za Vijeće građana Skupštine uz sliku R.Kadića (anfas) ide slogan "SSO-DS Stranka budućnosti"

SK-SDP kampanja kreće u dva smjera: 1) smjer prezentacije najvećeg broja rukovodstva stranke grupnim portretom. Cilj je da se brojem kandidata postigne uvjerenje kod birača o masovnosti same stranke dajući njenu veličinu. Međutim, ovakvo rješenje je izazvalo kod krajnjeg posmatrača (birača) negativan utisak - percepciju kolektivnog rukovođenja i kolektivne odgovornosti; 2) smjer prezentacija Nijaza Durakovića kao predsjednika i lidera stranke uz promociju novog znaka SK-SDP; 3) smjer samo promocija novog znaka SK-SDP uz parafrazu poznatih 5W"fajvdablju" H. Laswella: KO? - SK-SDP; GDJE? - U BiH; ŠTA? - ŽIVOT U MIRU I ZAJEDNIŠTVU; S KIM? - SA SK-SDPBih.

SK-SDP je štampala i posebne plakate za pojedine kandidate za Skupštinu SRBiH, kao npr. za sarajevsku regiju, nosilac liste u IJ Sarajevo za VG Skupštine:Kasim Begić (samo fotos i ime); za IJ Zenica: Rusmir Agačević (fotos i ime); za poslanika u VO ispred općine Stari Grad: Nijaz Skenderagić, itd.

SRSJ za BiH je imao dvije vrste plakata: 1) angažovani plakati dobrog (a) likovnog utiska, ali vrlo lošeg (b) propagandnog i (c) komunikacijskog (ne daju se ciljevi stranke u izborima), to su plakati "Ovo je vrijeme promjena" i "Pridružite nam se"; 2) portret predsjednika stranke Ante Markovića. Ovaj plakat nije postigao krajnji efekat jer se ipak nije radilo o kandidatu stranke na izborima u BiH, dakle osobe koja će na domaćem tlu voditi političku borbu za ciljeve stranke.

HDZ plakati su bili uvezeni iz Hrvatske, bez ikakvog republičkog i lokalnog obilježja, bez identiteta same stranke (u BiH) i Statuta. Plakat je tehnički perfektno urađen, u coloru sa preovlađujućom zelenom i plavom bojom (bez puno crvene), formata B1 (tisak Velebit-Velegraf). Osnovni sadržaj plakata čini muška ruka sa podignuta dva prsta (victory-pobjeda) iznad kojih se sa lijeve strane nalazi križ, a sa desne polumjesec sa zvijezdom. Unutar prstiju

nalazi se znak HDZ-a. Ispod ruke istaknutim plavim slovima umetnut je slogan ZNA SE - HDZ. Plakat i cjelokupna kampanja HDZ BiH bila je posuđena iz predizborne kampanje u Hrvatskoj. Dakle, radilo se više informativnom plakatu sa već klasičnim pobjedničkim sloganom "Zna se - HDZ". Plakat označava namjeru HDZ-a da jača koaliciju sa SDA, odnosno vezu muslimanskog i hrvatskog naroda. U tom cilju je na vidnim mjestima istaknut polumjesec sa zvijezdom i križ.

SDS - Plakat SDS-a najzornije dokazuje tezu da kvaliteta izbornog plakata (umjetnička, tehnička, politička, komunikacijska, propagandna) na izborima u BiH 1990. nije bitno utjecala na uspjeh stranke. Naime, idejno rješenje plakata SDS (u opticaju su bila dva glavna plakata formata B1: jedan na kome su fotosi - kao sa lične karte - Biljane Plavšić i Nikole Koljevića sa porukom "Kandidati SDS za Predsjedništvo BiH" i drugi na kojem su dizajnirana čirilična slova SDS tako da se dobije dojam šajkače) sadržavalo je dizajnerski veoma nisku kvalitetu sa temeljnom porukom "SDS - Sloboda, Demokratija, Sloga" koja je trebala da biraču srpske nacionalnosti poruči da samo glasanjem za SDS dolazi "sloboda" za Srbe u BiH. Inače, plakati su štampani u ŠIP "Dimitrije Tucović" u Titovom Užicu (Srbija) u jeftinoj dvobojnoj varijanti.

7.4. Slogani

U izbornim kampanjama glavni napor se čini da se iskoriste sve moguće tehnike reklamiranja i oglašavanja. Najstarija, najjednostavnija i često najefikasnija odluka je SLOGAN. To je kratka, sažeta poruka, "znak prepoznavanja pojedine stranke, a koje simbolički iskazuju njenu osnovnu usmjerenost u datim izbornim procesima".¹¹ Slogan je neizostavan u dosadašnjoj historiji izbornih kampanja. Samo mali broj birača zaboravlja neki od najpoznatijih slogana, kao što je Hardingov slogan "Povratak u normalno stanje" ("Back to Normalcy"), Huverov "Dva pileta u svakom loncu" ("Two chicken in every pot"), Franklina Ruzvelta "Novi sporazum" ("New Deal"), Trumana "Pravedan sporazum" ("Fair Deal"), Ajzenhauerov "Veliki križarski rat" ("Great Crusade"), Kenedijev "Nova granica" ("New Frontier") ili Džonsonov "Veliko društvo" ("Great Society").¹²

Ponekada slogan jednostavno biva jedini koji postaje ključna fraza u kampanji i na šta se posebno obraća pažnja. Sa produženjem borbi u Koreji 1952. godine, prosuđujući i odmjeravajući raspoloženje birača Ajzenhauer je osvojio javno mnjenje svojom zvučnom izjavom "I shall go to Korea" (Ići ću u Koreju).¹³

11 Šiber, Ivan, *Politička propaganda i politički marketing*, Alinea, Zagreb, 1992.g., str.100.

12 Ribicoff, Abraham, Newman O. Jon, *Politics: The American Way*, Allyn and Bacon, Inc. Boston, 1967., str. 112.

13 *Ibid*, str. 113.

U političkim kampanjama se često izvrcu konkurentski politički slogani. Tako je npr. u kampanji 1964. g. Goldwater objavio kao osobito privlačan slogan "In your heart you know he's right" (U vašem srcu vi znate da je on moćan). Njegov oponenti iz Demokratske partije su tom sloganu dodali jednu riječ, koja je promijenila cijeli smisao poruke, rezultat je slijedeći "In your heart you know he's far right" (U vašem srcu vi znate da je on totalni desničar).¹⁴

I na prvim višestranačkim poslijeratnim izborima u BiH '90. stranke su obilato koristile slogane za svoju kampanju. Najpoznatiji slogani su bili: "SDA - Demokratija" i "Muslimanska stranka" (SDA), ZNA SE - HDZ i "Naše ime je naš program" (HDZ), "Živjećemo zajedno" (SDP), "Sad nam treba tvoj glas", "Naše ruke su čiste", "Stranka budućnosti" i "Samo je vrijeme ispred nas" (SSO-DS), "Pridružite nam se" (SRSJ za BiH), i dr.

Nekoliko je stranačkih grupacija u BiH kreiralo slogane s kojim su stranke nastojale skrenuti pažnju biračkog tijela i time zadobiti biračku podršku.

SDA je tokom izborne kampanje na izborima '90. pokušala izbjeći upotrebu klasičnog slogana. Ova stranka se nije u startu kampanje opredijelila za kratki slogan - parolu prije svega želeći i na taj način otkloniti praksu koju je gajio komunistički sistem (parole "Fabrike radnicima - zemlja seljacima", "Bratstvo - jedinstvo", "Smrt fašizmu - sloboda narodu", "Druže Tito, mi ti se kunemo" i dr.). Tako je SDA u kampanju ušla sa serijom dužih tekstova koji su u stvari bili citati iz "Programske deklaracije" i kojim se nastojalo najbolje biračima objasniti stav te nove stranke o pojedinom političkom pitanju. Uz svaki citat išla je vrlo efektna fotografija lidera Alije Izetbegovića ispod čega je slijedio njegov svojeručni potpis. Ovim se željelo sugerirati biraču da iza tih programskih obećanja stoji svojim autoritetom lično predsjednik stranke.

Međutim, tokom kampanje, usljed više faktora, stranka je plasirala kratke slogane koji su trebali objasniti osnovne karakteristike stranke. Tako su se iskristalisala dva slogana: "SDA - DEMOKRATIJA" i "MUSLIMANSKA STRANKA", obadva kao iznudeni odgovor na kvalifikacije izbornih konkurenata.

"**SDA - DEMOKRATIJA**" je slogan "izbačen" kao odgovor na kvalifikacije da se radi o neototalitarnoj, rigidnoj stranci zasnovanoj na liderstvu uske grupe vjerskih fanatika i autoritaraca.

Ovaj slogan je u stvari uzeti naslov istoimene novokomponirane pjesme s kojom su počinjali svi skupovi stranke u izornoj kampanji. Njime se nastojalo objasniti porijeklo i karakter stranke - da je ta stranka ponikla u narodu i da po svom karakteru ona čini modernu političku organizaciju, ustrojenu po svim savremenim demokratskim modelima.

Drugi slogan - parola "Muslimanska stranka" uslijedio je u toku i nakon raskola u SDA koji je nastao izlaskom iz stranke jedne određene frakcije predvođene Adilom Zulfikarpašićem i Muhamedom Filipovićem, koji su potom osnovali novu političku stranku -

---

14 Ibid.

Muslimansko-bošnjačku organizaciju. U jeku kampanje MBO, SDA je osjetila potrebu da jače izrazi svoje nacionalno i vjersko utemeljenje pa je urađen plakat sa likom A. Izetbegovića i velikim sloganom MUSLIMANSKA STRANKA.

Za slogane **HDZ** "Zna se!" i "Naše ime je naš program" može se u cjelini ponoviti ocjena data u Hrvatskoj. "Prvi je slogan izazvao efekatan jer je kratak, a osnovna mu je vrijednost u tome što apelira na svršen čin". Nema se što razmišljati, ZNA SE! Riječ je o tipičnoj tehnici korištenja konformizma, odnosno potrebi ljudi da budu s većinom, da nemaju potrebu suviše razmišljati kad je ionako sve već odlučeno! Slogan je vrlo efikasan u različitim kombinacijama, na primjer: Izadite svi na izbore - Zna se! Drugi slogan (Naše ime je naš program!) jednoznačno ukazuje na osnovni program stranke - Hrvatska."¹⁵

SK BiH - SDP je na izbore svjesno ušla kao jedina stranka koja baštini pozitivno komunističko naslijeđe istovremeno odričući se svih hipoteka koje su se nataložile u višedecenijskog postojanosti komunističkog pokreta u BiH. To je imalo svojih pozitivnih konsekvencija, ali i negativnih što je i izborni rezultat pokazao. Za glavni slogan odabrana je modificirana i osavremenjena verzija komunističke parole "Bratstvo-jedinstvo", slogan "ŽIVJEĆEMO ZAJEDNO". Taj slogan trebao je da potvrdi osnovni karakter BiH, stranke SK BiH - SDP i temeljno programsko i izbornu opredjeljenje da će se u BiH, pod vođstvom ove stranke ako pobijedi na izborima, nastaviti skladan život svih naroda i narodnosti koji žive u ovoj republici.

Kao i u nekim drugim slučajevima, na ulicama su nedugo po lansiranju ove parole, valjda kao odgovor ili poruga protivničkih stranačkih tabora, osvanuli i plakati sa sloganom - "Umrijećemo zajedno", što se, nažalost, pokazalo kao zloguka prognoza događaja koji će se naknadno odigrati u BiH.

SRSJ za BiH je koristio slogane "Ovo je vrijeme promjena", "Pridružite nam se" i "Mi nudimo razum i rezultate. To je slogan kreiran u "reformskom" timu tadašnjeg SIV-a i ekipe oko Ante Markovića. U suštini je označavao trojaki poziv: za učlanjenje u novoformiranu stranku; za glasanje na izborima za tu stranku, te za podržavanje ekonomske reforme, koju je zagovarala tadašnja Vlada SFRJ na čelu sa predsjednikom Markovićem.

Glavni slogan **SDS** je bio "Srbi, vi smijete da budete Srbi". Taj slogan je polazio od temeljne programske postavke ove stranke u izborima da su Srbi u BiH bili ugroženi i da nisu imali nacionalna i građanska prava. Stoga je upravo Srpska demokratska stranka ta koja će omogućiti Srbima u BiH da budu "pravi" Srbi. Po toj logici "pravi" Srbin je samo onaj koji je politički organiziran u SDS, što za rezultat ima fašističko ustrojstvo na principu jedan narod, jedna stranka, jedan vođa.

Glavni slogani **SSO-DS** su bili "Naše ruke su čiste" i "Samo je vrijeme ispred nas".

---

15 Šiber, Ivan, *ibid.* str. 100-101.

LITERATURA:

1. Spahić, Besim, *Kontroverze propagandnog djelovanja*, "Oslobođenje" ID, Sarajevo, 1987.
2. *Politički marketing*, Zbornik radova sa naučnog skupa "Putevi i stranputice političkog marketinga", Radnička štampa, Beograd, 1990.
3. O' Shaughnessy, J. Nicholas, *The Phenomenon of Political Marketing*, The Macmillan Press LTD, London, 1990.
4. Bowler, Shaun, Farrell, M. David, *Electoral Strategies and Political Marketing*, St. Martin's Press, New York, 1992.
5. Kurtić, Nail, *Volja i moć, Ogled o političkom marketingu*, Prava riječ, Tuzla, 1995.
6. Šiber, Ivan, *Politička propaganda i politički marketing*, Alinea, Zagreb, 1992.
7. Avdić, Senad, *Nijaz izbliža*, ŠKUC Forum, Ljubljana, 1990.
8. Goati, Vladimir, *U susret demokratiji, Pluralizam, izbori, partije*, MSC GK SKBiH Sarajevo, Sarajevo, 1990.
9. Zrilić, G. Ranko, *Dnevnik predsjedničkog kandidata - U prvom krugu*, ŠIPP "Borac", Travnik, 1991.
10. Izetbegović, Alija, *Islamska deklaracija*, Bosna, Sarajevo, 1990.

8. REZULTATI IZBORA U BiH 1990.

"Samo konačni broj glasova je mjerilo uspješnosti u izbornoj borbi."

(I. Grdešić)

Od ukupnog broja registriranih stranaka u BiH 1990. godine, na izbore je izašlo samostalno ili u koalicijama njih 15. Postignute rezultate dajemo u nastavku teksta.

8.1. Predsjedništvo BiH

Svoje kandidate za Predsjedništvo BiH istaklo je 8 političkih stranaka sa 27 kandidata, uz još jednog nezavisnog kandidata (ukupno 28 kandidata). Kao što je poznato izabrano je 7 članova Predsjedništva iz tri nacionalne stranke (Stranka demokratske akcije 3, Srpska demokratska stranka 2 i Hrvatska demokratska zajednica 2).¹

Ovdje treba posebno napomenuti da su glasači prilikom glasanja za članove Predsjedništva SR BiH imali mogućnost da se opredijele za 1 ili 7 kandidata. Jedino za ovu listu na izborima u BiH ostajala je mogućnost da se glasači opredijeli za više od jednog kandidata, što je predstavljalo narušavanje osnovnog demokratskog principa jedan čovjek - jedan glas. Na dijelovima liste kandidata iz redova Muslimana, Srba, Hrvata i ostalih, glasači su se mogli opredjeljivati za po 2 kandidata, odnosno jednog (iz reda ostalih). Kao posljedicu ovakvog načina glasanja imamo činjenicu da je glasačko tijelo BiH praktično bilo, za ovu listu, mnogo veće nego što je ono stvarno - 9.561.813 glasova su dobili svi kandidati zajedno za Predsjedništvo BiH. Broj važećih listića za ovu listu je bio 2.204.947. Znači, skoro 5 puta je povećano glasačko tijelo za članove Predsjedništva, a kakve su pri tome bile moguće manipulacije i dogovori još i sada se može samo nagađati.

Za listu kandidata iz reda Muslimana postotak glasova je 144,56%, iz reda Srba 117,27%, iz reda Hrvata 96,47%, a iz reda ostalih 74,41%. Kada zbrojimo sve postotke, ne dobijamo rezultat glasanja od 100%, ako se želi poštovati princip jedan čovjek - jedan glas, nego 432,71% glasova. Imajući u vidu da je na glasanje izašlo 74,42% od broja upisanih

1 Vidjeti Tabelu 1. i Grafikon 1.

birača, rezultati glasanja za listu iz reda ostalih upravo i odgovaraju ovom postotku, znači tamo gdje se poštovao princip da jedan čovjek glasa za jednog kandidata.

Tabela 1

LISTA KANDIDATA ZA ČLANOVE PREDSEDNIŠTVA SR BIH PREMA BROJU OSVOJENIH GLASOVA

Redni broj	Ime i prezime kandidata	Br. osvojenih glasova	Izabran DA/NE	Procenat u odnosu na broj upisanih birača*
1	2	3	4	5
1.	Abdić Fikret	1.045.539	DA	33,25 %
2.	Izetbegović Alija	879.266	DA	27,96 %
3.	Ganić Ejup	709.691	DA	22,57 %
4.	Plavšić Biljana	573.812	DA	18,24 %
5.	Duraković Nijaz	558.263	NE	17,75 %
6.	Koljević Nikola	556.218	DA	17,68 %
7.	Kecmanović Nenad	500.783	NE	15,92 %
8.	Ključić Stjepan	473.002	DA	15,04 %
9.	Boras Franjo	416.629	DA	13,25 %
10.	Čerešnješ Ivan	362.681	NE	11,53 %
11.	Komšić Ivo	353.707	NE	11,24 %
12.	Pejanović Mirko	335.392	NE	10,66 %
13.	Pejaković Josip	317.978	NE	10,11 %
14.	Perković Zoran	290.333	NE	9,23 %
15.	Bošković Franjo	250.099	NE	7,95 %
16.	Stojanović Nikola	238.377	NE	7,58 %
17.	Latinović Đorđe	223.044	NE	7,09 %
18.	Mateljan Tadej	213.516	NE	6,79 %
19.	Lagumdija Zlatko	194.723	NE	6,19 %
20.	Sokolović Dermal	183.171	NE	5,82 %
21.	Zrilić Ranko	161.910	NE	5,12 %
22.	Giljiva Nazif	133.587	NE	4,24 %
23.	Raguž Martin	130.428	NE	4,14 %
24.	Hrustanović Fejsal	122.002	NE	3,88 %
25.	Haznadar Devad	120.560	NE	3,83 %
26.	Bijedić Bahrudin	104.335	NE	3,31 %
27.	Vuković Azemina	61.542	NE	1,95 %
28.	Zuffikarpašić Adil	51.225	NE	1,62 %

- Ukupan broj upisanih birača u opće biračke spiskove: 3.033,921
  - U posebne službeno ovjerene spiskove birača koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu upisano je: 110.432
  - Ukupno upisanih birača: 3.144,353
- Ukupno je glasalo: 2.339,958 birača ili 74,42 % od broja upisanih.

* Bitno je uočiti postotke koji su izračunati u odnosu na broj upisanih birača u opće biračke spiskove, a ne u odnosu na broj danih glasova. "Drugačijim bi se postupkom prikrija apstinencija glasača i njezine fluktuacije, a one su često veoma značajne za objašnjenje fluktuacija rezultata što su ih postigle pojedine političke tendencije." (Gurvić, Žorž, Sociologija II. Naprijed, Zagreb. 1966. str.59.)

Tabela 1a Prikaz rezultata za izbor članova Predsjedništva po izbornim jedinicama za Vijeće građana - tri kandidata sa najvišim brojem glasova. I

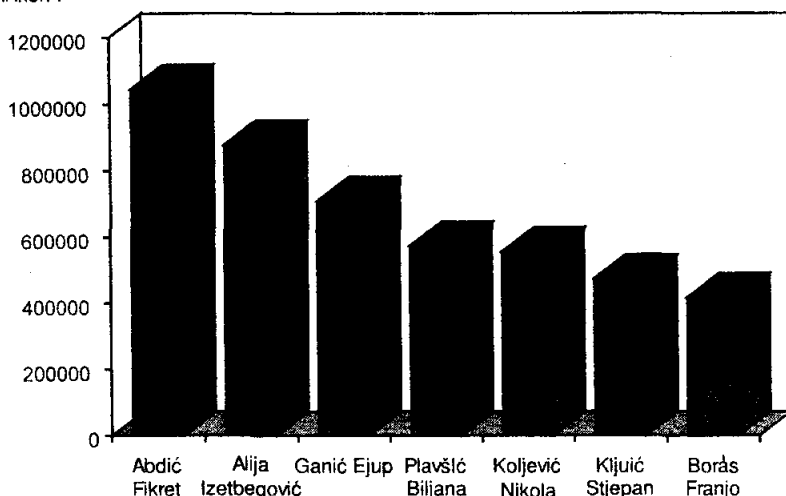
izborna jedinica	br. glasova	% u odnosu na ukupan br. važećih gl list.
IZBORNA JEDINICA 1. BANJA LUKA		
1. F. Abdić (SDA)	113.384	28,19
2. N. Duraković (SK-SDP)	96.427	23,98
3. A. Izetbegović (SDA)	86.925	21,61
1. B. Plavšić (SDS)	178.336	44,35
2. N. Koljević (SDS)	177.702	44,19
3. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	98.605	24,52
1. I. Komšić (SK-SDP)	58.070	14,44
2. Z. Perković (SK-SDP)	54.552	13,56
3. S. Ključić (HDZ)	50.987	12,68
1. I. Čerešnješ (SDS)	124.877	31,05
2. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	67.869	16,87
3. E. Ganić (SDA)	67.042	16,67
IZBORNA JEDINICA 2. - BIHAĆ		
	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	75.914	69,98
2. A. Izetbegović (SDA)	68.472	56,81
3. N. Duraković (SK-SDP)	19.350	16,05
1. N. Koljević (SDS)	25.546	21,19
2. B. Plavšić (SDS)	25.155	20,87
3. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	17.480	14,50
1. I. Komšić (SK-SDP)	12.238	10,15
2. Z. Perković (SK-SDP)	10.800	8,96
3. F. Bošković (SRSJ za BiH)	6.885	5,71
1. E. Ganić (SDA)	57.650	47,83
2. I. Čerešnješ (SDS)	17.715	14,69
3. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	10.333	8,57
IZBORNA JEDINICA 3. - DOBOJ		
	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	82.916	38,86
2. A. Izetbegović (SDA)	65.926	30,89
3. N. Duraković (SK-SDP)	59.250	27,76
1. B. Plavšić (SDS)	55.668	26,08
2. N. Koljević (SDS)	53.639	25,13
3. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	52.498	24,60
1. S. Ključić (HDZ)	57.591	26,99
2. F. Boras (HDZ)	51.410	24,09
3. I. Komšić (SK-SDP)	35.994	16,86
1. E. Ganić (SDA)	45.822	21,47
2. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	37.088	17,38
3. I. Čerešnješ (SDS)	33.743	15,81
IZBORNA JEDINICA 4. - MOSTAR		
	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	171.319	58,87
2. A. Izetbegović (SDA)	152.996	52,58
3. N. Duraković (SK-SDP)	45.128	15,50

IZBORI U BiH 1990.

S. Arnautović

1. D. Latinović (SSO-DS)	77.742	26,71
2. B. Plavšić (SDS)	54.715	18,80
3. M. Pejanović (SK-SDP i DSS)	53.823	18,49
1. S. Ključić (HDZ)	159.480	54,80
2. F. Boras (HDZ)	156.810	53,89
3. I. Komšić (SK-SDP)	29.627	10,18
1. E. Ganić (SDA)	118.738	40,80
2. I. Čerešnješ (SDS)	34.502	11,85
3. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	26.642	9,15
IZBORNA JEDINICA 5. - SARAJEVO	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	214.669	47,91
2. A. Izetbegović (SDA)	174.725	39,00
3. N. Duraković (SK-SDP)	146.509	32,70
1. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	129.472	28,89
2. B. Plavšić (SDS)	103.573	23,11
3. N. Koljević (SDS)	101.350	22,62
1. I. Komšić (SK-SDP)	99.368	22,18
2. Z. Perković (SK-SDP)	74.035	16,52
3. T. Mateljan (SRSJ za BiH)	63.137	14,09
1. E. Ganić (SDA)	150.713	33,64
2. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	72.946	16,28
3. I. Čerešnješ (SDS)	62.027	13,84
IZBORNA JEDINICA 6. - TUZLA	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	225.015	49,68
2. A. Izetbegović (SDA)	190.142	41,98
3. N. Duraković (SK-SDP)	128.071	28,27
1. B. Plavšić (SDS)	111.162	24,54
2. N. Koljević (SDS)	105.706	23,33
3. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	104.305	23,02
1. I. Komšić (SK-SDP)	77.002	17,00
2. Z. Perković (SK-SDP)	65.599	14,48
3. S. Ključić (HDZ)	62.798	13,86
1. E. Ganić (SDA)	151.550	33,46
2. I. Čerešnješ (SDS)	66.832	14,75
3. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	64.008	14,13
IZBORNA JEDINICA 7. - ZENICA	Br. glasova	%
1. F. Abdić (SDA)	144.681	56,41
2. A. Izetbegović (SDA)	123.152	48,01
3. N. Duraković (SK-SDP)	60.900	23,74
1. N. Kecmanović (SRSJ za BiH)	56.009	21,83
2. B. Plavšić (SDS)	38.465	14,99
3. M. Pejanović (SK-SDP i DSS)	37.622	14,66
1. S. Ključić (HDZ)	72.803	28,38
2. F. Boras (HDZ)	63.475	24,74
3. I. Komšić (SK-SDP)	40.013	15,60
1. E. Ganić (SDA)	103.340	40,29
2. J. Pejaković (SRSJ za BiH)	37.262	14,52
3. I. Čerešnješ (SDS)	19.499	7,60

GRAFIKON 1

Izvor: Izvještaj o rezultatima izbora za članove Predsjedništva SR BiH ("Službeni list SR BiH", br. 42/90 od 19.12.1990. god., str. 1263 i 1264)

Vrlo vjerovatno je da su nacionalne stranke bile postigle međusobni dogovor o podjeli glasova (lista Hrvata možda pokazuje da taj dogovor nije dosljedno poštovan).² Istovremeno se statistički može potvrditi teza opozicije da bi bolje prošli na izborima da su imali samo jednog zajedničkog kandidata na listi za Predsjedništvo SR BiH, odnosno da su, recimo, lijeve stranke imale jednog zajedničkog kandidata i da su za njega glasali svi oni koji svoje glasove nisu dali za kandidate SDA, SDS ili HDZ. Spomenuti dogovor se odnosi bez rezerve na listu iz reda Muslimana (Abdić i Izetbegović su dobili zajedno 61,21% od broja upisanih birača - dobili su i srpske i hrvatske glasove, jer su ovdje imali i najveću konkurenciju), dok za listu iz reda Srba i Hrvata to nešto drugačije izgleda: B. Plavšić i N. Koljević su dobili zajedno 35,32%, a F. Boras i S. Kljuić 28,29% glasova od broja upisanih birača.

8.2. Skupština SR BiH

Za Skupštinu SR BiH, 15 političkih stranaka je istaklo oko 1500 kandidata za 240 poslaničkih mjesta u Vijeću građana i Vijeću općina Skupštine RBiH.

2 Npr. u Čitluku i Neumu je najveći broj glasova (8.616 ili 83,88 % u Čitluku, i 1.536 ili 61,21% u Neumu) na dijelu liste iz reda Srba dobio Đorđe Latinović, kandidat SSO-DS, objektivno autsajder u trci za člana Predsjedništva. Međutim, izborno tijelo u tim sredinama je očito dobilo instrukciju da glasa za ovoga kandidata, a ne za kandidate SDS-a. Slična je situacija i sa drugim dominantno hrvatskim nacionalnim sredinama.

Na izborima za Skupštinu SRBiH učestvovalo je 2.339.958 birača, od ukupno 3.144.353 upisanih u biračke spiskove ili oko 74,42 što se može smatrati veoma dobrim odzivom birača.³ Nevažjećih glasačkih listića je bilo 127.291 ili oko 5,5%, što je s obzirom na kompliciranost izbora čak iznenađujuće malo. No, teško je objašnjiva činjenica da je nevažjećih glasačkih listića u gradskim sredinama bilo više nego na selu (i relativno i apsolutno). Neki su tu činjenicu povezivali sa pojavama nezakonitosti i manipulacijama biračima (posebno stranke gubitnice).

Birači su ukazali povjerenje 130-orici poslanika u Vijeću građana iz 11 političkih stranaka⁴ i 110-orici poslanika u Vijeću općina iz 7 političkih stranaka.⁵

Tabela 2

STRANAČKA STRUKTURA SKUPŠTINE SR BIH

Red. broj	Stranka	Izabrani poslanici u Vijeće građana		Izabrani poslanici u Vijeće općina		Ukupno	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
1.	SDA	43	33,00	43	39,09	86	35,85
2.	SDS	34	26,15	38	34,56	72	30,00
3.	HDZ	21	16,15	23	20,93	44	18,35
4.	SK - SDP	11	8,50	3	2,72	14	5,83
5.	SRS	11	8,50	1	0,90	12	5,00
6.	SK - SDP i DSS	4	3,00	1	0,90	5	2,08
7.	SSO - DS i Eko pokret "Zeleni"	2	1,50			2	0,83
8.	MBO	2	1,50			2	0,83
9.	DSS	1	0,75			1	0,41
10.	SRS i DP Mostar	1	0,75			1	0,41
11.	SPO			1	0,90	1	0,41
	UKUPNO	130	100	110	100	240	100

Izvor: Izvještaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće građana Skupštine SR BiH i izvještaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće općina Skupštine SR BiH, Republička izborna komisija

8.2.1. Vijeće građana Skupštine SR BiH

Ako izvršimo kraću analizu biračkog tijela za VG Skupštine SR BiH uočljivo je sljedeće: SDA je najviše glasova dobila u izbornim jedinicama Bihać, Sarajevo, Tuzla i Zenica; SDS u izbornim jedinicama Banja Luka i Doboj, a HDZ u izbornoj jedinici Mostar. Ukupni rezultat glasanja za Vijeće građana Skupštine BiH vidljivi su iz tabele 2.

Poimenični spisak izabranih poslanika u Vijeće građana Skupštine SR BiH po izbornim jedinicama slijedi u tabeli 3.

3 U usporedbi sa podacima iz 24 zemlje o izbornom odzivu registriranih birača na nacionalnim izborima 1983. godine - gdje se procenat odziva kreće od 48% u Švicarskoj do 95% u Belgiji - ovaj procenat odziva u BiH može se smatrati veoma dobrim. Usp. Grdešić, Ivan, ibidem, str 85.

4 Vidjeti Tabelu 2, grafikon 2 i kartu 5.

5 Vidjeti tabelu 2., grafikon 3 i kartu 3.

Tabela 3

**POIMENIČNI SPISAK IZABRANIH
POSLANIKA U VIJEĆE GRAĐANA
SKUPŠTINE SR BiH PO IZBORNIM
JEDINICAMA**

1. IZBORNA JEDINICA BANJA LUKA

R/B	IME I PREZIME	STRANKA
1.	Goran Popović	DSS
2.	Pejo Čošković	HDZ
3.	Marijan Vištica	HDZ
4.	Vinko Tomić	HDZ
5.	Mirsad Muhadžić	SDA
6.	Mesud Islamović	SDA
7.	Rasema Mehadžić	SDA
8.	Izet Muhamedagić	SDA
9.	Edin Muhić	SDA
10.	Milorad Dodik	SRSJ za BiH
11.	Ibrahim Tabaković	SRSJ za BiH
12.	Vojo Kuprešanin	SDS
13.	Rajko Kasagić	SDS
14.	Srđa Srdić	SDS
15.	Petar Subašić	SDS
16.	Veljko Stupar	SDS
17.	Svetozar Timarac	SDS
18.	Pantelija Milovanović	SDS
19.	Milorad Kuzmanović	SDS
20.	Dragan Đurić	SDS
21.	Gavro Bogić	SDS
22.	Anđelko Grahovac	SDS
23.	Milovan Milanović	SDS
24.	Krstan Malešević	SK BiH - SDP
25.	Ratko Borković	SK BiH - SDP

UKUPNO: 25

2. IZBORNA JEDINICA BIHAĆ

R/B	IME I PREZIME	STRANKA
1.	Milan Zorić	SDS
2.	Miroslav Vještica	SDS
3.	Adem Ibrahimpašić	SDP
4.	Irfan Ljubijankić	SDA
5.	Hase Hajrulahović	SDA

6.	Zijad Kadić	SDA
7.	Mirsad Veladžić	SDA
8.	Safet Hibić	SDA
9.	Hazim Murić	SDA

UKUPNO: 9

3. IZBORNA JEDINICA DOBOJ

R/B	IME I PREZIME	STRANKA
1.	Uroš Gostić	SDP
2.	Mustafa Šaškinović	SDP
3.	Milorad Joldić	SDS
4.	Mladenko Vasiljević	SDS
5.	Milovan Bjelošević	SDS
6.	Savo Knežević	SDS
7.	Anton Ernest Hudić	HDZ
8.	Mesud Šabanović	HDZ
9.	Stjepan Mikić	HDZ
10.	Ekrem Ajanović	SDA
11.	Ahmed Aličić	SDA
12.	Sedan Hodžić	SDA
13.	Franjo Basta	SRSJ
14.	Ekrem Turalić	SRSJ

UKUPNO: 14

4. IZBORNA JEDINICA MOSTAR

R/B	IME I PREZIME	STRANKA
1.	Osman Pirija	SRSJ za BiH
2.	Enver Kreso	SDA
3.	Sead Hajduk	SDA
4.	Nazif Veledar	SDA
5.	Roko Markovina	SDP
6.	Branko Simić	SDS
7.	Radovan Spremo	SDS
8.	Damjan Vlašić	HDZ
9.	Vlado Pandžić	HDZ
10.	Mile Kudić	HDZ
11.	Anđelko Marković	HDZ
12.	Ivan Šarac	HDZ
13.	Mariofil Ljubić	HDZ
14.	Radoslav Dodig	HDZ
15.	Marinko Pelivan	HDZ

UKUPNO: 15

5. IZBORNA JEDINICA SARAJEVO

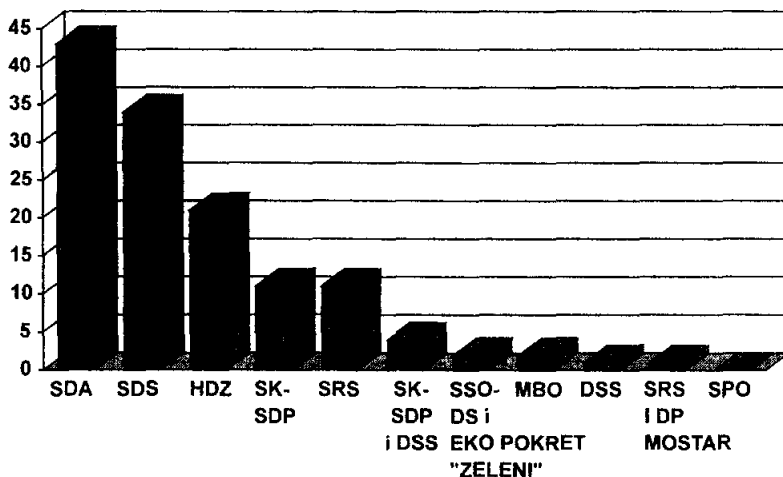
R/B	IME I PREZIME	STRANKA			
1.	Tomislav Obrdaj	HDZ	10.	Ruždija Musić	SDA
2.	Rasim Kadić	SSO-DS BiH-EKO	11.	Adem Hadžić	SDA
3.	Dragan Kalinić	SRSJ	12.	Pero Vasilij	HDZ
4.	Sejfudin Tokić	SRSJ	13.	Marko Jurišić	HDZ
5.	Mirko Prskalo	SRSJ	14.	Hasan Beširović	SRSJ
6.	Vojislav Maksimović	SDS	15.	Momčilo Mičić	SRSJ
7.	Milutin Hajdanović	SDS	16.	Nikola Perić	SRSJ
8.	Aleksa Buha	SDS	17.	Salih Burek	MBO
9.	Mitar Miljanović	SDS	18.	Dragica Stojanović	SSO-DS BiH i EKO
10.	Milan Trbojević	SDS	19.	Milan Novaković	SDS
11.	Momčilo Krajišnik	SDS	20.	Jovo Mijatović	SDS
12.	Abdulah Konjicija	SDA	21.	Goran Zekić	SDS
13.	Edhem Bičakčić	SDA	22.	Milenko Vojinović	SDS
14.	Hadžo Efendić	SDA	23.	Milan Tešić	SDS
15.	Safet Isović	SDA	24.	Miladin Nedić	SDS
16.	Vehid Šahinović	SDA	25.	Mustafa Šehović	SDP i SSRN-DSS
17.	Safedin Bajramović	SDA	26.	Milan Spasojević	SDP i SSRN-DSS
18.	Mustafa Sedlarević	SDA	27.	Mirsad Đapo	SDP i SSRN-DSS
19.	Senad Šahinpašić	SDA	28.	Štefica Nurkić	SDP i SSRN-DSS
20.	Muhamed Saračević	SDA		UKUPNO: 28	
21.	Muhamed Filipović	MBO		7. IZBORNA JEDINICA ZENICA	
22.	Kasim Begić	SDP	R/B	IME I PREZIME	STRANKA
23.	Tatjana Ljujić-Mijatović	SDP	1.	Rusmir Agačević	SDP
24.	Miro Lazović	SDP	2.	Faik Uzunović	SDP
	UKUPNO: 24		3.	Bedrudin Salčinović	SDA
			4.	Irfan Ajanović	SDA
			5.	Dževad Mlačo	SDA
			6.	Mehmedalija Sušić	SDA
			7.	Edib Aliefendić	SDA
			8.	Nihad Begić	SDA
			9.	Vjekoslav Barać	HDZ
			10.	Franjo Petrović	HDZ
			11.	Marko Prskalo	HDZ
			12.	Franjo Brbić	SDS
			13.	Nikola Kisić	SDS
			15.	Luka Radoš	SRSJ i DP-MOS.
				UKUPNO: 15	

6. IZBORNA JEDINICA TUZLA

R/B	IME I PREZIME	STRANKA
1.	Muhamed Pašić	SDA
2.	Asim Juzbašić	SDA
3.	Ibrahim Ramić	SDA
4.	Sadik Begić	SDA
5.	Tarik Rašidbegović	SDA
6.	Dževad Tosunbegović	SDA
7.	Haris Redžić	SDA
8.	Nedim Muftić	SDA
9.	Alija Muminović	SDA

Grafikon 2

REDOSLIJED STRANAKA PREMA BROJU OSVOJENIH MANDATA ZA VIJEĆE GRAĐANA

Rezultati izbora za Vijeće građana Skupštine SR BiH, najbolje pokazuju dominantni faktor pri opredjeljivanju glasača, zato ćemo se osvrnuti na analizu homogenih nacionalnih sredina, binarnih nacionalnih sredina sa dominacijom jedne od nacija i na nacionalno heterogene sredine.

Nacionalna struktura biračkog tijela u homogenim sredinama:

a) Srpske nacionalno homogene sredine

U BiH 1990. godine 22 općine su imale dominantnu srpsku nacionalnu strukturu. Uglavnom su to bile sredine sa manjim brojem stanovnika, osim Bijeljine. U ovim sredinama ubjedljivu većinu je dobio SDS, a taj postotak varira od 56,5% u Bijeljini do 89,1% u Bosanskom Grahovu, a u prosjeku oko 75,00%. U ovim sredinama SKBiH-SDP kao najjača opoziciona stranka je dobio u prosjeku 7,00% glasova, najmanje u Gacku 4,4%, a najviše u Šekovićima 22,5%.

b) Muslimanske nacionalno homogene sredine

U BiH 1990. godine 21 općina je imala dominantnu muslimansku strukturu stanovništva. Među njima su veće općine Stari grad - Sarajevo, Bihać i Goražde. Najveći postotak glasova u ovim sredinama je dobio SDA, najmanje u Lukavcu 40,00%, a najviše u Cazinu 89,5% i Velikoj Kladuši 85,7%. Prosjek glasanja za SDA u muslimanskim homogenim sredinama je oko 55,0%. SKBiH-SDP je najmanje dobio glasova u Velikoj Kladuši 4,01% i Cazinu 4,02%, dok je procenat dobijenih glasova najviši u Kladnju 33,00%.

c) Hrvatske nacionalno homogene sredine

U BiH 1990. godine 11 općina je imalo dominantnu hrvatsku strukturu. U svim ovim sredinama ubjedljivu većinu je dobio HDZ i u vrlo sličnoj vrijednosti u svim općinama. HDZ

je najveći broj glasova dobio u Grudama 99,08%, što je i najveći procenat koji je neka stranka dobila u jednoj općini u BiH. Najmanje glasova HDZ ima u Kreševu 57,06%. U ostalim sredinama postotak glasova se kretao uglavnom od 87,00 do 98,00%. Procenat dobijenih glasova za SKBiH-SDP se kretao od 0,3% do 7,2%.

Očigledno je da se stanovništvo u nacionalno homogenim sredinama opredjeljivalo za svoje nacionalne stranke, a u vrlo malim postocima za druge, posebno lijevo orijentisane stranke. U ovim sredinama, bez obzira da li se radi o geografski većim ili manjim općinama, manje ili više razvijenim, građanstvo je pokazalo da njegova nacionalna identifikacija ima presudan uticaj i na političku opredijeljenost za nacionalnu političku stranku. Rezultati glasanja su pokazali da su najveći stepen identifikacije iskazali birači Hrvati u homogenim sredinama glasajući za HDZ, zatim Srbi glasajući za SDS, a najmanji stepen nacionalne i političke identifikacije sa jednom strankom pokazali su Muslimani, glasajući u najmanjem postotku za svoju nacionalnu političku stranku - SDA.

d) Binarne nacionalne sredine sa dominacijom Srba

Ukupno u BiH 1990. godine je bilo 10 općina ovakve nacionalne strukture. I ovdje se pokazalo da je SDS dobio najviše glasova, a zatim SDA ili HDZ, u zavisnosti da li u određenoj sredini žive Hrvati ili Muslimani. Izuzetak čini Prijedor, u kome je SDA dobio 34,00%, a SDS 31,00% glasova birača. Nenacionalne stranke su dobile u Prijedoru preko 36,00%. SKBiH-SDP je dobio 13,55%, a SRSJ za BiH 11,13%.

SDS je dobio u 6 općina preko 50,00% (glasova (Prijedor, Čajniče, Lopare,...)

SKBiH-SDP u ovim sredinama je dobio, najmanje u Čajniču 4,5% a najviše u Loparama 17,00% glasova. U ovom rasponu su se kretali glasovi i u ostalim nacionalno binarnim sredinama.

e) Binarne nacionalne sredine sa dominacijom Muslimana

Ukupno je u BiH 1990. godine bilo 14 općina sa ovakvim nacionalnim sastavom stanovništva. SDA nije dobila preko 50,00% glasova ni u jednoj općini. Najviše je dobila u Zvorniku 50,00%, a najmanje 34,00% u Vogošći. Glasovi za SKBiH-SDP su se kretali od 3,52% u Foči do 19,1% u Hadžićima.

f) Binarne nacionalne sredine sa dominacijom Hrvata

Ukupno je 1990. godine bilo 5 općina ovakve nacionalne strukture. HDZ nema nigdje preko 50,00%. Najviše glasova je dobio u Kiseljaku 44,7%, a najmanje u Derventi 37,00%. SKBiH-SDP je dobio najmanje glasova u Kiseljaku 3,00%, a najviše u Vitezu 18,3%.

g) Heterogene sredine

U BiH je 1990. godine bilo ukupno 27 općina heterogenog nacionalnog sastava stanovništva. Među njima su se nalazili i veći republički centri. I u ovim sredinama su nacionalne stranke dobile onoliki procenat glasova koliko približno odgovara i nacionalnoj strukturi stanovništva, a glasovi za SKBiH-SDP su se kretali u njihovom uobičajenom prosjeku.

U sljedećim općinama SKBiH-SDP je dobio nešto veći broj glasova: Brčko 23,00%, Novo Sarajevo 20,6%, Zenica 19,9%, Tuzla 30,00%, Modriča 18,6% itd. Postotak od 30,00% u Tuzli je i najveći postotak glasova koji su dobili kandidati sa liste SK-SDP za Vijeće građana Skupštine SR BiH.

Rezultati glasanja pokazuju da se stanovništvo u BiH jasno nacionalno diferenciralo i da je nacionalna pripadnost bila ta diferentia specifica koja je razlikovala birače prilikom glasanja i političkog opredjeljivanja. Nacionalna diferencijacija među stanovništvom u BiH imala je za posljedicu političku identifikaciju birača sa nacionalnim strukturama, a rezultati glasanja su to zorno pokazali.

Rezultati nesumnjivo pokazuju da su najjaču nacionalnu i političku identifikaciju iskazali Hrvati u odnosu na HDZ, zatim Srbi u odnosu na SDS i najmanju među njima Muslimani, koji su pokazali nešto manju nacionalnu i političku identifikaciju u jednoj stranci svojim glasovima za SDA.⁶

Glasači u BiH nisu u značajnijem broju dali svoje glasove lijevim strankama i nenacionalnim političkim programima. Političku svijest birača u BiH na izborima '90. očigledno je odredila nacionalna pripadnost u njenom najapstraktnijem obliku koja tada nije bila politički profilirana da bi dobila još neko određenje osim srpska, hrvatska ili muslimanska (konzervativna, liberalna, socijaldemokratska, itd.) Ovakvim glasanjem biračko tijelo BiH je pokazalo da nije bilo zainteresirano za građanske opcije političkog uređenja života u BiH, a posebno ne za kontinuitet vladanja komunista (čak ni reformiranih). Objašnjene toga opredjeljenja, kao što je već rečeno, zahtjeva svestranija multidisciplinarna istraživanja, što nije ambicija ovoga rada.

8.2.2. Vijeće općina Skupštine SR BiH

Još ubjedljiviju pobjedu odnijele su tri nacionalne stranke u izboru poslanika za Vijeće općina (SDA, SDS i HDZ), a samim tim u oba vijeća i u Skupštini u cjelini.⁷

Izbori za ovo vijeće su održani u dva kruga. U prvom krugu glasanja izabrano je 58 poslanika ili 52,72 %. U drugom krugu izabrano je preostalih 52 poslanika ili 47,28 %.⁸

Primjedbe koje su neke stranke upućivale na izborni zakon i zakon o izbornim jedinicama su, uistinu, u određenom slučaju bile na mjestu npr. u vezi sa strukturom Skupštine SRBiH. Vijeće općina u BiH parlamentu nije apsolutno potrebno, jer nije ni izvedeno iz temeljne ustavne definicije Republike.

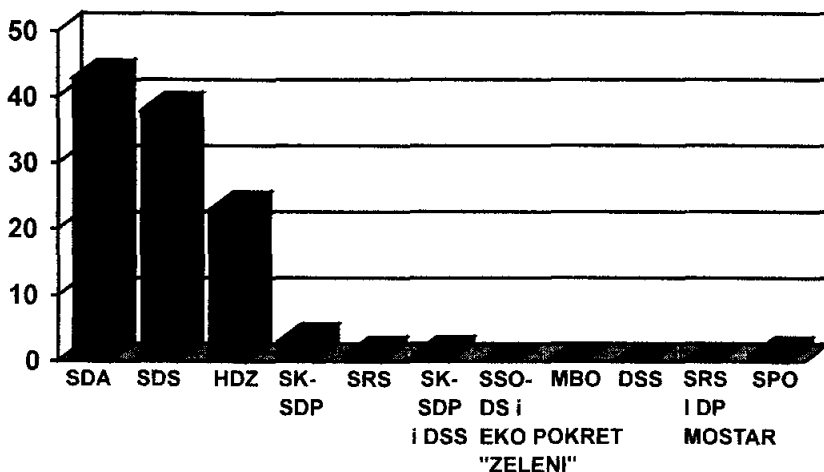
6 Vidjeti Grafikone 5. i 6. i Tabele 8. i 9.

7 Vidjeti Tabelu 2. i Grafikon 3

8 Poimenični spisak izabranih poslanka u Vijeće općina Skupštine SR BiH dat je u tabeli 4.

Grafikon 3

REDOSLIJED STRANAKA PREMA BROJU OSVOJENIH MANDATA ZA VIJEĆE OPĆINA

Naime, u članu 1. Ustava BiH se navodi da je BiH ravnopravna republika građana i naroda i narodnosti, koji u njoj žive. Iz toga bi konsekventno proizašla neophodnost, pod pretpostavkom da u parlamentu ostanu dva vijeća, da se obrazuje pored vijeća građana i vijeće naroda, što sada nije slučaj.⁹

Prema tome državu BiH u njenom najvećem predstavničkom tijelu ne trebaju ravnopravno zastupati općine nego građani i (eventualno) nacije. Izbori 1990 su, naime, pokazali da i poslanici iz općina nisu birani po "općeopćinskom" interesu, nego prije svega po osnovu pripadnosti većinskoj naciji u datoj općini.

Poseban nedostatak biranja poslanika za ovo vijeće ogleda se u nejednakoj vrijednosti glasova birača po općinama što smo već obrazložili.

9 Kada je već ovaj rukopis bio pripremljen za štampu postignut je sporazum u Daytonu. Prema Ustavu BiH utvrđenom u Daytonu parlament BiH se sastoji od dva vijeća: Predstavničkog doma i Doma naroda.

Tabela 3a

**POIMENIČNI SPISAK IZABRANIH POSLANIKA U
VIJEĆE OPĆINA SKUPŠTINE SR BiH**

R/B OPĆINA	I-KRUG	II-KRUG	STRANKA
IME I PREZIME		IME I PREZIME	
1. Banovići	-	Hasan Hadžić	SDA
2. Banja Luka	-	Nikola Erceg	SDS
3. Bihac	Edub Topić	-	SDA
4. Bijeljina	Dragoljub Mičić	-	SDS
5. Bileća	Miloš Lero	-	SDS
6. Bosanska Dubica	Slobodan Bijelić	-	SDS
7. Bosanska Gradiška	Branko Grbić	-	SDS
8. Bosanska Krupa	Suad Alibegić	-	SDA
9. Bosanski Brod	-	Milenko Pantić	SDP
10. Bosanski Novi	Momir Gaković	-	SDS
11. Bosanski Petrovac	Dragan Milanović	-	SDS
12. Bosanski Šamac	-	Ivica Ivkić	HDZ
13. Bosansko Grahovo	Duško Zeljković	-	SDS
14. Bratunac	Mustafa Dozić-Erber	-	SDA
15. Brčko	-	Smail Ahmetović	SDA
16. Breza	Seid Smailbegović	-	SDA
17. Bugojno	-	Azra Idrizbegović	SDA
18. Busovača	-	Niko Grubešić	HDZ
19. Cazin	Hafeza Sabljaković	-	SDA
20. Centar Sarajevo	-	Naim Kadić	SDA
21. Čajniče	Duško Pejović	-	SDS
22. Čapljina	Mate Jurković	-	HDZ
23. Čelinac	Radoslav Brđanin	-	SDS
24. Čitluk	Ante Bošnjak	-	HDZ
25. Derventa	-	Iko Stanić	HDZ
26. Doboј	-	Milan Ninković	SDS
27. Donji Vakuf	Samir Šutković	-	SDA
28. Tomislavgrad	Ivan Bagić	-	HDZ
29. Foča	-	Petko Čančar	SDS
30. Fojnica	-	Nevenka Bošnjak-Mijatović	HDZ
31. Gacko	Vlado Kovačević	-	SDS
32. Glamoč	Savo Čorda	-	SDS
33. Goražde	Rijad Raščić	-	SDA
34. Gornji Vakuf	-	Abdulah Topčić	SDA
35. Gračanica	-	Edub Hodžić	SDA

36. Gradačac	-	Safet Tokić	SDA
37. Grude	Mate Boban	-	HDZ
38. Hadžići	-	Juso Belagić	SDA
39. Han Pijesak	Momir Tošić	-	SDS
40. Ilidža	-	Ljubo Bosiljić	SDS
41. Ilijaš	-	Trifko Radić	SDS
42. Jablanica	-	Muhamed Murvat	SDA
43. Jajce	-	Enver Šabić	SDA
44. Kakanj	-	Kemal Brodlija	SDA
45. Kalesija	Hazim Rančić	-	SDA
46. Kalinovik	Grujo Lalović	-	SDS
47. Kiseljak	-	Marko Franković	HDZ
48. Kladanj	-	Muhamed Muhić	SDA
49. Ključ	-	Rajko Kalabić	SDS
50. Konjic	-	Bajro Jahić	SDA
51. Kotor Varoš	-	Nedeljko Đekanović	SDS
52. Kreševo	Mato Vukoja	-	HDZ
53. Kupres	-	Marinko Kontić	SDS
54. Laktaši	Zlatko Kelečević	-	SDS
55. Lištica	Zdenko Ćosić	-	HDZ
56. Livno	Stjepan Jurkić	-	HDZ
57. Lopare	-	Dragomir Kerović	SDS
58. Lukavac	-	Salim Okanović	SDA
59. Ljubinje	Dušan Kozić	-	SDS
60. Ljubuški	Ivica Lučić	-	HDZ
61. Maglaj	-	Salih Aličić	SDA
62. Modriča	-	Stanko Blagojević	SDP i DSS
63. Mostar	-	Nikola Mandić	HDZ
64. Mrkonjić Grad	Milan Malidža	-	SDS
65. Neum	Ivan Bender	-	HDZ
66. Nevesinje	-	Momčilo Golijanin	SPO
67. Novi Grad Sarajevo	Nijaz Šukrić	-	SDA
68. Novo Sarajevo Sara.	Boro Bjelobrč	-	SDP
69. Odžak	Anto Šimić	-	HDZ
70. Olovo	Senahid Alajmović	-	SDA
71. Orašje	Ivo Živković	-	HDZ
72. Pale	Nenad Veselinović	-	SDS
73. Posušje	Frano Hrkač	-	HDZ
74. Prijedor	-	Mevludin Sejmenović	SDA
75. Prnjavor	Dobrivoje Vidić	-	SDS
76. Prozor	Ilija Petrović	-	HDZ

77. Pucarevo	-	Ivo Skopljaković	HDZ
78. Rogatica	-	Senit Selimbegović	SDA
79. Rudo	Dobrislav Milinković	-	SDS
80. Sanski Most	Rašula Nedeljko	-	SDS
81. Skender Vakuf	Slavko Glamočić	-	SDS
82. Sokolac	Marko Simić	-	SDS
83. Srbac	Ostoja Oljača	-	SDS
84. Srebrenica	Ibran Mustafić	-	SDA
85. Srebrenik	-	Fahrudin Karić	SDA
86. Stari Grad Sarajevo	-	Muhamed Kupusović	SDA
87. Stolac	-	Juraj Marić	HDZ
88. Šekovići	Ilija Neđić	-	SDS
89. Šipovo	Stevan Medić	-	SDS
90. Teslić	-	Boško Mišić	SDS
91. Tešanj	Mirsad Ćeman	-	SDA
92. Titov Drvar	Vojin Bucalo	-	SDS
93. Travnik	-	Nenad Josip-Zec	HDZ
94. Trebinje	Mirko Mijatović	-	SDS
95. Trnovo	Mustafa Pamuk	-	SDA
96. Tuzla	-	Mirjan Petek	SRSJ
97. Ugljevik	Neđo Gavrić	-	SDS
98. Vareš	-	Petar Ravlija	SDP
99. Velika Kladuša	Nurija Miljković	-	SDA
100. Visoko	Enver Bektaš	-	SDA
101. Višegrad	Ismet Šepo	-	SDA
102. Vitez	-	Muharem Cero	SDA
103. Vlasenica	-	Mehmed Kavazbašić	SDA
104. Vogošća	-	Behrem Junuzović	SDA
105. Zavidovići	Najim Marušić	-	SDA
106. Zenica	-	Muhamed Islamović	SDA
107. Zvornik	-	Salih Hadžiefendić	SDA
108. Žepče	-	Perica Jukić	HDZ
109. Živinice	Omer Sinanović	-	SDA
110. Grad Sarajevo	-	Avdija Hadrović	SDA

8.3. Skupštine općina u BiH

U pogledu rezultata izbora u skupštinama općina je gotovo identična situacija - od 109 općina tri nacionalne stranke (u različitim kombinacijama, zavisno od nacionalne strukture stanovništva određene općine) su obezbijedile apsolutnu ili relativnu većinu čak u 104 općine (Vidjeti tabelu 5). Jedino su u Novom Sarajevu, Tuzli i Varešu većinu u skupštinama

Tabela 5

ODBORNICI SKUPŠTINA OPĆINA PREMA ČLANSTVU U POLITIČKIM STRANKAMA

	Ukupno	Stranke koje su dobile mandat u skupštinama općina											
		Demokratski socijalistički savez	Hrvatska demokratska zajednica	Muslimanska bošnjačka organizacija	Stranka demokratske akcije	Srpska demokratska stranka	SK BiH - Socijalistička demokratska partija	Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH	SSO - demokratski savez BiH	Srpski pokret obnove	SK - SDP i DSS	Koalicija lijevi blok	Ostalo
UKUPNO	6299	104 iii 1,65%	1085 iii 17,22%	45 iii 0,71%	1888 iii 29,97 %	1801 iii 28,59 %	571 iii 9,06%	414 iii 6,57%	70 iii 1,10%	20 iii 0,31%	148 iii 2,34%	57 iii 0,90%	95 iii 1,50%
Sarajevo													
Centar	100	1	5	4	30	15	21	20	-	-	-	-	4
Hadžići	50	4	-	-	22	10	2	-	2	-	9	-	1
Ilićza	79	2	5	2	26	22	9	12	1	-	-	-	-
Ilijaš	51	2	2	-	17	19	7	4	-	-	-	-	-
Novi Grad	100	4	4	3	35	21	16	15	-	-	-	-	2
Novo Sarajevo	100	1	6	3	21	24	26	19	-	-	-	-	-
Pale	50	-	-	-	10	32	-	-	-	-	8	-	-
Stari Grad	70	2	1	4	37	5	10	8	2	-	-	-	1
Trnovo	30	-	-	-	19	5	-	1	-	-	5	-	-
Vogošća	51	2	-	-	18	15	10	4	1	-	-	-	1
Banovići	40	1	-	-	21	3	-	8	2	-	5	-	-
Banja Luka	130	11	14	-	13	63	8	17	4	-	-	-	-
Bihać	67	-	5	-	36	10	15	1	-	-	-	-	-
Bijeljina	100	3	-	-	16	57	2	-	-	-	12	10	-
Bileća	50	1	-	-	4	36	-	-	-	-	9	-	-
Bosanska Dubica	70	3	-	-	11	38	3	5	3	-	-	-	7
Bosanska Gradiska	80	-	4	-	17	48	4	4	1	-	-	1	1
Bosanska Krupa	75	-	-	-	50	18	4	1	1	-	-	1	-
Bosanski Brod	49	1	15	1	3	11	10	6	1	-	-	-	1
Bosanski Novi	70	1	-	-	19	41	-	4	1	-	4	-	-
Bosanski Petrovac	47	-	-	-	6	32	1	3	-	-	-	5	-
Bosanski Šamac	50	-	21	-	2	17	6	3	1	-	-	-	-
Bošansko Grahovo	45	-	-	-	-	39	-	-	-	-	-	-	6
Bratunac	60	-	-	-	31	24	5	-	-	-	-	-	-
Brčko	90	3	21	2	23	14	11	3	-	-	10	-	3
Breza	50	2	-	-	27	-	9	8	1	-	1	-	2
Bugojno	60	-	21	-	20	9	5	4	-	-	-	-	1
Busovača	50	3	20	-	17	1	9	8	2	-	-	-	-
Cazin	62	1	-	1	56	1	2	1	-	-	-	-	-
Čajniče	56	-	-	-	20	30	5	-	-	-	-	-	1
Čapljina	51	-	27	-	11	6	4	3	-	-	-	-	-
Čelinac	51	3	-	-	-	41	7	-	-	-	-	-	-

	Ukupno	Stranke koje su dobile mandat u skupštinama opština											
		Demokratski socijalistički savez	Hrvatska demokratska zajednica	Muslimanska bošnjačka organizacija	Stranka demokratske akcije	Srpska demokratska stranka	SK BiH - Socijalistička demokratska partija	Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH	SSO - demokratski savez BiH	Srpski pokret obnove	SK - SDP i DSS	Koalicija lijevi blok	Ostalo
Doboj	100	3	10	-	27	31	14	7	2	-	-	-	6
Donji Vakuf	34	-	1	-	14	11	-	3	1	-	4	-	-
Foča	70	-	-	1	32	31	5	1	-	-	-	-	-
Fojnica	36	-	12	-	17	-	3	3	3	-	-	1	-
Gačko	45	-	-	-	13	29	1	-	-	-	2	-	-
Glasnoć	40	-	-	-	5	31	3	-	-	-	1	-	-
Goražde	50	1	-	-	29	13	5	2	-	-	-	-	-
Gornji Vakuf	41	-	18	-	20	-	3	-	-	-	-	-	-
Gračanica	70	1	-	3	35	13	-	3	4	-	11	-	-
Gradačac	80	2	12	4	30	15	14	1	2	-	-	-	-
Grude	55	-	55	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Han Pijesak	35	-	-	-	11	19	5	-	-	-	-	-	-
Jablanica	35	-	7	-	15	-	6	2	2	-	3	-	-
Jajce	70	1	21	-	22	-	12	4	3	-	-	-	7
Kakanj	57	-	13	1	26	5	8	3	1	-	-	-	-
Kalesija	50	1	-	-	34	9	-	-	-	-	6	-	-
Kalinovik	27	-	-	-	8	14	4	-	-	-	1	-	-
Kiseljak	40	-	18	-	16	1	2	3	-	-	-	-	-
Kladanj	50	-	-	2	25	3	-	4	-	-	16	-	-
Ključ	61	2	-	1	18	32	3	4	1	-	-	-	-
Konjic	60	-	14	-	28	9	5	3	1	-	-	-	-
Kotor Varoš	35	-	9	-	8	13	-	1	-	-	3	-	1
Kreševo	35	-	21	-	6	-	1	6	-	-	1	-	-
Kupres	42	-	15	-	3	21	2	-	-	1	-	-	-
Laktaši	60	2	4	-	-	44	4	6	-	-	-	-	-
Lištica	65	-	65	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Livno	50	-	37	-	4	4	4	1	-	-	-	-	-
Lopare	50	-	1	-	17	21	-	3	-	-	-	-	8
Lukavac	50	-	1	-	20	9	-	6	2	-	12	-	-
Ljubinje	30	-	-	-	3	24	-	-	-	-	3	-	-
Ljubuški	60	-	55	-	3	-	1	1	-	-	-	-	-
Maglaj	56	2	12	-	19	11	6	2	2	-	-	-	2
Modriča	50	1	13	-	6	11	13	3	1	-	-	-	2
Mostar	92	-	30	-	19	13	14	11	-	-	-	-	5
Mrkonjić Grad	50	-	3	-	4	39	1	-	-	-	3	-	-
Neum	40	-	35	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1
Nevesinje	40	-	-	-	9	9	6	-	-	15	-	-	1
Novi Travnik	60	-	20	-	17	6	9	7	1	-	-	-	-
Ođžak	50	-	28	-	6	6	6	3	1	-	-	-	-

	Ukupno	Stranke koje su dobile mandat u skupštinama opština											
		Demokratski socijalistički savez	Hrvatska demokratska zajednica	Muslimanska bošnjačka organizacija	Stranka demokratske akcije	Srpska demokratska stranka	SK BiH - Socijalistička demokratska partija	Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH	SSO - demokratski savez BiH	Srpski pokret otpora	SK - SDP i DSS	Koalicija lijevi blok	Ostalo
Olovo	39	-	-	-	23	5	6	4	-	-	-	-	1
Posušje	52	-	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Prijedor	90	5	2	-	30	26	13	10	-	1	-	-	3
Prnjavor	60	4	-	-	5	38	5	6	1	-	-	1	-
Prozor	48	-	31	-	14	-	3	-	-	-	-	-	-
Rogatica	50	2	-	-	22	15	9	2	-	-	-	-	-
Rudo	45	-	-	-	11	29	3	2	-	-	-	-	-
Sanski Most	60	-	4	-	22	23	-	3	-	-	-	2	1
Skender Vakuf	51	-	11	-	3	31	3	3	-	-	-	-	-
Sokolac	50	1	-	-	13	29	6	1	-	-	-	-	-
Srbac	46	2	-	-	-	32	4	6	-	2	-	-	-
Srebrenica	66	2	-	-	42	14	6	2	-	-	-	-	-
Srebrenik	59	3	3	6	20	4	11	7	5	-	-	-	-
Stolac	45	-	17	-	14	7	6	-	-	1	-	-	-
Šekovići	38	-	-	-	-	23	13	2	-	-	-	-	-
Šipovo	40	-	-	-	7	28	4	1	-	-	-	-	-
Tešić	75	1	8	-	12	35	8	11	-	-	-	-	-
Tešanj	50	-	6	-	30	1	6	6	-	-	-	-	1
Titov Drvar	51	-	-	-	-	41	-	-	-	-	10	-	-
Tomislavgrad	50	-	44	-	4	-	-	-	-	-	2	-	-
Travnik	53	3	16	-	21	4	4	2	1	-	-	-	2
Trebinje	59	-	3	-	8	37	-	-	-	-	6	-	5
Tuzla	99	-	5	5	15	9	1	35	-	-	-	29	-
Ugljevik	43	2	-	-	12	22	5	-	1	-	-	-	1
Vareš	50	1	13	-	9	-	19	8	-	-	-	-	-
Velika Kladuša	60	-	1	3	50	1	-	-	1	-	-	-	4
Visoko	45	1	1	-	28	5	6	2	1	-	-	-	1
Višegrad	50	2	-	-	28	14	3	2	1	-	-	-	-
Vitez	59	1	22	-	16	2	9	7	2	-	-	-	-
Vlasenica	60	-	-	-	26	27	3	3	1	-	-	-	-
Zavidovići	100	1	11	-	55	18	7	4	2	-	-	-	2
Zenica	85	1	8	-	37	8	10	8	5	-	-	-	8
Zvornik	90	1	-	-	43	36	6	2	1	-	-	-	1
Žepče	46	1	17	-	16	4	4	3	1	-	-	-	-
Živinice	60	-	2	-	37	3	6	9	-	-	-	3	-

Izvor: Republički zavod za statistiku, Statistički bilten br. 223, Sarajevo, juli 1991. g.

Rezultati izbora za sastav općinskih skupština (dati u Tabeli 5) ukazuju na jednu specifičnost koju je neophodno istaći. Naime, u jednonacionalnim hrvatskim sredinama (Grude, Neum, Čitluk, Tomislavgrad...) općinski parlamenti su isključivo sastavljeni od odbornika jedne stranke. Tako su obrazovani jednonacionalni i jednostranački parlamenti (HDZ); u općinama gdje su Muslimani u apsolutnoj većini (Cazin, Velika Kladuša...) obrazovani su višestranački i višenacionalni općinski parlamenti (SDA, SK-SDP, SRSJ za BiH...); u jednonacionalnim srpskim sredinama (Drvar, Bosansko Grahovo...) obrazovani su jednostranački (SDS) i jednonacionalni ili dvostranački (SDS i SK-SDP) općinski parlamenti, a u sredinama gdje je približno jednak nacionalni sastav stanovništva (Muslimana i Srba) općinski parlamenti su podjeljeni između SDS i SDA. Rezultati izbora, također, ukazuju da je raspodjela muslimanskih glasova išla od SDA, preko SK-SDP, SRSJ za BiH, MBO i SSO-DS itd., a glasova Srba i Hrvata prije svega "svojima" nacionalnim strankama (SDS i HDZ), a potom SK-SDP i SRSJ za BiH.

Dakle, jedini stvarni pluralizam se desio kod muslimanske populacije. Druge dvije nacionalne stranke očito su "glumile" zalaganje za višestranačje. One su to višestranačje shvatile kao zbir tri nacionalne stranke tri naroda.. Ovakva politika slijedi princip jedan narod, jedna stranka, jedan vođa, princip karakterističan za fašizam i svekolicu diktaturu.

Izborni rezultati za lokalne - općinske skupštine promovirali su ukupno pet najuspješnijih stranaka, koje su i 1990. godine, a i kasnije, ostale kao najozbiljniji politički takmaci na bh. političkoj pozornici.

Tri nacionalne stranke, SDA, SDS i HDZ su osvojile ukupno 75,78% svih općinskih mandata (4.774 mandata). Ovim trima strankama "za petama" su SK-SDP i SRSJ za BiH, koje su osvojile 19,80% svih općinskih mandata ili 1247 mandata. Na sve ostale stranke otpada 4,42% mandata ili 278 mandata u općinskim skupštinama. (Vidjeti Tabelu 5a)

Pri ocjeni ovakvih rezultata mora se imati u vidu ukupna politička "slika" u Bosni i Hercegovini, odnosno uska kauzalna veza između programa, kandidata i stranačkih platformi za državne liste i ovih na lokalnom nivou. Naime, prema našoj ocjeni u cjelini gledano, lokalni problemi, a prema tome i lokalne kandidatske liste, svoj uspjeh trebaju "zahvaliti", pored već datih ocjena i autoritetima nosilaca državnih lista i ukupnom uspjehu nacionalnih stranaka na državnom nivou. Izuzetak su, naravno općine u kojima se taj obrazac nije uspio primijeniti. (vidjeti Tabelu 6) Drugim riječima, mislimo da lokalni problemi, problemi svoga sela i općine, nisu ti koji su, u cjelini gledano, bili od presudne važnosti za polučeni rezultat izbora za općinske skupštine.

Tabela 5a

BROJ IZABRANIH ODBORNIKA U SKUPŠTINE OPĆINA PREMA STRANAČKOJ PRIPADNOSTI - PET NAJUSPJEŠNIJH STRANAKA

Red. br.	NAZIV STRANKE	APSOLUTNO ODBORNIKA	%
1.	SDA	1.888	29,97
2.	SDS	1.801	28,59
3.	HDZ	1.085	17,22
4.	SK-SDP	776	12,31
5.	SRSJ ZA BiH	471	7,47

Tabela 6

STRANAČKA STRUKTURA SKUPŠTINA OPĆINA U KOJIMA SU VLAST OSVOJILE STRANKE SA VIŠENACIONALNIM SASTAVOM SVOG ČLANSTVA

Red. br.	Naziv općine	Ukupni broj odbornika	Stranke koje su dobile mandat u skupštinama općina										
			DSS	HDZ	MBO	SDA	SDS	SK-SDP	SRSJ	SSO DS	SPO	SDP DSS	Koalicija rijet blok
1.	Novo Sarajevo	100	1	6	3	21	24	26	19	-	-	-	-
2.	Tuzla	99	-	5	5	15	9	1	35	-	-	29	-
3.	Vareš	50	1	13	-	9	-	19	8	-	-	-	-

Izvor: Republički zavod za statistiku, Statistički bilten br.223, Sarajevo, juli 1991. g.

8.4. Skupština grada Sarajeva

Slični rezultati su postignuti i kod izbora odbornika u Skupštinu grada Sarajeva. Od 120 odborničkih mjesta u Skupštini grada tri nacionalne stranke su osvojile 73 mandata ili 60,83% svih mandata.

Na nivou Grada upisanih u biračke spiskove je bilo ukupno 364.185. glasalo je 295.303 ili 81%. Prema nacionalnoj pripadnosti izabrao je 57 Muslimana ili 47,5%, Srba 37 ili 30,83%, Hrvata 11 ili 9,16%, Jugoslovena 13 ili 10,8% i ostalih 2 ili 1,66%. U pogledu polne strukture izabrano je 10 žena ili 8,33%.

Tabela 7

STRUKTURA ODBORNIKA SKUPŠTINE GRADA SARAJEVA IZABRANIH NA IZBORIMA 1990 PREMA

Red. br.	Naziv stranke	UKUPNO		Žena	do 29 god.	od 30 - 39 god.	od 40 - 49 god.	od 50 - 59 god.	60 i više	Hrvati	Musl.	Srbi	Jugos.	Ostali
		APS.	%											
1.	SDA	41	34,16	3	4	16	9	9	3	-	41	-	-	-
2.	HDZ	4	3,33	1	-	2	1	1	-	4	-	-	-	-
3.	SDS	28	22,5	1	1	5	12	4	5	-	-	26	-	1
4.	SK - SDP	22	18,33	3	-	8	12	2	-	4	7	6	5	-
5.	SRSJ za BiH	19	15,83	2	2	8	6	2	1	2	5	5	7	-
6.	MBO	4	3,33	-	-	-	2	1	1	1	2	-	-	1
7.	DSS	1	0,83	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-
8.	SSO - DS i "Zeleni"	1	0,83	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
9.	NEZAVISNA LISTA	1	0,83	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-
	UKUPNO	120	100	10 ili 8,33%	7 ili 5,83%	39 ili 32,5%	44 ili 36,6%	20 ili 16,6%	10 ili 8,33%	11 ili 9,16%	57 ili 47,5%	37 ili 30,83%	13 ili 10,8%	2 ili 1,66%

Izvor: Republički zavod za statistiku, Statistički bilten br.223, Sarajevo, juli 1991. g. i Izvještaj o rezultatima izbora odbornika za Skupštinu grada Sarajeva, "Službene novine grada Sarajeva", br. 24/90 od 25.12.1990. godine.

8.5. Skupština općine Mostar

Imajući u vidu značaj općine Mostar za budućnost Federacije BiH i reintegraciju Bosne i Hercegovine, neophodno bi bilo podsjetiti i na rezultate izbora za Skupštinu općine Mostar. Ti rezultati su vrlo slični prethodnim, s tim da je SK-SDP zauzeo treće mjesto po broju odbornika zastupljenih u mostarskom parlamentu, koji je brojao ukupno 92 odbornika. Te rezultate prikazujemo u narednoj tabeli.

Tabela 7a

BROJ ODBORNIKA IZABRANIH U SKUPŠTINU OPĆINE MOSTAR PREMA STRANAČKOJ PRIPADNOSTI

Red. broj	NAZIV STRANKE	BROJ ODBORNIKA - APSOLUTNO	%
1.	HDZ	30	32,6
2.	SDA	19	20,6
3.	SK-SDP	14	15,2
4.	SDS	13	14,1
5.	SRSJ ZA BiH	11	11,9
6.	OSTALI	5	5,4

***

Prezentirani podaci o rezultatima izbora u BiH u najkraćem ukazuju na tri slijedeće značajke:

Prvo, da su tri nacionalne stranke osvojile ubjedljivu pobjedu, odnosno 202 od 240 poslaničkih mandata ili 84% svih poslaničkih mandata u republičkoj skupštini. Od sedam izbornih jedinica u četiri je većinsko muslimansko stanovništvo i tu je pobijedila SDA (Sarajevo, Zenica, Bihać i Tuzla), u dvije izborne jedinice je većinsko srpsko stanovništvo i tu je pobijedila SDS (Banja Luka i Doboj), a u jednoj izbornoj jedinici je većinsko hrvatsko stanovništvo i tu je pobijedila HDZ (Mostar).¹⁰ Pobjeda nacionalnih stranaka je još uvjerljivija u Vijeću općina Skupštine SR BiH, gdje je primijenjen princip apsolutne većine u prvom i relativne većine u drugom izbornom krugu. I ovdje se potvrdilo pravilo da ovaj izborni model ide na štetu manjih stranaka. U ovo vijeće je, naime, izabrano 110 poslanika iz 7 stranaka, a u Vijeću građana 130 poslanika iz 11 stranaka. Uz to u Vijeću općina tri nacionalne stranke su osvojile čak 95% poslaničkih mjesta, a u Vijeću građana 75%. Prema tome, stranačka struktura izabranih poslanika i odbornika odgovara nacionalnoj strukturi stanovništva. Očigledna visoka korelacija (pozitivna) između stranačke i nacionalne strukture poslanika izabranih isključivo u okviru tri nacionalne stranke, govori da su izbori u BiH 1990. predstavljali svojevrsni nacionalni popis stanovništva Bosne i Hercegovine, njenih regiona i općina.¹¹

Tabela 8

NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA U BIH PREMA POPISU IZ 1981. GODINE I IZABRANIH POSLANIKA U SKUPŠTINI SR BIH NA IZBORIMA 1990.

Redni broj	Narodi	Stanovništvo		Poslanici	
		Broj	%	Broj	%
1.	Muslimani	1.629.924	39,52	99	41,25
2.	Srbi	1.320.644	32,02	85	35,41
3.	Hrvati	758.136	18,38	49	20,41
4.	Ostali	415.304	10,08	7	2,93
5.	UKUPNO	4.124.008	100,00	240	100,00

Kakva je poslije ovih izbora, precizno iskazana, stranačka i nacionalna struktura Skupštine BiH pokazuje nam navedena tabele i grafikoni.

Drugo, da su sve ostale stranke: lijeve, reformske, građanske i uopće multinacionalne pretrpjele ubjedljiv poraz. Ako izuzmemo MBO (Muslimanska bošnjačka organizacija) koja je osvojila dva poslanička mandata i SPO (Srpski pokret obnove) koji je osvojio jedan poslanički mandat, koje su takođe nacionalne, svih ostalih šest stranaka (Savez komunist

10 Vidjeti kartu 5.

11 Tabela 8. i 9. i grafikoni 5 i 6.

Grafikon 5

NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA U BiH PREMA POPISU IZ 1981. GODINE I IZABRANIH

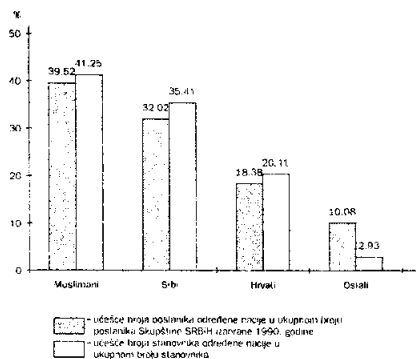

Tabela 9

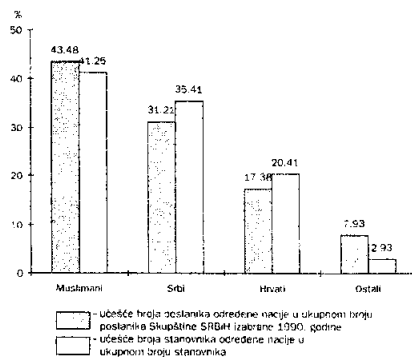
NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA U BiH PREMA POPISU IZ 1991. GODINE I IZABRANIH POSLANIKA U SKUPŠTINI SR BiH NA IZBORIMA 1990.

Redni broj	Narodi	Stanovništvo		Poslanici	
		Broj	%	Broj	%
1.	Muslimani	1.902.956	43,48	99	41,25
2.	Srbi	1.366.104	31,21	85	35,41
3.	Hrvati	760.852	17,38	49	20,41
4.	Ostali	347.121	7,93	7	2,93
5.	UKUPNO	4.377.033	100	240	100,00

IZVOR: popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., Etnička obilježja stanovništva, Rezultati za Republiku i po općinama 1991., Statistički bilten br. 234, Državni Zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, decembar/prosinac 1993. godine i izvještaj o rezultatima izbora u SR BiH, Republička izborna komisija, "Službeni list SR BiH" br. 42/90 i 3/91.

Grafikon 6

NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA U BiH PREMA POPISU IZ 1991. GODINE I IZABRANIH POSLANIKA U SKUPŠTINI SR BiH NA IZBORIMA 1990.

- Socijalistička demokratska partija, Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH, Demokratski socijalistički savez, Savez socijalističke omladine - Demokratski savez, Eko pokret "Zeleni" BiH i Demokratska partija Mostar) je u Skupštini BiH osvojilo jedva 35 poslaničkih mandata ili 14,5% poslaničkih mjesta. Samo zahvaljujući proporcionalnom izbornom modelu kod izbora poslanika u Vijeće građana ovih osam partija je uopće moglo ući u BiH parlament. Tako se i ovdje pokazala stanovita prednost proporcionalnog nad većinskim, pogotovu apsolutno većinskim izbornim principom.

Treće bitno obilježje ovih izbora jeste njihova iznimna složenost. Oni su, kao što je rečeno, bili trostepeni, na njima je učestvovalo 15 političkih stranaka, predloženo je više hiljada kandidata za odbornike i poslanike, a građani su se izjašnjavali na 4 (u Sarajevu na 6) glasačka listića. Ako se ima u vidu da su to prvi slobodni, višestranački izbori, da su organizirani u izuzetno kriznim okolnostima i k tome, sa dosta nepovoljnom obrazovnom strukturom birača, onda je jasno da su se u izborima dešavale brojne nepravilnosti, a da su sumnje u njihovu legalnost bile (i ostale) još veće. Naime, sama Republička izborna komisija je utvrdila niz nepravilnosti, pa i tragikomičnih situacija¹². Komisija je posebno ukazala na nedopustivu neažurnost biračkih spiskova.¹³ Hiljade ljudi nisu bili upisani u njih, pa čak i oni koji decenijama nisu mijenjali mjesto boravka. Pored aljkavosti, ovo se ponegdje povezivalo i sa političkim motivima. Uz to su se pominjali primjeri trajanja glasanja duže od planiranog vremena, nošenje biračkih kutija kućama, njihovo uništavanje, nasilno prekidanje izbora, fizički napadi na članove biračkih odbora, dolazak na biračko mjesto sa popunjenim listićima, glasanje u grupama, uticaj opredjeljivanja birača od strane predstavnika nekih političkih stranaka na samom biračkom mjestu, i sl.¹⁴ Začuđuju, da i pored toga, ni protiv koga nije pokrenuta ne samo krivična već ni prekršajna prijava. To je, naravno, davalo povoda za sumnju u potpunu legalnost izbora (posebno kod stranaka koje su izgubile na izborima), bez obzira što te nepravilnosti nisu mogle značajnije uticati na konačan ishod izbora.

I zbog toga, iako naravno ne samo zbog toga, mislimo da je i pored protoka relativno dugog perioda od održavanja izbora u BiH 1990. osnovano postaviti pitanje da li su ovi izbori, mada višestranački i slobodni, bili istovremeno i demokratski. Ako je evidentno da programi i kandidati stranaka nisu bili bitni za opredjeljivanje birača, i uopće ako su društvene okolnosti toliko limitirale slobodu opredjeljivanja ljudi, ovo pitanje nam se čini logičnim. Mada smo stranačke programe u cjelini ocijenili kao siromašne, uveliko neprofilirane i većinom slične jedni drugima, ipak se može reći da su izborni programi lijevih i reformskih stranaka bili nešto cjelovitiji i konzistentniji (posebno u ekonomskom dijelu), a pogotovo da su njihovi kandidati bili poznatiji od kandidata nacionalnih stranaka. O tome svjedoče i neki, skoro groteskni podaci o nekim kandidatskim listama nacionalnih stranaka,

12 Informacija o nekim zapažanjima u vezi sa sprovedenim izborima u SRBiH, Izborna komisija Skupštine SRBiH, Sarajevo, decembra, 1990.

13 Vidjeti saopćenje za javnost Republičkog odbora za nadzor izbora od 19.11.1990. god.

14 O tome šire u poglavlju o neregularnostima.

posebno na nivou općina. Nije rijedak slučaj da su na jednoj listi bile čitave porodice, da su u vrhu ovih lista, pa i njihovi nosioci bili ljudi sa više od 70 godina starosti, da je među njima bio ne mali broj bukvalno nepismenih, da su pobjeđivali kandidati za poslanike u Vijeću općina Skupštine SRBiH u općinama u kojima ne žive i nikada nisu živjeli, itd.

Sve to, a posebno glorifikacija nacionalnog, spada u arsenal "izborne iracionalnosti".

LITERATURA:

1. Kasapović, Mirjana, *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske, Alineja, Zagreb, 1993.*
2. Benc, Milan, *Izorno ponašanje građana, "August Cesarec" i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta Zagreb, Zagreb, 1974.*
3. Goati, Vladimir, *Jugoslavija na prekretnici od monizma do građanskog rata. Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991.*
4. Pašić, Hilmo, *Prvi višestranački izbori u SR Bosni i Hercegovini, Pravna misao, broj 10-11-12, 1990.*
5. Grdešić, Ivan, *Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanja, preferencije, u knjizi Hrvatska u izborima '90, Naprijed, Zagreb, 1991.*
6. *Republički zavod za statistiku BiH, Rezultati izbora u SR BiH 1990, Statistički bilten 223, Sarajevo, 1991.*
7. *Izveštaj o rezultatima izbora odbornika za Skupštinu grada Sarajeva, "Službene novine grada Sarajeva", br. 24/90 od 25.12.1990. godine.*
8. *Zavod za statistiku SR BiH, Statistički godišnjak SR BiH za 1981. godinu, Sarajevo, 1982.*
9. *Republička izborna komisija, Izveštaj o rezultatima izbora u SR BiH, "Službeni list SR BiH", br.42/90 i 3/91.*
10. *Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., Nacionalni sastav stanovništva, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, 1991., Statistički bilten br.234., Sarajevo, decembar/prosinac 1993. godine.*

9. IZBORNA GEOGRAFIJA

U svakom slučaju, bilo da su u pitanju postoci u pravom smislu riječi ili indeksi, neophodno je potreban grafički prikaz. Njegov najuobičajeniji, a često i najizražajni oblik predstavljaju karte..."

(F. Goguel)

9.1. Prikaz raspodjele mandata i distribucije biračkih glasova najuspješnijih stranaka i kandidata na izborima u Bosni i Hercegovini 1990. godine

Vrlo uvjerljiv prikaz rezultata izbora što ih je određena stranka ili kandidat postigao u izborima postiže se izradom karata. Na taj način moguće je slikovito očitati izborne rezultate u svakom pojedinom teritorijalnom izbornom okrugu, odnosno steći uvid u glavna uporišta svake stranke i njenog kandidata. Tako dobijamo vjerni snimak na kojem su istaknute "stranačke utvrde" i stranačka slaba mjesta. Taj snimak nam "omogućava da, uspoređivanjem karata većeg broja izbora, odredimo zone što ih ta stranka osvaja ili postepeno gubi".¹

U prikazu rezultata izbora pomoću karata prisutna je i jedna manjkavost. Naime, na kartama se daje prostor svakoj teritorijalnoj (izornoj) jedinici koji odgovara njenoj površini, a ne broju stanovništva. Tako se može steći krivi dojam o jačini neke stranke ili kandidata. Tako se stranka koja je jaka na određenom slabo naseljenom području može učiniti značajnijom od stranke koja dominira nekom, po broju birača, većom općinom ili gradom. Međutim, izborna geografija je i tu pronašla izlaz. Tako je moguće kvadratičima ili kružićima, čija površina proporcionalno odgovara broju upisanih birača, označiti prostor svake izborne jedinice iz čega se tačno vidi i broj birača.

Izborna geografija je utemeljena u Francuskoj gdje se značajno primjenjuje u nauci i praktičnim izbornim radnjama.

1 Goguel, Francois, Sociologija izbora - Francuska, u knjizi Gurvitch, Georges, Sociologija II, Naprijed, Zagreb, 1966., str.60.

U odnosu na priložene karte koje daju prikaz izbornih rezultata za republički nivo i za Skupštinu grada Sarajeva na izborima u BiH '90., potrebno je dati nekoliko objašnjenja.

Naime, izborne jedinice za izbor poslanika u Vijeće općina i Vijeće građana Skupštine SR BiH nisu bile jednake po broju upisanih birača, kao ni po površini koje zauzimaju. Izborne jedinice za Vijeće općina su, kao što je već rečeno, činile područja općina (109) i područje grada Sarajeva kao posebne 110. izborne jedinice. Kakva je razlika među općinama u pogledu broja stanovnika, broja birača, nacionalne zastupljenosti ne treba posebno objašnjavati, a svaka općina i Grad su birali jednak broj poslanika - jednog. Ako uzmemo kao relevantne naučno utvrđene faktore koji opredjeljuju jednakost izbornih jedinica, i to: (1) broj birača - da je uravnotežen; (2) nacionalnu strukturu stanovništva - da je približna, te (3) broj predstavnika koji se bira - da odgovara broju birača, onda je više nego jasno da tako strukturirane izborne jedinice odstupaju od naučno utvrđenih kriterija za njihovo utemeljenje. Nešto bolja situacija je sa izbornim jedinicama za Vijeće građana, iako i tu ima primjera gerimenderinga (gerrymandering)² tj. neprirodnog formiranja izbornih jedinica, a najpravičnija situacija je bila u pogledu utvrđivanja izborne jedinice za izbor članova Predsjedništva SR BiH. Naime, tu je primijenjen tzv. at-large sistem, tj. teritorija cijele Republike utvrđena je kao jedna izborna jedinica (rezultati glasanja su se sabirali po općinama i regionalnim centrima, kao kod izbora poslanika za Vijeće građana). Imajući na umu naprijed navedeno, prilikom čitanja karata neophodno je uzimati u obzir sve relevantne podatke o datoj izornoj jedinici, s obzirom da bi gomilanje podataka na jednoj karti moglo dovesti do ozbiljnih poteškoća u razumijevanju iste.

---

2 Ovaj izraz se koristi prema imenu guvernera države Masačusec, Elbridžu Geriju (Elbridge Gerry).

9.2. Pregled izbornih jedinica za vijeće općina skupštine SR BiH na izborima '90.

001	Banja Luka	038	Gacko	075	Vareš
002	Bosanska Dubica	039	Grude	076	Visoko
003	Bosanska Gradiška	040	Jablanica	077	Višegrad
004	Bosanski Novi	041	Konjic	078	Vogošća
005	Čelinac	042	Lištica	079	Banovići
006	Glamoč	043	Livno	080	Bijeljina
007	Jajce	044	Ljubinje	081	Bratunac
008	Ključ	045	Ljubuški	082	Brčko
009	Kotor Varoš	046	Mostar	083	Gračanica
010	Laktaši	047	Neum	084	Gradačac
011	Mrkonjić Grad	048	Nevesinje	085	Kalesija
012	Prijedor	049	Posušje	086	Kladanj
013	Prnjavor	050	Prozor	087	Lopare
014	Sanski Most	051	Stolac	088	Lukavac
015	Skender Vakuf	052	Trebinje	089	Orašje
016	Srbac	053	Breza	090	Srebrenica
017	Šipovo	054	Centar Sarajevo	091	Srebrenik
018	Bihac	055	Čajniče	092	Šekovići
019	Bosanska Krupa	056	Foča	093	Tuzla
020	Bosanski Petrovac	057	Fojnica	094	Ugljevik
021	Bosansko Grahovo	058	Goražde	095	Vlasenica
022	Cazin	059	Hadžići	096	Zvornik
023	Drvar	060	Han Pijesak	097	Živnice
024	Velika Kladuša	061	Ilidža	098	Bugojno
025	Bosanski Brod	062	Ilijaš	099	Busovača
026	Bosanski Šamac	063	Kalinovik	100	Donji Vakuf
027	Derventa	064	Kiseljak	101	Gornji Vakuf
028	Doboj	065	Kreševo	102	Kakanj
029	Maglaj	066	Novi grad Sarajevo	103	Kupres
030	Modriča	067	Novo Sarajevo	104	Novi Travnik
031	Odžak	068	Olovo	105	Travnik
032	Testlić	069	Pale	106	Vitez
033	Tešanj	070	Rogatica	107	Zavidovići
034	Bileća	071	Rudo	108	Zenica
035	Čapljina	072	Sokolac	109	Žepče
036	Čitluk	073	Stari grad Sarajevo	110	Grad Sarajevo
037	Tomislav grad	074	Trnovo		

Izborne jedinice za izbor poslanika u Vijeće općina Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine čine područja općina. U svakoj izbornoj jedinici - općini bira se po jedan poslanik.

Grad Sarajevo čini jednu izbornu jedinicu u kojoj se bira jedan poslanik.

9.3. Pregled izbornih jedinica za vijeće građana skupštine SR BiH na izborima '90.

1. Izborna jedinica **Banja Luka** koja obuhvata područja općina Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Čelinac, Glamoč, Jajce, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac i Šipovo - bira 25 poslanika.

2. Izborna jedinica **Bihać** koja obuhvata područja općina Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Titov Drvar i Velika Kladuša - bira 9 poslanika.

3. Izborna jedinica **Doboj** koja obuhvata područja općina Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Doboj, Maglaj, Modriča, Odžak, Teslić i Tešanj - bira 14 poslanika.

4. Izborna jedinica **Mostar** koja obuhvata područja općina Bileća, Čapljina, Čitluk, Duvno, Gacko, Grude, Jablanica, Konjic, Lištica, Livno, Ljubinje, Ljubuški, Neum, Nevesinje, Posušje, Prozor, Stolac i Trebinje - bira 15 poslanika.

5. Izborna jedinica **Sarajevo** koja obuhvata područja općina Breza, Centar Sarajevo, Čajniče, Foča, Fojnica, Goražde, Hadžići, Han-Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kalinovik, Kiseljak, Kreševo, Novi grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Rudo, Sokolac, Stari grad Sarajevo, Trnovo, Vareš, Visoko, Višegrad i Vogošća - bira 24 poslanika.

6. Izborna jedinica **Tuzla** koja obuhvata područja općina Banovići, Bijeljina, Bratunac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice - bira 28 poslanika.

7. Izborna jedinica **Zenica** koja obuhvata područja općina Bugojno, Busovača, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Kakanj, Kupres, Pucarevo, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče - bira 15 poslanika.

9.4. Pregled izbornih jedinica za Skupštinu grada Sarajeva na izborima '90.

1. Izborna jedinica Centar - bira 19 odbornika
2. Izborna jedinica Hadžići - bira 6 odbornika
3. Izborna jedinica Ilidža - bira 15 odbornika
4. Izborna jedinica Ilijaš - bira 7 odbornika
5. Izborna jedinica Novi grad - bira 22 odbornika
6. Izborna jedinica Novo Sarajevo - bira 25 odbornika
7. Izborna jedinica Pale - bira 4 odbornika
8. Izborna jedinica Stari grad - bira 15 odbornika
9. Izborna jedinica Trnovo - bira 2 odbornika
10. Izborna jedinica Vogošća - bira 5 odbornika

Karte

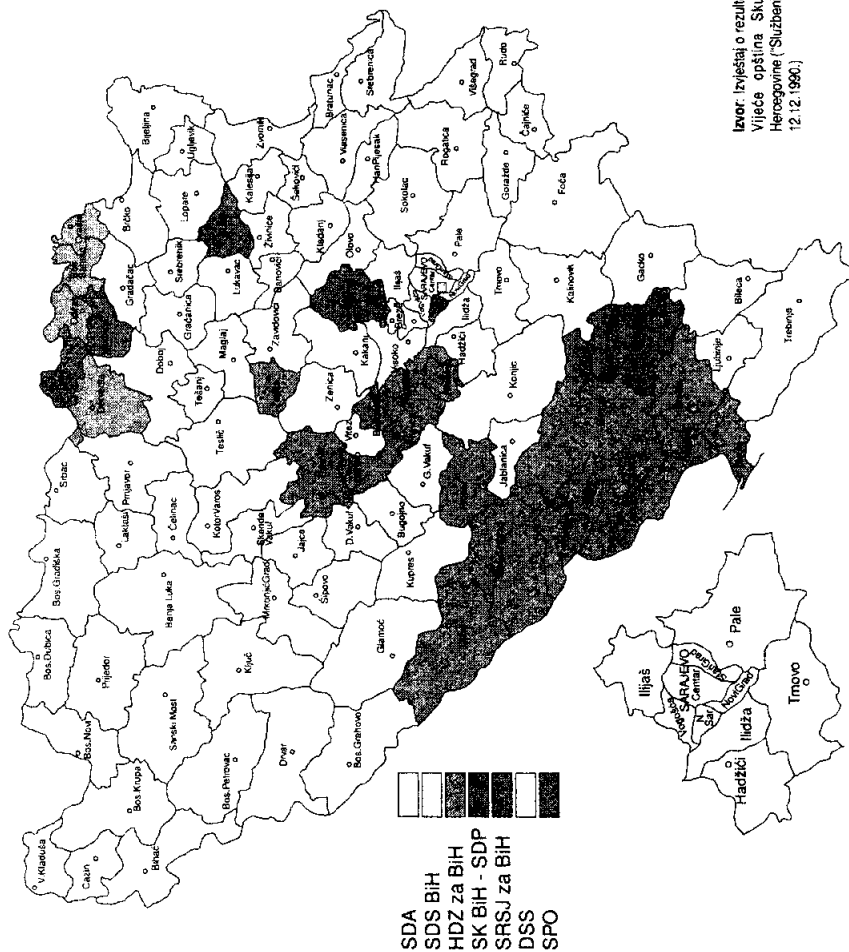
Karta 1
Pregled izbornih jedinica za Vijeće općina Skupštine SR BiH na izborima 1990.

Napomena: Općina Prijedor, koja je birala također jednog poslanika za Vijeće općina je jedina u BiH, odlukom svoje skupštine općine, imala više izbornih jedinica za izbor jednog poslanika u Vijeće općina Skupštine SR BiH - ukupno pet izbornih jedinica. Isto tako, grad Sarajevo, kao posebna društveno-politička zajednica i kao posebna izborna jedinica za izbor jednog poslanika u VO Skupštine SR BiH, je imao više izbornih jedinica ukupno 10, koliko je imao i općina udruženih u grad Sarajevo.

Karta 2

Raspodjela mandata u izbornim jedinicama za Vijeće općina Skupštine SR BiH na izborima 1990.

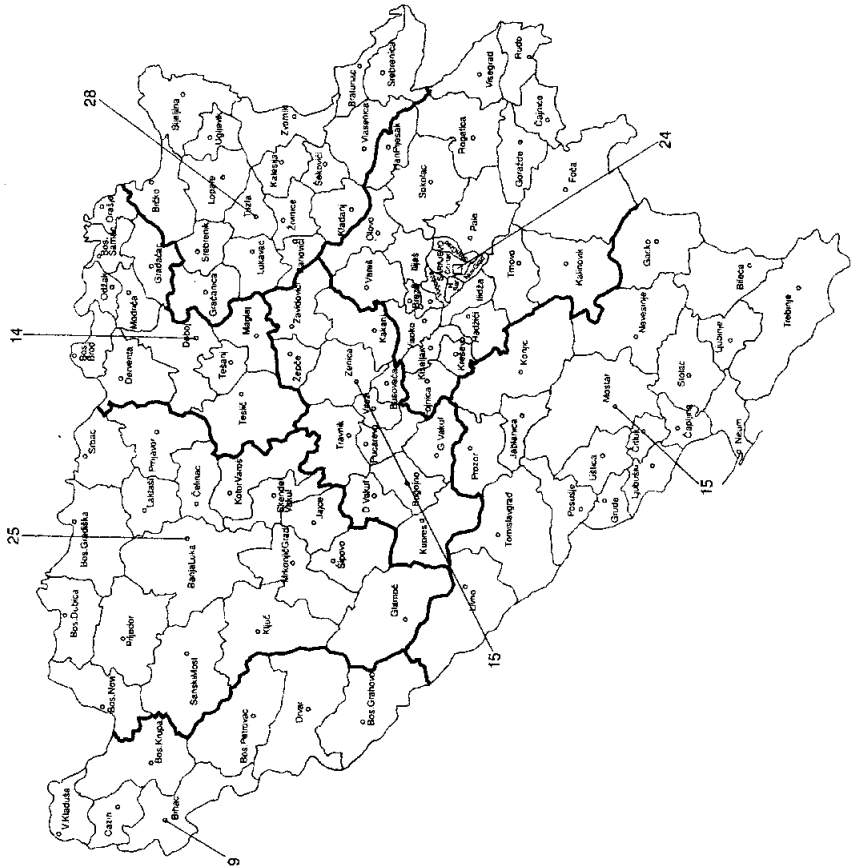

Izvor: Izvještaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće općina Skupštine SR Bosne i Hercegovine ("Službeni list RBiH", broj 42/90 od 12.12.1990.)

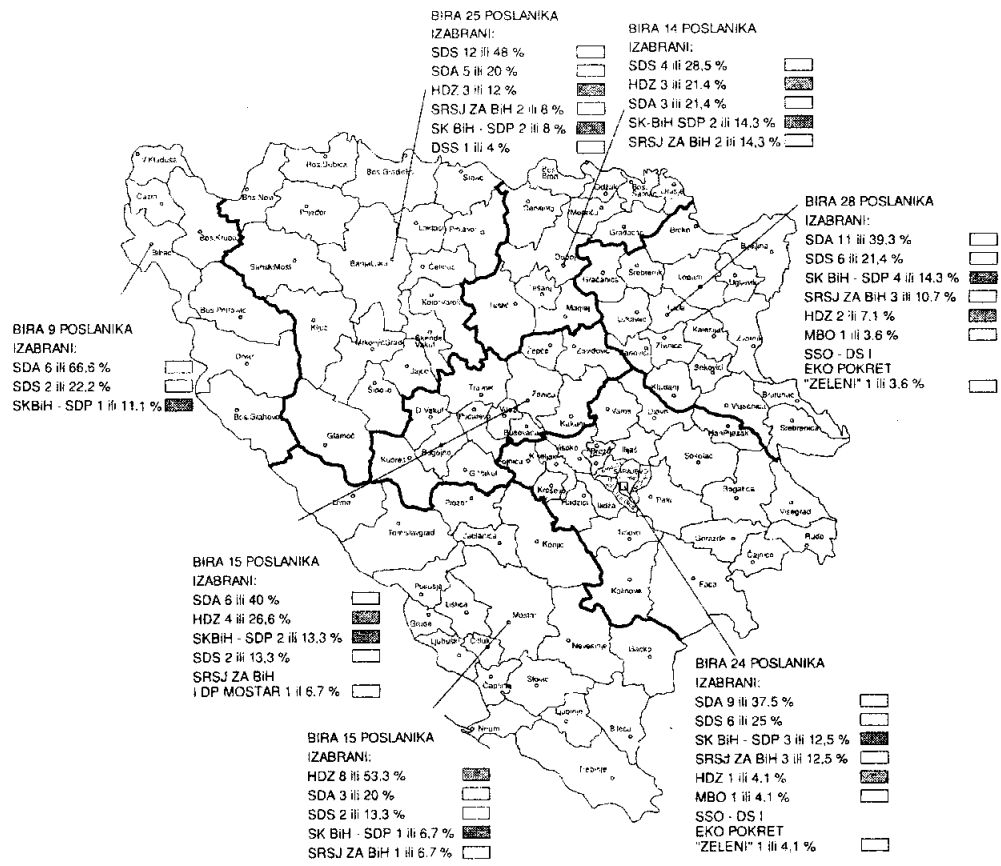

Karta 3

Pregled izbornih jedinica za Vijeće građana Skupštine SR BiH na izborima 1990.

Karta 4
 Raspodjela mandata u izbornim jedinicama za Vijeće građana Skupštine SR BiH na izborima 1990.

Karta 5

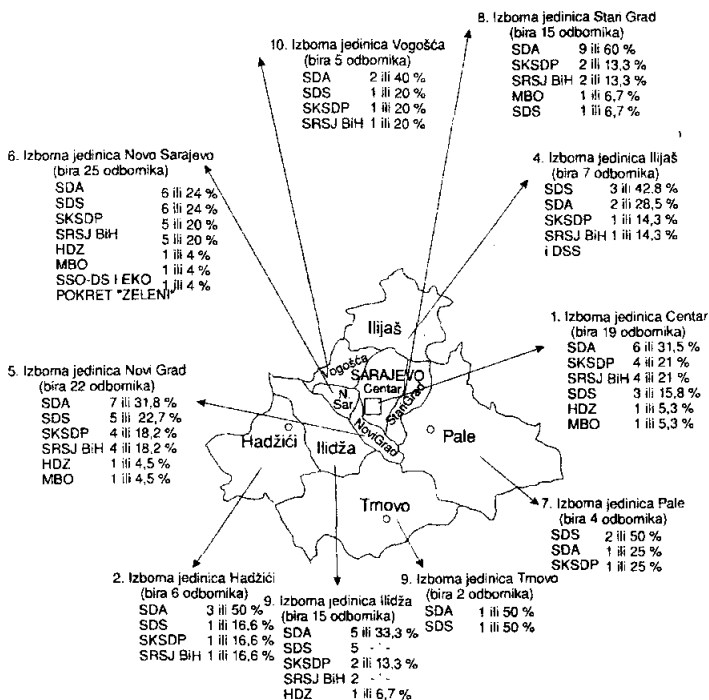
Pregled izbornih jedinica za izbor odbornika u Skupštinu grada Sarajeva na izborima 1990.

Izvor: Zakon o izbornim jedinicama za izbor poslanika u vijeća Skupštine SRBiH ("Službeni list SRBiH" broj:21/90)

Karta 6

Raspodjela mandata za Skupštinu grada Sarajeva po izbornim jedinicama na izborima 1990.

Izvor: Izvještaj o rezultatima izbora odbornika za Skupštinu grada Sarajeva, "Službene novine grada Sarajeva", br. 24/90.

LITERATURA:

1. *Leleu, Claude, Geographie des elections francaises depuis 1936, PUF, Paris, 1971.*
2. *Cotteret, Jean-Marie, Emeri, Claude, Les systemes electoraux, PUF, Paris, 1994.*
3. *Goguel, Francois, Sociologija izbora, Francuska, u knjizi Gurvitch, Georges, Sociologija II, Naprijed, Zagreb, 1966.*
4. *Izborna geografija hrvatskih izbora 1990., u knjizi Hrvatska u izborima 1990., Naprijed, Zagreb, 1991.*
5. *Kasapović, Mirjana, Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske, Alinea, Zagreb, 1993.*

10. NEKE POJAVE NEREGULARNOSTI U IZBORIMA '90

"Zbog objektivno utvrđenih nepravilnosti u nekim izbornim jedinicama u prvom krugu glasanja poništena su i ponovljena glasanja na 114 biračkih mjesta ili 1,95 % od ukupnog broja biračkih mjesta (5.821) i u drugom krugu glasanja na sedam biračkih mjesta.

(H. Pašić)

Temeljna ocjena pojava neregularnosti izbora u BiH '90. mogla bi se pregnantno izreći sljedećom karakteristikom: na pojave "neregularnosti" prije čina glasanja najviše su ukazivale tri nacionalne stranke, a nakon saopćavanja rezultata glasanja novouspostavljene opozicione stranke.

10.1. Primjedbe nacionalnih stranaka u toku izborne kampanje

Prije dana glasanja u prvom krugu (18. novembra 1990. godine) ozbiljne primjedbe na regularnost biračkih spiskova davale su SDS i SDA. U jednom trenutku ove stranke, zajedno sa HDZ, čak su bile najavile i bojkot izbora, ali se to pokazalo samo kao dobar propagandni potez, a nikako čvrsto donešena odluka.¹

Naime, uznemirenost među nacionalne stranke unijelo je saznanje da je Republička izborna komisija 30. oktobra 1990. općinskim izbornim komisijama uputila Podsjetnik za rad biračkih odbora, u kome se uz ostala pravila ponašanja ovih odbora izričito navodi da ovlašteni predstavnici političkih stranaka, koji prate tok izbora, "nemaju pravo uvida u glasačke listiće, niti u rezultate glasanja na izbornom mjestu".

1 Oslobođenje, 13.11.1990., Politika, 13.11.1990.

Isto tako, uznemirenost Izetbegovića, Karadžića i Kljuića posebno je podstaknuta saznanjem da veći broj birača u pojedinim općinama i naseljenim mjestima uopće nije upisan u biračke spiskove, što su oni ocijenili kao ujdurmu komunističke vlasti.

10.2. Primjedbe opozicionih stranaka u toku izborne kampanje i nakon glasanja

Primjedbe novoformirane opozicije nakon provedenog glasanja su se pokazale kao zakašnjele i nedjelotvorne. Ako izuzmemo nekoliko uistinu opravdanih primjedbi, koje su trebale biti uvažene, sve drugo spada u sferu ispoljavanja jake emocionalne isfrustriranosti onih koji su izbore izgubili.

Temeljna politička primjedba ovih stranaka ogleda se u zloupotrebi vjerskih skupova i institucija u političke svrhe. U tom smislu u predizbornom periodu neki lideri opozicionih stranaka su ukazivali na otvorenu podršku (u infrastrukturi, agitaciji, objektima, kadrovima, itd.) koje su sve tri konfesionalne zajednice ili pojedini vjerski službenici pružali "svojim" strankama. "Protivno izbornom zakonu, u izbore se aktivno uključuje crkva i njene institucije, a veliki broj sveštenika sve tri konfesije se aktivno uključuju u izbore i postaju neposredni partijski agitatori. Mnoge mise i džume (molitve petkom) postaju prave stranačke tribine, izborne liste sa unaprijed zaokruženim imenima za koje treba glasati, dijele se mnogo - prije izbora po kućama, tako da je mnogo štošta sve unaprijed bilo izrežirano."²

Kao ilustraciju zasnovanosti ove teze dajemo saopćenje biskupske konferencije BiH od 17.07.1990. godine

Slobodno i odgovorno na izbore

- Prvi slobodni i višestranački izbori u našoj republici Bosni i Hercegovini poslije drugog svjetskog rata najavljeni su za mjesec studeni (novembar) ove godine. To nas potiče da se kao katolički biskupi obratimo vama, svojim vjernicima ovom pastirskom porukom

Crkva, vjesnica oslobođenja ljudske osobe, pozdravlja demokratske promjene. U svojoj nauci, izraženoj na drugom vatikanskom saboru, Crkva uči ovako: "U raznim dijelovima svijeta sve se više javlja nastojanje da se uspostavi takav političko-pravni poredak u kojem će biti bolje zaštićena prava ljudske osobe u javnom životu. Ta prava su, između ostalog: pravo slobodnog sastajanja i udruživanja, pravo izražavanja vlastitog mišljenja, i pravo na privatno i javno ispovijedanje vjere. Zaštita prava osobe jest nužan uvjet da građani, bilo pojedinačno ili udruženi, mogu aktivno sudjelovati u životu i upravi javnih poslova" (usp. GS 73).

2 Duraković, Nijaz, Prokletstvo Muslimana, Oslobođenje, Ljubljana, 1994., str. 202.

Isti saborski dokument ističe kako "politička zajednica postoji radi općeg dobra". A "opće dobro obuhvaća sve one uvjete društvenog života u kojima se ljudi, obitelji i udruženja mogu potpunije i lakše usavršavati".

Potrebno je, naglašava Sabor, "da se nađu takve pravno-političke strukture koje svim građanima sve bolje i bez ikakve diskriminacije pružaju stvarnu mogućnost da slobodno i aktivno sudjeluju kako pri izradi pravnih temelja političkih zajednica, tako i pri upravljanju državom" (GS 73, 74, 75).

U duhu te nauke naše crkve, kao njezini članovi, očekujemo s pravom da će se i kod nas u Bosni i Hercegovini najavljeni jesenski višestranački izbori moći pripremiti i održati u istinskoj slobodi i demokratskom duhu, bez zastrašivanja i manipuliranja, a na porast i međunarodnog ugleda naše republike.

A demokracija, u punom smislu, znači i mogućnost političkog organiziranja građana i na temelju njihove vjerske i nacionalne pripadnosti.

Svi mi koji sačinjavamo dio svoga naroda, hrvatskog ili kojeg drugog, i ujedno smo sinovi i kćeri Katoličke crkve na bosanskohercegovačkoj grudi, ne možemo, a i ne smijemo, zanijekati tu svoju pripadnost svome narodu i zajednici vjernika. Smatramo svojim zakonitim pravom da svoju vjersku i nacionalnu pripadnost ne živimo i ne ostvarujemo samo privatno nego i javno. To onda znači da svi mi imamo pravo i dužnost i javno i konstruktivno se angažirati da uz suradnju s drugima s kojima u istoj domovini živimo, izgrađujemo bolju budućnost za sve nas.

Crkva nijednom vjerniku ne naređuje konkretno: moraš glasati za ovu ili onu stranku, ali iznosi načela koja svakog vjernika obavezuju u savjesti da dadne glas za onu stranku za koju po savjesti može reći da najbolje garantira općeljudska, individualna (osobna), vjerska i nacionalna prava čovjeka.

Stoga potičemo vas, svoje vjernike, da se pripravite na višestranačke izbore, i da na njima glasate poslije zrela razmišljanja po svojoj kršćanskoj savjesti i svome osobnom uvjerenju za onu stranku koja ima i garantira najbolji politički, društveni i ekonomski program u duhu gore iznesenih načela.

Niko se ne treba bojati da će izgubiti zaposlenje, službu ili mirovinu ako glasa za stranku u koju ga savjest i uvjerenje kao katolika i Hrvata vodi. Samo tako, slobodni i samosvjesni, moći ćete u budućem demokratskom sustavu u našoj Republici, surađujući otvoreno i konstruktivno s drugim sugrađanima, uspješno promicati uvjete kako za dostojanstven život našeg hrvatskog naroda tako i djelovanje Katoličke crkve u našoj bosanskohercegovačkoj republici odnosi vrhbosanskoj metropoliji.

Pozivamo vas, katolička braćo i sestre, na molitvu za mirme i uspješne višestranačke izbore u BiH, pozdravljajući vas apostolovim riječima: "Činimo dobro svima, ponajprije domaćima u vjeri" (Gal 6, 10).

Msgr. Ćiril Kos, biskup đakovački i srijemski apost. administrator vrhbosanski

Msgr. Pavao Žanić, biskup mostarsko-duvanjski apost. administrator trebinjsko-mrkanjski

Msgr. Franjo Komarica, biskup banjalučki

Msgr. Marko Jozinović, umirovljeni nadbiskup i metropolita vrhbosanski

Msgr. Alfred Pichler, umirovljeni biskup banjalučki.

Druga signifikantna politička primjedba opozicije ogleda se u tome što su nacionalne stranke biračima svoje nacionalnosti upućivali jasne instrukcije da se glasa samo za kandidate svoje nacionalne stranke i svoje nacionalnosti tako da znatan broj birača nije iskoristio svoje pravo da glasa i za kandidate drugih stranaka koji ne pripadaju nacionalnom korpusu kojem pripada i birač. Stvorena je psihoza da Srbi trebaju glasati samo za Srbe (kandidate SDS) a nikako za kandidate drugih stranaka, Hrvati samo za Hrvate (kandidate HDZ), a Muslimani samo za Muslimane (kandidate SDA).

Međutim, ovakva situacija nije bila posebno karakteristična i prilikom glasanja za članove Predsjedništva BiH, nego je bila prisutna praksa dogovaranja da se glasa za kandidate koalicionih partnera (npr. općina Bosanski Šamac, Derventa, gdje su u većini Hrvati, značajan broj glasova su dobili i kandidati SDA). Kao što je kasnije i potvrđeno ovakva uputstva je uistinu sprovedo hrvatsko i srpsko biračko tijelo, dok su se muslimanski glasovi podijelili na više stranaka, a prije svih (pored SDA, kao dominantne muslimanske stranke) na SK BiH - SDP, SRSJ za BiH, MBO i druge.

No, bilo je i vrlo egzaktnih pokazatelja da su se tri nacionalne stranke u pojedinim izbornim jedinicama veoma precizno dogovorile, kako da zajedničkom akcijom djeluju protiv kandidata SK BiH - SDP i SRSJ za BiH.

Glavne primjedbe na pojave neregularnosti pravnog karaktera u izborima odnosile su se na povredu izbornih zakona, a posebno:

- povreda tajnosti glasanja (nisu obezbjeđene posebne prostorije, niti posebne kabine i boksovi, prisustvo stranačkih aktivista na biračkim mjestima, agitiranje na biračkim mjestima itd.);

- nepotpunost biračkih spiskova;

- popunjavanje izbornih listića od strane jednog lica (aktivist jedne stranke) za više osobe, iznošenje listića van prostorije za glasanje itd.;

- povreda izborne šutnje;

- jednostranački pa čak i jednonacionalni sastav biračkih odbora;

- "rat plakatima";

- prijem izbornih materijala sa biračkih mjesta;

- štampanje listića istovjetnog sadržaja sa zvaničnim izbornim listićima, sa zaokruženi kandidatima samo jedne stranke (veliki broj glasača se izjašnjavao na osnovu prethodno štampanih listića SDA sa zaokruženim kandidatima za koje treba glasati),³

3 Ovu primjedbu bismo prije mogli okarakterizirati kao jedan od najvećih propagandnih trikova koji je

- otvoreno korištenje propagandnih glasačkih listića i službenog izbornog materijala (od strane stranačkih aktivista) prije općinskih izbornih komisija;

- neadekvatna propusnost na biračkim mjestima što je dovelo do odustajanja od glasanja većeg broja glasača na pojedinim biračkim mjestima;

- stavljanje suhog žiga na glasačke listiće bez prisustva i kontrole organa zaduženih za provođenje izbora;

- dostavljanje biračkim odborima veći broj glasačkih listića (kao rezerve) a čiji broj nije evidentiran;

- pojave fizičkih sukoba na biralištima, pa čak i njihovog potpunog demoliranja (selo Pećine kod Novog Travnika);

- korištenje poslovnih prostorija i materijalnih sredstava preduzeća za političku agitaciju.

Kao ilustraciju za ovu tvrdnju navodimo dva pismena protesta Opštinskog komiteta SK-SDP Velika Kladuša i Opštinske izborne komisije SRSJ za BiH Velika Kladuša upućenog Republičkoj izbornoj komisiji i Republičkom odboru za nadzor izbora. Ova pisma, kao vrlo reprezentativni uzorci, sadrže sve one krucijalne primjedbe opozicije na regularnost izbora u BiH '90, koje su se izricale zvanično ili nezvanično, formalno ili neformalno, pismeno ili usmeno, u skladu sa propisanom pravnom procedurom ili bez nje.

SKBiH - SDP

OPŠTINSKI KOMITET

VELIKA KLADUŠA

- Predsjedništvo i Izborni štab -

Broj: 01-271/90

Dana, 16.11.1990.

- REPUBLIČKA IZBORNA KOMISIJA

- REPUBLIČKI ODBOR ZA NADZOR IZBORA

Na osnovu praćenja izborne aktivnosti na području Opštine Velika Kladuša Predsjedništvo i Izborni štab su došli do saznanja o nizu aktivnosti aktivista i organa SDA i MBO u Velikoj Kladuši koje su u suprotnosti sa Izbornim zakonom i Međustranačkom konvencijom o pravilima ponašanja u izbornom postupku.

---

uopće urađen u izborima, a koji je pripremila SDA. Dakle, štampanje identičnih glasačkih listića koji su štampani od strane države. Ti listići su u stranačkim krugovima zaokruživani, a potom podijeljeni svojim stranačkim aktivistima i biračima. O ovom triku tadašnji sekretar republičke izborne komisije Hilmo Pašić piše: "Zabunu i reakciju građana izazvali su i propagandni listići koji su ličili na glasačke listiće, a koje su rasturale neke političke organizacije u postupku političkog nadmetanja, čime su se podgrijavale sumnje u postojanje falsifikovanih glasačkih listića, a time i u regularnost izbora i postojanje unaprijed smišljenog scenarija izbora.", Pravna misao, br.10-11- 12, str.34, Srajevo, 1990.

Izborni zakon je narušen slijedećim postupcima:

1. SDA je štampala glasačke listiće (sve četiri) gotovo identične veličine, boje i rasporeda kandidata ili stranaka, kao što su zvanični listići koje je štampala Izborna komisija.

Na listićima su okruženi kandidati stranaka - naravno SDA;

Takvi listići se dijele biračima bez obzira na stranačku pripadnost na javnim mjestima pa čak i ispred vjerskih objekata.

Smatramo da se ovim postupkom vrši uticaj na opredjeljenje birača i sugestivno djeluje na tajno izjašnjavanje građana.

Pitamo se kako bi se građani - birački snašli kada bi svih šest stranaka u Velikoj Kladuši ovako "objašnjavali" tehniku glasanja?

2. Krajnje nekorektno ometanje izborne komisije, posebno SKBiH- SDP i SRSJ za BiH, koje se ogleda u sprečavanju skupova sa članovima, biračima, cijepanje plakata, transparentata pa čak i obavještenja Izbornih komisija, uništavanje simbola stranke (zastava), provociranje kandidata stranke za odbornike i poslanike i radnika Stručne službe stranke, i sl.

3. Zloupotrebe posloводства "Agrokomerca" oko sazivanja zbora radnika, kao jednog od oblika odlučivanja radnika, u svrhu izborne kampanje SDA.

Zbor svih radnika A/C održan je radnim danom (ponedjeljak, 12. novembar) u krugu "Prehrambene industrije".

Na tzv. "generalnom zboru" svih radnika A/C učestvovali su estradni umjetnici (Safet Isović; Hanka Paldum i Zekerijah Đezić) i brojni građani.

I inače, od 15. septembra o.g. posloводства su stavila sredstva "Agrokomerca" u funkciju SDA (vozila i vozači, proizvodi i proizvodne hale, poslovni prostori, trgovine pretvoreni su u SDA paneoe).

Koliko ovakvi odnosi i ponašanja doprinose poštivanju prava građanina (u ovom slučaju radnika) da drukčije misli i politički se organizuju?

Uzged napominjemo da je statutima preduzeća u SP "Agrokomerc" izričito zabranjeno djelovanje političkih stranaka unutar preduzeća. Očito je da se ova odredba ne odnosi na SDA, a vjerovatno i na MBO.

4. Političko djelovanje SDA u vjerskim objektima (isticanje zastava stranke, plakata i sl.) i u vrijeme vjerskih obreda je stalna praksa i očigledna namjera da se iskoriste vjerska osjećanja u političke svrhe poistovjećujući vjersku pripadnost sa "obavezanim" članstvom u SDA.

Na vjerskim skupovima aktivisti SDA zastupaju tezu da nije Musliman ko nije član SDA, da je Musliman član druge stranke "izrod i izdajnik svoga naroda" i sl.

5. Manipulisanje sa podacima o broju članstva koje se poistovjećuje sa biračkim tijelom, a zatim se vrši popis birača radi navodne kontrole biračkih spiskova, a cilj je pritisak na

Komisiju za biračke spiskove da se u birački spisak unesu i ona lica koja nemaju opšte biračko pravo.

Smatramo opravdanim ovo naše upozorenje prije svega što su SKBiH-SDP i SRSJ za BiH bili korektni u predizbornim i izbornim aktivnostima pa i onda kada nam je onemogućeno da održimo izborne skupove sa većim brojem građana na selu.

Zbog navedenih postupaka i zloupotreba organa i aktivista SDA ove dvije stranke su bile u podređenom položaju u predstavljanju svojih programa i kandidata kako je to predviđeno izbornim pravilima.

Očekujemo da ćete u okviru svoje nadležnosti preduzeti odgovarajuće propisane mjere kako bi se spriječile daljnje zloupotrebe i nezakonitosti.

Prilog: Glasački listići SDA

Predsjednik
Predsjedništva OK SK-SDP
Hasib Hodžić

SKBiH-SDP i SRSJ za BiH

VELIKA KLADUŠA

- Predsjedništvo OK SKBiH-SDP
- Predsjedništvo OO SRSJ za BiH
- Izborni štab

Broj: 01-274/90.

Dana, 19.11.1990.

- REPUBLIČKA IZBORNA KOMISIJA
- REPUBLIČKI ODBOR ZA NADZOR IZBORA
- OPŠTINSKA IZBORNA KOMISIJA
- IZBORNI ŠTAB CK SKBiH - SDP
- IZBORNI ŠTAB SRSJ ZA BiH

Predsjedništvo i Izborni štab SKBiH-SDP i SRSJ za BiH Velika Kladuša, a na osnovu izvještaja predstavnika zajedničke liste, razmotrili su zakonitost, demokracičnost i tajnost višestranačkih izbora provedenih 18.11.1990. godine u Izornoj jedinici Velika Kladuša na 56 biračkih mjesta na kojima je glasalo oko 22.500 od upisanih 31.180 birača.

Bez obzira na to što nemamo zvanične rezultate glasanja po biračkim mjestima za članove Predsjedništva SRBiH, za poslanike za Vijeće građana i Vijeće opština u Skupštinu SRBiH, kao i za odbornike u SO-e Vel. Kladuša, ukazujemo na slijedeće:

1. Nepravilnosti u provođenju Izbornog zakona:

a) Nedovoljna uređenost i opremljenost biračkog mjesta na kojem birač može neposredno i tajno obaviti glasanje (Biračko mjesto br. 5. "Miljkovići II", biračko mjesto br.

6. "Zagrad", biračko mjesto b. 11. "Široki Potok", biračko mjesto br. 18. "Klupe", biračko mjesto br. 25. "Gornja Slapnica", biračko mjesto br. 30. "Šabići", i dr. biračka mjesta koja prostorom nisu odgovarala broju birača.);

b) Nedovoljna pripremljenost i obučenosť članova biračkih odbora za organizaciju i sprovođenje glasanja i uspostavljanja reda na biračkom mjestu kao npr.: biračko mjesto br. 2. "Velika Kladuša", "Miljkovići II" i dr.;

c) Nesređenost i neažurnost biračkih spiskova, odnosno izvoda biračkih spiskova zbog čega velik broj građana nije glasao, a naročito na biračkim mjestima udaljenim od mjesnih ureda (npr. biračko mjesto br. 33. "Čemernica - B. Bojna" i sl.). Veliki broj građana - birača je glasao na osnovu potvrde izdane na dan glasanja.

Ovakvo stanje pripisuje se Savezu komunista, a ne nadležnom državnom organu;

d) Produžavanje vremena za glasanje zbog loše procjene odnosa potrebnog vremena za glasanje i broja birača uvedenih u izvod biračkog spiska, kao npr. na svim biračkim mjestima gdje je upisano hiljadu i više birača (V. Kladuša I, II, III, Miljkovići II, Trnovi, Polje, Kudići i dr.);

e) Promjene u sastavu biračkog odbora na dan glasanja a pod pritiskom jedne stranke (npr. Marjanovac);

f) Birački odbori nisu sprečavali predstavnike liste kandidata pa ni kandidate u neposrednom miješanju u rad biračkog odbora i kontaktiranju sa biračima, tako da se tajno glasanje pretvaralo u grupno objašnjavanje načina glasanja i izvršenja glasanja (na svim biračkim mjestima neuslovnim i opterećenim brojem birača)...

g) Narušen je propisani termin "izborne šutnje" (kandidat za člana Predsjedništva SRBiH F. Abdić 17.11. najavljuje i održava promociju svoje knjige "Moj odgovor" uz koju pred većim brojem građana agituje za SDA);

h) Zloupotreba vjerskih objekata, obreda i vjernika isticanjem stranačkih simbola (SDA - zastave na džamijama, posterii kandidata SDA, podjela glasačkih listića - letaka u vrijeme vjerskog obreda);

i) Isticanje portreta kandidata SDA i MBO i simbola stranaka na biračkim mjestima (Johovica i dr.), a istovremeno nepropisano ili nikako isticanje republičke i državne zastave (biračko mjesto Vel. Kladuša II, Miljkovići II i dr.).

2. Nepoštivanje međustranačke konvencije i nedemokratskičnost:

a) na biračkim mjestima predstavnici liste kandidata SKBiH-SDP i SRSJ za BiH Vel. Kladuša su bili provocirani od strane aktivista i članova SDA, a na određenim biračkim mjestima nisu mogli ostvariti svoja zakonom utvrđena prava (npr. biračko mjesto br. 34. Golubovići, Miljkovići II, br. 5);

b) Građani - birači su bili na većem broju biračkih mjesta pod neposrednim uticajem aktivista nacionalnih stranaka, a posebno SDA, kao npr. biračko mjesto br. 2. Vel. Kladuša II, biračko mjesto br. 5. Miljkovići II i dr., na kojima se grupno i javno davalo uputstvo "kako treba glasati za SDA".

Primijećeno je da veći broj građana - birača sa sobom donosi glasački listić - letak i koristi ga do izvršenja glasanja;

c) Na jednom broju biračkih mjesta došlo je do prekida glasanja (Velika Kladaša II, Miljkovići II) zbog smišljeno izazvane gužve navodno zbog propusta u radu biračkog odbora a zatim su preuzimali ulogu biračkog odbora;

3. Povreda tajnosti glasanja uočena je u slijedećim slučajevima:

a) Pored članova biračkog odbora biračima su na biračkim mjestima davali upute aktivisti i kandidati sa lista, a u određenim slučajevima i neposredno glasali u ime birača, naročito kod dijela nepismenih birača;

b) Isti su se nadvirivali nad birača, a na nekim mjestima izričito zahtijevali da se birač izjasni za koga je glasao, naročito kod ženskih glasača, npr.: na biračkom mjestu br. 10. Trnovi i br. 13. Trn - Begluk.

Predsjedništvo i Izborni štab SKBiH-SDP i SRSJ za BiH, pored upozorenja koja je uputio na adresu Republičke i Opštinske izborne komisije i Republičkog odbora za nadzor izbora (broj akta: 01-271/90, od 16.11.1990.) konstatuje da su se nezakonite aktivnosti iz predizbornih i izbornih skupova nacionalnih stranaka, a posebno SDA, prenijele i na sam tok izbora 18.11.1990. godine. Tačnije, za nacionalne stranke, a posebno za SDA, ne vrijede propisana pravila Izbornog zakona, međustranačke konvencije kao ni drugi propisi koji regulišu javni red i mir i zaštićuju pravo građanina, vjernika, birača na demokratsko opredjeljivanje, tajno i lično izjašnjavanje u vrijeme glasanja za odbornike i poslanike.

Zalažući se za potpunu primjenu Ustava, Ustavnog zakona, Izbornog zakona, Međustranačke konvencije i za demokratski, neposredni i tajni način izjašnjavanja građana - birača, kao i međustranačku toleranciju, tražimo da se uočene nepravilnosti temeljito sagledaju i izvršiocu u skladu sa navedenim pravilima kazne, a izborne radnje ponove tamo gdje -su bitno narušena izborna pravila i prava građana na slobodno, bezbjedno i tajno obavljanje čina glasanja.

Protest ne ulažemo s ciljem da popravimo izborni rezultat, već da ukažemo na propuste organa za provođenje izbora, kao i na nekorektnosti koje su primjenjivale i primjenjuju nacionalne stranke, a posebno SDA, u osvajanju vlasti, te da se preduzmu odgovarajuće mjere radi zaštite građana, članova i simpatizera drugih stranaka i slično.

Predsjednik
Predsjedništva SRSJ za BiH
Velika Kladaša
Fikret Čelebić

Predsjednik
Predsjedništva OK SK-SDP
Hasib Hodžić

Poseban ugao posmatranja pojava određenih neregularnosti (specifičan samo za izbore u BiH '90) moguć je i u pogledu "uštímavanja" nacionalne strukture sastava predstavničkih tijela (prije svih općinskih skupština). Pa se i ova "specifičnost" može ubrojati u neregularnosti, iako to po svojoj namjeri nije. Naime, u želji da se ispuni zakonska obaveza osiguravanja ravnomjerne nacionalne zastupljenosti skupština društveno-političkih zajednica,

izborne komisije su "uštimaivale" rezultate, odnosno sugerirale strankama (prve dvije ili tri) da se "zamijene" već izabrani predstavnici. Tako je, i pored proširenog odstupanja od propisane nacionalne strukture (prvo +-15%, a potom +-30% plus 1, pa i više), dolazilo u velikom broju općina do toga da su već izabrani odbornici iz jedne stranke zamjenjivani na izborima neizabranim predstavnicima druge stranke (i druge nacionalnosti).⁴ O ovakvoj praksi svjedočio je i predsjednik Republičke izborne komisije, koji je potvrdio da je u oko 15 do 20 općina već izabrani kandidat jedne nacionalnosti i jedne stranke svoj mandat (na nagovor stranaka) ustupao u korist kandidata druge nacionalnosti i stranačke pripadnosti.⁵ U vezi s ovim sasvim je cjelishodno postaviti pitanje zbog čega su se onda kandidati natjecali za glasove birača? Zbog čega su uopće izbori trebali? Ovakva praksa je uvedena mimo zakona, a s ciljem da se izbjegnu poništavanje izbora i njihovo ponavljanje, što se je, poštujući slovo zakona, moralo učiniti.

Međutim, i pored nekih od pobrojanih nepravilnosti, koje su evidentne, treba reći da one nisu uticale, a niti su mogle bitno uticati na konačan rezultat izbora i na njihovu krajnju - ipak pozitivnu ocjenu. U cjelini gledano, izbori su prošli zakonito, u mirnoj i fer atmosferi, što je i ocjena ne samo tadašnjih zvaničnih bosanskohercegovačkih državnih organa, većine političkih stranaka, nego i međunarodnih posmatrača, posebno delegacije Nacionalnog Republičkog Instituta za međunarodne odnose pri Republikanskoj stranci iz Vašingtona.

-
- 4 Kao ilustraciju ove prakse navodimo citat iz izvještaja o sprovedenim izborima u općini Lukavac: "Nakon provedenog drugog kruga izbora lista odbornika u Skupštinu opštine nije odgovarala nacionalnoj strukturi, tako da je trebalo izvršiti zamjenu jednog odbornika drugom nacionalnošću. To su mogli učiniti: HDZ (odreći se jednog odbornika), SRSJ za BiH (zamijeniti jednog odbornika) i SKBiH-SDP i DSS, također zamjenom jednog od odbornika. S obzirom da HDZ i SRSJ za BiH nisu prihvatili usklađivanje liste kandidata za odbornike, to je učinjeno u SK-SDP i DSS, jer bi se u protivnom, morali ponoviti izbori u opštini Lukavac".
- 5 Vidjeti stenogram izlaganja Mirka Boškovića, predsjednika Republičke izborne komisije u BiH u izborima '90., na tribini Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca održanoj 18.02.1995. godine u Sarajevu, kao i Boškovićevu izjavu za štampu 28.11.1990.g. Prema toj izjavi, koju "Oslobođenje" objavljuje 29.11.1990., se kaže: "Istina, u jednom broju opština izbore je trebalo poništiti i to su opštinske komisije zatražile, ali u međuvremenu su postignuti dogovori između predstavnika stranačkih lista i došlo je do ustupanja jednih u korist drugih. Tako je, naime, riješena narušenost nacionalnog cenzusa".

LITERATURA:

1. Pašić, Hilmo, Prvi višestranački izbori u SR Bosni i Hercegovini, Pravna misao, br.10-11-12, Sarajevo, 1990.
2. Duraković, Nijaz, Prokletstvo Muslimana, Oslobođenje, Ljubljana, 1994.
3. Izvještaj o rezultatima izbora u SR BiH, Republička izborna komisija, "Službeni list SR BiH", 42/90 i 3/91.
4. Izvještaj o sprovedenim izborima za odbornike i poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica, Republički zavod za javnu upravu, Sarajevo, februar 1991.
5. Izvještaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće građana Skupštine SR BiH, Izborna komisija Skupštine SR BiH, Sarajevo, decembar 1990.
6. Izvještaj o rezultatima izbora za članove Predsjedništva SR BiH, Izborna komisija Skupštine SR BiH, Sarajevo, decembar 1990.
7. Informacija o nekim zapažanjima u vezi sa izborima '90. u BiH, Izborna komisija Skupštine SR BiH, Sarajevo, decembar 1990.

11. ANALIZA IZBORNOG PROCESA I REZULTATA IZBORA U BIH 1990.

"U svakoj zemlji u kojoj postoji više od jedne značajne religije ili gdje postoji jasna razlika između pripadnika neke religije i onih bez religije, ove razlike doprinose opredjeljivanju za jednu ili drugu partiju".

(Sejmor Martin Lipset)

Imajući u vidu da su izbori u BiH '90. bili prvi višestranački izbori u BiH nakon II svjetskog rata, da su organizirani u izrazito kriznom društvenom trenutku, te da su bili limitirani brojnim političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim, i drugim činiocima, nužno se nameće potreba za njihovom opreznom kvalifikacijom. Bez obzira što se ova analiza vrši retrospektivno, odnosno nakon pet godina po održanim izborima, još uvijek je nemoguće izvlačiti čvrste ocjene o njima i to ocjene koje bi bile trajnije (dakle znanstvene) važnosti. Ovo iz razloga što je netom poslije održanih izbora (početkom 1992. godine) na BiH izvršena agresija, a još 1991. g. njen političko-pravni sustav je destruiran protuustavnim aktivnostima jedne od pobjedničkih stranaka - SDS, koja je krenula u formiranje tzv. SAO - Srpskih autonomnih oblasti i formiranje tzv. Skupštine Srpske Republike Bosne i Hercegovine, odnosno Srpskog nacionalnog vijeća te paramilitarističkih srpskih formacija, a nakon toga i učestvovala u oružanoj pobuni i otvorenoj agresiji na BiH.

Međutim, zasigurno je značaj ovih izbora ogroman, posebno u pogledu institucionalizacije višestranačke parlamentarne demokratije u BiH. Ovi izbori označavaju definitivni raskid sa jednopartijskim, totalitarnim sistemom i ujedno predstavljaju početak demokratske pluralizacije bh. društva.

Izbori u BiH 1990. su bili opći, jednaki (ne u cijelosti), neposredni i tajni (ne u cijelosti), pa prema tome i prvi slobodni i demokratski (ne u cijelosti) višestranački izbori u BiH. Može se reći da su protekli u relativnom miru, odnosno u granicama uobičajenim i za zemlje sa dužom višestranačkom izbornom tradicijom.

Imajući u vidu okolnosti u kojima su izbori održani, kao i neka njihova manifestna obilježja, dijelom pomenuta i u ovom radu, moguće je pokušati dati objašnjenje i samih rezultata izbora. Od brojnih faktora, posebno bi trebalo izdvojiti slijedeće, i to:

1. prvenstvo po značaju ima, po nama, fakat da je talas opće demokratizacije, ali istovremeno i nacionalizma iz zemalja Istočne Evrope i bivše Jugoslavije snažno zapljusnuo

i Bosnu i Hercegovinu. Nacionalna prebrojavanja, podjele, svrstavanja i homogenizacije su se u bh. izborima 1990. veoma snažno manifestirale. Sve vrste kriza, strahovanja i neizvjesnosti transponirane su u fetišizam nacionalnog fenomena, kao posljednjeg i jedinog "sigurnog zaštitnika" pred ponorom neizvjesnosti. Tada dosta neizvjesna budućnost BiH i bivše Jugoslavije u očima velikog broja građana je bila od primarnog značaja. To je istovremeno predstavljalo povoljnu okolnost za uspješnu manipulaciju nacionalnim i vjerskim osjećanjima birača, za pothranjivanje novih kolektivističkih iluzija. U izbornoj kampanji dolazilo je do optuživanja čitavih naroda, širenja predrasuda, pa i mržnje prema njima. "Stoga ne treba čuditi što se narod na izborima...nije pluralizirao i stranački opredjeljivao, nego se svrstavao."¹ Rezultat toga je širenje straha među ljudima i osjećaja lične, građanske, političke, socijalne, egzistencijalne i nacionalne nesigurnosti. Nema sumnje da je njihovo političko opredjeljivanje bilo pod tim pritiskom. Neke stranke su to uspješno instrumentalizirale.

2. Drugi značajan faktor bismo mogli označiti kao snažnu negativnu motivaciju. Sva ta, tako akumulirana energija kod birača bila je usmjerena više na "glasanje protiv" (ponajviše, naravno, protiv stare vlasti), nego "glasanje za". Produbljanje krize je uglavnom vezivano za staru vlast, za "boljševizam" i "staru ljevicu", tako da i reformirane stranke ljevice nisu kod građana zadobile neophodno povjerenje da će se ubrzo moći osloboditi nagomilanih hipoteka i da će uskoro moći preovladati političke, ekonomske i ine probleme društva.

3. Treći značajan faktor, koji je u određenoj mjeri uticao na ovakav ishod izbora, o čemu je nešto već rečeno, jeste programska neprofiliranost većine stranaka i neprepoznatljivost stranačkih kandidata. Ponavljanje općih mjesta i napad, često mimo svakog ukusa, na političke konkurente bili su nerijetko glavni sadržaj predizborne kampanje.² Ekonomski, socijalni, kulturni i razvojni problemi su izostajali, kao i identifikacija socijalnih slojeva (ciljnih grupa) čiji će se interesi primarno štiti i preferirati u institucijama države (vlasti). Umjesto toga, protežiran je tzv. nacionalni interes jedne od nacija ili tzv. općenarodni interes, najčešće u krajnje apstraktnom obliku.

4. Ovim faktorima bismo mogli pridodati i lošu organizaciju izbora što je imalo značajnog uticaja na tok, pa ponegdje i na rezultate izbora. U istom danu su organizirani izbori za tri nivoa vlasti (u gradu Sarajevu za četiri nivoa), izborni zakoni su bili veoma ekstenzivni, često nejasni i protivrječni (pa su mijenjane i neke ključne odredbe dan-dva prije održavanja izbora), birački spiskovi su bili totalno neažurni, biračka mjesta malobrojna (isti broj kao i za nekadašnje delegatske izbore), pravila o izornoj šutnji drastično su kršena, bilo je izrazitih primjera neciviliziranog ponašanja pojedinaca i grupa na biračkim mjestima, i sl.

1 Mirić, Jovan, Iskušenja demokracije, Da li je moguća Jugoslavija kao demokratska zajednica? Radničke novine, Zagreb, 1990., str.197.

2 Bez obzira što su sve stranke (osim SDS) potpisale Međustranačku konvenciju o pravilima ponašanja učesnika u izbornom postupku

5. Slijedeći faktor se odnosi na izbornu legislativu. Naime prema dosad iznesenim primjedbama očito je da osnovni izborni zakon (Zakon o izborima odbornika i poslanika za skupštine društveno-političkih zajednica) prema kojem su provedeni izbori u BiH u određenim elementima ne ispunjava uvjete potrebne za savremeni demokratski izborni zakon. O tome bi trebalo da se i piše i diskutira mnogo ozbiljnijem do sada, jer su pred bosanskohercegovačkim biračima brojni drugi izbori, kako oni u bliskoj, tako i oni u dalekoj budućnosti.

Pored drugih pitanja, osnovano je upitati se da li bi trebalo da glasači biraju neposredno svoje predstavnike putem otvorenih lista, a ne da te kandidate biraju samo stranački vrhovi (stranačke ili zatvorene liste).³ Neposredno izabrani poslanici stiču povjerenje svojih glasača na terenu u neposrednom kontaktu sa narodom, dok oni izabrani sa stranačkih lista to povjerenje više zaslužuju zahvaljujući volji stranačkih vođstava, s jedne strane, te simpatijama glasača za njihove stranke neovisno o kandidatima, s druge strane. Mnogi izabrani poslanici sa lista svojih stranaka na izborima u BiH 1990. nisu uopće bili predstavljani široj javnosti, a kamoli da je naša javnost (birači) imala priliku da ih pojedinačno bira. Većina tadašnjih anonimusa je izabrana ne zbog svojih ličnih zasluga i kvaliteta, nego zbog natprosječne popularnosti svoje stranke ili, pak, lidera te stranke.

Slobodni, demokratski i fer izbori vrhunac su demokratije, pa je s toga potrebno da se svaka, iole demokratska vlast redovno podvrgava kontroli biračkog tijela, jer što se češće podvrgava toj kontroli to su manje mogućnosti da se vlast osili i postane svrha samoj sebi. Zbog toga treba odbaciti rješenja da se svi izbori - državni (republički), gradski, općinski-lokalni, parlamentarni, predsjednički itd. odvijaju u jednom danu, kao što je to bio slučaj na izborima u BiH 1990. Osim te političke potrebe (češće provjeravanje biračkog povjerenja) nisu zanemarljivi i "tehnički" problemi provođenja izbora u jednom danu za sve nivoe vlasti. Glasačima, dakle treba pružiti šansu da u raznim vremenskim periodima imaju što više prilika za očitovanje prema onima koje biraju.

6. Izbori u Bosni i Hercegovini 1990. godine bili su izraz "prethodnih i dinamičkih lomova na političkom polju Jugoslavije"⁴ i Bosne i Hercegovine. U osnovi ovi izbori su i pored evidentnih nedostataka bili prvi kompetitivni izbori u BiH nakon drugog svjetskog rata čime je i u BiH otpočeo preobražaj totalitarnog u demokratski politički poredak.

Međutim, kompetitivnost ovih izbora dijelom je narušena s obzirom na djelomično narušavanje načela demokratskih izbora, posebice izbornog prava.

Naime, kako je poznato, ostvarivanje jednakosti građana u primjeni izbornog prava, odnosno u procesu izbornog odlučivanja spada među temeljna načela demokratskih izbora.

3 Za njemački Bundestag 50% poslanika bira se direktno u izbornim jedinicama, a 50% preko zemaljske državne liste.

4 Kasapović, Mirjana, Strukturna i dinamička obilježja političkog prostora i izbori, u knjizi Hrvatska u izborima '90, Naprijed, Zagreb.

Ako prihvatimo znanstveno relevantnu činjenicu da se demokratsko izborna pravo temelji na četiri načela: općosti, jednakosti, izravnosti i tajnosti⁵ onda treba reći da je u izborima '90. u BiH eliminirana jednakost građana u ostvarivanju izbornog prava. Time su ovi prvi (nakon II svjetskog rata) slobodni višestranački izbori u BiH dijelom bili i manje demokratski od moguće i željene mjere. Ova manjkavost se ogleda u nejednakoj vrijednosti biračkog glasa za izbor članova Predsjedništva SR BiH, što se zorno vidi i u tabeli br. 1. Naime, iz priložene tabele ja uočljivo da bi, u slučaju apstrahiranja nacionalnog ključa u izboru članova Predsjedništva SR BiH, odnosno uvažavajući isključivo broj glasova građana Republike (načelo, jedan čovjek - jedan glas) u taj organ bili izabrani kandidati (1) Nijaz Duraković i (2) Nenad Kecmanović, koji su dobili više glasova nego tri (Nijaz Duraković), odnosno dva (Nenad Kecmanović) zvanično izabrana člana Predsjedništva. Građani BiH su, npr., predsjedničkom kandidatu Durakoviću dodijelili 141.634 glasa više od Franje Borasa, zatim 85.261 glas više od Stjepana Kljuića te 2.045 glasova više od Nikole Koljevića, koji su zvanično izabrani u ovaj organ.

Kao što je javnosti poznato ovakav ishod je bio moguć s obzirom na izborna zakonodavstvo kao determinirajući faktor. Naime, Zakonom o izboru i opozivu članova Predsjedništva SR BiH⁶ inauguriran je nacionalni suverenitet, odnosno nacionalne kvote (ključ) kao primarni (eliminirajući) u izboru članova Predsjedništva, čime se nastojala ostvariti Ustavna proklamacija o ravnopravnosti tri konstitutivna naroda u BiH. Time se željela izbjeći moguća majorizacija brojno većih naroda, tj. nadglasavanje birača hrvatske nacionalnosti, kao brojčano najmanjeg naroda u BiH. Međutim, ovakvim rješenjem je preovladalo jedno načelo (nacionalnog suvereniteta) na štetu drugog (građanskog suvereniteta). Ovim su građani stavljeni u nejednak položaj, jer je došlo do razlikovanja vrijednosti glasova birača s obzirom na njihovu nacionalnu pripadnost.

Podsjetimo da jednako pravo glasa ili jednako biračko pravo znači da glas svakog birača ima istu vrijednost, a ta se jednakost ostvaruje na taj način što svaki birač na istim izborima ima samo jedan glas. Nasuprot jednakom biračkom pravu postoji nejednako pravo glasa koje se sastoji u tome što se građani razlikuju po vrijednosti njihova glasa. To razlikovanje može biti otvoreno ili prikriveno. Otvoreno razlikovanje se izvodilo putem umnožavanja glasova jednog birača (pluralni votum). Tako je pravljena razlika među građanima po broju glasova, pa su neki imali dva ili više glasova, a drugi samo jedan glas na istim izborima. Ova razlika je ustanovljena uglavnom po osnovu nekog ekskluziviteta (imovinski cenzus, školska sprema, socijalni status, posjedovanje imanja, školske diplome, po osnovu plaćanja poreza i tsl).⁷ Dakle, neke elemente razlikovanja vrijednosti glasa birača po ovom osnovu imali smo i prilikom izbora za članove Predsjedništva SR BiH na izborima '90. Bez obzira

5 Kasapović, Mirjana, Zagreb, 1991., str. 43 ibidem

6 Zakon je objavljen u "Službenom listu SRBiH", broj: 21/90, 23/90 i 29/90.

7 O tome šire pod odrednicom Biračko pravo vidjeti u: Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975., str. 81.

što se ovim problematiziranjem ulazi u neka druga pitanja, među kojima je i pitanje ravnopravnosti naroda, kao veoma bitno pitanje za Bosnu i Hercegovinu, ipak treba naglasiti da je postojalo razlikovanje u vrijednosti glasa za izbor članova Predsjedništva SR BiH s obzirom na nacionalnu pripadnost birača. Naime, iako birači nisu razvrstavani po osnovu svoje nacionalne pripadnosti ipak je očito da je vrijednost glasa, npr. jednog birača hrvatske nacionalnosti vrijedila 2 puta više od glasa birača Muslimana. To zorno ilustruju podaci o glasanju za članove Predsjedništva BiH. Na primjer, dok je za izbor jednog člana Predsjedništva iz reda Muslimana bilo potrebno 879.266 glasova birača, dotle je za izbor drugog člana istog organa bilo potrebno samo 416.629 glasova birača ili 2 puta manje od prethodnog. Ovi pokazatelji ukazuju i na potrebu temeljne ustavne redefinicije predsjedničkog sustava u BiH, a slijedstveno tome i izbornog zakonodavstva.⁸

Nasuprot otvorenom, prikriveno razlikovanje u vrijednosti biračkog glasa se ogledalo u tome što su birači svrstavani u posebne biračke grupe (kurije), a te su grupe birale nesrazmjern broj predstavnika prema broju birača tih pojedinih grupa. Na taj način je vrijednost glasa birača u grupi koja je dala manji broj birača bila znatno veća u poređenju sa vrijednošću glasa brojnije grupe iako je formalno svaki birač imao samo jedan glas.

Nejednakost biračkog prava ili prava glasa ogleda se na još jedan način i vezana je uz izbornu geografiju.

Naime, nejednaka izborna geografija se sastoji u tome što se zemlja dijeli na brojno nejednake jedinice (elektorate) s tim da svaka izborna jedinica bira jednak broj predstavnika, što dovodi do toga da izborne jedinice sa malim (manjim) brojem birača biraju isti broj predstavnika kao i one izborne jedinice koje imaju daleko više birača.

Ovakav slučaj nejednakosti prava glasa karakterističan je i za izbore u Bosni i Hercegovini 1990., s obzirom na to da su za izbor poslanika u Vijeće općina Skupštine SR BiH izborne jedinice bile općine. Tako je svaka općina u BiH (109 općina) birala po jednog poslanika (109 poslanika), a jednog poslanika je birao i grad Sarajevo, kao posebna društveno-politička zajednica, iako je svaka općina koja je udružena u grad Sarajevo istovremeno birala po jednog poslanika. Takve izborne jedinice osim što nisu jednake po površini koju zauzimaju, nisu jednake ni po broju upisanih birača, pa je, npr., općina Ljubinje sa 3.058 upisanih birača birala jednog poslanika u Vijeće općina isto kao i opština Banja Luka sa upisanih 136.329 birača.⁹ Dakle, za osvajanje mandata u Banja Luci je bilo potrebno 44 puta više glasova nago Ljubinju. Ovi podaci potvrđuju odstupanje od načela jednakosti prava glasa, jer je glas birača u Ljubinju, npr., vrijedio 44 puta više od glasa birača u općini Banja Luka. Ovi podaci, također, ukazuju na nekvalitetnost izbornog zakona i podjele na

8 Takva ustavna redefinicija izvršena je mirovnim sporazumom parafiranim u Dayton-u (SAD), a potpisana u Parizu na Mirovnoj konferenciji o BiH.

9 Ili, pak, kao grad Sarajevo sa upisanih 363.985 birača, koji je također birao jednog poslanika u Vijeće općina.

izborne jedinice, odnosno na neodrživost egzistiranja jednog takvog parlamentarnog i takvog izbornog sistema i raspodjele izbornih jedinica.

Period nakon održanih izbora potvrdio je neke javno izrečene ocjene da će novoizabrana vlast, kako izvršna, tako i zakonodavna, oličena u koaliciji tri nacionalne stranke biti izrazito nestabilna. Razlog leži, prije svega, u činjenici da su programi nacionalnih stranaka u nekim bitnim pitanjima bili ne samo različiti, nego i direktno suprotstavljeni. To je potvrdilo opću ocjenu da izborna koalicija SDA, SDS i HDZ nije stvorena na čvrstoj i dugoročnijoj programskoj platformi, nego isključivo na jednom kratkoročnom cilju - rušenju komunista s vlasti. Kada je taj cilj ostvaren ostale su krupne programske razlike u orijentaciji koalicionih partnera. To se najviše odnosilo na pitanja budućnosti Bosne i Hercegovine i bivše Jugoslavije. Kao što je već rečeno, SDS je isključivo bila na stajalištu federativnog ustrojstva bivše Jugoslavije i samo pod tim uvjetom opstanka BiH. Takva programska isključivost, naravno ne slučajna, jer je po tačno utvrđenom scenariju i s određenim (velikosrpskim) ciljem ta stranka i nastala u BiH, ovu kvislinšku organizaciju je odvela u fašizam; otvorenu agresiju i genocid. HDZ je inklinirao konfederalnom statusu BiH, dok je SDA stajala na stanovištu očuvanja cjelovite BiH, neovisno od pitanja uređenja bivše Jugoslavije. Također, značajne razlike su posebno bile ispoljene u odnosu na tada krucijalna politička pitanja (Kosovo, Kninska krajina, status bivše JNA i dr.).

No, sve u svemu, i pored izrečenih manjkavosti opći je zaključak da su izbori '90. u BiH bili historijski, kako zbog činjenice da su označili kraj jednog društvenog poretka koji nije dozvoljavao (niti priznavao, niti prihvatao) koncept političkog pluralizma i višestranačja zapadnoevropskog tipa, tako i zbog uspostave nove političke strukture koja će, na žalost, ubrzo nakon dolaska na vlast postati i subjektom krvave drame u BiH. Jedan od partnera u vlasti (SDS) će u sprezi sa bivšom JNA i po instrukcijama hegemonističkog i šovinističkog državnog rukovodstva Srbije i Crne Gore, postati neposredni izvršioc genocida nad bošnjačkim i hrvatskim narodom, kao i osnovni instrument u pokušaju osvajanja BiH, kao glavne prepreke na putu za ostvarenje više od 150 godina starog srpskog velikodržavnog projekta tzv. homogene (velike) Srbije.¹⁰ Preostala dva partnera u vlasti (SDA i HDZ) će preći put od čvrstih saveznika do ljutih protivnika. Tek uz pomoć međunarodne zajednice doći će do obnavljanja međustranačkih kontakata i pokušaja ponovnog uspostavljanja najprije kakvog takvog povjerenja između SDA i HDZ, a zatim i jačanja međustranačkih kontakata i zajedničke aktivnosti kroz projekt uspostavljanja i jačanja Federacije Bosne i Hercegovine.

Međutim, politička realnost i praksa uspostavljena izborima u BiH '90. još uvijek nije dala odgovor na pitanje, da li je naciokratija bosanskohercegovački usud, odnosno da li je

10 Vidjeti spis "Načertanije" Ilije Garašanina ili "Homogena Srbija" Stevana Moljevića, kao i niz drugih dokumenata od projekta Srpskog kulturnog kluba, naredbi i pisama Draže Mihailovića, Vase Čubrilovića, do Memoranduma SANU i najnovijih programa SPS.

vladavina nacionalnih stranaka jedina perspektiva Bosne i Hercegovine? Agresija, koja je izvršena na BiH, osim primarnog cilja - osvajanje teritorija i uništenja bošnjačkog naroda ili, pak, njegovo svođenje na "razumnu meru", što znači na zanemarljiv broj kako bi se mogao "kontrolirati" u svakom pogledu - imala je i drugi (rezervni) cilj - stvaranje tri male etničke države na tlu BiH od kojih bi se dvije kad-tad pripojile svojim maticama, a u kojima bi u svakoj ponaosob zauvijek dominirala jedna nacionalna stranka tog naroda. Takva praksa otvorila je mnoga pitanja na koja još nisu dati odgovori. Jedno je sasvim obično: da li će bh. birač i u budućnosti i prije izbora znati njihov krajnji rezultat prostim uvidom u rezultate posljednjeg popisa stanovništva? Ako nas takva budućnost očekuje u čemu je onda smisao višestranačja? No, ipak jedno je sigurno - sve dok se nacionalna svijest u BiH, kao dominirajući znak i izraz političko-stranačke diferencije ne kompletira sa razvijenom građanskom političkom svijesću koja će u pluralističkom okruženju iskazivati raznovrsne političke i ideološke opcije (socijalno-klasne, interesne, svjetonazorske itd.) ne formira kao politička svijest (a taj proces je rat u BiH znatno ubrzao), sve dotle će se etničke ili religijske različitosti u ovoj zemlji odražavati i kroz grupno identifikiranje i na izborima s određenom strankom "moga" nacionalnoga ili religijskog pripadanja ili, pak, u obrazovanju i djelovanju etničkih, nacionalnih, religijskih stranaka. Stoga je sasvim objašnjivo da je nacionalna pripadnost, a ne društveno-ekonomski status pojedinca, nakon zasićenosti "socijalističkim samoupravljanjem" na izborima u BiH '90. predstavljala primarnu determinantu političkih vrijednosti među biračima različitih etničkih grupa.

Međutim, to je otvorilo i niz drugih pitanja na koja će se u nekim drugim studijama morati naći odgovori. Da li je, npr., sa pobjedom nacionalnih stranaka u BiH zaživjelo istinsko višestranačje? Da li demokratija i pluralizam idu uz nacionalne stranke ili je to *contradictio in adjecto*? Naučna komunikacija, također, zahtjeva da se odgovori i na konsekvence. Šta su donijeli izbori 1990.? Da li su donijeli više demokratije? Šta je sa građanskim i ljudskim pravima i slobodama? Da li su ovi izbori donijeli veće poštovanje tih prava i sloboda nego prije? Šta je sa političkim pluralizmom? Da li je došlo do stvarne političke pluralizacije bh. društva? Kakav je odnos lijevih i desnih političkih orijentacija i šta je danas uopće lijevo, a šta desno u bh. društvu? Nije li, nakon komunista, koji su evidentno bili desni iako su se očitovali kao lijevi, na vlast došla najkonzervativnije orijentirana politička struktura? Da li su, drugim riječima, katastrofalne posljedice novembarskih izbora u BiH 1990. plod nekih ideja koje su (bile) krajnje konzervativne?

Sva ta pitanja traže u stvari odgovor na jedno ključno pitanje: **Quo vadis Bosno i Hercegovino?**

II

ŠEST GODINA POSLIJE - STRANKE U BiH 1996. g

1. ŠEST GODINA POSLIJE - STRANKE U BiH 1996. g.

"Političke stranke obezbjeđuju praktično posredništvo građanima u njihovoj težnji da pridonese građanskom, političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom napretku domovine.

Kao takve one su sudbonosni dio izgradnje civilnog društva"

(P. Merloe)

1.1. Stranke u Federaciji BiH

Pored dvije vladajuće stranke - HDZ i SDA - ne računajući prostor pod privremenom okupacijom (tzv. srpski entitet), u BiH djeluje, za ratno doba impozantan broj političkih stranaka. Legalne vladajuće stranke u Republici/Federaciji Bosni i Hercegovini HDZ i SDA djeluju sa nepromijenjenom stranačkom organizacionom strukturom (Kongres, Predsjednik, Glavni odbor, Izvršni odbor), s tim što je HDZ tokom rata fizički premjestila sjedište stranke u Grude (Mostar), te formirala svoj vojni i državni ogranak (HVO), kao i uspostavila apsolutnu jednostranačku vlast na dijelu BiH koju kontrolira HVO (tzv. HR Herceg-Bosna).

SDA je, pored angažmana u odbrani države i naroda, znatan dio svoje ratne aktivnosti posvetila organizacionom i kadrovskom jačanju stranke. U organizacionom smislu sve do sjednice Glavnog odbora SDA januara 1996. godine nije došlo do bitnih promjena u stranci (predsjednik, tri potpredsjednika, generalni sekretar, Izvršni odbor i Glavni odbor, su glavni organi stranke). Stranka je značajnije ojačala svoje ogranke u Evropi i Americi, te učvrstila vlast u zemlji. Upravo zahvaljujući demokratskom usmjerenju stranke na slobodnom prostoru BiH gdje kadrovi SDA drže vlast, sve vrijeme rata postoje (osim nekoliko izuzetaka) uvjeti za svestrano pluralno političko organiziranje i djelovanje, kao i sloboda štampe. Takav odnos SDA je omogućio i formiranje tzv. koncentracione Vlade¹ u Sarajevu, zatim

1 Vlada u gradu Sarajevu (Izvršni odbor grada Sarajeva) obrazovana je na principima konsocijetalne ili konsenzualne demokratije. Radi se o tipu demokratije koja je nastala na iskustvima socijalno heterogenih evropskih zemalja (Belgija, Švicarska, Austrija, Holandija). "Te države su prilagođavajući koncept demokratije vlastitim potrebama spontano došle do jednog osobenog modela u velikoj meri različitog od onog kakav je na snazi u kolevci demokratije, Velikoj Britaniji, a koji Lijphart naziva

višestranačke Vlade R BiH tokom 1992/93. godine, kao i znatnije multipliciranje nezavisnih medija u skoro svim općinama u BiH.

Na drugoj, pak, strani kao što je poznato na izborima u Republici Bosni i Hercegovini koji su održani 18.11.1990. godine, slijedeće političke stranke su ušle u Parlament Republike kao opozicione stranke.

Novi naziv stranke nakon izbora	Naziv sa kojim je stranka ušla u izbore
1. Socijaldemokratska partija BiH	1. SK BiH - SDP
2. Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata	2. SRSJ za BiH
3. Liberalna stranka BiH	3. SSO - Demokratski savez BiH
4. Muslimanska bošnjačka organizacija	4. MBO
5. Građanska demokratska stranka	5. DSS

Nakon izbora (tokom agresije na R BiH) do danas osnovane su:

1. Liberalno-bošnjačka organizacija
2. Republikanska stranka BiH
3. Hrvatska seljačka stranka BiH

1. Liberalno-bošnjačka organizacija nastala je kao nova politička stranka i to dijelom kao transformirana Muslimansko-bošnjačka organizacija. Njen predsjednik je akademik prof. dr. Muhamed Filipović, inače poslanik u Skupštini BiH sa liste Muslimansko-bošnjačke organizacije na izborima iz 1990. godine.

većinskim ili vestminsterskim modelom. Suština konsesualnog modela jeste pokušaj da se umesto nekontrolisane dinamike većine i manjine, - koja u heterogenim društvima vodi trajnom potiskivanju manjine, - proces političkog odlučivanja odvija uz učešće svih segmenata društva (preko političkih predstavnika). Umesto koncentracije vlasti u jednom segmentu (većini), konsesualni model odlučno teži disperziji vlasti na sve relevantne segmente.

Evo, ukratko, karakteristika modela konsesualne demokratije:

1. Orijentacija na široke koalicije partija koje vrše vlast;
2. Podjela vlasti (formalna i neformalna), posebno podjela zakonodavne i izvršne vlasti;
3. Bikameralizam i predstavništvo manjine;
4. Višepartijski, a ne dvopartijski sistem;
5. Multidimenzionalni partijski sistem; partije izražavaju podele po raznim osnovama (ekonomskim, nacionalnim, religioznim);
6. Proporcionalni izborni sistem;
7. Teritorijani i neteritorijalni federalizam i decentralizacija;
8. Pisani ustavi sa pravom veta manjina". Goati, V., Jugoslavija na prekretnici od monizma do građanskog rata, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991., str. 56.

2. Republikanska stranka je takođe nova stranka koju je formirao član Predsjedništva R BiH i bivši predsjednik Hrvatske demokratske zajednice BiH Stjepan Kljuić, koji je i njen predsjednik.

3. Hrvatska seljačka stranka je formirana u novije vrijeme. Njen dosadašnji predsjednik i član Predsjedništva R BiH dr Ivo Komšić bio je kandidat za člana Predsjedništva BiH sa liste SK BiH - SDP na izborima 1990. godine. Sadašnji predsjednik stranke je Stanko Šišković.

Sve opozicione stranke koje su učestvovala na izborima 1990. godine izmijenile su svoj program i organizaciona načela što je za posljedicu imalo i promjenu imena. Agresija na Bosnu i Hercegovinu bitno je utjecala na strukturu i organizaciju političkih stranaka, s obzirom da je u osnovi razorila njihovu raniju organizacionu strukturu. Upravo iz tih razloga došlo je do promjena o kojima, ako bi se željele opisati u cijelosti, trebalo bi daleko više prostora. Razlaganje političke strukture, s jedne strane, i nedovoljno precizne normativne legistative, s druge strane, otpočeo je proces "prelaza" poslanika kako na nivou Skupštine R BiH, tako i na nivou općinskih skupština. Tako se dogodilo da jedan broj odbornika, odnosno poslanika u zakonodavnim tijelima nije više pripadnik stranke na čijoj je listi bio 1990. godine već u tim zakonodavnim tijelima predstavlja političku stranku kojoj danas pripada. Još uvijek je pravno nedefiniran status poslanika / odbornika koji napuste stranku na čijoj su se listi nalazili. Upravo je to razlog što jedan broj političkih stranaka, koje su formirane nakon izbora 1990. godine imaju "svoje" poslanike / odbornike u predstavničkim tijelima.²

Najznačajnije opozicione političke stranke u BiH danas su:

1. Socijaldemokratska partija, predsjednik dr. Nijaz Duraković
2. Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata, predsjednik mr. Selim Bešliagić
3. Liberalna stranka BiH, predsjednik Rasim Kadić
4. Muslimanska - bošnjačka organizacija, predsjednik Adil Zulfikarpašić
5. Republikanska stranka, predsjednik Stjepan Kljuić
6. Hrvatska seljačka stranka, predsjednik Stanko Šlišković.
7. Stranka za BiH, predsjednik Haris Silajdžić

---

2 Ovdje se radi o fenomenu tzv. neizborne parlamentarizacije, odnosno o ulasku političke stranke u parlament bez izbora.

1.2. Osnovni podaci o strankama:

1.2.1. Socijaldemokratska partija BiH

Socijaldemokratska partija BiH je najuticajnija opoziciona partija po broju poslanika u Parlamentu, kao i u javnom političkom životu Republike. U Parlamentu ima 19 poslanika.

Organizaciona struktura stranke

Najviše političko tijelo je Kongres. Sastaje se svake četiri godine. Partijom rukovodi Predsjedništvo i Predsjednik u toku četiri godine.

Predsjedništvo broji 25 članova.

Predsjednik SDP BiH je dr. Nijaz Duraković

1. potpredsjednik dr. Zlatko Lagumdžija

2. potpredsjednik mr. Bogić Bogićević

3. potpredsjednik dr. Sead Avdić

4. potpredsjednik Gradimir Gojer

Organizacioni sekretar SDP je Karlo Filipović

Organizirana je na teritorijalnom principu u skladu sa organizacijom države.

Gradski odbor SDP Sarajevo se poklapa sa organizacijom grada Sarajeva a općinski odbori sa organizacijom općina.

Socijaldemokratska partija je jedna od najorganiziranijih opozicionih političkih stranaka. Ima svoje odbore u svim općinama na slobodnim teritorijama Republike.

Na izborima 1990. godine na listi SDP BiH za članove Predsjedništva nalazili su se dr. Nijaz Duraković, dr. Ivo Komšić i zajednički kandidat SDP BiH i DSS dr. Mirko Pejanović, koji su sada članovi Predsjedništva R BiH. Predsjednik Skupštine R BiH je Miro Lazović, poslanik sa liste SDP BiH.

U periodu od juna 1992. godine pa do 1994. godine (dvije godine) stranka je učestvovala u izvršnoj vlasti Republike (Vlada R BiH).

Prije rata SDP BiH je imala oko 70.000 članova, uglavnom mladih ljudi iz svih etničkih i socijalnih grupa. U ratnim uvjetima stranka djeluje samo na područjima pod kontrolom legalnih vlasti R BiH, i to na različite načine, zavisno od odnosa vlasti prema njenim članovima. Zabranjen je rad stranke na privremeno okupiranom području pod kontrolom Karadžićevih Srba i području pod kontrolom Hrvatskog vijeća obrane.

Unutarnji odnosi u Socijaldemokratskoj partiji počivaju na načelima rukovođenja i na organizacionoj strukturi sličnoj modernim zapadnoevropskim socijaldemokratskim strankama. Programska opredjeljenja, unutarnja organizacija i način rukovođenja SDP BiH osiguravaju joj status jedne od najorganiziranijih opozicionih političkih partija na tlu R BiH.

Iz nacionalnog sastava najvišeg rukovodstva kao i nižeg nivoa organiziranja vidljivo je da je stranka višenacionalnog sastava. To je partija mladih iz urbanih centara, gdje je i pridobila najvećim dijelom svoje glasače na izborima 1990. godine.

1.2.2. Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata

Ova stranka je nastala iz Saveza reformskih snaga Jugoslavije za BiH Ante Markovića, kada se taj savez tokom rata u organizacionom smislu, našao pred rasulom. To je opoziciona stranka koja je na drugom mjestu iza SDP BiH po broju osvojenih poslaničkih mjesta u Skupštini Republike.

Organizaciona struktura

Konvencija je najviši organ stranke. Zaseda svake četiri godine. Republički odbor je izvršni organ Konvencije. Broji 17 članova. Organizacija stranke je na teritorijalnom principu i slijedi organizaciju države. Ima dakle, Gradski odbor i općinske odbore.

Predsjednik stranke je mr. Selim Bešliagić

Potpredsjednici su: Sejfudin Tokić, zadužen za međunarodne odnose

Nermin Pećanac, zadužen za odnose prema državnim organima, te

Miodrag Janković, zadužen za Sarajevsku regiju

Generalni sekretar stranke je Igor Rajner

Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata ima 18 poslanika u Skupštini R BiH.

Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata je stranka koja sada djeluje na nivou rukovodstva jer još uvijek nije obnovila vrlo labavu organizacionu strukturu koju je imala prije rata. Nedostatak jasnih političkih ciljeva koji se najčešće podudaraju sa ciljevima drugih političkih stranaka, kao i napuštanje zemlje od strane najužeg rukovodstva stranke prije rata (Kecmanović, Pištalo, Kalinić, Sokolović, Nada Ler-Sofronić,...) znatno je oslabilo političku poziciju ove stranke.

Osvojeni izborni rezultati iz 1990. godine u Tuzli gdje sa Socijaldemokratskom partijom BiH drži vlast otvorili su prostor za nastavak i novu političku orijentaciju UBSD.

Po svom političkom profilu i ciljevima ova stranka je najbliža Socijaldemokratskoj partiji BiH. Stranka je multinacionalnog karaktera.

1.2.3. Liberalna stranka BiH

Liberalna stranka BiH je opoziciona stranka koja je na izborima 1990. godine u koaliciji sa Eko pokretom "Zeleni" osvojila 2 poslanička mjesta u Skupštini Republike. Po svojoj organizacionoj strukturi i programu ne preferira masovno članstvo mada je teritorijalno organizirana. Nema svoje predstavnike u svim općinama. Tokom rata i danas većinom djeluje na nivou rukovodstva.

Organizaciona struktura

Najviše tijelo Liberalne stranke je Konvencija koja se sastaje svake četvrte godine.

Strankom rukovodi predsjedništvo koje ima 15 članova.

Predsjednik je Rasim Kadić

Generalni sekretar je Hasib Salkić.

Po sastavu rukovodstva i članstva stranka je multinacionalnog karaktera. Njen osnovni organizacioni princip počiva na urbanoj mladoj populaciji liberalnih shvatanja.

U aprilu 1995. godine održala je Konvenciju stranke na kojoj je usvojena nova organizaciona struktura stranke. Po političkom angažmanu orijentirana je ka demokratskim liberalnim idejama i traženju podrške od stranaka slične političke orijentacije u Evropi (Slovenija, Njemačka, Engleska).

Sada je organizirana u nekoliko većih urbanih središta: Sarajevo, Zenica i Tuzla.

1.2.4. Muslimansko-bošnjačka organizacija

Muslimansko-bošnjačka organizacija je na izborima 1990. godine osvojila 2 mjesta u Skupštini Republike. Međutim, unutar ove stranke došlo je do jačanja krila oko acc. prof. dr. Muhameda Filipovića, koji je tokom rata napustio stranku i formirao novu stranku pod nazivom Liberalno-bošnjačka organizacija. Danas još uvijek taj odnos u zakonodavnoj vlasti nije do kraja razriješen, tako da MBO i pored osvojena dva poslanička mjesta u Parlamentu, na izborima 1990. godine faktički nema svoja dva poslanika u Skupštini.

Organizaciona struktura je teritorijalno ustrojena bez masovnijeg članstva.

Predsjednik stranke je Adil Zulfikarpašić, koji strankom rukovodi iz Švajcarske.

Potpredsjednik stranke je penzionisani pukovnik bivše JNA Mujo Kafedžić.

1.2.5. Građanska demokratska stranka

Stranka je građansko-liberalnog karaktera. Organizirana je od općine do nivoa Republike. Tokom rata djeluje na nivou rukovodstva, mada ima svoje članove i na određenim područjima Republike. Prema statutarnim odrednicama stranka ima tri glavna organa: Predsjedništvo, Glavni odbor i Skupštinu GDS.

Predsjednik stranke je Ibrahim Spahić, a potpredsjednici su: Anton Šitić, Tatjana Žarković-Tafo, Tvrtko Kulenović i Jusuf Pušina. Generalni sekretar je Alija Remzo Bakšić.

Najveću aktivnost stranka realizira preko nevladinih organizacija koje je osnovala ili u nekima od njih ima preovlađujući utjecaj. Najpoznatija takva organizacija je Međunarodni centar za mir, koji je razvio veoma bogatu izdavačku djelatnost.

1.2.6. Republikanska stranka BiH

Republikanska stranka BiH je politička stranka koja je formirana tokom rata.

Republikansku stranku osnovao je bivši predsjednik Hrvatske demokratske zajednice za BiH Stjepan Kljuić. To je mlada stranka koja ima perspektivu. O organizaciji ove stranke još nije moguće podrobnije govoriti izuzev o principima koje imaju ambicije realizirati na terenu. Republikanska stranka ima ambicija biti multinacionalna što je vidljivo iz nacionalnog sastava rukovodstva ove stranke.

Održava tijesne kontakte sa Republikanskom strankom SAD.

1.2.7. Hrvatska seljačka stranka BiH

Hrvatska seljačka stranka je organiziranija stranka od Republikanske jer je vremenski prije nastala a i zato što, na neki način predstavlja pandan unutar hrvatskog nacionalnog korpusa Hrvatskoj demokratskoj zajednici za BiH. Stranka je utemeljena (obnovljena) 12. travnja/aprila 1993. godine. Zalaže se za kontinuitet i legalitet države BiH.

Predsjednik stranke je Stanko Slišković (do oktobra/listopada bio je dr. Ivo Komšić)

Dopredsjednici su: Željko Ivanković, Mirko Prskalo i Ilija Šimić.

Generalni tajnik je Dubravko Lovrenović, a direktor stranke Mladen Popović.

Glavni odbor stranke broji 15 članova.

Izvršni odbor broji 9-11 članova.

Po svom obliku organiziranja stranka je teritorijalno ustrojena od mjesne, odnosno, općinske, do nivoa republičke organizacije.

1.2.8. Liberalno-bošnjačka organizacija

LBO je osnovana novembra 1993. kao disidentska organizacija nastala nakon raskola frakcija unutar MBO. Jedno krilo MBO predvođeno Muhamedom Filipovićem otcijepilo se od MBO i formiralo LBO. Kao što joj i ime kazuje stranka preferira liberalna shvatanja. Od osnivanja djeluje na nivou rukovodstva. Predsjednik stranke je Muhamed Filipović, a potpredsjednici su Salih Fočo, Avdo Spaho i Mustafa Gradašćević.

1.2.9. Bosanska stranka (BOSS)

Bosanska stranka registrovana je u Višem sudu u Tuzli aprila 1994. godine kao Bosanski omladinski savez, da bi u decembru 1995. godine promijenila ime u Bosanska stranka.

Predsjednik BOSS-a je Mirnes Ajanović. BOSS trenutno broji nešto više od 2.000 članova, najvećim dijelom sa područja Tuzlansko - podrinjskog kantona.

BOSS još nema svog glasila, putem kojeg bi propagirala svoju programsku orijentaciju. Stranka ima svoj logotip. Sjedište Stranke je u Tuzli, Ul. Stari grad br.9.

Kontakt telefon 075/222 - 959

1.2.10. Bošnjačka stranka prava

Bošnjačka stranka prava registrovana je u Višem sudu u Bihacu, 1993. godine.

Predsjednik Stranke je Besim Šarić. Stranka okuplja članstvo na području Unsko-sanskog kantona gdje i djeluje, a ima članova i u inozemstvu među našim građanima.

Kontakt telefon/fax 077/223 - 747

1.2.11. Stranka privrednog prosperiteta (SPP)

Stranka privrednog prosperiteta sljedbenik je Stranke privatne inicijative registrirane u Zenici 1991. godine. Predsjednik Stranke je istaknuti zenički privrednik Rasim Salčinović, a generalni sekretar Safet Redžepagić.

Od 5. maja tekuće godine ova stranka je i formalno pravno preimenovana u Stranku privrednog prosperiteta s ciljem da djeluje na čitavoj teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Sjedište Stranke je u Zenici, Ul. Mehmedalije Tarbara b.b. Telefon 072/38 - 048

1.2.12. Stranka za BiH (SBIH)

Stranka za BiH imala je svoju osnivačku konvenciju 13. aprila ove godine, a registrovana je sudski 25. aprila 1996. godine.

Predsjednik Stranke je dr. Haris Silajdžić, a potpredsjednici su: prof. dr. Enes Karić, prof. dr. Mustafa Imamović, akademik Ivan Štraus, Hamdija Kulović, Muhamed Begović, prof. dr. Meliha Filipović, prof. dr. Igor Gaon i prof. dr. Spomenka Micić. Na konvenciji Stranke izabrana su i radna tijela. Stranka ima pet odbora i devet komisija, a izbor njihovih članova je u toku.

Inicijativni odbori za formiranje Stranke za BiH postoje u svim regijama i u svim gradovima Bosne i Hercegovine, kao i u inostranstvu. Prema riječima člana Stranke za BiH Musafe Pamuka oko 30.000 ljudi su bili potpisnici na listama osnivača Stranke, a sa nениm registrovanjem u sudu počće i registracije članova.

Sjedište Stranke je u Sarajevu, Ul. Fra Anđela Zvizdovića br. 7.

Kontakt telefon/fax 071/483 - 025, 483 - 099

1.2.13. Žena BiH (ŽBIH)

Žena BiH (ŽBIH) je osnovana na osnivačkoj skupštini održanoj 7. maja 1996. godine u Sarajevu. U toku je postupak sudske registracije stranke na Višem sudu u Sarajevu.

Ovlašćeno lice za zastupanje stranke ja Amila Omersoftić dosadašnji član Glavnog odbora SDA i v.d. generalnog direktora RTV Bosne i Hercegovine. Kao osnovni programski ciljevi ove stranke navodi se: očuvanje teritorijalnog integriteta i jačanje državnosti BiH, te izgradnja demokratskog društva i jačanje pravne

1.2.14. Srpsko građansko vijeće³

Srpsko građansko vijeće konstituirano je tokom 1994. godine i nastalo je od Srpskog konsultacionog vijeća. Njegov osnovni cilj je organiziranje Srba na slobodnim teritorijama

BiH i uključivanje u mirovni pregovarački proces kao predstavnika onih građana BiH srpske nacionalnosti, koji ne prihvataju agresiju na R BiH i ne slijede politiku R. Karadžića.

SGV je organizirano na teritorijalnom principu u većim gradovima Bosne i Hercegovine (Sarajevo, Tuzla, Mostar, Zenica, itd.).

Tokom 1994. godine i u 1995. godini održane su skupštine SGV na kojima su doneseni programski akti i deklaracije kojima se utvrđuje politika SGV.

Srpsko građansko vijeće koordinira i izražava interes srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, učestvuju u formuliranju političkih stanovišta u kontekstu rješavanja ukupnih odnosa u Bosni i Hercegovini.

Srpsko građansko vijeće nije politička stranka niti to još uvijek želi biti. Prihvatajući Bosnu i Hercegovinu kao svoju državu SGV nastoji da u kontekstu rješavanja ukupnih odnosa istrajava na jednakim principima u rješavanju konflikata na prostorima bivše Jugoslavije. Zastupa stanovište o jednakim odnosima i ujednačenom uređenju Republike Hrvatske, Republike BiH i Srbije, kao i njihovim ujednačenim odnosima među sobom.

Predsjednik SGV je dr. Mirko Pejanović

Najviši organ je Izvršni odbor.

1.2.15. Hrvatsko narodno vijeće ⁴

HNV predstavlja politički organizam koji je nastao u jednom vrlo složenom vremenu kada je HDZ BiH ostavila ne samo funkcije u centralnim državnim organima Republike, nego je napustila i krajeve i narod (posebno u Bosanskoj Posavini i Sarajevu). Kako druga značajnija stranka u BiH (HSS) nije mogla supstituirati stvorenu prazninu, ostala je potreba da misleći Hrvati koji politički djeluju, nešto poduzmu. Tako je nastalo HNV kao vanstranački politički organ. Čine ga sve hrvatske institucije koje djeluju u gradu Sarajevu, i to: HSS BiH i Gradski odbor HDZ (političke stranke), HKD Napredak (kulturalna institucija), te Nadbiskupija Vrhbosanska i Franjevački provincijalat "Bosna Srebrna" (vjerske institucije), kao i ugledni pojedinci koji su nešto pokazali u raznim oblicima društvenog (javnog) života. Ideja o osnivanju HNV je pokrenuta koncem 1993. godine, a utemeljivački sabor je održan 06.02.1994. Na tom utemeljivačkom skupu razrađena je ideja o federativnom - kantonalnom ustrojstvu BiH, koja je prezentirana domaćoj i svjetskoj javnosti. Ova ideja je kasnije razrađena i prihvaćena pod nazivom Vašingtonski sporazum. Temeljni cilj HNV je definirati i zastupati hrvatske narodne interese u BiH (posebice u Sarajevu), koji ne smiju biti inkompatibilni ni Hrvatima, ni drugim narodima u BiH, ali ni suverenoj bosanskohercegovačkoj državi.

3 Iako se ne radi o klasičnoj političkoj stranci, ocijenili smo za potrebno da damo nekoliko osnovnih podataka o SGV-u s obzirom da ova organizacija značajno participira u političkom životu RBiH.

4 Obrazloženje koje smo dali za SGV u cjelini se može dati i za HNV.

HNV se sastoji od 31 člana, ima tajništvo, predsjednika i tajnika. Predsjednik HNV je Ivo Komšić, a tajnik Hrvoje Ištuk.

1.2.16. Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca⁵

Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca formirano je 22. decembra 1992. godine, s ciljem da se, zajedno sa narodom, suprotstavi agresiji na BiH i genocidu nad Bošnjacima. U tom smislu, Vijeće je permanentno reagiralo na događanja i aktivnosti koje su se odvijale unutar BiH, kao i na međunarodnom planu, a ticale su se naše zemlje.

Na ovom planu značajan dio svojih aktivnosti Vijeće je koordiniralo sa SGV i HNV.

Predsjednik Vijeća je prof.dr Atif Purivatra, generalni sekretar prof.dr Jusuf Žiga, a Predsjednik Izvršnog odbora prof.dr Avdo Sofradžija.

***

Zajedničke osobine svih opozicionih stranaka su u tome što se principijelno i od početka zalažu za cjelovitu i nezavisnu državu Republiku BiH. Nijedna od ovih stranaka ne podržava koncept podjele BiH na etničkoj osnovi. Zajednička programska deviza je život u slobodnoj i nedjeljivoj BiH izgrađenoj na principu demokratije i građanskih sloboda.

Sve ove stranke su opredijeljene da se u cilju ostvarivanja svojih programskih ciljeva žele angažirati u skladu sa načelima demokratske procedure i pravilima parlamentarne demokratije, u duhu najboljih tradicija pravne i demokratske države.

Njihov osnovni cilj je da potenciraju minimum međusobnih suglasja u odnosu na politiku(e) vladajućih političkih stranaka. Upravo iz tih razloga stranke su se okupile na zajedničkim pitanjima, bliskim po važnosti i pristupu njihovog rješavanja. One to ostvaruju preko takozvane koordinacije grupe političkih stranaka u koju ulaze sljedeće opozicione stranke:

1. Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH)
2. Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata (UBSD)
3. Hrvatska seljačka stranka (HSS)
4. Muslimansko-bošnjačka organizacija (MBO)
5. Republikanska stranka BiH.

Koordinaciju čini po jedan predstavnik svake stranke i ti predstavnici nisu imenovani posebnim odlukama ispred stranaka, već se predstavnici mijenjaju zavisno od niza pitanja i problema o kojima je riječ u datom trenutku.

Koordinaciju čine parlamentarne opozicione i neparlamentarne stranke, multinacionalnog i jednonacionalnog sastava. Heterogeni sastav koordinacije nije smetnja

5 Naprijed dato obrazloženje odnosi se i na VKBI.

da pet stranaka istupaju u javnosti zajednički, na osnovu nekoliko globalnih opredjeljenja koja svi prihvataju.

1.3 Stranke iz srpskog entiteta

Stranačku sliku na prostoru BiH koga čini srpski entitet (Republika Srpska), pored SDS, čini, još dvadesetak stranaka čija je temeljna karakteristika da su po svom sastavu jednonacionalne (srpske), te da u osnovi predstavljaju satelite stranaka iz Srbije, koje se u suštini ni po čemu ne razlikuju od tamo vladajuće fašističke SDS. S druge strane, djeluje nekoliko opozicionih stranaka, koje predstavljaju alternativu velikosrpskim političkim orijentacijama. Taj izuzetak čine: Socijalno-liberalna stranka, Stranka nezavisnih socijaldemokrata i donekle Socijalistička partija RS.

Osnovni podaci o značajnijim opozicionim strankama:

1.3.1. Socijalno - liberalna stranka (SLS) - Banja luka

Socijalno - liberalna stranka srpskog entiteta je jedna od jačih opozicionih stranaka.

U Političkom programu ove stranke navodi se da SLS želi da "s onu stranu kolektiviteta (klasa, nacije, partije itd.)" gradi društvo čija će osnova biti pojedinac sa svim njegovim stvaralačkim sposobnostima i potencijalima.

Rukovodstvo stranke čine: prof.dr. Miodrag Živanović, predsjednik; Đorđe Latinović, predsjednik Izvršnog odbora; dr.Rade Dujaković, potpredsjednik; Boro Slavić, potpredsjednik i Milan Tukić, generalni sekretar.

Stranka izdaje list "Novi prelom".

Kontakt telefoni: + 381 78/ 60 - 676

tel/ fax :+ 381 78/ 61 - 437

Adresa: Ul.Cara Lazara br.6 78 000 Banja Luka

1.3.2. Socijalistička partija Republike Srpske

Socijalistička partija Republike Srpske je u programskom i svakom drugom pogledu "naslonjena" na Socijalističku partiju Srbije. Tokom posljednjih mjeseci veoma uspješno organizuje svoju stranačku infrastrukturu u srpskom entitetu. Po mnogim procjenama ova Miloševićeva ekspozitura je jedan od najozbiljnijih konkurenata sada vladajućoj Srpskoj demokratskoj stranci.

Rukovodstvo stranke čine: dr. Dragutin Ilić, predsjednik; advokat Jovan Baošić, potpredsjednik; Živko Radišić, potpredsjednik. U užem rukovodstvu su još i Igor Radojčić, bivši omladinski funkcioner, te Nebojša Radmanović predsjednik Opštinskog odbora SP RS za Banja Luku, nekada predsjednik Opštinskog komiteta SK Banja Luka.

Kontakt telefoni: 078/ 44 - 060, 31 - 643, 30 - 577

1.3.3. Stranka nezavisnih socijaldemokrata (SNS)

Stranka nezavisnih socijaldemokrata je jedna od najjačih opozicionih stranaka u srpskom entitetu. Osnovao ju je Milorad Dodik poslanik u parlamentu srpskog entiteta, koji se sa grupom nezavisnih poslanika odvojio od SDS. Stranka ima svoje ogranke u svim većim opštinama RS. SNS izdaje list "Nezavisne novine". Održava bliske veze sa Socijalističkom partijom. Lider stranke je Milorad Dodik, predsjednik. U užem rukovodstvu stranke je i Brano Miljuš, nekadašnji bosanski omladinski funkcioner.

Kontakt telefon: 078/ 11 - 604 .

1.3.4. Narodna radikalna stranka "NIKOLA PAŠIĆ" (NRS)

Stranka, čija centrala je u Srbiji, svoje uporište traži u seoskom stanovništvu i posebno kod pravoslavnih vjernika.

U rukovodstvu stranke su: Dubravko Prstojević, predsjednik i biznismen Branko Đukić, potpredsjednik stranke.

Sjedište stranke je u Banja Luci, bivša Ul. Beneševa br. 3 (zgrada bivšeg SIZ-a za zapošljavanje).

1.3.5. Srpska radikalna stranka (SRS)

SRS RS je ogranak SRS Srbije čiji je lider Vojislav Šešelj.

Program stranke se zasniva na ideji ujedinjenja svesrpskih zemalja u jedinstvenu veliku Srbiju. Stranku čvrsto podržava SDS i Radovan Karadžića. Predsjednik SRS u RS je dr. Nikola Poplašen, nekada asistent dr. Nenada Kecmanovića na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Sjedište stranke je u Banja Luci, bivša Ul. Beneševa br.3.

1.4. Osnovni podaci o vladajućim strankama

1.4.1. Federacija BiH

1.4.1.1. Stranka demokratske akcije (SDA)

Stranka demokratske akcije (SDA) je osnovana na Osnivačkoj skupštini 26.maja 1990. godine u Sarajevu, a registrirana je 13. juna 1990. godine.

Predsjednik SDA je Alija Izetbegović, a potpredsjednici su: prof.dr.Ejup Ganić, Edhem Bičakčić i Husein Živalj.

Prije rata Stranka je brojala više od 700.000 registriranih članova.

SDA ima kantonalne odbore i 72 registrirane podružnice u Evropi.

Organi stranke su Izvršni odbor koji broji 26 članova i Glavni odbor od 114 članova.

U okviru Stranke djeluje MOS (Muslimanski omladinski savez) i Fond

"Šehidi i invalidi Bosne", kao nevladina institucija.

Stranka ima svoj interni Bilten.

Sjedište Stranke je u Sarajevu, Ul. Maršala Tita 7a/II.

Telefon i fax 071/663 - 970, 663 - 971, 472 - 192

1.4.1.2. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)

Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) BiH je utemeljena 18. kolovoza 1990. godine na utemeljiteljskom Saboru Stranke održanom u Sarajevu.

Predsjednik HDZ BiH je Božo Rajić, a dopredsjednici su: Ivo Lozančić, Jozo Marić, Srećko Vučina, Tomislav Obrdalj i Mato Madžarević. Glavni tajnik Stranke je Zdenko Čosić.

Stranka ima sljedeće organe: Sabor, Središnji odbor, Predsjedništvo, Glavno tajništvo, Nadzorni odbor i Visoki časni sud. Stranka je organizirana kroz županijske organizacije i Gradsku organizaciju Sarajevo (u BiH djeluje 71 općinska organizacija HDZ).

Po trenutno postojećim podacima Stranka broji 114.041 registriranih članova.

Do početka rata Stranka je imala sjedište u Sarajevu, a sa otpočinjanjem ratnih djelovanja sjedište stranke je izmješteno u Mostar, ul. Kneza Domagoja b.b.

1.4.2. Srpski entitet

1.4.2.1. Srpska demokratska stranka (SDS)

Predsjednik: Borivoje Sendić Potpredsjednik: Vitomir Popović

Predstavnici u Misiji OSCE: Radivoje Duvnjak, Borivoje Sendić, Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić

III
DODATAK

UVODNA NAPOMENA

Razumijevanje izbora nije moguće bez konsultiranja izborne legislative, odnosno čitave lepeze ustavnih, zakonskih i podzakonskih propisa, uputstava, tumačenja, etc. U slučaju izbora u BiH '90. to konsultiranje je još neophodnije jer se u jednom veoma kratkom vremenskom intervalu - praktično od 8. augusta 1990. godine, kada su izborni zakoni stupili na snagu, pa do 18. novembra, kada je obavljeno glasanje u prvom krugu - dogodilo mnogo toga na političkoj BH sceni, što je iz temelja promijenilo dotadašnju političku konstituciju Bosne i Hercegovine, a naročito zbog toga što je u tom razdoblju donešen veliki broj novih propisa sa kojima se dotadašnji pravni sustav Bosne i Hercegovine nije susretao.

Iz tih razloga, kao dodatak ovoj našoj analizi, dajemo sve relevantne propise, počev od Amandmana LIX-LXXX na Ustav SR BiH, preko osnovnih zakona koji su regulirani izborni proces, pa do pozakonskih propisa, odnosno odluka koje su sastavni dio izbornog procesa. Isto tako, priložili smo i neke političke dokumente moralnog karaktera kojima su se stranke samoinicijativno i dobrovoljno obvezale na određeno političko ponašanje.

Također, priložili smo i druge dokumente za koje smo ocijenili da su od značaja za bolje razumijevanje izbornog procesa u BiH 1990.

Ovdje bismo ponovili napomenu koju smo dali u uvodu ove knjige, a to je da i pored dileme da li priložiti ove propise ili ne, ipak smo se odlučili da ih objavimo, iz najmanje dva razloga. Na prvom mjestu je želja da se analitičarima izbora, ali i svim drugim učesnicima u izbornom postupku pruži mogućnost da sve propise o izborima u BiH 1990. imaju na jednom mjestu, radi preglednosti i lakšeg snalaženja. Drugi razlog je što smo željeli prikazati lutanja i nedosljednosti vladajućih struktura u donošenju tih propisa. Ta lutanja nisu samo plod neznanja, nego prije svega ispoljavanja (zloupotrebe) političke moći i manipulacije koja je često opravdavana ratnom situacijom.

Poseban dodatak čini aneks 3 Općeg sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini, koji se odnosi na buduće izbore u Bosni i Hercegovini, a koji je dogovoren i parafiran u Sjedinjenim američkim državama 21. novembra 1995. godine, a potpisan na posebnoj ceremoniji 14. decembra 1995. godine u Parizu. Ovaj dokument smo odlučili objaviti s obzirom na to da se ovim sporazumom o izborima umnogome profilira budući izborni proces u BiH. Stoga će biti, nadamo se, interesantno za komparaciju, ali nadasve i korisno da čitalac ima na jednom mjestu cjelokupnu izbornu legislativu sa izbora 1990. godine i glavne značajke prvih narednih višestranačkih izbora u BiH 1996. godine.

Autor

a) USTAVNI, ZAKONSKI I PODZAKONSKI PROPISI O IZBORIMA U BiH 1990.

1) AMANDMANI NA USTAV BOSNE I HERCEGOVINE

1. IZVOD

IZ AMANDMANA LIX-LXXX NA USTAV SR BOSNE I HERCEGOVINE¹

Ovi amandmani čine sastavni dio Ustava SRBiH i stupaju na snagu danom njihovog donošenja.

AMANDMAN LIX

Prestaju da važe odjeljci II do XIII Osnovnih načela Ustava SRBiH, izuzev stava 1. Odjeljka IX Osnovnih načela Ustava SRBiH.

AMANDMAN LX

1. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je demokratska suverena država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti, koji u njoj žive.

2. Ovim amandmanom zamjenjuje se stav 1. člana 1. Ustava SRBiH.

AMANDMAN LXI

1. U skupštinama društveno-političkih zajednica, organima koje one biraju, Predsjedništvu SRBiH i drugim državnim organima obezbjeđuje se srazmjerna zastupljenost naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine.

2. Ovim amandmanom dopunjuje se član 3. Ustava SRBiH.

AMANDMAN LXVIII

1. Građani su nosioci vlasti koju ostvaruju putem predstavnika u skupštinama društveno-političkih zajednica, referendumom, na zborovima i drugim oblicima ličnog izjašnjavanja.

2. Ovim amandmanom zamjenjuju se čl. 95. do 98. Ustava SRBiH i prestaju da važe odredbe Amandmana V na Ustav SRBiH.

AMANDMAN LXIX

1. Građani su jednaki u pravima i dužnostima bez obzira na nacionalnost, rasu, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo uvjerenje, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, društveno položaj ili drugo lično svojstvo.

2. Zajamčena je sloboda političkog organizovanja i djelovanja.

Zabranjeno je političko organizovanje i djelovanje usmjereno na: nasilnu promjenu ustavom utvrđenog uređenja, ugrožavanje teritorijalne cjelokupnosti i nezavisnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i suvereniteta i teritorijalnog integriteta Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, kršenje ovim ustavom zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti.

Političke organizacije iz drugih socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, koje nisu registrovane u skladu sa saveznim zakonom, ne mogu se organizovati i djelovati na teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Sve političke organizacije koje se organizuju i djeluju na teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine registruju se u skladu sa zakonom kod nadležnog suda u Republici.

Način ostvarivanja slobode političkog organizovanja i djelovanja uređuje se zakonom.

1 "Službeni list SRBiH", broj 21/90. od 31. jula 1990.

12. Tačkom 1. zamjenjuje se stav 1. člana 161; tačkom 7. dopunjuje se Glava III, Dio II Ustava SRBiH.

AMANDMAN LXX

1. Sastav, organizacija, nadležnost i način odlučivanja Skupštine SRBiH uređuje se Ustavom, a skupštine opštine i skupštine gradske zajednice Ustavom, zakonom i statutom.

2. Građani na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava, neposredno i tajnim glasanjem biraju predstavnike u skupštine društveno-političkih zajednica.

Kandidate za predstavnike u skupštine društveno-političkih zajednica predlažu i utvrđuju građani, političke organizacije registrovane u Republici i drugi oblici organizovanja i udruživanja, na način utvrđen zakonom.

Kandidacioni postupak za izbor predstavnika u skupštine društveno-političkih zajednica uređuje se tako da se obezbijedi slobodno izražavanje volje građana i radnih ljudi u predlaganju i utvrđivanju kandidata.

3. Izbor i opoziv poslanika u Skupštini SRBiH i odbornika u skupštinama opština i skupštinama gradskih zajednica vrši se po postupku utvrđenom zakonom.

4. Mandat predstavnika u skupštinama društveno-političkih zajednica traje četiri godine.

Predstavnici u skupštinama društveno-političkih zajednica za svoj rad odgovaraju građanima koji su ih birali.

Nespojiva je funkcija predstavnika u skupštini društveno-političke zajednice i zakonom određenih funkcija u organima iste društveno-političke zajednice.

5. U Skupštini SRBiH se obrazuje Vijeće građana i Vijeće opština.

Vijeće građana ima 130 poslanika koje biraju građani na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava, neposredno i tajnim glasanjem, na način utvrđen zakonom.

Građani svake opštine i gradske zajednice biraju po jednog poslanika u Vijeće opština, neposredno i tajnim glasanjem, na način utvrđen zakonom.

6. Skupštinu opštine i skupštinu gradske zajednice čine odbornici čiji se broj utvrđuje statutom.

7. Skupština SRBiH tajnim glasanjem bira i opoziva članove Delegacije Skupštine u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ, na način utvrđen zakonom.

8. Predsjednik Skupštine SRBiH i potpredsjednici Skupštine SRBiH biraju se iz reda poslanika u Skupštini SRBiH, a predsjednici i potpredsjednici skupština opština, odnosno skupština gradskih zajednica iz reda odbornika u skupštinama opština, odnosno skupštinama gradskih zajednica.

Predsjednici i potpredsjednici skupština društveno-političkih zajednica i predsjednici izvršnih organa društveno-političkih zajednica biraju se na četiri godine.

Način kandidovanja, izbora i opoziva predsjednika Skupštine SRBiH i potpredsjednika Skupštine SRBiH uređuje se zakonom i Poslovníkom Skupštine SRBiH.

Način kandidovanja, izbora i opoziva predsjednika i potpredsjednika skupština opština i skupština gradskih zajednica uređuje se zakonom i statutom.

9. Skupština SRBiH bira i razrješava člana Predsjedništva SFRJ iz SRBiH tajnim glasanjem, na predlog Predsjedništva SRBiH, na osnovu prethodnog neposrednog izjašnjavanja građana u Republici.

10. U Skupštini SRBiH obrazuje se Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine. Za članove Savjeta bira se jednak broj poslanika iz reda pripadnika naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata, odgovarajući broj poslanika iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti i drugih koji žive u Bosni i Hercegovini. Savjet odlučuje na osnovu saglasnosti članova iz reda svih naroda i narodnosti. Sastav, djelokrug i način rada Savjeta uređuju se zakonom koji se donosi dvotrećinskom većinom od ukupnog broja poslanika u Skupštini SRBiH.

Savjet razmatra naročito pitanja koja se odnose na: ravnopravnost jezika i pisma; organizovanje i djelovanje kulturnih ustanova i institucija koje imaju poseban značaj za ispoljavanje i afirmaciju nacionalnih osobenosti pojedinih naroda i narodnosti i donošenje propisa kojima se obezbjeđuje ostvarivanje ustavnih odredbi kojima su izričito utvrđeni principi ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Savjet obavezno razmatra pitanje ravnopravnosti naroda i narodnosti na inicijativu poslanika u Skupštini SRBiH. Ako najmanje 20 poslanika smatra da se predloženim propisom ili drugim aktom iz nadležnosti Skupštine SRBiH narušava ravnopravnost naroda i narodnosti, predlog o kojem Skupština SRBiH odlučuje utvrđuje Savjet.

O pitanjima od interesa za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, na predlog Savjeta, Skupština SRBiH odlučuje po posebnom postupku utvrđenom Poslovnikom Skupštine SRBiH, dvotrećinskom većinom ukupnog broja poslanika.

11. Tačkom 1. ovog amandmana zamjenjuje se stav 2. člana 136. i članovi 145, 147, 150. i 151. Amandmana III i tačka 1. i 3. Amandmana XXXVII; tačkom 2. zamjenjuju se članovi 138. do 142. i tačke 2, 5, 6. i 7. Amandmana XXXVII; tačkom 3. zamjenjuje se član 146; tačkom 4. zamjenjuju se stav 1, 3. i 5. člana 144; tačkom 5. zamjenjuju se odredbe članova 319. i 337; tačka 1, 2, 3. i 4. Amandmana XLVII; tačkom 6. zamjenjuje se tačka 4. Amandmana XXXVII; tačkom 7. zamjenjuje se stav 2. tačke 1. i tačke 4, 6, 7. i 8. Amandmana XLIX; tačkom 8. zamjenjuje se stav 3. i 5. tačke 1. i tačka 2. Amandmana VI, tačka 1. Amandmana VII i tačka 8. Amandmana XXXVII; tačkom 9. zamjenjuje se Amandman L; tačkom 10. dopunjuje se tačka 7. Glave IX Ustava SRBiH.

AMANDMAN LXXI

1. Vijeće Skupštine SRBiH odlučuju o pitanjima iz nadležnosti Skupštine samostalno, ravnopravno i na zajedničkoj sjednici.

2. Vijeće građana samostalno:

- razmatra pitanja, donosi zakone, druge propise i opšte akte: o osnovnim pravima, obavezama i odgovornostima radnika iz radnog odnosa; o pravima i obavezama raspolaganja sredstvima u svim oblicima svojine; o penzijskom i invalidskom osiguranju; o zaštiti na radu; o rudarstvu i korišćenju drugih prirodnih bogatstava; o projektovanju i izgradnji investicionih i drugih objekata; o društveno-ekonomskom položaju i udruživanju zemljoradnika; o izdavačkoj djelatnosti, štampi, radiju, televiziji i drugim vidovima javnog informisanja i komuniciranja; o bankarskom i kreditnom sistemu; o Narodnoj banci Bosne i Hercegovine; o određivanju krivičnih djela i privrednih prestupa i odgovornosti za njih; o davanju saglasnosti na zaključivanje, odnosno ratifikaciju međunarodnih ugovora u slučajevima predviđenim Ustavom SFRJ, o korišćenju poljoprivrednog zemljišta, šuma i šumskog zemljišta, upravljanju šumama i šumskim zemljištem; o lovu i ribolovu; o zdravstvenoj zaštiti stoke i divljači i zaštiti bilja; o načelima za način vršenja djelatnosti u zanatstvu, ugostiteljstvu i turizmu; o republičkom državljanstvu; o upotrebi pečata sa grbom Republike i republičke zastave; o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije; o nabavljanju, držanju i nošenju oružja; o zborovima i drugim javnim skupovima; o predstavkama i prijedlozima; o načelima referenduma; o pravnom položaju vjerskih zajednica; o sistemu državne uprave; o pravima, dužnostima i odgovornostima radnika u organima koje obrazuju organi društveno-političkih zajednica; o redovnim sudovima, javnom tužilaštvu i javnom pravobranilaštvu; o advokaturi i drugim vidovima pravne pomoći; o amnestiji i pomilovanju; o izvršenju kaznenih sankcija i vaspitno-popravnih mjera; o sistemu prekršaja i prekršajnom postupku i o odgovornosti i sankcijama za prekršaje kojima se povređuju republički propisi; o posebnim sudskim i upravnim postupcima u oblasti u kojima društvene odnose uređuje Republika; o bezbjednosti saobraćaja; o prometu i transportu opasnih materija i o posebnoj zaštiti boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca, kao i žrtava neprijateljskog djelovanja;

- bira i razrješava predsjednike i sudije redovnih sudova;

- imenuje i razrješava javne tužioce i javne pravobranioce;

- imenuje i razrješava funkcionere koji rukovode republičkim organima uprave, republičkim upravnim organizacijama, organizacijama koje vrše poslove od interesa za Republiku, predsjednika i sudije Republičkog suda za prekršaje, kao i druge zakonom određene funkcionere, osim onih koje imenuje Skupština SRBiH na zajedničkoj sjednici;

- vrši druge poslove iz nadležnosti Skupštine SRBiH koje ne vrši Vijeće opština.

3. Vijeće opština samostalno:

- razmatra pitanja i donosi zakone, druge propise i opšte akte: o načelima samodoprinosu; o postupku obrazovanja mjesnih zajednica; o mirovnim vijećima i drugim samoupravnim sudovima koje obrazuju građani; o odnosima roditelja i djece; o starateljstvu i usvojenju; o proglašenju nestalih lica za umrle i dokazivanju smrti; o

evidenciji nekretnina; o katastru zemljišta; o ličnom imenu; o matičnim knjigama; o ličnoj karti; o prebivalištu i boravištu građana; o biračkim spiskovima; o ovjeri potpisa, rukopisa i prepisa.

4. Vijeće građana i Vijeće opština ravnopravno:

- razmatraju pitanja; ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti; ostvarivanja razvoja i zaštite ustavom utvrđenog sistema; opšte stanje u Republici i ostvarivanje politike koju je utvrdila Skupština sa stanovništa obezbjeđenja jedinstva društveno-ekonomskog i društveno-političkog sistema; ostvarivanja ustavnosti i zakonitosti; jedinstva pravnog sistema; zaštite sloboda, prava i dužnosti čovjeka i građanina;

- razmatraju pitanja i donose zakone, druge propise i opšte akte: o sistemu narodne odbrane; o društvenoj samozaštiti; o državnoj i javnoj bezbjednosti; o sistemu društvenog planiranja; o javnim zajmovima; o nasljeđivanju; o društvenom sistemu informisanja; o načelima organizacije naučno-istraživačke djelatnosti; o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa; o republičkim praznicima; o odlikovanjima, nagradama i drugim priznanjima Republike; o izboru poslanika i odbornika u skupštine društveno-političkih zajednica; o Vladi SRBiH; o osnovama dugoročne politike društveno-ekonomskog razvoja i dugoročnim programima razvoja za pojedine oblasti; o brzem razvoju privredno nedovoljno razvijenih područja; o zapošljavanju; o sistemu finansiranja društveno-političkih zajednica; o finansiranju zajedničkih potreba; o poreskom sistemu, doprinosima, sistemu taksa i drugim dažbinama; o sistemu osiguranja imovine i lica; o fondovima koji se obrazuju zakonom; o dopunskim sredstvima opštinama; o obligacionim, svojinsko-pravnim i drugim stvarno-pravnim odnosima; o imovinsko-pravnim i drugim materijalno-pravnim odnosima; o prometu robe i usluga; o društvenoj kontroli cijena; o robnim rezervama; o sistemu vaspitanja i obrazovanja, kulture, fizičke i tehničke kulture; o bibliotečkoj djelatnosti; o filmskoj djelatnosti; o zdravstvenoj zaštiti građana i o organizaciji zdravstvene službe; o saobraćaju i vezama; o zaštiti i unapređivanju čovjekove sredine; o prostornom i urbanističkom planiranju; o režimu voda; o zaštiti od požara i drugih elementarnih nepogoda; o statistici; o meteorološkoj, hidrološkoj i seizmološkoj službi; o načelima komunalnih djelatnosti; stambenim odnosima i načelima u oblasti stambene izgradnje i njenog finansiranja i upravljanja i gazdovanja stambenim zgradama i stanovima; o načelima stambenog zadugarstva; o načelima korištenja zemljišta i dobara u opštoj upotrebi; o zaštiti žrtava fašističkog terora i civilnih žrtava rata; o načelima dječije zaštite, zaštite starih i iznemoglih lica i drugih vidova socijalne zaštite; o igrama na sreću; o organizaciji i radu Službi Skupštine SRBiH, o javnom redu i miru; o političko-teritorijalnoj organizaciji Republike.

5. Vijeća Skupštine SRBiH na zajedničkoj sjednici:

- odlučuju o promjeni Ustava Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine;
- proglašavaju Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, odnosno njegove promjene;
- daju predloge, mišljenja, odnosno saglasnost za promjenu Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije;
- daju saglasnost za promjene granice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije;
- odlučuju o promjeni granice Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine;
- razmatraju pitanja spoljne politike;
- odlučuju o produženju mandata poslanika u Skupštini SRBiH i odbornika u skupštinama opština i skupštinama gradskih zajednica;
- donose društveni plan Bosne i Hercegovine, budžet i završni račun budžeta SRBiH;
- raspisuju republički referendum;
- odlučuju o raspisivanju republičkih javnih zajmova;
- odlučuju o zaduženju i drugim obavezama Republike;
- odlučuju o povjerenju poslova iz nadležnosti Republike gradskoj zajednici kao posebnoj društveno-političkoj zajednici;
- biraju i razrješavaju: predsjednika i potpredsjednika Skupštine SRBiH; člana Predsjedništva SFRJ iz SR Bosne i Hercegovine; predsjednika, potpredsjednika i članove Vlade SRBiH; predsjednika i sudije Ustavnog suda Bosne i Hercegovine; predsjednika i sudije Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine; predsjednike i članove radnih tijela Skupštine SRBiH;
- biraju i opozivaju članove Delegacije Skupštine SRBiH u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SRBiH;

- imenuju i razrješavaju: ministre, guvernere Narodne banke Bosne i Hercegovine; republičkoj javnog tužioca, republičkog javnog pravobranioca i generalnog sekretara Skupštine SRBiH;

- donose Poslovnik Skupštine SRBiH.

Vijeća Skupštine SRBiH mogu odlučiti da na zajedničkoj sjednici razmatraju i druga pitanja iz ravnopravnog djelokruga vijeća Skupštine SRBiH.

6. Vijeća Skupštine SRBiH, u skladu sa svojim djelokrugom, daju saglasnost na akte o kojima Skupština SFRJ odlučuje na osnovu saglasnosti skupštine republike i autonomnih pokrajina, odnosno predlažu donošenje akata.

7. Vijeća Skupštine SRBiH, u okviru svog djelokruga, utvrđuju politiku izvršavanja zakona, drugih propisa i opštih akata koje donose, kao i obaveze republičkih organa i organizacija u vezi sa izvršavanjem tih propisa; razmatraju izvještaje Vlade SRBiH, ministarstava i drugih republičkih organa uprave i republičkih upravnih organizacija, vrše političku kontrolu nad radom ovih organa i organizacija i svojim smjernicama usmjeravaju njihov rad; vrše kontrolu nad zakonitošću rada Službe državne bezbjednosti i u tom cilju obrazuju posebno radno tijelo; utvrđuju odgovornost funkcionera koje biraju i imenuju; daju autentično tumačenje zakona koje donose.

8. Vijeća Skupštine SRBiH u okviru svog djelokruga razmatraju obavještenja Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o stanju i problemima u ostvarivanju ustavnosti i zakonitosti; mišljenja i predloge Ustavnog suda Bosne i Hercegovine za donošenje i izmjenu zakona i preduzimanje drugih mjera, radi obezbjeđivanja ustavnosti i zakonitosti i zaštite sloboda i prava građana i organizacija i zajednica; rješenja o pokretanju postupka za ocjenjivanje ustavnosti zakona, drugog propisa ili opšteg akta koji je donijela Skupština SRBiH i o tome daju mišljenje Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine.

9. Vijeće Skupštine SRBiH može drugom vijeću podnijeti predlog za donošenje akta iz njegovog djelokruga, razmatrati nacrt, odnosno predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta, ili drugo pitanje iz djelokruga drugog vijeća i davati mu mišljenje o tome.

10. Svako vijeće vrši verifikaciju mandata i odlučuje o mandatno- imunitetskim pitanjima poslanika u Vijeću.

Nakon izvršene verifikacije mandata, poslanici daju svečanu izjavu.

Svako vijeće odlučuje o svojoj unutrašnjoj organizaciji, izboru i razrješenoj predsjednika i potpredsjednika vijeća, predsjednika i članova radnih tijela vijeća i imenuje i razrješava sekretara vijeća.

11. Ovim amandmanom zamjenjuje se Amandman XLVIII na Ustav SRBiH.

AMANDMAN LXXII

Prestaju da važe odredbe Amandmana XVII na Ustav SRBiH o Savjetu Republike.

AMANDMAN LXXIII

1. Članove Predsjedništva SRBiH biraju građani neposredno, opštim i tajnim glasanjem, u skladu sa zakonom.

Predsjedništvo SRBiH za svoj rad odgovara građanima i Skupštini SRBiH.

Članovi Predsjedništva SRBiH biraju se na četiri godine i mogu biti birani još jedanput uzastopno.

Predsjedništvo SRBiH kome je prestao mandat ostaje na dužnosti do izbora novog Predsjedništva SRBiH.

Predsjedništvo SRBiH sačinjava sedam članova.

Za vrijeme ratnog stanja sastav Predsjedništva SRBiH se proširuje sa predsjednikom Skupštine SRBiH, predsjednikom Vlade SRBiH i komandantom Teritorijalne odbrane Republike.

Predsjedništvo SRBiH proglašava ukazom zakone, najkasnije u roku od 15 dana.

2. Tačkom 1. ovog amandmana zamjenjuje se stav 1, 2, 3. i 4. tačke 4. i stav 1. tačke 5. Amandmana LI; Amandman LV i dopunjuje Amandman XLI na Ustav SRBiH.

AMANDMAN LXXIV

1. U društveno-političkoj zajednici, obrazuje se izvršni organ.

2. U Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini obrazuje se Vlada SRBiH, koja u okviru svojih ustavom i zakonom utvrđenih prava i dužnosti odgovara Skupštini SRBiH za predlaganje i sprovođenje politike i izvršavanje zakona i drugih propisa i opštih akata za čije su izvršavanje odgovorni organi u Republici i za usmjeravanje i usklađivanje rada ministarstava i drugih republičkih organa uprave i upravnih organizacija.

Organizacija i nadležnost Vlade SRBiH utvrđuje se Ustavom i zakonom.

Skupština SRBiH bira tajnim glasanjem predsjednika Vlade SRBiH na predlog Predsjedništva SRBiH.

Predsjedništvo SRBiH predlaže Skupštini SRBiH kandidata za predsjednika Vlade SRBiH, na osnovu prethodnih konsultacija sa političkim organizacijama čiji su kandidati izabrani za poslanike u Skupštini SRBiH, vodeći računa o stranačkoj zastupljenosti.

Kandidat za predsjednika Vlade SRBiH izlaže svoj program Skupštini SRBiH i predlaže sastav Vlade SRBiH.

Skupština SRBiH, na predlog predsjednika Vlade SRBiH, tajnim glasanjem bira članove Vlade SRBiH.

Iz reda članova Vlade SRBiH, Skupština SRBiH imenuje, na predlog predsjednika Vlade SRBiH, članove Vlade SRBiH koji će rukovoditi pojedinim ministarstvima.

Vlada SRBiH kojoj je prestao mandat ostaje na dužnosti do izbora nove Vlade SRBiH.

Ako se u roku od tri mjeseca ne izabere Vlada SRBiH, predsjednik Skupštine SRBiH donosi odluku o raspuštanju Skupštine SRBiH i raspisivanje novih izbora.

3. Vlada SRBiH donosi mjere za ostvarivanje utvrđene razvojne i ekonomske politike.

4. Sastav, organizacija, nadležnosti i način kandidovanja, izbora i opoziva izvršnog organa opštine, odnosno gradske zajednice utvrđuje se zakonom i statutom.

5. Tačkom 1. ovog amandmana zamjenjuje se član 153; tačkom 2. zamjenjuje se član 359. član 371, i tačka 2. Amandmana XXXVIII; tačkom 3. dopunjuje se član 360; tačkom 4. zamjenjuje se tačka 1. Amandmana XXXVIII, stav 2. tačke 4. i stav 7. tačke 6. Amandmana XLII na Ustav SRBiH.

AMANDMAN LXXV

1. Vlada SRBiH ima pravo da do odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, odnosno drugog nadležnog organa, obustavi od izvršenja propis, opšti akt ili pojedinačni akt ili radnju skupštine opštine i skupštine gradske zajednice, izvršnog organa opštine, odnosno gradske zajednice, organa uprave ili drugog organa, organizacije, zajednice i pravnog lica kojim se oduzimaju ili ograničavaju ustavom zajemčene slobode, prava i dužnosti čovjeka i građanina ili se narušava ustavom utvrđeno uređenje, za koje smatra da su protivustavni ili protivzakoniti.

2. Ako opštinski organi i organizacije, odnosno organi i organizacije gradske zajednice ne izvršavaju prava, dužnosti i odgovornosti utvrđena ustavom, zakonom i drugim propisom, Republika ima pravo i dužnost da putem republičkih organa neposredno obezbijedi izvršavanje ustava, zakona i drugih propisa dok ih opštinski organi i organizacije, odnosno organi i organizacije gradske zajednice ne budu izvršavali.

3. Tačkom 1. ovog amandmana zamjenjuje se stav 1. člana 218; tačkom 2. zamjenjuje se tačka 5. Amandmana XXXIX na Ustav SRBiH.

AMANDMAN LXXIX

1. Prestaju da važe odredbe: stava 2. i 4. člana 30; čl. 43, 47. i 48; stava 2. člana 64; stava 1, 3. i 4. člana 111; člana 133, 134. stava 3. člana 205; tačke 12. Amandmana XX; stava 2. tačke 2. Amandmana XXII i tačke 5. Amandmana XXXV na Ustav SRBiH.

2. Prestaju da važe odredbe: st. 2, 3. i 4. člana 83; tačke 2. Amandmana XXXIII i tačke 5. Amandmana XLV na Ustav SRBiH.

3. U članu 152. riječi: "radnih ljudi" zamjenjuju se riječju "građana".

4. Prestaju da važe odredbe: čl. 135. i 411, a u podtački 5, stava 1. člana 304. riječi: "uređuje organizaciju, prava i dužnosti društvenog pravobranioca samoupravljanja" brišu se i u podtački 22. stava 1. člana 314. i u alineji 9. tačke 9. Amandmana XLVIII riječi: "imenuje i razrješava republičkog društvenog pravobranioca samoupravljanja" brišu se.

5. U alinejama 2, 3. i 4. člana 298. Ustava SRBIH iza riječi: "samoupravnih interesnih zajednica" dodaje se zarez i riječ "fondova", a u alinejama 2. i 3. briše se riječ: "društvena" (u različitim padežima).

U tački 16. Amandmana XX poslije riječi: "državnih organa" dodaju se riječi: "javnih ustanova i javnih fondova", a riječi: "društvenih djelatnosti" zamjenjuju se riječima: "obrazovanja, nauke, kulture, fizičke kulture, zdravstva, socijalne zaštite, socijalne sigurnosti i drugim djelatnostima utvrđenim zakonom".

U st. 2. i 4. tačke 1. Amandmana XLV na Ustav SRBIH riječi: "u korist samoupravne interesne zajednice ili drugih oblika samoupravnog organizovanja" zamjenjuju se riječima: "u korist fonda ili drugog oblika organizovanja".

Prestaje da važi odredba stava 2. tačke 1. Amandmana XLIX na Ustav SRBIH, a u stavu 1. tačke 1. iza riječi: "Izvršno vijeće Skupštine SRBIH" dodaju se riječi: "Privreda komora Bosne i Hercegovine".

U članu 298. alineje 2, 3. i 4. mijenjaju se i glase:

- obaveze organizacija udruženog rada, fondova i drugih oblika organizovanja osnovanih zakonom i društveno-političkih zajednica da obrazuju rezervna sredstva;

- privremena zabrana raspolaganja dijelom sredstava za potrošnju ili dijelom sredstava za finansiranje proširene reprodukcija od strane organizacija udruženog rada, fondova i drugih oblika organizovanja osnovanih zakonom i društveno-političkih zajednica;

- način raspolaganja viškovima prihoda budžeta društveno-političkih zajednica kao i viškovima prihoda fondova i drugih oblika organizovanja osnovanih zakonima koji proizilaze iz zakonom utvrđenih obaveza".

6. U odredbama Ustava SRBIH riječi: "društveno-političke organizacije" zamjenjuju se riječima: "političke organizacije", u odgovarajućem padežu; u stavu 1. člana 104. i stavu 4. člana 262. riječi: "društveno-političkih organizacija" zamjenjuju se riječima: "političkih i društvenih organizacija" (u odgovarajućem padežu); u stavu 1. člana 128. riječi: "sindikati i druge društveno-političke organizacije" zamjenjuju se riječima: "sindikati, političke"; u stavu 2. člana 282. Ustava SRBIH riječi: "društveno-političkih i drugih društvenih organizacija" zamjenjuju se riječima: "sindikata, političkih organizacija, društvenih organizacija".

7. U članu 304. Ustava SRBIH, u podtački 17. riječi: "položaj društvenih organizacija i udruženja građana", zamjenjuju se riječima: "udruživanje građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije"; u podtački 21. riječi: "načela za izbor delegacija u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama i izbor delegata", zamjenjuju se riječima: "izbor odbornika i poslanika"; u tački 2. Amandmana XLIX riječ "delegata" zamjenjuje se riječju "poslanika".

U članu 314. podtačka 6) briše se riječi: "republički opšti bilans sredstava"; u podtački 18) briše se riječi: "predsjednika i članove Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine"; u podtački 21) briše se riječi: "i članova Savjeta Republike"; i u podtački 22) briše se riječi: "i sekretara".

U odredbama Ustava SRBIH riječi: "Izvršno vijeće Skupštine SRBIH" zamjenjuje se riječima: "Vlada SRBIH", u odgovarajućem padežu.

U članu 373. Ustava SRBIH riječi: "republički sekretarijati" zamjenjuju se riječju: "ministarstva".

U stavu 2. člana 396. riječ "samoupravni", u tački 6. stav 2. člana 398. riječ "samoupravna", u tački 10. istog stava riječ "samoupravnog" i u članu 401. Ustava SRBIH riječ "samoupravne" brišu se.

U tački 3. stav 1. i u stavu 2. člana 387. u članu 388. u članu 390. u stavu 3. člana 392. u stavu 1. i 2. člana 397. u stavovima 1, 2. i 3. člana 399. u stavu 1. člana 400. u članu 404. i 406. Ustava SRBIH riječ "samoupravni" u različitom padežu zamjenjuje se riječju "drugi", u odgovarajućem padežu - rodu.

AMANDMAN LXXX

Za sprovođenje Amandmana LIX-LXXIX na Ustav SR BiH i obezbjeđenje prelaska na njihovo primjenjivanje donijete se ustavni zakon.

Ustavni zakon se proglašava i stupa na snagu istovremeno sa ovim amandmanima.

2. USTAVNI ZAKON ZA SPROVOĐENJE AMANDMANA LIX-LXXIX NA USTAV SR BOSNE I HERCEGOVINE²

Član 1.

Amandmani LIX - LXXIX na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Amandmani) primjenjuju se od dana kada ih progłosi Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, ako za primjenu pojedinih njihovih odredaba nije ovim ustavnim zakonom drugačije određeno.

Član 3.

Odredbe Amandmana LXX koje se odnose na sastav, organizaciju, nadležnost i način odlučivanja Skupštine SRBiH, skupština opština i skupštine gradske zajednice primjenjuju se od dana prve sjednice novoizabrane Skupštine SRBiH, skupština opština i skupština gradskih zajednica.

Član 4.

Izbor poslanika za vijeća Skupštine SRBiH i odbornika za skupštine opština i Skupštinu grada Sarajeva izvršice se od 30. novembra 1990. godine.

Član 5.

Skupština SRBiH, skupštine opština i Skupština grada Sarajeva sastace se na prve sjednice najkasnije do 25. decembra 1990. godine.

Sjednicu novoizabrane Skupštine SRBiH saziva predsjednik Skupštine SRBiH dosadašnjeg saziva.

Član 6.

Izbor novih članova Predsjedništva SRBiH izvršice se istovremeno sa izborom poslanika za Skupštinu SRBiH.

Odluku o sprovođenju postupka za izbor članova Predsjedništva SRBiH donosi predsjednik Skupštine SRBiH.

Predsjedništvo SRBiH konstituise se najkasnije do 15. decembra 1990. godine. Sjednicu novoizabranog Predsjedništva SRBiH sazvaće predsjednik Predsjedništva SRBiH dosadašnjeg sastava.

Odredbe Amandmana LXXIII koje se odnose na nadležnost Predsjedništva SRBiH da proglašava ukazom zakone primjenjivaće se od 31. decembra 1990. godine.

Član 7.

Odredbe Amandmana LXXIV o izboru i sastavu Vlade SRBiH i imenovanju članova Vlade koji će rukovoditi pojedinim ministarstvima primjenjuju se od dana izbora Vlade SRBiH koji će izvršiti novoizabrana Skupština SRBiH.

Izbor predstavnika i članova Vlade SRBiH i imenovanje članova Vlade SRBiH koji će rukovoditi pojedinim ministarstvima i njihovih zamjenika, izvršice se nakon konstituisanja Skupštine SRBiH a najkasnije u roku utvrđenom u Amandmanu LXXIV tačka 2. stav 9.

Član 9.

Skupština SRBiH donijeće do 15. septembra 1990. godine sljedeće zakone:

- 1) Zakon o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica,
- 2) Zakon o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine,

² "Službeni list SRBiH", br. 21/90 od 31. jula 1990.

3) Zakon o izbornim jedinicama za izbor poslanika u vijeća Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine,

4) Zakon o biračkim spiskovima,

5) Zakon o političkim organizacijama,

6) Zakon o javnom informisanju,

7) Zakon o Radio-televiziji Sarajevo.

Član 10.

Skupština SRBiH donijeće do 31. oktobra 1990. godine zakon o Vladi Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Član 17.

Odredbе statuta opština i Statuta grada Sarajeva i drugih propisa opština i Grada koji su doneseni na osnovu Ustava, a koje se odnose na izbor odbornika u skupštine opština i Skupštinu grada Sarajeva, kao i na sastav, organizaciju, nadležnost i način odlučivanja skupština i izvršnih organa društveno-političkih zajednica uskladiće se sa Amandmanima do 30. septembra 1990. godine.

Ostale odredbe statuta opština i Statuta grada Sarajeva i drugih propisa koji su doneseni na osnovu Ustava uskladiće se sa Amandmanima do 31. jula 1991. godine.

Propisi opština i grada Sarajeva doneseni na osnovu zakona koji se po odredbama ovog ustavnog zakona moraju uskladiti sa Amandmanima, uskladiće se sa zakonima u roku od tri mjeseca od dana usklađivanja tih zakona sa Amandmanima, ako zakonom nije drukčije određeno.

Član 19.

U primjeni odredaba Amandmana LXI smatra se da je u skupštinama društveno-političkih zajednica obezbijedena srazmjerna zastupljenost naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata ukoliko ostvarena srazmjera ne odstupa više od 15% od srazmjere utvrđene za odbornike skupština odgovarajuće društveno-političke zajednice, odnosno za poslanike u Vijeću građana Skupštine SRBiH u izornoj jedinici na osnovu podataka prema popisu stanovništva prije sprovođenja izbora.

Oredba prethodnog stava shodno se primjenjuje i na srazmjernu zastupljenost pripadnika drugih naroda i narodnosti koji žive u SRBiH kao i građana koji su umjesto nacionalne izrazili regionalnu ili drugu pripadnost ili se nacionalno nisu opredijelili, s tim što se za njih srazmjerna zastupljenost posebno utvrđuje i iskazuje ako čine najmanje pet posto od ukupnog broja stanovništva SRBiH.

Za pripadnike naroda i narodnosti, odnosno građana koji se nisu nacionalno opredijelili ili su se opredijelili prema regionalnoj ili drugoj pripadnosti, ukoliko u ukupnom broju stanovnika u SRBiH čine manje od pet posto, srazmjerna zastupljenost se zajednički utvrđuje i iskazuje.

Oredbe prethodnih stavova odnose se i na poslanike u Vijeću opština Skupštine SRBiH, s tim da se srazmjerna zastupljenost odnosi na Republiku kao društveno-političku zajednicu u cjelini.

Član 20.

Oredbe člana 19. ovog ustavnog zakona shodno se primjenjuju i na obezbjeđenje srazmjerne zastupljenosti naroda i narodnosti u organima koje biraju skupštine društveno-političkih zajednica, u Predsjedništvu SRBiH i drugim državnim organima, na način i po postupku utvrđenim zakonom.

Član 21.

Smatraće se da je obezbijedena srazmjerna nacionalna zastupljenost odbornika, odnosno poslanika i u slučaju odstupanja od procenta utvrđenog u prethodnom članu, ukoliko ne omogućava izbor najmanje jednog odbornika, odnosno poslanika.

Član 22.

Ako se u izboru odbornika, odnosno poslanika u skupštinu društveno-političke zajednice ne ostvari srazmjerna zastupljenost utvrđena u čl. 19, 20. i 21. ovog ustavnog zakona, Republička izborna komisija utvrđuje da je došlo do bitnog narušavanja srazmjerne zastupljenosti u odgovarajućoj skupštini društveno-političke zajednice i poništava izbore u izbornoj jedinici u kojoj nije ostvarena srazmjerna zastupljenost, odnosno izbore za poslanike u Vijeće opština Skupštine SRBiH.

Postupak iz prethodnog stava može pokrenuti Republička izborna komisija, politička organizacija koja je učestvovala u izborima ili nadležna izborna komisija.

Postupak iz stava 1. ovog člana može se pokrenuti u roku od osam dana od dana službenog saopštenja rezultata izbora.

**USTAVNI ZAKON
O IZMJENAMA I DOPUNAMA USTAVNOG ZAKONA ZA SPROVOĐENJE
AMANDMANA LIX-LXXIX NA USTAV SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I
HERCEGOVINE³**

Član 1.

U Ustavnom zakonu za sprovođenje Amandmana LIX - LXXIX na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", broj: 21/90) u članu 20 iza riječi "zajednica" zarez i riječi "u Predsjedništvu SR BiH", brišu se.

Iza stava 1. dodaje se novi stav 2. koji glasi:

"Predsjedništvo SR BiH sačinjava sedam članova i to: dva Muslimana, dva Srbina, dva Hrvata i jedan član iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti, odnosno građana koji se nisu nacionalno opredijelili ili su se opredijelili prema regionalnoj ili drugoj pripadnosti".

Član 2.

Ovaj ustavni zakon stupa na snagu kada ga proglasi Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

---

3 "Službeni list SR BiH", broj: 29/90 od 9. oktobra 1990.

Na osnovu člana 314. stav 1. tačka 6. Ustava SR BiH i čl. 249. i 270. Poslovnika Skupštine SR BiH (novi prečišćeni tekst, "Službeni list SR BiH", broj 39/88) Skupština SR BiH na odvojenim sjednicama Vijeća udruženog rada, Vijeća opština i Društveno-političkog vijeća održanim 16. novembra 1990. godine, razmotrila je Prijedlog Komisije Skupštine SR BiH za ustavna pitanja za davanje autentičnog tumačenja članova 19. i 22. Ustavnog zakona za sprovođenje Amandmana LIX-LXXIX na Ustav SR BiH, i u vezi s tim daje

AUTENTIČNO TUMAČENJE ČLANOVA 19. DO 22. USTAVNOG ZAKONA ZA SPROVOĐENJE AMANDMANA LIX-LXXIX NA USTAV SR BiH⁴

I

U primjeni odredaba članova 19. do 22 Ustavnog zakona, a polazeći od odredaba članova 1. i 3. Ustava SR BiH i Amandmana LXI na Ustav SR BiH, prilikom izbora odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica obezbjeđuje se srazmjerna zastupljenost naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata, prema popisu stanovništva za 1981. godinu ukoliko ostvarena srazmjera ne odstupa više ili manje od 15% od srazmjere svakog naroda pojedinačno.

Srazmjerna zastupljenost primjenjuje se na skupštine društveno-političkih zajednica u cjelini, a ne po izbornim jedinicama i vijećima posebno.

U slučaju odstupanja od procenta od 15% učinjenog izborom jednog više ili jednog manje odbornika odnosno poslanika, smatra se da je obezbijedena srazmjerna zastupljenost.

Određbe prethodnih stavova shodno se primjenjuju i na srazmjernu zastupljenost pripadnika drugih naroda i narodnosti koji žive u Bosni i Hercegovini, s tim što se njihova srazmjerna zastupljenost zajednički utvrđuje i iskazuje sa građanima koji se nisu nacionalno opredijelili ili su se opredijelili prema regionalnoj ili drugoj pripadnosti.

Smatraće se da je obezbijedena srazmjerna nacionalna zastupljenost iz prethodnog stava ukoliko se u skupštini društveno-političke zajednice izabere manji ili veći broj odbornika odnosno poslanika iz reda ovih naroda, narodnosti i građana, ukoliko je taj izbor rezultat povećanja odnosno smanjenja broja odbornika odnosno poslanika iz stava 1. ove tačke.

II

Ovo autentično tumačenje primjenjivaće se od dana donošenja u Skupštini SR BiH i objaviće se u "Službenom listu SR BiH".

S broj 802

16. novembra 1990. godine

Sarajevo

Predsjednik
Vijeća opština,
Nikola Selak, s.r.

Predsjednik
Vijeća udruženog rada,
Ibrahim Havić, s.r.

Predsjednik
Društveno-političkog vijeća,
Radoslav Savić, s.r.

---

4 "Službeni list SR BiH", broj: 34/90 od 16. novembra 1990.

Na osnovu Amandmana LXXVIII, tačka 4. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Skupština Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici Skupštine Republike Bosne i Hercegovine održanoj 3. augusta 1995. godine u Zenici, donijela je

ODLUKU O PROGLAŠENJU AMANDMANA LXXXI-LXXXIII NA USTAV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE⁵

Proglašavaju se amandmani LXXXI-LXXXIII na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, koje je usvojila Skupština Republike Bosne i Hercegovine na sjednici Skupštine Republike Bosne i Hercegovine održanoj 3. augusta 1995. godine.

SKUPŠTINA

REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

S broj 253

3. augusta 1995. godine

Zenica

Predsjednik

Skupštine R BiH

Miro Lazović, s.r.

AMANDMANI LXXXI-LXXXIII NA USTAV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE⁶

Ovi amandmani čine sastavni dio Ustava Republike Bosne i Hercegovine i stupaju na snagu danom njihovog proglašenja.

AMANDMAN LXXXI

1. Republika Bosna i Hercegovina je suverena i nezavisna država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Bošnjaka, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive.

2. Ovim amandmanom prestaju da važe preambula i Odjeljak I i stav 1. Odjeljka IX Osnovnih načela Ustava Republike Bosne i Hercegovine, zamjenjuje se Amandman LX na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, član 1. stav 2. i član 2. Ustava Republike Bosne i Hercegovine i dopunjuje Ustav Republike Bosne i Hercegovine.

AMANDMAN LXXXII

1. Za vrijeme ratnog stanja, u slučaju da predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, iz ma kojih razloga prestane trajno obavljati tu dužnost, Skupština Republike Bosne i Hercegovine bira predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine iz reda članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

2. Ovim amandmanom dopunjuje se tačka 5. Amandmana LI na Ustav Republike Bosne i Hercegovine.

AMANDMAN LXXXIII

1. Ukoliko za vrijeme ratnog stanja član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, iz ma kojih razloga bude spriječen za određeno vrijeme da obavlja tu funkciju, Skupština Republike Bosne i Hercegovine će postaviti lice koje će vršiti funkciju člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine dok ta spriječenost traje.⁷

2. Ovim amandmanom dopunjuje se tačka 5. Amandmana LI na Ustav Republike Bosne i Hercegovine.

5 "Službeni list R BiH", broj: 30/95 od 15. augusta 1995.

6 "Službeni list R BiH", broj: 30/95 od 15. augusta 1995.g.

7 Na bazi ovog tzv. "Bičakčićevog amandmana" Skupština Republike Bosne i Hercegovine je na sjednici od 3. i 4. augusta 1995. godine u Zenici donijela Odluku o postavljenju lica koje će vršiti funkciju člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. To lice je bilo Edhem Bičakčić.

Na osnovu Amandmana LXXVIII, tačka 4. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Skupština Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 18. septembra 1995. godine u Sarajevu, donijela je

ODLUKU O PROGLAŠENJU AMANDMANA LXXXIV NA USTAV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE⁸

Proglašava se Amandman LXXXIV na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, koji je usvojila Skupština Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 18. septembra 1995. godine.

SKUPŠTINA

REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

S broj 262

18. septembra 1995. godine

Sarajevo

Predsjednik

Skupštine R BiH

Miro Lazović, s.r.

AMANDMAN LXXXIV NA USTAV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Ovaj Amandman čini sastavni dio Ustava Republike Bosne i Hercegovine i stupa na snagu danom njegovog proglašenja.

AMANDMAN LXXXIV NA USTAV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

1. Za vrijeme ratnog stanja skupštine opština i gradskih zajednica biraju poslanike u Vijeću opština Skupštine Republike Bosne i Hercegovine.⁹

Predloženim rješenjima će se, u uvjetima ratnog stanja kada se objektivno ne mogu provoditi neposredni izbori, stvoriti mogućnost za dopunske izbore poslanika u Vijeću općina u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine.

2. Tačkom 1. ovog amandmana dopunjuje se tačka 5. Amandmana LXX na Ustav Republike Bosne i Hercegovine.

8 "Službeni list R BiH", broj: 37/95, od 02. oktobra 1995. godine

9 Na osnovu ovog amandmana Vlada R BiH je pripremila Zakon o izmjenama i dopunama zakona o izboru odbornika i poslanika u Skupštine DPZ-a.

U obrazloženju izmjena Zakona Vlada Republike Bosne i Hercegovine navodi: "Iz legitimiteta odbornika u Skupštini općine (koji ima istu izbornu jedinicu kao i poslanik u Vijeću općina) se izvodi i legitimitet poslanika izabranog na dopunskim izborima na predloženi način.

Ograničavanjem da se izbor vrši iz reda odbornika one političke stranke sa čije liste je poslanik kojem je prestao mandat, zadržava se princip nemjenja izbornih rezultata postignutih na izborima 1990. godine."

Ovakvo rješenje je izazvalo veoma žustre reakcije opozicije, ali njene primjedbe nisu uvažene. Međutim, uistinu treba reći da se ovakvim izmjenama derogiraju temeljna demokratska izborna načela, posebice načelo neposrednosti (direktnog, a neposrednog biranja).

2) ZAKONSKI I PODZAKONSKI PROPISI O IZBORIMA U BIH 1990.

**ZAKON
O IZBORU I OPOZIVU ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE¹⁰**

I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

Ovim zakonom uređuje se izbor i opoziv članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Predsjedništvo SRBiH).

Predsjedništvo SRBiH sačinjava sedam članova i to: tri Muslimana, dva Srbina i jedan Hrvat, kao i jedan član iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti, odnosno građana koji se nisu nacionalno opredijelili ili su se opredijelili prema regionalnoj ili drugoj pripadnosti.¹¹

Članove Predsjedništva SRBiH biraju građani neposrednim, opštim i tajnim glasanjem.

Članovi Predsjedništva SRBiH biraju se na četiri godine i mogu biti birani još jedanput uzastopno.

Član 2.

Kandidat za člana Predsjedništva SRBiH ne može istovremeno biti kandidat za odbornika odnosno poslanika u skupštini društveno- političke zajednice.

Funkcija člana Predsjedništva SRBiH nespojiva je sa funkcijom odbornika odnosno poslanika.

Član 3.

Ako članu Predsjedništva SRBiH prestane mandat prije isteka vremena na koje je izabran, sprovode se dopunski izbori.

Mandat člana Predsjedništva SRBiH izabranog na dopunskim izborima traje do isteka mandatnog perioda člana kome je prestao mandat.

Dopunski izbori za člana Predsjedništva SRBiH ne sprovode se ako do kraja mandatnog perioda preostaje manje od šest mjeseci, ako Skupština SRBiH ne odluči drukčije.

Član 4.

Izbore za članove Predsjedništva SRBiH raspisuje Skupština SRBiH.

Član 5.

Postupak izbora i opoziva za članove Predsjedništva SRBiH sprovode Republička izborna komisija, opštinske izborne komisije nadležne za izbor odbornika u skupštine opština i birački odbor.

10 Zakon je objavljen u "Službenom listu SRBiH", broj 21/90 od 31. jula 1990. godine. Izmjene i dopune ovoga zakona objavljene su u "Službenom listu SR BiH", br. 28/90 i 29/90 i "Službenom listu RBiH", br. 2/92, 23/92 i 20/93

11 Ustavnim zakonom o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona za sprovođenje amandmana LIX-LXXXIX na Ustav SR BiH ovaj stav je promijenjen pa je i ova struktura promjenjena, tako da je utvrđen paritet dva Muslimana, dva Srbina, dva Hrvata i jedan ostali. Inače, izmjenama zakona stav 2. člana 1. je brisan.

II - PREDLAGANJE I UTVRĐIVANJE KANDIDATA ZA ČLANOVE PREDSEDNIŠTVA**Član 6.**

Kandidate za članove Predsjedništva SRBIH predlažu građani i političke organizacije.

Broj kandidata iz reda pojedinog naroda i narodnosti, koje predlaže jedan predlagač ne može biti veći od broja članova Predsjedništva SRBIH koji se bira iz reda pripadnika tog naroda i narodnosti utvrđenih u članu 1. stav 2. ovog zakona.

U predlogu se za svakog kandidata navodi ime i prezime, pripadnost narodu odnosno narodnosti, zanimanje i prebivalište, uz naznačenje predlagača.

Ako predlagač iz stava 1. ovog člana predloži samo jednog kandidata za člana Predsjedništva SRBIH taj kandidat se smatra utvrđenim ako je njegovu kandidaturu putem potpisa podržalo najmanje 10.000 birača.

Ako predlagač iz stava 1. ovog člana predloži dva ili više kandidata i taj predlog podrži najmanje 10.000 birača utvrđenim kandidatima smatraju se svi predloženi kandidati.

Član 7.

Predlozi utvrđenih kandidatura za članove Predsjedništva SRBIH dostavljaju se Republičkoj izbornoj komisiji najkasnije 30 dana prije dana održavanja izbora.

Svaki kandidat može odustati od kandidature za člana Predsjedništva SRBIH najkasnije 25 dana prije dana održavanja izbora.

Ako nakon utvrđivanja liste kandidata, a prije izbora kandidat odustane od kandidature ili ako kandidat umre, podnosilac liste će utvrditi novog kandidata najkasnije 20 dana prije dana održavanja izbora.

Republička izborna komisija sastavlja listu kandidata za članove Predsjedništva SRBIH po dijelovima, tako da svaki dio liste čine kandidati iz reda pripadnika istog naroda i narodnosti poredani po abecednom ili azbučnom redu uz naznačenje predlagača.

Republička izborna komisija će odmah po sastavljanju liste kandidata, a najkasnije 20 dana prije dana održavanja izbora objaviti listu kandidata u "Službenom listu SRBIH".

III - IZBOR ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA SRBIH**Član 8.**

Po završenom glasanju birački odbor utvrđuje rezultate glasanja na biračkom mjestu, a zatim zapisnik o radu i glasačke listiće dostavlja opštinskoj izbornoj komisiji.

Opštinska izborna komisija utvrđuje rezultate glasanja za područje opštine i o tome sastavlja zapisnik, koji dostavlja Republičkoj izbornoj komisiji.

Član 9.

Republička izborna komisija, odmah po prijemu izbornih akata od svih opštinskih izbornih komisija iz prethodnog člana utvrđuje rezultate izbora za članove Predsjedništva SRBIH.

Republička izborna komisija prethodno utvrđuje za svaku opštinu ukupan broj birača koji su upisani u opšti birački spisak, ukupan broj birača koji su glasali, koliko je koji kandidat dobio glasova i koliko je bilo nevažećih glasačkih listića.

Član 10.

Ako je na izborima za članove Predsjedništva SRBIH glasalo manje od polovine ukupnog broja birača u Republici, glasanje se ponavlja.

Ako i u ponovnom glasanju glasa manje od polovine ukupnog broja birača iz prethodnog stava ponavlja se cijeli izborni postupak.

Član 11.

Za članove Predsjedništva SRBiH izabrani su kandidati koji su dobili najveći broj glasova birača koji su glasali do broja kandidata koji se bira iz reda pripadnika istog naroda i narodnosti.

Ako su u prvom krugu glasanja dva ili više kandidata iz reda pripadnika istog naroda i narodnosti dobili jednak i istovremeno najveći broj glasova, ponoviće se glasanje o tim kandidatima za 14 dana.

Ako i u ponovnom glasanju kandidati dobiju isti broj glasova ponoviće se izborni postupak za onaj broj članova Predsjedništva SRBiH koji nije izabran.

Rezultati glasanja utvrđuju se za svaki dio liste posebno.

Član 12.

Republička izborna komisija podnosi izvještaj o rezultatima izbora za članove Predsjedništva SRBiH Skupštini SRBiH.

Izvještaj iz prethodnog stava objavljuje se u "Službenom listu SRBiH".

IV - OPOZIV

Član 13.

Član Predsjedništva SRBiH može biti opozvan, ako iz bilo kojih razloga izgubi povjerenje birača.

Opoziv člana Predsjedništva SRBiH sprovodi se na način i po postupku utvrđenom za njegov izbor, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Postupak za opoziv člana Predsjedništva SRBiH pokreće se na predlog najmanje 100.000 birača ili na predlog Skupštine SRBiH.

Predlog za opoziv dostavlja se Republičkoj izbornoj komisiji.

Republička izborna komisija donosi rješenje o raspisivanju glasanja o opozivu u roku od 15 dana od dana prijema predloga, koje se objavljuje u "Službenom listu SRBiH".

Od dana raspisivanja do dana glasanja o opozivu ne može proteći manje od 15 ni više od 30 dana.

Član 14.

U pogledu glasanja o opozivu i utvrđivanju rezultata glasanja shodno se primjenjuju odredbe čl. 8. do 11. ovog zakona.

Republička izborna komisija izvještaj o rezultatu glasanja o opozivu podnosi Skupštini SRBiH i objavljuje u "Službenom listu SRBiH".

V - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 15.

Republička izborna komisija priprema glasačke listiće i drugi izborni materijal za izbor članova Predsjedništva SRBiH.

Član 16.

Republička izborna komisija u roku od 45 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona propisaće koje joj izborne akte dostavlja opštinska izborna komisija, način njihovog dostavljanja i rokove čuvanja pojedinih izbornih materijala.

Član 17.

Odredbе Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica o biračkom pravu, prestanku mandata, potvrđivanju i oglašavanju liste kandidata, predstavljanju kandidata, biračkim mjestima i izbornom materijalu, glasanju, ponovnim i dopunskim izborima, o opozivu i zaštiti izbornog prava shodno se primjenjuju i na izbor članova Predsjedništva SRBiH, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Predsjednik Skupštine SRBiH, izuzetno od odredbe člana 4. ovog zakona, raspisao je izbore za članove Predsjedništva SRBiH u 1990. godini.

Član 18.

Sredstva za sprovođenje izbora za članove Predsjedništva SRBiH obezbjeđuju se u republičkom budžetu primjenom kriterija za sprovođenje izbora za poslanike u Skupštinu SRBiH.

Član 19.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu SRBiH."

ZAKON
O IZMJENAMA ZAKONA O IZBORU I OPOZIVU ČLANOVA PREDSJEDNIŠTVA
SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE¹²

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", broj: 21/90) u članu 6. u st. 4. i 5. broj "10.000" zamjenjuje se brojem "5.000".

Član 2.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SR BiH".

Predsjednik

Vijeća opština,

Nikola Selak, s.r.

Predsjednik

Vijeća udruženog rada,

Ibrahim Havić, s.r.

Predsjednik

Društveno-političkog vijeća,

Radoslav Savić, s.r

12 "Službeni list SR BiH", broj: 28/90 od 3. oktobra 1990. godine.

**ZAKON
O IZMJENAMA ZAKONA O IZBORU I OPOZIVU ČLANOVA PREDsjedništVA
SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE¹³**

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 21/90 i 28/90) u članu 1. stav 2. briše se.

Dosadašnji st. 3. i 4. postaju st. 2. i 3.

Član 2.

U članu 6. u stavu 2. riječi: "u članu 1. ovog zakona" zamjenjuje se riječima: "u članu 20. stav 2. Ustavnog zakona za sprovođenje Amandmana LIX LXXIX na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 21/90 i 29/90).

Član 3.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SR BiH".

Predsjednik
Vijeća opština,
Nikola Selak, s.r.

Predsjednik
Vijeća udruženog rada,
Ibrahim Havić, s.r.

Predsjednik
Društveno-političkog vijeća,
Radoslav Savić, s.r

**ZAKON O IZMJENAMA ZAKONA O IZBORU I OPOZIVU ČLANOVA
PREDsjedništVA SRBIH¹⁴**

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SRBIH", br. 21/90) u članu 6. u st. 4. i 5. broj "10.000" zamjenjuje se brojem "5.000".

Član 2.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SRBIH".

Predsjednik
Vijeća opština,
Nikola Selak, s.r.

Predsjednik
Vijeća udruženog rada,
Ibrahim Havić, s.r.

Predsjednik
Društveno-političkog vijeća,
Radoslav Savić, s.r

13 "Službeni list SR BiH", broj: 29/90 od 9. oktobra 1990. godine

14 "Službeni list SRBIH", br. 28/90 od 3. oktobra 1990.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5, stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 9. aprila 1992. godine, donosi

**UREDBU
SA ZAKONSKOM SNAGOM O IZMJENI I DOPUNI ZAKONA O IZBORU I OPOZIVU
ČLANOVA PREDSJEDNIŠTVA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I
HERCEGOVINE¹⁵**

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 21/90 i 28/90) član 3, briše se.

Član 2.

Članovima Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine izabranim u skladu sa članom 17. ovog zakona mandat traje do novih izbora odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica i članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, a najduže osam mjeseci od dana stupanja na snagu ove uredbe.

Član 3.

U nazivu Zakona i čl. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18. i 19. riječi: "Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina" u različitim padežima, zamjenjuju se riječima: "Republika Bosna i Hercegovina" u odgovarajućem padežu.

Član 4.

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

PR. broj 1150/92

11. aprila 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva

Republike BiH,

Alija Izetbegović s.r.

Na osnovu Amandaman LI tačka 5. stav 3. i 4. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine i Uredbe sa zakonskom snagom o obustavi od primjene stava 1. tačke 1. Amandmana LXXIII na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 23. decembra 1992. godine, donosi

**UREDBU
SA ZAKONSKOM SNAGOM O IZMJENAMA I DOPUNI ZAKONA O IZBORU I
OPOZIVU ČLANOVA PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE¹⁶**

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 29/90 i 28/90) i ("Službeni list R BiH", broj 2/92), u članu 1. iza stava 3. dodaje se novi stav 4. koji glasi: "članove Predsjedništva R BiH za vrijeme ratnog stanja bira Skupština Republike Bosne i Hercegovine".

Dosadašnji stav 4. postaje stav 5.

15 "Službeni list R BiH", br.2/92 od 11.aprila 1992.

16 "Službeni list R BiH", br.23/92 od 24.decembra 1992.

Član 2.

Za vrijeme ratnog stanja ne primjenjuju se odredbe: čl. 4, 5, st. 4. i 5. čl. 6, članovi 7. do 12. i čl. 15. i 16. Zakona o izboru i opozivu članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

Član 3.

Postupak predlaganja i utvrđivanja kandidata za članove Predsjedništva R BiH i izbora članova Predsjedništva R BiH vrši se uz shodnu primjenu Poslovnika Skupštine Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list R BiH", br. 8/91 i 32/92).

Član 4.

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

PR broj 1397/92

24. decembra 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništvo R BiH

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, donosi

**UREDBU SA ZAKONSKOM SNAGOM
O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O IZBORU I OPOZIVU ČLANOVA
PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE¹⁷**

Član 1.

U Zakonu o izboru i opozivu članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 21/90, 28/90 i 29/90 i "Službeni list R BiH", broj 23/92) iza člana 13. dodaje se novi član 13a. koji glasi:

Član 13a.

Za vrijeme ratnog stanja član Predsjedništva R BiH može biti opozvan, ako iz bilo kojih razloga izgubi povjerenje Skupštine R BiH.

Opoziv članova Predsjedništva R BiH sprovodi se na način i po postupku utvrđenom za njegov izbor, ako Zakonom o izboru i opozivu članova Predsjedništva R BiH nije drukčije određeno.

Postupak za opoziv za članove Predsjedništva R BiH pokreće se na prijedlog najmanje dvadeset poslanika.

Prijedlog za opoziv dostavlja se Skupština R BiH, a za vrijeme ratnog stanja, ako se Skupština R BiH ne može da sazove Predsjedništvu R BiH.

O opozivu članova Predsjedništva R BiH odlučuje Skupština R BiH na način i po postupku utvrđenom za izbor člana Predsjedništva R BiH".

Član 2.

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

PR broj 1556/93

28. septembra 1993. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH.

Alija Izetbegović, s.r.

¹⁷ "Službeni list RBiH", br.20/93 od 04.oktobra 1993.

Na osnovu člana 49. i 72. Poslovnika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 37/91) i "Službeni list R BiH", broj 6/92), Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 13. juna 1992. godine, donijelo je

ODLUKU O RAZRJEŠENJU I IMENOVANJU PREDSEDNIKA I ČLANOVA RADNIH TIJELA PREDSEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE¹⁸

Razrješavaju se dužnosti predsjednika i članova radnih tijela Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine:

- prof. dr Biljana Plavšić, bivši član Predsjedništva R BiH, dužnosti predsjednika Saveta za zaštitu ustavnog poretka i člana Komisije za pomilovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine,
- prof. dr Nikola Koljević, bivši član Predsjedništva R BiH, dužnosti predsjednika Komisije za predstavke i predloge, člana Savjeta za opštenarodnu odbranu i člana Komisije za organizaciono-kadrovska pitanja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine,
- Drago Vukosavljević, bivši komandant Republičkog štaba teritorijalne odbrane i Milutin Kukanjac, bivši komandant Druge vojne oblasti, dužnosti člana Savjeta za opštenarodnu odbranu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

II

Imenuju se za predsjednika i članove radnih tijela Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine:

- prof. dr. MIRKO PEJANOVIĆ, za predsjednika Savjeta za zaštitu ustavnog poretka i za člana Komisije za pomilovanja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine,
- prof. dr. NENAD KECMANOVIĆ, za predsjednika Komisije za predstavke i predloge, člana Savjeta za opštenarodnu odbranu i člana Komisije za organizaciono-kadrovska pitanja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine,
- SEFER HALILOVIĆ, komandant Štaba teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, za člana Savjeta za opštenarodnu odbranu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

III

Ova odluka objaviće se u "Službenom listu Republike Bosne i Hercegovine".

Broj 02-011-410/92

13. juna 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

¹⁸ "Službeni list RBiH", br. 6/92 od 15. juna 1992.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 10. novembra 1992. godine, donijelo je

**ODLUKU
O USVAJANJU OSTAVKE ČLANA PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I
HERCEGOVINE¹⁹**

I

Usvaja se ostavka KLJUJIĆ STJEPANA na dužnost člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-850/92

10. novembra 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 24. decembra 1992. godine, donosi

**ODLUKU
O IZBORU ČLANA PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²⁰**

I

Za člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine izabran je MIRO LASIĆ.

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-920/92

24. decembra 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 24. decembra 1992. godine, donosi

**ODLUKU
O IZBORU ČLANA PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²¹**

I

Za člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine izabrana je dr TATJANA LJUJIĆ - MIJATOVIĆ.

19 "Službeni list RBiH", br.21/92 od 23.novembra 1992.

20 "Službeni list RBiH", br.24/92 od 28.decembra 1992.

21 isto,

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-921/92

24. decembra 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandmana LI tač. 5. i 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine i člana 13a. Zakona o izboru i opozivu članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", br. 21/90, 28/90 i 29/90 i "Službeni list R BiH", br. 2/92 i 17/93), Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 20. oktobra 1993. godine, donijelo je

ODLUKU O OPOZIVU DUŽNOSTI ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²²

I

Opozivaju se dužnosti člana Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine FRANJO BORAS i MIRO LASIĆ sa 20. oktobrom 1993. godine.

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-628/93

20. oktobra 1993. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, na prijedlog parlamentarnih stranaka, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 20. oktobra 1993. godine, donijelo je

ODLUKU O IZBORU ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²³

I

Za članove Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine biraju se:

- iz reda Muslimana dr NIJAZ DURAKOVIĆ,
- iz reda Hrvata STJEPAN KLJUJIĆ i dr IVO KOMŠIĆ.

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-629/93

20. oktobra 1993. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH

Alija Izetbegović, s.r.

22 "Službeni list R BiH", br. 23/93 od 15. novembra 1993.

23 Isto,

Na osnovu Amandmana LI tačka 5, stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na prijedlog Mandatno-imunitetske komisije Skupštine R BiH, na sjednici od 21. decembra 1992. godine, donosi

ODLUKU O PRESTANKU MANDANTA POJEDINIM POSLANICIMA SKUPŠTINE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²⁴

Prestaje mandat poslanicima Skupštine Republike Bosne i Hercegovine, koji su neposredno ili posredno učestvovali u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, i to:

1. KUPREŠANIN VOJO	26. NOVAKOVIĆ MILAN	51. LAZOVIĆ GRUJO
2. KASAGIĆ RAJKO	27. MIJATOVIĆ JOVO	52. KALABIĆ RAJKO
3. SRDIĆ SRĐA	28. ZEKIĆ GORAN	53. DEKANOVIĆ NEDELJKO
4. SUBAŠIĆ PETAR	29. VOJINOVIĆ MILENKO	54. KELEČEVIĆ ZLATKO
5. STUPAR VELJKO	30. TEŠIĆ MILAN	55. KONTIĆ MARINKO
6. TIMURAC SVETOZAR	31. NEDIĆ MILADIN	56. KEROVIĆ DRAGOMIR
7. MILOVANOVIC PANTELJE	32. UROŠEVIĆ DUŠAN	57. KOZIĆ DUŠAN
8. KUZMANOVIĆ MILORAD	33. KISIN NIKOLA	58. BLAGOJEVIĆ STANKO
9. ČURIĆ DRAGAN	34. MIČIĆ MOMČILO	59. MALIĐA MILAN
10. BOGIĆ GAVRO	35. KALINIĆ DRAGAN	60. GOLJANIN MOMČILO
11. GRABOVAC ANĐELKO	36. ERCEG NIKOLA	61. VESELINOVIĆ NENAD
12. MILOVANOVIC MILOVAN	37. MIČIĆ DRAGOLJUB	62. VIDIĆ DOBRIVOJE
13. ZORIĆ MILAN	38. LERO MILOŠ	63. MILINKOVIĆ DOBROSLAV
14. VJEŠTICA MIROSLAV	39. GRBIĆ BRANKO	64. RAŠULA NEDJELJKO
15. JOLDIĆ MIODRAG	40. GAKOVIĆ MOMIR	65. GLAMIČIĆ SLAVKO
16. VASILJEVIĆ MLADENKO	41. MILANOVIĆ DRAGAN	66. SIMIĆ MARKO
17. BJELOŠEVIĆ MILOVAN	42. BIJELIĆ SLOBODAN	67. OLJAČA OSTOJA
18. KNEŽEVIĆ SAVO	43. ZELJKOVIĆ DUŠKO	68. NEDIĆ ILIJA
19. SIMIĆ BRANKO	44. NINKOVIĆ MILAN	69. MEDIĆ STEVAN
20. SPREMO RADOVAN	45. ČANČAR PETKO	70. BUCALO VOJIN
21. MAKSIMOVIĆ VOJISLAV	46. KOVAČEVIĆ VLADO	71. MIJATOVIĆ MIRKO
22. BUHA ALEKSA	47. ČORDA SAVO	72. GAVRIĆ NEĐO
23. MILJANOVIĆ MITAR	48. TOŠIĆ MOMIR	73. PEJOVIĆ DUŠKO
24. TRBOJEVIĆ MILAN	49. BOSILJČIĆ LJUBO	74. BRĐANIN RADOSLAV
25. KRAJIŠNIK MOMČILO	50. RADIĆ TRIFKO	75. MIŠIĆ BOŠKO

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-909/92
21. decembra 1992. godine
Sarajevo

Predsjednik
Predsjedništva R BiH,
Alija Izetbegović, s.r.

²⁴ Odluka je objavljena u "Službenom listu R BiH", br. 11/93 od 10. maja 1993.

Na osnovu Amandmana LI, tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici od 21. decembra 1992. godine, donijelo je

ODLUKU
O PRESTANKU MANDATA POSLANIKA SKUŠTINE REPUBLIKE BOSNE I
HERCEGOVINE²⁵

I

Prestaje mandat poslanicima Vijeća opština Skupštine Republike Bosne i Hercegovine SUADU ALIBEGIĆU iz Bosanske Krupe, NIJAZU ŠUKRIĆU iz Novog grada Sarajevo i MILUTINU NAJDANOVIĆU iz Sarajeva, iz Vijeća građana.

II

Ovu odluku objaviti u "Službenom listu R BiH".

Broj 02-111-910/92

21. decembra 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

---

25 Isto,

Na osnovu člana 8. tačke 5. i stava 2. Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SRBiH" br. 21/90 i 28/90 i "Službeni list RBiH", br. 12/92, 22/93, 13/94 i 9/95) i člana 2. Odluke o primjenjivanju Poslovnika Skupštine Republike Bosne i Hercegovine za vrijeme ratnog stanja ("Službeni list RBiH", br. 20/93), Skupština Republike Bosne i Hercegovine, na zajedničkoj sjednici Skupštine održanoj 21. maja 1995. godine, donijela je

ODLUKU
O PRESTANKU MANDATA POJEDINIM
POSLANICIMA SKUPŠTINE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE ²⁶

I

1. Prestaje mandat poslanicima u Vijeću građana Skupštine Republike Bosne i Hercegovine: BORKOVIĆ RATKU, Srbin, Bosnaska Gradiška, Socijaldemokratska partija, GOSTIĆ UROŠU, Srbin, Doboju, Socijaldemokratska partija, DODIK MILORADU, Srbin, Laktaši, Unija bosanskih socijaldemokrata (Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH), koji su učestvovali u agresiji protiv Republike Bosne i Hercegovine.

2. Prestaje mandat poslanicima u Vijeću građana Skupštine Republike Bosne i Hercegovine AGAČEVIĆ RUSMIRU, Jugosloven, Travnik, Socijaldemokratska partija, SPASOJEVIĆ MILANU, Srbin, Socijaldemokratska partija, POPOVIĆ GORANU, Srbin, Banja Luka, Građanska demokratska stranka (Demokratski socijalistički savez), koji nisu prisustvovali duže od šest mjeseci sjednicama Skupštine, a na zahtjev njihovih partija.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Službenom listu RBiH".

S K U P Š T I N A

REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

S broj 235

21. maja 1995. godine

Sarajevo

Predsjednik

Skupštine RBiH,

Miro Lazović, s.r.

26 Odluka je objavljena u "Službenom listu RBiH", br. 19/95 od 1. juna 1995.

Na osnovu člana 99. st. 2, 3. i 5. Zakona o izboru odbornika i poslanika i skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SRBiH", br. 21/90 i 28/90 i "Službeni list RBiH", br. 12/92, 22/93, 13/94, 9/95 i 37/95) i člana 2. Odluke o primjenjivanju Poslovnika Skupštine Republike Bosne i Hercegovine za vrijeme ratnog stanja ("Službeni list RBiH", broj 20/93), Skupština Republike Bosne i Hercegovine, na zajedničkoj sjednici Skupštine održanoj 29. novembra 1995. godine, donijela je

**ODLUKU
O PROGLAŠENJU IZBORA POSLANIKA U VIJEĆE
OPŠTINA I VIJEĆE GRAĐANA SKUPŠTINE
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE²⁷**

- I
1. Za poslanike u Vijeće opština Skupštine RBiH proglašavaju se izabranim:
- U izbornoj jedinici Bratunac ŠARIĆ VEIZ, Bošnjak, Bratunac, Stranka demokratske akcije;
  - U izbornoj jedinici opština Konjic ALIKADIĆ ALMIR, Bošnjak, Konjic, Stranka demokratske akcije;
  - U izbornoj jedinici Modriča IBRAHIMPAŠIĆ SMAIL, Bošnjak, Modriča, Socijaldemokratska partija.
2. Za poslanika u Vijeće građana Skupštine RBiH proglašava se izabranim prema daljem redoslijedu sa liste Stranke demokratske akcije:
- Izborna jedinica Tuzla
ŠARIĆ ENVER, Bošnjak iz Kladnja.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Službenom listu RBiH".

SKUPŠTINA

REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

S broj 267

29. novembra 1995. godine

Sarajevo

Predsjednik

Skupštine RBiH,

Miro Lazović, s.r

Na osnovu člana 17. stav 2. Zakona o izboru i opozivu članova Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list SRBiH", broj 21/90), predsjednik Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine donosi

**ODLUKU
O RASPISIVANJU IZBORA ZA ČLANOVE PREDsjedNIŠTVA SOCIJALISTIČKE
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE U 1990. GODINI²⁸**

I

Izbori za članove Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održaće se u nedjelju 18. novembra 1990. godine.

27 Ova odluka je objavljena u "Službenom listu SRBiH", broj 46/95, od 4. decembra 1995. godine

28 Ova odluka je objavljena u "Službenom listu SRBiH", broj 22/90, od 6. avgusta 1990. godine.

II

Rokovi za sprovođenje izbornih radnji propisanih zakonom počinju teći od 15. septembra 1990. godine.

Građani i političke organizacije podnose predloge kandidata za članove Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine Republičkoj izbornoj komisiji najkasnije do 18. oktobra 1990. godine.

Republička izborna komisija će po prijemu utvrđenih kandidatura sastaviti listu kandidata koju će, najkasnije do 28. oktobra 1990. godine, objaviti u "Službenom listu SRBiH" i istu oglasiti.

III

Predsjedništvo SRBiH konstituisaće se najkasnije do 15. decembra 1990. godine.

IV

Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SRBiH".

**ZAKON
O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH
ZAJEDNICA²⁹**

I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

Ovim zakonom uređuje se izbor i opoziv odbornika u skupštine opština i Skupštinu grada Sarajeva, poslanika u vijeća Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: skupštine društveno-političkih zajednica), izbor i opoziv delegacije Skupštine SRBiH u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ i način kandidovanja, izbor i opoziv predsjednika i potpredsjednika skupština društveno-političkih zajednica.

Član 2.

Izbori odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica vrše se na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava, neposrednim i tajnim glasanjem.

Član 3.

Odbornici i poslanici biraju se po izbornim jedinicama koje se utvrđuju odlukom skupštine opštine i Skupštine grada Sarajeva, odnosno zakonom.

1. Biračko pravo

Član 4.

Ustavom utvrđeno pravo građanina da bira i da bude biran za odbornika i poslanika u skupštinu društveno-političke zajednice evidentira se u opštem biračkom spisku, a ostvaruje se u skladu sa ovim zakonom.

Član 5.

Građanin upisan u opšti birački spisak ne može biti lišen prava da glasa niti može biti spriječen da glasa.

Zajamčena je sloboda izbora i tajnost glasanja.

Niko ne može ni po kom osnovu pozivati birača na odgovornost zbog glasanja, niti od njega tražiti da kaže za koga je glasao ili zašto nije glasao.

Član 6.

Pravo da bira i da bude biran za odbornika, odnosno poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ima građanin koji je navršio 18 godina života i koji ima prebivalište na teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Pod uslovima iz prethodnog stava pravo da bira odbornika odnosno poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ima građanin čije je prebivalište na području izborne jedinice.

---

29 Zakon je objavljen u "Službenom listu SRBiH", broj 21/90 od 31. jula 1990. godine. Zakon je imao više izmjena koje su objavljene u slijedećim službenim listovima, i to: "Službeni list SR BiH", broj 28/90, te "Službeni list R BiH", broj: 12/92, 22/93, 13/94, 9/95, 37/95 i 6/96. Napominjemo da je u "Službenom listu R BiH", br. 13/94 izašla odluka Skupštine R BiH o potvrđivanju svih do tada donesenih uredbi sa zakonskom snagom koje je donijelo Predsjedništvo R BiH u funkciji Skupštine. Prema tome, u tom broju "Službenog lista R BiH" nisu objavljene nikakve izmjene niti dopune Zakona.

Član 7.

Funkcioneri, rukovodeći radnici i radnici sa posebnim ovlaštenjima u državnim organima, sudije redovnih sudova, sudije Ustavnog suda BiH, javni tužioci i njihovi zamjenici ili funkcioneri i rukovodeći radnici koje bira, imenuje ili postavlja skupština društveno-političke zajednice, Predsjedništvo SRBiH, Vlada SRBiH ili izvršni organ opštine odnosno grada Sarajeva ne mogu istovremeno biti odbornici ni poslanici u skupštini iste društveno-političke zajednice.

Licima iz prethodnog stava koja budu izabrana za odbornike, odnosno poslanike, prestaje funkcija odnosno radni odnos danom verifikacije mandata.

2. Prestanak mandata

Član 8.

Odborniku odnosno poslaniku prestaje mandat prije isteka vremena na koje je izabran:

1. ako podnese ostavku;
2. ako bude opozvan;
3. ako je pravosnažnom sudskom presudom osuđen na bezuslovnu kaznu zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci ili težu kaznu;
4. ako je pravosnažnom sudskom odlukom lišen poslovne sposobnosti;
5. ako iz bilo kojih razloga izgubi pravo da bude biran;
6. ako bude izabran, imenovan ili postavljen na funkciju koja je nespojiva sa funkcijom odbornika odnosno poslanika, odnosno ako zasnjuje radni odnos u državnom organu;
7. ako prestane imati prebivalište na teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Odborniku odnosno poslaniku prestaje mandat danom kada skupština društveno-političke zajednice čiji je član utvrdi da je nastupio neki od razloga iz stava 1. ovog člana.

II - RASPISIVANJE IZBORA

Član 9.

Svake četvrte godine biraju se svi odbornici odnosno poslanici u skupštini društveno-političkih zajednica.

Skupština SRBiH donosi odluku o raspisivanju izbora za izbor odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, utvrđuje rokove za sprovođenje izbornih radnji propisanih ovim zakonom i dan održavanja izbora.

Odluka o raspisivanju izbora objavljuje se u "Službenom listu SRBiH".

Član 10.

Izbori se održavaju najkasnije na 30 dana prije isteka mandata na koji su izabrani odbornici odnosno poslanici. U slučaju produženja mandatnog perioda taj rok se računa prije isteka produženog mandatnog perioda.

Od dana raspisivanja izbora do dana održavanja izbora ne može proteći više od četiri mjeseca niti manje od mjesec dana.

Danom verifikacije mandata odbornicima odnosno poslanicima u skupštine društveno-političkih zajednica prestaje mandat odbornicima i poslanicima ranijeg saziva.

III - ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

Član 11.

Organi za sprovođenje izbora su: izborne komisije i birački odbori.

Organi za sprovođenje izbora su nezavisni u svom radu i rade na osnovu ustava i zakona.

Državni organi dužni su da organima za sprovođenje izbora pružaju pomoć i dostavljaju im podatke potrebne za njihov rad.

Član 12.

Članovi organa za sprovođenje izbora i njihovi zamjenici mogu biti samo lica koja imaju opšte biračko pravo.

Članovi organa za sprovođenje izbora i njihovi zamjenici ne mogu biti kandidati za odbornike odnosno poslanike na istim izborima, a ako prihvate kandidaturu, prestaje im dužnost u organu za sprovođenje izbora.

Izuzetno od odredbe prethodnog stava član izborne komisije može biti kandidat za odbornika odnosno poslanika u skupštini društveno-političke zajednice ako ta komisija ne vrši izborne radnje za izbor odbornika odnosno poslanika u tu skupštinu.

Član 13.

Članovi izborne komisije imenuju se na četiri godine i mogu biti imenovani najviše dva puta uzastopno za člana izborne komisije iste društveno-političke zajednice.

Članovi biračkog odbora imenuju se za svake izbore.

Član 14.

Radu organa za sprovođenje izbora mogu prisustvovati ovlašteni predstavnici javnih glasila, kao i predstavnici drugih organa i organizacija ili zainteresovanih građana.

Ovlašćenje iz prethodnog stava daje nadležna izborna komisija.

Predstavnik iz stava 1. ovog člana ne može biti kandidat za odbornika odnosno poslanika.

1. Izborne komisije

Član 15.

Izborne komisije su:

1. opštinska izborna komisija i Izborna komisija grada Sarajeva,
2. izborna komisija izborne jedinice za izbor poslanika u Skupštinu SRBIH i
3. Republička izborna komisija.

Član 16.

Izbornu komisiju sačinjavaju predsjednik, sekretar i pet članova, ako ovim zakonom nije drukčije određeno. Predsjednik, sekretar i svaki član izborne komisije imaju zamjenika.

Sastav i izmjene u sastavu izborne komisije objavljuju se u službenom glasilu odgovarajuće društveno-političke zajednice.

Član 17.

Članovi izbornih komisija imenuju se iz reda pravnika, s tim da se predsjednik i njegov zamjenik imenuju, po pravilu, iz reda sudija, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Priikom imenovanja izbornih komisija treba obezbijediti da njihov sastav odražava približnu zastupljenost naroda i narodnosti na području izborne jedinice.

Član 18.

Opštinsku izbornu komisiju imenuje skupština opštine, Izbornu komisiju grada Sarajeva imenuje Skupština grada Sarajeva, a izbornu komisiju izborne jedinice za izbor poslanika u Skupštinu SRBIH i Republičku izbornu komisiju imenuje Skupština SRBIH.

Član 19.

Opštinska izborna komisija:

1. stara se o zakonitom sprovođenju izbora i opoziva odbornika u skupštinu opštine;
2. potvrđuje liste kandidata za izbor odbornika u skupštinu opštine;
3. sastavlja zbirnu listu kandidata za izbor odbornika i tu listu objavljuje;
4. određuje biračka mjesta i imenuje biračke odbore za izbor i opoziv odbornika odnosno poslanika;
5. stara se o pravilnom radu biračkih odbora i vrši nadzor nad njihovim radom;
6. utvrđuje i saopštava rezultate izbora i objavljuje koji su kandidati izabrani u skupštinu opštine i izdaje uvjerenje izabranim odbornicima;
7. utvrđuje i objavljuje rezultate glasanja o opozivu odbornika u skupštinu opštine;
8. utvrđuje rezultate glasanja za izbor i opoziv poslanika u Skupštinu SRBiH na području opštine;
9. stara se o tehničkim pripremama za izbor i opoziv i vrši druge poslove određene zakonom.

Član 20.

Izbor odbornika u Skupštinu grada Sarajeva sprovodi Izborna komisija grada Sarajeva.

Odredbе ovog zakona o imenovanju, sastavu i djelokrugu opštinske izborne komisije shodno se primjenjuju na izbornu komisiju iz prethodnog stava.

Član 21.

Izbor poslanika u vijeća Skupštine SRBiH sprovode izborne komisije u izbornim jedinicama.

Skupština SRBiH može odlučiti da poslove izborne komisije iz prethodnog stava za izbor poslanika u Vijeće opština vrši opštinska izborna komisija.

Predsjednik izborne komisije u izornoj jedinici i njegov zamjenik imenuju se iz reda sudija.

Član 22.

Izborna komisija u izornoj jedinici za izbor poslanika u Skupštinu SRBiH:

1. stara se o zakonitom sprovođenju izbora i opoziva poslanika u Skupštinu SRBiH na području izborne jedinice;
2. potvrđuje liste kandidata za izbor poslanika u Skupštinu SRBiH sa područja izborne jedinice;
3. sastavlja zbirnu listu kandidata za izbor poslanika u Skupštinu SRBiH sa područja izborne jedinice i tu listu objavljuje;
4. utvrđuje rezultate izbora i objavljuje koji su kandidati izabrani i izdaje uvjerenje izabranim poslanicima, te utvrđuje rezultate glasanja o opozivu;
5. stara se o tehničkim pripremama za izbor i opoziv i vrši druge poslove određene zakonom.

Član 23.

Republičku izbornu komisiju sačinjavaju predsjednik, sekretar i sedam članova.

Predsjedniku, sekretaru i članovima Republičke izborne komisije određuju se zamjenici.

Predsjednik Republičke izborne komisije i njegov zamjenik imenuju se iz reda sudija Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine.

Član 24.

Republička izborna komisija:

1. stara se o zakonitom sprovođenju izbora i opoziva odbornika i poslanika i jedinstvenoj primjeni odredaba ovog zakona;

2. usklađuje rad opštinskih izbornih komisija i izbornih komisija izbornih jedinica za izbor poslanika u Skupštinu SRBiH i daje im uputstva za primjenu ovog zakona, te vrši nadzor nad njihovim radom;
3. propisuje obrasce za sprovođenje izbora i opoziva;
4. objavljuje u "Službenom listu SRBiH" potvrđene liste kandidata za poslanike u Skupštinu SRBiH;
5. objavljuje rezultate izbora i glasanja o opozivu za poslanike u Skupštinu SRBiH;
6. podnosi izvještaj Skupštini SRBiH o sprovedenim izborima i glasanju o opozivu za poslanike u Skupštinu SRBiH;
7. daje objašnjenja o primjeni odredaba ovog zakona;
8. određuje način rukovanja i čuvanja izbornog materijala;
9. vrši i druge poslove određene ovim zakonom.

Član 25.

Izborne komisije podnose izvještaje o rezultatima izbora i glasanju o opozivu organima koji su ih imenovali. Izborne komisije, u okviru svoje nadležnosti staraju se o tačnoj i blagovremenom evidentiranju i dostavljanju podataka koji su od značaja za statističku obradu rezultata izbora.

2. Birački odbori

Član 26.

Birački odbor neposredno rukovodi glasanjem na biračkom mjestu, obezbjeđuje pravilnost i tajnost glasanja i utvrđuje rezultate glasanja na biračkom mjestu.

Birački odbor stara se o održavanju reda za vrijeme glasanja.

Birački odbor radi u punom sastavu.

Član 27.

Birački odbor sačinjavaju predsjednik i najmanje dva člana. Predsjedniku i članovima određuju se zamjenici. Birački odbor imenuje se za svako biračko mjesto.

Rješenje o imenovanju biračkog odbora donosi se najkasnije 15 dana prije dana određenog za održavanje izbora odnosno glasanja o opozivu.

Ako se na jednom biračkom mjestu istovremeno vrši glasanje za odbornike i poslanike u skupštine različitih društveno-političkih zajednica, za to biračko mjesto može se imenovati jedinstveni birački odbor.

3. Republički odbor za nadzor izbora

Član 28.

Opšti nadzor nad postupcima političkih i drugih organizacija i kandidata u toku predizbornih aktivnosti sprovodi Republički odbor za nadzor izbora.

Republički odbor za nadzor izbora sastoji se od sedam članova koje imenuje Skupština SRBiH.

Član 29.

Republički odbor za nadzor izbora:

1. prati predizborne aktivnosti i ukazuje na eventualne nepravilnosti u postupanju političkih organizacija, kandidata i drugih učesnika u izbornom postupku;
2. predlaže mjere za poštivanje jednakosti kandidata u izlaganju njihovih programa;
3. obraća se javnosti radi zaštite moralnog integriteta ličnosti kandidata;
4. upozorava na postupke javnih glasila, političkih i drugih organizacija, organa uprave i kandidata kojima se ometa korektnost izborne kampanje i ugrožava jednakost prava svih utvrđenih kandidata.

Ako bilo koji učesnik u predizbornoj kampanji svojim ponašanjem poziva na nasilje, širi nacionalnu, vjersku ili rasnu mržnju ili podstiče neravnopravnost polova, Republički odbor za nadzor izbora će odmah po saznanju za takvo ponašanje inicirati pokretanje postupka kod nadležnih državnih organa.

IV - PREDLAGANJE I UTVRĐIVANJE KANDIDATA

Član 30.

Kandidate za odbornike i poslanike u skupštine društveno- političkih zajednica predlažu građani i političke organizacije.

Kandidat može prihvatiti kandidaturu za odbornika odnosno poslanika u skupštinu iste društveno-političke zajednice samo u jednoj izbornoj jedinici i na jednoj listi.

Član 31.

Građani i političke organizacije predlažu kandidata za odbornike odnosno poslanike putem određenog broja potpisa birača.

Potpisi iz prethodnog stava daju se na propisanom obrascu koji izdaje i ovjerava opštinski organ uprave nadležan za vođenje opšteg biračkog spiska.

Građanin može dati potpis samo jednoj listi za skupštinu iste društveno-političke zajednice.

Član 32.

Političke organizacije predlažu i utvrđuju liste kandidata za odbornike i poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica po postupku utvrđenom pravilima tih organizacija.

Političke organizacije koje su registrovane u skladu sa zakonom mogu podnositi liste kandidata odnosno predlagati kandidate u skupštine društveno-političkih zajednica u svim izbornim jedinicama.

Član 33.

Prikupljanje ovim zakonom određenog broja potpisa za utvrđivanje kandidata za skupštine društveno-političkih zajednica mogu vršiti pojedinačno građani i političke organizacije.

Postupak predlaganja kandidata prikupljanjem potpisa može se vršiti i na zborovima građana.

Zborovi iz prethodnog stava organizuju se i rade na način utvrđen u statutu i drugim aktima organizacija i zajednica ili drugih pravnih lica koja organizuju zbor.

Član 34.

U obrazac iz člana 31. stav 2. ovog zakona unosi se naziv liste kandidata kojoj se daje potpis. U obrazac se unosi ime i prezime, adresa i matični broj građanina koji daje potpis.

Liste iz prethodnog stava koje daje potpis mora imati opšte biračko pravo i prebivalište na području izborne jedinice za čijeg odbornika odnosno poslanika predlaže kandidata.

Član 35.

Liste kandidata dostavljaju se nadležnoj izbornoj komisiji zajedno sa pismenom izjavom kandidata o prihvatanju kandidature najkasnije 20 dana prije dana određenog za održavanje izbora.

Član 36.

Svaki kandidat može odustati od kandidature najkasnije 15 dana prije održavanja izbora o čemu pismeno obavještava nadležnu izbornu komisiju i podnosioca liste.

Ako nakon utvrđivanja liste kandidata kandidat odustane od kandidature, ili ako u odnosu na nekog kandidata nastupe okolnosti iz člana 8. ovog zakona ili ako kandidat umre, podnosilac liste će utvrditi novog kandidata najkasnije 10 dana prije dana određenog za izbore.

Član 37.

Lista kandidata sadrži naziv skupštine društveno-političke zajednice u koju se vrši izbor i označenje izborne jedinice i dan utvrđivanja liste, ime i prezime svakog kandidata uz naznačenje nacionalne pripadnosti i prebivališta.

Na listi mora biti utvrđeno onoliko kandidata koliko se odbornika odnosno poslanika bira u izbornoj jedinici.

Naziv liste određuje se prema nazivu političke organizacije koja podnosi listu.

Ako dvije ili više političkih organizacija podnose zajedničku listu kandidata, one sporazumno utvrđuju naziv liste.

Ako listu podnose građani ona se označava kao nezavisna lista.

Listu potpisuje ovlašćeni predstavnik podnosioca liste.

Uz kandidature dostavljaju se i obrasci iz člana 31. stav 2. ovog zakona.

1. Potvrđivanje i oglašavanje liste kandidata

Član 38.

Izborna komisija utvrđuje odmah po prijemu liste kandidata da li je lista podnesena u određenom roku i sastavljena na propisani način.

Član 39.

Ako nadležna izborna komisija utvrdi da u pogledu pojedinih kandidata odnosno liste kandidata nisu ispunjeni uslovi utvrđeni ovim zakonom, odbiće potvrđivanje podnesene liste.

U slučaju iz prethodnog stava izborna komisija će pozvati podnosioca liste da odmah a najkasnije u roku od tri dana otkloni nedostatke.

Član 40.

Ako nadležna izborna komisija utvrdi da je lista kandidata podnesena neblagovremeno odnosno da nedostaci na koje je ukazano nisu blagovremeno otklonjeni, poništiće listu kandidata.

Član 41.

Ako podnesena lista kandidata nema nedostataka ili ako su utvrđeni nedostaci otklonjeni u ostavljenom roku, nadležna izborna komisija potvrdiće podnesenu listu i o tome obavijestiti podnosioca.

Član 42.

Nakon potvrđivanja podnesenih lista kandidata nadležna izborna komisija sastavlja zbirnu listu kandidata za izbor odbornika odnosno poslanika u skupštinu društveno-političke zajednice.

Liste kandidata unose se na zbirnu listu redoslijedom utvrđenim žrijebom.

Predsjednik nadležne izborne komisije obavještava predstavnike svih lista da mogu prisustvovati utvrđivanju zbirne liste kandidata.

Kao predstavnik liste smatraće se kandidat koji je upisan pod rednim brojem jedan.

Član 43.

Ako za izbor odbornika odnosno poslanika nije podnesena ni potvrđena ni jedna lista, rok za podnošenje lista produžava se za sedam dana.

Ako i u tom roku nije podnesena ni jedna lista kandidata, ponoviće se postupak po odredbama čl.30. do 37. ovog zakona.

Član 44.

Izborna komisija će odmah po sastavljanju zbirne liste, a najkasnije pet dana prije dana održavanja izbora oglašiti zbirnu listu.

Oglas o potvrdi zbirne liste sadrži podatke utvrđene u članu 37. ovog zakona, a potpisuje ga predsjednik i sekretar nadležne izborne komisije.

Član 45.

Ogasi o potvrdi lista kandidata za skupštine društveno-političkih zajednica izlažu se u naseljenim mjestima u izornoj jedinici u kojoj se vrši izbor po tim listama kandidata.

Pored oglašavanja na način utvrđen u prethodnom stavu liste kandidata za odbornike objavljuju se u službenom glasilu opštine, a za poslanike u "Službenom listu SRBiH".

Ogasi o potvrđivanju liste kandidata za odbornike objavljuju se i u lokalnim javnim glasilima, a ogasi o potvrđivanju liste kandidata za poslanike u Skupštinu SRBiH objavljuju se i u dnevnom listu "Oslobođenje".

Oglašavanje iz prethodnog stava vrši se u okviru iste rubrike.

2. Posebne odredbe o kandidovanju poslanika u vijeća Skupštine SRBiH

Član 46.

Isbor poslanika u Vijeće građana vrši se po izbornim jedinicama utvrđenim zakonom, s tim da se na približno isti broj građana u izornoj jedinici bira isti broj poslanika.

Član 47.

Lista kandidata za Vijeće građana smatra se utvrđenom ako je svojim potpisom podrži najmanje 1.000 birača koji imaju prebivalište na području izborne jedinice.

Član 48.

Isbor poslanika u Vijeće opština vrši se po izbornim jedinicama utvrđenim zakonom.

Kandidate za izbor poslanika u Vijeće opština predlažu i utvrđuju političke organizacije i građani.

Kandidat za Vijeće opština smatra se utvrđenim ako je njegovu kandidaturu svojim potpisom potvrdilo 300 birača koji imaju prebivalište na području izborne jedinice.

Član 49.

Podnosioci predloga iz prethodnog člana mogu kandidovati onoliko kandidata koliko se u izornoj jedinici bira poslanika.

Na listi kandidata, pored imena kandidata, navodi se naziv političke organizacije koja ga je kandidovala, ili oznaka "nezavisni kandidat", ako su kandidaturu istakli građani.

Član 50.

Lista kandidata za izbor poslanika u Vijeće opština utvrđuje se prema redoslijedu utvrđenim žrijebom.

Član 51.

Ako zakonom nije drukčije utvrđeno na postupak kandidovanja poslanika u Vijeće opština shodno se primjenjuju odredbe ovog zakona o kandidovanju odbornika i poslanika za skupštine društveno-političkih zajednica.

3. Posebne odredbe o kandidovanju odbornika u skupštinu opštine

Član 52.

Izbornu jedinicu za izbor odbornika u skupštinu opštine čini područje opštine.

Statutom opštine utvrđuje se broj odbornika u skupštini opštine, odgovarajuća srazmjerna zastupljenost naroda i narodnosti na području opštine i broj potpisa birača potreban za utvrđivanje liste kandidata.

Član 53.

Izuzetno od odredbe iz stava 1. prethodnog člana u opštinama koje imaju preko 40.000 stanovnika i u kojima se u skupštinu opštine bira više od 70 odbornika, za područje opštine može se obrazovati više izbornih jedinica, s tim da se u svakoj izornoj jedinici bira najmanje 15 odbornika.

Član 54.

Odredbе ovog zakona koje se odnose na izbor poslanika u Skupštinu SRBiH shodno se primjenjuju i na izbor odbornika u skupštinu opštine.

Statutom opštine ili odlukom skupštine opštine mogu se, u skladu sa ovim zakonom, bliže urediti pojedina pitanja koja se odnose na izbor odbornika u skupštinu opštine.

V - PREDSTAVLJANJE KANDIDATA

Član 55.

Političke organizacije koje su istakle svoje kandidate za odbornike odnosno poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica imaju pravo da, ravnopravno u javnim glasilima, u okviru istih dnevnih termina odnosno rubrika, obavještavaju građane o svojim programima i kandidatima.

Pravo iz prethodnog stava imaju i kandidati predloženi na nezavisnim listama.

Javna glasila utvrdiće pravila na osnovu kojih će se obezbijediti objektivno informisanje i ravnopravan tretman predloženih kandidata, u skladu sa ovim zakonom.

Zabranjena je predizborna propaganda kandidata putem plaćenih oglasa, odnosno plaćenih emisija i drugih oblika komercijalne propagande u javnim glasilima.

Član 56.

Javna glasila su dužna da postupaju na način utvrđen u prethodnom članu u periodu od raspisivanja izbora do konstituisanja novih skupština društveno-političkih zajednica ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Član 57.

Na dan izbora i dan glasanja o opozivu, kao i 24 časa prije izbora odnosno glasanja o opozivu zabranjena je svaka agitacija.

VI - BIRAČKA MJESTA I IZBORNI MATERIJAL

Član 58.

Glasanje za izbor odbornika odnosno poslanika obavlja se na biračkim mjestima.

Biračka mjesta određuje opštinska izborna komisija na predlog opštinskog organa uprave u čiji djelokrug spada vođenje opšteg biračkog spiska, najkasnije 15 dana prije dana održavanja izbora.

Svako biračko mjesto označava se rednim brojem.

Opštinska izborna komisija najkasnije pet dana prije dana održavanja izbora oglašava koja su biračka mjesta određena i koji će birači glasati na pojedinom biračkom mjestu.

Član 59.

Biračka mjesta određuju se s obzirom na broj birača odnosno prostornu udaljenost, i to tako da broj birača na jednom biračkom mjestu bude toliko da se bez poteškoća može obaviti glasanje za vrijeme koje je određeno za glasanje.

U prostoriji određenoj za glasanje urediće se poseban prostor tako da niko ne može vidjeti kako birač popunjava glasački listić.

Oglas o potvrdi zbirne liste kandidata mora biti istaknut na svakom biračkom mjestu, kao i u posebnom prostoru za glasanje.

Nadležni opštinski organ uprave dužan je blagovremeno obezbijediti da prostor koji je izborna komisija odredila kao biračko mjesto bude pripremljen i otvoren za vrijeme glasanja.

Kao biračko mjesto smatra se zgrada u kojoj se glasa, kao i dvorište zgrade u kojoj se nalazi biračko mjesto.

Član 60.

Opštinska izborna komisija, odnosno izborna komisija u izbornoj jedinici u saradnji sa opštinskim izbornim komisijama u toj izbornoj jedinici dužna je blagovremeno pripremiti za svaki birački odbor materijal za glasanje, a naročito potreban broj glasačkih kutija, potreban broj glasačkih listića, zbirnih lista kandidata, izvod iz biračkog spiska za odnosno biračko mjesto i obrazac zapisnika o radu biračkog odbora.

Član 61.

Opštinska izborna komisija u saradnji sa nadležnim opštinskim organom uprave dužna je, uoči dana izbora, predati biračkom odboru izborni materijal iz prethodnog člana, o čemu se sačinjava zapisnik.

Na dan izbora, prije početka glasanja, birački odbor utvrđuje da li je primljen izborni materijal za to biračko mjesto potpun i u ispravnom stanju i da li glasanje može početi.

Član 62.

Uz izvod iz biračkog spiska za biračko mjesto na kome se vrši glasanje za odbornike odnosno poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica prilažu se posebno službeno ovjereni spiskovi birača s tog biračkog mjesta koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu odnosno birača koji se nalaze na odsluženju vojnog roka.

Biračkom odboru se mora predati onoliko broj glasačkih listića koliko ima birača prema izvodu iz opšteg biračkog spiska, zajedno s posebno ovjerenim spiskovima iz prethodnog stava za odgovarajuće biračko mjesto.

Biračkom odboru se predaje u zatvorenom omotu i određen broj glasačkih listića koji je označen na samom omotu. Ovi glasački listići se koriste samo u slučaju da glasanju pristupi građanin s pravom glasa na tom biračkom mjestu koji je ispušten iz izvoda iz opšteg biračkog spiska za to biračko mjesto.

VII - GLASANJE

Član 63.

Glasanje traje neprekidno od sedam do 19 časova. Samo ako dođe do narušavanja reda, birački odbor može prekinuti glasanje dok se red ne uspostavi. Razlozi i trajanje prekida glasanja unose se u zapisnik o radu biračkog odbora.

U 19 časova zatvara se biračko mjesto, s tim što će se biračima koji su se zatekli na biračkom mjestu dozvoliti da glasaju. Ako je glasanje zbog narušavanja reda bilo prekinuto duže od jednog sata, glasanje se produžava za onoliko vremena koliko je trajao prekid.

Član 64.

Glasanje se vrši lično.

Glasanje se vrši tajno, glasačkim listićima.

Član 65.

Birač glasa na biračkom mjestu na kom je uveden u izvod iz opšteg biračkog spiska.

Birač prvo saopštava biračkom odboru svoje ime i prezime, a po potrebi i prebivalište. Predsjednik ili član biračkog odbora mogu utvrđivati identitet birača uvidom u ličnu kartu ili drugu ispravu koja sadrži odgovarajuće lične podatke birača. Zatim predsjednik ili član biračkog odbora zaokružuje redni broj ispred imena birača u biračkom spisku, te objašnjava biraču način glasanja i predaje mu glasački listić.

Članovi biračkog odbora dužni su biraču na njegov zahtjev ponovo objasniti način glasanja, a naročito će paziti da birača niko ne ometa u popunjavanju glasačkog listića i da u potpunosti bude obezbijedena tajnost glasanja.

Članovi biračkog odbora ne smiju ni na koji način uticati na odluku birača pri glasanju.

Član 66.

Ako birač nije uveden u izvod iz opšteg biračkog spiska može glasati na osnovu potvrde nadležnog opštinskog organa uprave da je upisan kao birač za područje odgovarajućeg biračkog mjesta.

Nadležni opštinski organ uprave dužan je osigurati dežurstvo u dane izbora u vremenu od sedam do 19 časova radi izdavanja potvrde biračima koji su ispušteni iz opšteg biračkog spiska.

Svaki slučaj glasanja na način iz stava 1. ovog člana unosi se u zapisnik o glasanju. Potvrda se prilaže zapisniku.

Član 67.

Glasački listić sadrži:

1. oznaku izborne jedinice u kojoj se vrši izbor;
2. oznaku skupštine društveno-političke zajednice za koju se vrši izbor;
3. nazive lista kandidata i imena predstavnika lista, po redoslijedu utvrđenom na zbirnoj listi;
4. oznaku da se glasa za jednu od predloženih lista u cjelini;
5. način glasanja.

Ispred oznake svake liste kandidata stavlja se oznaka rednog broja.

Glasačke listiće priprema i ovjerava nadležna izborna komisija.

Član 68.

Glasački listić za glasanje o opozivu sadrži:

1. oznaku izborne jedinice u kojoj se glasa o opozivu;
  2. oznaku da se glasa o opozivu;
  3. ime i prezime odbornika odnosno poslanika o čijem se opozivu glasa;
  4. oznaku skupštine društveno-političke zajednice čiji je odbornik odnosno poslanik član.
- Ispod imena odbornika odnosno poslanika ispisuju se riječi "za opoziv" i "protiv opoziva".

Član 69.

Glasa se samo za liste kandidata navedene na glasačkom listiću.

Birač može glasati samo za jednu od predloženih lista u cjelini.

Glasanje se vrši tako da se zaokružuje redni broj ispred liste za koju se glasa.

O opozivu se glasa tako da se zaokružuju riječi "za opoziv" ili "protiv opoziva".

Član 70.

Glasanje za Vijeće opština Skupštine SRBiH vrši se zaokruživanjem broja ispred imena kandidata.

Na glasačkom listiću mora biti naznačeno koliko se kandidata bira.

Član 71.

Birač popunjeni glasački listić presavije tako da se ne vidi kako je glasao, i stavlja ga u odgovarajuću glasačku kutiju, a zatim napušta biračko mjesto.

Član 72.

Nevažecim se smatra glasački listić: koji nije popunjen ili je popunjen tako da se ne može sa sigurnošću utvrditi za koju je listu odnosno kandidata birač glasao; na kome su vršena dopisivanja novih lista ili imena; na kome je zaokruženo više od jedne liste ili imena; kao i glasački listić na kome nisu zaokružene riječi "za opoziv" ni riječi "protiv opoziva", odnosno koji je tako popunjen da se sa sigurnošću ne može utvrditi da li je birač glasao za ili protiv opoziva.

Nevažecim se smatra i glasački listić koji je potpisan.

Član 73.

Glasački listić se smatra važecim ako je birač glasao na drugi način od načina utvrđenog u čl. 69. i 70. ovog zakona, ali je iz glasačkog listića vidljivo za koju listu je glasao, odnosno za kojeg je kandidata glasao.

Član 74.

U toku cijelog glasanja moraju biti prisutni svi članovi biračkog odbora ili njihovi zamjenici.

Cijelom toku glasanja mogu prisustvovati predstavnici lista kandidata. Imena predstavnika treba saopštiti nadležnoj izbornoj komisiji najkasnije na tri dana prije dana glasanja. Svaka lista kandidata može imati samo jednog predstavnika na biračkom mjestu. Izborna komisija će predstavniku liste kandidata izdati potvrdu na osnovu koje se predstavlja biračkom odboru.

Predsjednik biračkog odbora uz pomoć drugih članova biračkog odbora stara se o održavanju reda na biračkom mjestu. Ako je potrebno predsjednik biračkog odbora može zatražiti pomoć milicije. Dok su radnici milicije na biračkom mjestu glasanje se prekida.

Predsjednik biračkog odbora može udaljiti sa biračkog mjesta svakog ko remeti red na biračkom mjestu. Svako udaljenje sa biračkog mjesta upisuje se u zapisnik. O udaljenju predstavnika liste kandidata odlučuje birački odbor.

Niko ne smije doći na biračko mjesto pod oružjem ili sa opasnim oruđem izuzev radnika milicije u slučaju iz stava 3. ovog člana.

Član 75.

Birač koji zbog tjelesne mane ili zbog toga što je nepismen ne može glasati na način utvrđen u ovom zakonu, može doći na biračko mjesto sa drugim licem koje će po njegovom nalogu popuniti glasački listić i prema potrebi staviti ga u glasačku kutiju.

Svaki slučaj iz prethodnog stava unosi se u zapisnik.

Član 76.

Za vrijeme glasanja vodi se zapisnik u koji se unose sva značajnija zbivanja na biračkom mjestu i sve činjenice važne za glasanje.

Svaki član biračkog odbora i svaki predstavnik liste kandidata može dati u zapisnik svoje odvojeno mišljenje ili primjedbe na zapisnik.

1. Utvrđivanje rezultata glasanja na biračkim mjestima

Član 77.

Po završenom glasanju birački odbor pristupa utvrđivanju rezultata glasanja.

Birački odbor prvo prebrojava neupotrijebljene glasačke listiće i stavlja ih u poseban omot koji će zapečatiti.

Nakon toga na osnovu izvoda iz biračkog spiska i potvrda utvrđuje ukupan broj birača koji su glasali.

Zatim se pristupa otvaranju glasačkih kutija pojedinačno i prebrojavanju glasova, te utvrđivanju broja glasova za svaku listu kandidata odnosno kandidata i koliko je glasačkih listića nevažećih.

Ako se utvrdi da je broj birača prema biračkom spisku veći od broja glasova po glasačkim listićima, kao važeći se uzima rezultat po glasačkim listićima.

Ako se utvrdi da je broj glasačkih listića u glasačkoj kutiji veći od broja birača koji su glasali, birački odbor se raspušta i imenuje novi, a glasanje na tom biračkom mjestu se ponavlja. Rezultat glasanja na tom biračkom mjestu se utvrđuje nakon ponovljenog glasanja.

Član 78.

Prilikom utvrđivanja rezultata glasanja, birački odbor od ukupnog broja birača u izvodu iz biračkog spiska prvo odbije broj birača koji nisu glasali iz posebno službenih ovjerenih spiskova utvrđenih u članu 62. stav 1. ovog zakona. Tako dobijen broj predstavlja osnovicu za utvrđivanje rezultata glasanja na tom biračkom mjestu.

Član 79.

Kad birački odbor utvrdi rezultate glasanja, u zapisnik o radu biračkog odbora unosi naročito: broj birača prema izvodu iz opšteg biračkog spiska; koliko je birača glasalo po izvodu iz opšteg biračkog spiska, a koliko na osnovu potvrde izdate od nadležnog organa; ukupan broj birača koji je glasao; koliko je glasova dobila pojedinačno svaka lista odnosno svaki kandidat i koliko je bilo nevažećih glasačkih listića.

U zapisnik o radu biračkog odbora naznačiće se i broj birača sadržanih u posebnom spisku iz člana 62. stav 1. ovog zakona.

U zapisnik o radu biračkog odbora unose se i eventualna posebna mišljenja i primjedbe članova biračkog odbora i predstavnika kandidata odnosno lista kandidata, kao i sve druge činjenice koje su važne za glasanje.

Zapisnik potpisuju svi članovi biračkog odbora.

Član 80.

Nakon utvrđivanja rezultata glasanja birački odbor odmah, a najkasnije u roku od 18 časova od zatvaranja biračkog mjesta, dostavlja opštinskoj izbornoj komisiji zapisnik o svom radu sa izvodom iz opšteg biračkog spiska, potvrde na osnovu kojih su glasali birači koji nisu uvedeni u izvod iz opšteg biračkog spiska za odnosno biračko mjesto, upotrijebljene glasačke listiće i odvojeno neupotrijebljene glasačke listiće.

Preostali izborni materijal birački odbor predaje organu uprave od koga je izborni materijal primio.

Glasanje lica koja se nalaze na odsluženju vojnog roka ili na vojnoj vježbi

Član 81.

Lica koja se nalaze na odsluženju vojnog roka ili na vojnoj vježbi glasaju o izboru odbornika odnosno poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica u vojnoj jedinici ili u vojnoj ustanovi.

Način glasanja u vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi određuje nadležni vojni organ, s tim što glasanje mora biti neposredno i tajno.

Član 82.

Nadležni opštinski organ uprave sačinjava i nadležnoj izbornoj komisiji dostavlja spisak lica koja se nalaze na odsluženju vojnog roka ili na vojnoj vježbi.

Nadležna izborna komisija blagovremeno dostavlja vojnim jedinicama ili vojnim ustanovama spisak lica iz prethodnog stava; potreban broj nepopunjenih ovjerenih glasačkih listića, kao i potreban broj omota adresiran na izbornu komisiju.

Član 83.

Pošto lice iz prethodnog člana glasa, stavlja glasački listić u omot, zatvara ga i predaje vojnom organu nadležnom za sprovođenje izbora.

Po završenom glasanju organ iz prethodnog stava odmah dostavlja nadležnoj izbornoj komisiji sve omote sa glasačkim listićima.

VIII - UTVRĐIVANJE REZULTATA IZBORA

Član 84.

Po prijemu svih izbornih akata od strane biračkih odbora opštinska izborna komisija utvrđuje rezultat izbora odbornika u skupštinu opštine, a izborna komisija u izbornoj jedinici za izbor poslanika u Skupštinu SRBiH - rezultat izbora za tu izbornu jedinicu.

U postupku utvrđivanja rezultata izbora utvrđuje se ukupan broj birača koji su upisani u birački spisak, ukupan broj birača koji su glasali, koliko je koja lista odnosno kandidat dobio glasova i koliko je bilo nevažećih glasačkih listića.

Član 85.

Izborne komisije iz prethodnog člana uzimaju u obzir kod utvrđivanja rezultata glasanja i glasačke listiće primljene od vojnih organa koji stignu do 15 sati narednog dana od dana održavanja izbora za odbornike, odnosno poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica.

Član 86.

Ako je na izborima za odbornike odnosno poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica glasalo manje od polovine ukupnog broja birača u izbornoj jedinici, glasanje se ponavlja.

Ako i u ponovnom glasanju glasa manje od polovine ukupnog broja birača u izbornoj jedinici, ponavlja se cijeli izborni postupak u toj izbornoj jedinici.

Član 87.

Izborna komisija u izbornoj jedinici utvrđuje ukupan broj glasova koje je dobila svaka pojedina lista kandidata. Taj broj se utvrđuje sabiranjem glasova datih za tu listu.

Član 88.

Svakoj listi pripada broj mandata koji je srazmjeran broju dobijenih glasova.

Član 89.

Nakon utvrđivanja rezultata izbora u izbornoj jedinici (član 84. ovog zakona) izborna komisija utvrđuje (izračunava) broj glasova birača koji je potreban da bi se dobio jedan mandat u izbornoj jedinici (izborna kvota).

Izborna kvota izračunava se tako da se ukupan broj važećih glasova birača u izbornoj jedinici podijeli sa brojem odbornika, odnosno poslanika koji se bira u toj izbornoj jedinici.

Svakoj listi pripada onoliko mandata koliko se puta izborna kvota sadrži u broju glasova te liste.

Ako se na način iz prethodnog stava ne raspodijele svi mandati u izbornoj jedinici, preostali mandati raspodijele se tako da se preostali broj glasova svake liste podijeli sa brojevima od jedan do zaključno sa brojem neraspodijeljenih mandata. Tako dobijeni količnici razvrstavaju se po veličini, pri čemu se u obzir uzima onoliko najvećih količnika koliko je neraspodijeljenih mandata.

Svaka lista dobija onoliko mandata koliko tih količnika na nju otpada.

Ako dvije ili više lista dobiju iste količnike na osnovu kojih bi dobile jedan mandat, mandat će se dodijeliti listi koja je dobila ukupan veći broj glasova.

Član 90.

Raspored mandata između odbornika odnosno poslanika sa iste liste vrši se prema njihovom redoslijedu na listi kandidata.

Član 91.

Utvrđivanje rezultata izbora za odbornike odnosno poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica vrši se po odredbama čl. 84. do 90. ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Član 92.

Nadležna izborna komisija za izbor poslanika u Vijeće opština utvrđuje ukupan broj glasova koje je dobio svaki kandidat na području izborne jedinice.

Za poslanika u Vijeće opština izabran je onaj kandidat koji je dobio natpolovičnu većinu glasova birača koji su glasali u izornoj jedinici.

Ako ni jedan kandidat nije dobio potrebnu većinu iz prethodnog stava, ponoviće se glasanje za 14 dana za dva kandidata koji su u prvom krugu glasanja dobili najviše glasova.

Ako su u prvom krugu glasanja dva ili više kandidata dobili jednak i istovremeno najveći broj glasova, glasanje će se ponoviti za te kandidate.

U drugom krugu glasanja izabran je onaj kandidat koji je dobio najveći broj glasova.

Član 93.

Službene rezultate izbora objavljuje nadležna izborna komisija za svaku izbornu jedinicu.

Zabranjeno je svako objavljivanje prethodnih rezultata ili procjena rezultata izbora prije zatvaranja biračkih mjesta.

IX - PONOVI, DOPUNSKI I PRIJEVREMENI IZBORI**1. Ponovni izbori**

Član 94.

Ponovni izbori sprovode se:

1. ako nadležna izborna komisija poništi glasanje, odnosno izbore zbog nepravilnosti u njihovom sprovođenju;
2. ako u postupku verifikacije mandata skupština poništi izbor odbornika odnosno poslanika zbog nepravilnosti u sprovođenju izbora;
3. ako i u ponovljenom glasanju ne bude izabran potreban broj odbornika odnosno poslanika;
4. u slučaju iz člana 22. Ustavnog zakona za sprovođenje Amandmana LIX - LXXIX na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

U slučaju iz tačke 3. prethodnog stava ponovni izbori vrše se za onoliko odbornika odnosno poslanika koliko ih nije izabrano.

Član 95.

Ako nadležna izborna komisija poništi izbore zbog nepravilnosti u glasanju koje su učinjene samo na pojedinim biračkim mjestima, glasanje će se ponoviti samo na tim biračkim mjestima.

U slučaju iz prethodnog stava rezultati izbora se ne utvrđuju do završetka ponovljenog glasanja.

Član 96.

Ponovni izbori se sprovode na način i po postupku utvrđenom za redovne izbore, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Ponovne izbore raspisuje nadležna izborna komisija.

Član 97.

Ponovni izbori sprovode se u roku od 30 dana od dana održavanja izbora, odnosno od dana poništenja izbora u postupku verifikacije mandata.

Član 98.

Ako se ponovni izbori sprovode iz razloga utvrđenog u članu 94. stav 1. tačka 1. ovog zakona, na listi kandidata mogu biti samo oni kandidati koji su bili utvrđeni za izbore koji su poništeni u prethodnom krugu glasanja.

2. Dopunski izbori

Član 99.

Dopunski izbori se sprovode kad je odborniku odnosno poslaniku prestao mandat prije isteka vremena na koje je izabran, iz razloga utvrđenih u članu 8. ovog zakona ili u slučaju smrti.

Dopunski izbori se neće raspisivati ako je na listi sa koje je odbornik odnosno poslanik iz prethodnog stava izabran preostao isti ili veći broj kandidata od broja odbornika odnosno poslanika kojima je prestao mandat.

U slučaju iz prethodnog stava smatraće se izabranim za odbornike odnosno poslanike kandidati prema daljem redoslijedu na listi.

Član 100.

Dopunske izbore raspisuje predsjednik skupštine društveno-političke zajednice najkasnije 30 dana od dana kad je skupština utvrdila prestanak mandata.

Dopunski izbori održavaju se u roku od dva mjeseca od dana raspisivanja izbora.

Odluka o raspisivanju dopunskih izbora objavljuje se u službenom glasilu odgovarajuće društveno-političke zajednice.

Član 101.

Mandat odbornika odnosno poslanika izabranog na dopunskim izborima traje do isteka mandatnog perioda odbornika odnosno poslanika kome je prestao mandat.

Član 102.

Dopunski izbori ne moraju se raspisivati ako do isteka mandatnog perioda skupštine društveno-političke zajednice ne preostaje više od jedne godine.

Član 103.

Dopunski izbori se sprovode na način i po postupku utvrđenom za redovne izbore, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

3. Prijevremeni izbori

Član 104.

U slučaju raspuštanja skupštine društveno-političke zajednice raspisuju se prijevremeni izbori, koji se sprovode na način i po postupku utvrđenom za redovne izbore.

X - OPOZIV

Član 105.

Odbornik odnosno poslanik može biti opozvan:

1. ako bez opravdanog razloga duže od šest mjeseci uzastopno ne prisustvuje sjednicama skupštine ili njenih radnih tijela, odnosno ako neuredno i neredovno izvršava svoju odborničku ili poslaničku dužnost;

2. ako iz drugih razloga izgubi povjerenje birača.

U slučaju iz tačke 1. prethodnog stava skupština odnosno nadležno radno tijelo skupštine, može pokrenuti inicijativu za njegov opoziv.

Član 106.

Opoziv odbornika odnosno poslanika sprovodi se na način i po postupku utvrđenom za njihov izbor ako ovim zakonom nije drukčije utvrđeno.

Član 107.

Postupak za opoziv odbornika odnosno poslanika se pokreće na predlog najmanje 10% birača sa područja izborne jedinice.

Član 108.

Predlog za pokretanje postupaka za opoziv odbornika odnosno poslanika sadrži:

1. ime, prezime i prebivalište odbornika odnosno poslanika čiji se opoziv predlaže i označenje skupštine društveno-političke zajednice u kojoj je odbornik odnosno poslanik;

2. razloge zbog kojih se predlaže opoziv.

Predlog za pokretanje postupka za opoziv odbornika odnosno poslanika dostavlja se nadležnoj izbornoj komisiji.

Uz predlog se prilaže spisak potpisa utvrđen u prethodnom članu.

Član 109.

Nadležna izborna komisija donijeće rješenje o raspisivanju glasanja o opozivu u roku od 15 dana od dana prijema predloga u kome utvrđuje dan glasanja, s tim da će se glasanje sprovesti u daljem roku od 30 dana.

Odluka o raspisivanju glasanja o opozivu objavljuje se na isti način kao i odluka o raspisivanju izbora.

O raspisivanju glasanja o opozivu i o rezultatima glasanja, nadležna izborna komisija obavještava skupštinu.

Član 110.

Nadležna izborna komisija će najkasnije u roku od tri dana od dana raspisivanja glasanja o opozivu odrediti biračka mjesta.

Član 111.

Ako u toku postupka za opoziv odborniku odnosno poslaniku prestane mandat po nekom od osnova iz člana 8. ovog zakona, izuzev podnošenjem ostavke, postupak za opoziv se obustavlja.

Član 112.

O opozivu glasaju birači u izbornoj jedinici u kojoj je odbornik odnosno poslanik izabran.

Odbornik odnosno poslanik je opozvan ako je za opoziv glasalo više od polovine birača koji su glasali.

Član 113.

Ako na glasanju o opozivu odbornik odnosno poslanik ne bude opozvan, ne može se iz istih razloga ponovo podnositi predlog za pokretanje postupka za opoziv tog odbornika odnosno poslanika.

**XI - IZBOR I OPOZIV DELEGACIJE SKUPŠTINE SRBIH U VIJEĆE REPUBLIKA I
POKRAJINA SKUPŠTINE SFRJ**

Član 114.

Predlaganje kandidata za članove delegacije Skupštine SRBiH u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ (u daljem tekstu: Delegacija) vrši se na sjednicama oba vijeća Skupštine SRBiH.

Spisak predloženih kandidata dostavlja se Komisiji za pitanja izbora i imenovanja Skupštine SRBiH koja sastavlja listu kandidata.

Delegaciju sačinjavaju poslanici oba vijeća Skupštine SRBiH.

Član 115.

Lista kandidata iz prethodnog člana sastavlja se po dijelovima, tako da svaki dio liste sačinjavaju kandidati iz reda poslanika pripadnika istog naroda odnosno narodnosti, uz naznačenje vijeća čiji je član.

U svakom dijelu liste mora biti utvrđeno više kandidata od broja članova Delegacije koji se bira.

Član 116.

Izbor Delegacije vrši se najkasnije u roku od 30 dana od dana verifikacije mandata poslanika u Skupštini SRBiH, ako zakonom ili drugim aktom Skupštine SFRJ nije drukčije određeno.

Član 117.

Za članove Delegacije izabrani su oni kandidati koji su dobili natpolovičnu većinu glasova od ukupnog broja poslanika u vijećima Skupštine SRBiH i najveći broj glasova.

Bliže odredbe o načinu glasanja i utvrđivanju rezultata glasanja utvrđuju se u Poslovniku Skupštine SRBiH.

Član 118.

Predlog za opoziv člana Delegacije mogu podnijeti:

1. svako vijeće Skupštine SRBiH;
2. dvadeset poslanika u jednom vijeću Skupštine SRBiH čiji predlog podrži najmanje deset poslanika iz drugog vijeća.

Član 119.

Zbog nepravilnosti u postupku kandidovanja i izbora ili u postupku opoziva članova Delegacije, svaki kandidat za člana Delegacije, odnosno član Delegacije čiji opoziv se predlaže ima pravo da podnese prigovor Skupštini SRBiH.

Prigovor se podnosi najkasnije u roku od tri dana od dana podnošenja liste kandidata ili predloga za opoziv, odnosno od dana glasanja za izbor ili opoziv člana Delegacije.

O prigovoru odlučuje Skupština SRBiH na zajedničkoj sjednici vijeća.

Odluka iz prethodnog stava je konačna i protiv nje se ne mogu izjavljivati pravna sredstva.

Član 120.

Odredbе ovog zakona o prestanku mandata, o ponovnim i dopunskim izborima i o opozivu, koje se odnose na izbor poslanika u Skupštinu SRBiH shodno se primjenjuju na izbor i opoziv člana Delegacije, ako ovim zakonom nije drukčije utvrđeno.

XII - NAČIN KANDIDOVANJA, IZBORA I OPOZIVA PREDsjedNIKA I POTPREDSJEDNIKA SKUPŠTINA DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA

Član 121.

Predsjednik i potpredsjednik skupštine društveno-političke zajednice bira se na četiri godine iz reda odbornika odnosno poslanika, nakon konstituisanja skupštine.

Član 122.

Izbor predsjednika i potpredsjednika skupština društveno-političkih zajednica vrši se na osnovu liste kandidata koju predlaže nadležno tijelo za pitanja izbora i imenovanja, uz konsultaciju sa predstavnicima političkih organizacija koje imaju svoje odbornike odnosno poslanike u skupštini.

Član 123.

Izbor predsjednika i potpredsjednika društveno-političke zajednice vrši se tajnim glasanjem.

Član 124.

Predlog za opoziv predsjednika i potpredsjednika Skupštine SRBiH može podnijeti svako radno tijelo Skupštine SRBiH i najmanje 30 poslanika u Skupštini SRBiH.

Predlog za opoziv predsjednika i potpredsjednika skupštine opštine i Skupštine grada Sarajeva može podnijeti svako radno tijelo skupštine i određeni broj odbornika utvrđen statutom odnosno poslovnikom.

Član 125.

Blíže odredbe o načinu kandidovanja, izbora i opoziva predsjednika i potpredsjednika Skupštine SRBiH, uređuje se Poslovnikom Skupštine SRBiH, a predsjednika i potpredsjednika skupština drugih društveno-političkih zajednica njihovim statutom.

XIII - ZAŠTITA IZBORNOG PRAVA

Član 126.

Ako nadležna izborna komisija utvrdi na osnovu izbornih akata nepravilnosti u sprovođenju izbora na pojedinim biračkim mjestima ili na cijelom području opštine, koje su bitno uticale na rezultate izbora, poništiće glasanje na tim biračkim mjestima ili na cijelom području opštine i odrediti ponovno glasanje.

Član 127.

Zbog nepravilnosti u postupku kandidovanja i izbora ili u postupku opoziva odbornika odnosno poslanika za skupštine društveno-političkih zajednica i zbog nepravilnosti u radu organa za sprovođenje izbora prilikom izbora ili opoziva, svaki kandidat, odnosno odbornik ili poslanik ima pravo da podnese prigovor nadležnoj izbornoj komisiji, koja je dužna da prigovor riješi u roku od 24 časa.

U postupku kandidovanja i izbora odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, pravo na prigovor iz prethodnog stava ima svaki birač u izbornoj jedinici.

Član 128.

Ako nadležna izborna komisija, povodom prigovora podnijetog do roka za podnošenje liste kandidata na potvrdu, utvrdi nepravilnosti u postupku kandidovanja, koje su bitno uticale ili mogle uticati na utvrđivanje liste kandidata, poništiće radnje u postupku kandidovanja i odrediti da se u određenom roku postupak ponovi.

Ako nadležna izborna komisija povodom prigovora podnesenog u roku od 24 časa nakon glasanja o izborima utvrdi nepravilnosti koje su bitno uticale ili mogle uticati na zakonitost izbora, poništiće glasanje na biračkim mjestima na kojima je došlo do tih nepravilnosti i odrediti ponovno glasanje.

Ako izborna komisija povodom prigovora podnesenog od dana podnošenja predloga za opoziv utvrdi nepravilnosti u postupku koji je prethodio podnošenju predloga, poništice radnje u tom postupku i odrediti da se u određenom roku postupak ponovi.

Ako izborna komisija povodom prigovora podnesenog u roku od 24 časa nakon glasanja o opozivu utvrdi nepravilnosti u glasanju o opozivu koje su bitno uticale ili mogle uticati na zakonitost opoziva, poništice glasanje na biračkim mjestima na kojima je došlo do tih nepravilnosti i odrediti ponovno glasanje.

Član 129.

Protiv rješenja izborne komisije o odbijanju potvrđivanja liste kandidata odnosno predloga za opoziv i prigovora iz prethodnog člana, podnosioci liste odnosno predloga ili prigovora imaju pravo žalbe nadležnom sudu u roku od 48 časova od prijema rješenja.

Ako se radi o izboru odnosno opozivu odbornika žalba iz prethodnog stava podnosi se nadležnom osnovnom sudu.

Ako se radi o izboru odnosno opozivu poslanika žalba iz stava 1. ovog člana podnosi se Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine.

Nadležni sud će odlučiti o žalbi u roku od 48 časova po prijemu žalbe. Odluka nadležnog suda je konačna.

XIV - OBAVLJANJE STRUČNO-ADMINISTRATIVNIH POSLOVA ZA REPUBLIČKU IZBORNU KOMISIJU

Član 130.

Stručne, administrativne, računovodstvene, tehničke i druge poslove za Republičku izbornu komisiju obavljaju republički organi uprave, republičke upravne organizacije i stručne službe, odnosno zajedničke službe republičkih organa, u skladu sa svojim djelokrugom.

Stručna služba Skupštine SRBiH stara se o koordinaciji poslova iz prethodnog stava.

XV - KAZNE NE ODREDBE

Član 131.

Novčanom kaznom od 500,00 do 5.000,00 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana kazniće se za prekršaj:

1. ko vrši agitaciju suprotno odredbi člana 57. ovog zakona;
2. ko ometa rad biračkog odbora, sprovođenje izbora odnosno glasanje o opozivu ili rad izborne komisije;
3. ko se, pošto je glasao, na opomenu predsjednika biračkog odbora, ne udalji s biračkog mjesta suprotno članu 74. stav 4. ovog zakona;
4. ko suprotno članu 74. stav 5. ovog zakona dođe na biračko mjesto pod oružjem ili opasnim oruđem;
5. ko prikuplja sredstva suprotno članu 135. stav 3. ovog zakona;
6. ko prikuplja odnosno obezbjeđuje sredstva iz inostranstva suprotno članu 136. ovog zakona.

Uz kaznu za prekršaj iz tač. 5. i 6. prethodnog stava učiniocu će se izreći i zaštitna mjera oduzimanja sredstava koja je pribavio.

XVI - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 132.

Odredbe ovog zakona koje se odnose na izbor odbornika u skupštinu opštine shodno se primjenjuju i na izbor odbornika u Skupštinu grada Sarajeva, ako Statutom grada Sarajeva nije drukčije određeno.

Član 133.

Kod utvrđivanja rezultata glasanja za izbor ili opoziv odbornika odnosno poslanika, u ukupan broj birača neće se računavati birači koji su se u vrijeme glasanja nalazili na privremenom radu u inostranstvu.

Član 134.

Sredstva za pokriće troškova izbora odnosno opoziva obezbjeđuje društveno-političke zajednice za čije se odbornike odnosno poslanike vrši izbor odnosno opoziv.

Sredstvima za pokriće troškova izbora raspolaže nadležna izborna komisija.

Sredstva za rad organa za sprovođenje izbora za izborni materijal i druge troškove sprovođenja izbora za poslanike u vijeća Skupštine SRBiH obezbjeđuju se u republičkom budžetu.

Republička izborna komisija utvrđuje kriterije i mjerila i odlučuje o dodjeljivanju sredstava iz prethodnog stava izbornim komisijama koje sprovode izbore za poslanike u Skupštinu SRBiH. Republička izborna komisija određuje način korišćenja i vrši kontrolu upotrebe tih sredstava.

Član 135.

Političke organizacije obezbjeđuju troškove za izborne aktivnosti u skladu sa zakonom.

Podnosioci lista i kandidati mogu, radi pokrića troškova iz prethodnog stava, od građana prikupljati priloge.

Prikupljanje priloga iz prethodnog stava može se vršiti u službenim prostorijama podnosioca liste, na javnim mjestima na osnovu odobrenja nadležnog organa, na javnim priredbama i skupovima koje organizuje podnosilac liste ili putem uplata na određeni račun podnosioca liste.

Prilog pojedinom kandidatu ili listi kandidata mogu dati pojedini građani.

Po završetku izbora svaki kandidat odnosno politička organizacija dužne su podnijeti obračun prikupljenih i utrošenih sredstava nadležnom radnom tijelu skupštine društveno-političke zajednice. Svi troškovi se obračunavaju po važećim propisima.

Član 136.

Za izborne aktivnosti ne mogu se prikupljati ni obezbjeđivati sredstva od inostranih fizičkih i pravnih lica.

Član 137.

Izabrani odbornik odnosno poslanik ima pravo na paušalnu naknadu troškova koje je imao od dana kad je utvrđen kao kandidat izborne jedinice do dana izbora.

Sredstva za pokriće naknade iz prethodnog stava obezbjeđuju se iz sredstava za sprovođenje izbora u skladu sa odredbama člana 134. st. 1. i 3. ovog zakona.

Svi izabrani odbornici i poslanici imaju pravo na jednak iznos naknade troškova iz stava 1. ovog člana. Visinu iznosa naknade utvrđuje skupština društveno-političke zajednice za koju su izbori raspisani najkasnije 30 dana prije dana održavanja izbora.

Član 138.

Sve radnje i akti u vezi sa sprovođenjem izbora i opoziva odbornika i poslanika oslobođeni su od taksa.

Član 139.

Predsjednik Skupštine SRBiH, izuzetno od odredbe člana 9. stav 2. ovog zakona, donijeće odluku o raspisivanju izbora za odbornike i poslanike u skupštine društveno-političkih zajednica u 1990. godini i utvrditi rokove za sprovođenje izbornih radnji propisanih ovim zakonom i dan održavanja izbora.

Član 140.

Republička izborna komisija donijeće propise za izvršavanje ovog zakona u roku od 45 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 141.

Skupštine opština uskladiće svoje propise o izborima sa odredbama ovog zakona u roku od 45 dana od dana stupanja na snagu zakona.

Član 142.

Javna glasila donijeće pravila iz člana 55. stav 3. ovog zakona u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 143.

Danom stupanja na snagu ovog zakona prestaje da važi Zakon o izborima ("Službeni list SRBiH" br. 45/89. i 1/90).

Član 144.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu SRBiH".

ZAKON O IZMJENAMA ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA³⁰

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SR BiH", broj 21/90) u članu 47. broj "1.000" zamjenjuje se brojem "300".

Član 2.

U članu 48. u stavu 3. broj 300" zamjenjuje se brojem "100".

Član 3.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SR BiH".

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, po svojoj inicijativi, donosi

UREDBU SA ZAKONSKOM SNAGOM O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA³¹

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SR BiH", broj 21/90) u članu 8. stavu 1. iza tačke 4. dodaje se nova tačka 5. koja glasi:

"5. ako nadležna mandatno-imunitetaska komisija utvrdi da je učestvovao u agresiji protiv Republike Bosne i Hercegovine"

30 "Službeni list SR BiH", broj: 28/90 od 3. oktobra 1990.

31 "Službeni list R BiH", broj: 12/92 od 13. avgusta 1992.

Tačke 4. do 7. postaju tač. 5. do 8.

Član 2.

U članu 99. iza stava 2. dodaju se novi st. 3. i 4, koji glase: "Dopunski izbori za Vijeće opština Skupštine Republike Bosne i Hercegovine neće se raspisivati ako je u izbornoj jedinici opštine odnosno Grada Sarajeva iz koje je poslanik iz stava 1. ovog člana izabran preostao isti ili veći broj kandidata iz člana 92. ovog zakona iste nacionalnosti poslanika kojemu je prestao mandat.

Skupština društveno-političke zajednice na predlog mandatno- imunitetske komisije može brisati na listi kandidata iz st. 2. i 3. ovog člana ako utvrdi da je učestvovao u agresiji protiv Republike Bosne i Hercegovine."

Dosadašnji stav 3. postaje stav 5. i mijenja se i glasi:

"U slučaju iz st. 2. i 3. ovog člana smatraće se izabranim za odbornika odnosno poslanika kandidat prema daljem redoslijedu na listi, odnosno za Vijeće opština Skupštine Republike Bosne i Hercegovine onaj kandidat koji je dobio najveći broj glasova do broja glasova koje je imao poslanik kojem je prestao mandat, ako ispunjava uslove iz člana 8. stava 1. tač. 3. do 8. ovog zakona.

Član 3.

U članu 1. iza znaka zagrada briše se zarez i riječi: "izbor i opoziv Delegacije Skupštine SR BiH u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ."

Naslov poglavlja "XI - IZBOR I OPOZIV DELEGACIJE SKUPŠTINE SRBIH U VIJEĆE REPUBLIKA I POKRAJINA SKUPŠTINE SFRJ" i čl. 114. do 120. brišu se.

Član 4.

U čl. 1. do 144. riječi "Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina", u različitim padežima, zamjenjuje se riječima: "Republika Bosna i Hercegovina", u odgovarajućim padežima.

Član 5.

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

PR Broj 1270/92

6. avgusta 1992. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

UREDBA SA ZAKONSKOM SNAGOM O IZMJENI I DOPUNI ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA ³²

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno- političkih zajednica ("Službeni list SR BiH", br. 21/90 i 28/90) i ("Službeni list R BiH", broj 12/92) u članu 8. iza stava 1. dodaje se novi stav 2. koji glasi:

"Izuzetno, za vrijeme ratnog stanja, odborniku odnosno poslaniku prestaje mandat i prije isteka vremena na koje je izabran, ako bez opravdanog razloga duže od šest mjeseci uzastopno ne prisustvuje sjednicama skupštine ili njenih radnih tijela, što utvrđuje Mandatno imunitetska komisija na prijedlog 10 odbornika odnosno 10 poslanika".

U stavu 2. koji postaje stav 3. u trećem redu riječi: "stav 1." zamjenjuje se riječima "st. 1. i 2.".

Član 2.

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

PR broj 1575/93

4. oktobra 1993. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

Na osnovu Amandamana LXXIII tačka 1. stav 7. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, donosi

UKAZ

O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA

Proglašava se Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, koji je Skupština Republike Bosne i Hercegovine donijela na sjednici Skupštine od 28. februara 1995. godine.

PR Broj 1779/95

6. marta 1995. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništvo R BiH,

Alija Izetbegović, s.r.

ZAKON

O IZMJENAMA ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA³³

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SR BiH", br. 21/90 i 28/90 i "Službeni list R BiH", br. 12/92, 22/93 i 13/94), član 7. mijenja se i glasi:

"Sudije Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, sudije redovnih i vojnih sudova, javni i vojni tužioci i njihovi zamjenici ne mogu istovremeno biti odbornici ni poslanici u skupštini iste društveno-političke zajednice.

Licu iz stava 1. ovog člana koje bude izabrano za odbornika odnosno poslanika, prestaje funkcija danom verifikacije mandata.

Odborniku odnosno poslaniku koji bude izabran odnosno imenovan na funkciju iz stava 1. ovog člana prestaje mandat danom izbora".

Član 2.

U članu 8. stavu 1. tačka 7. iza riječi "poslanika" umjesto zarez stavlja se tačka, a preostali dio teksta briše se.

Član 3.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu R BiH".

Predsjednik

Skupštine R BiH,

Miro Lazović, s.r.

33 "Službeni list R BiH", broj: 9/95 od 30. marta 1995.

Na osnovu Amandmana LXXIII tačka 1. stav 7. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, donosi

U K A Z
O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA
ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE
DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA

Proglašava se Zakon o izmjenama i dopuna Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, koji je Skupština Republike Bosne i Hercegovine donijela na sjednici Skupštine od 17. i 18. septembra 1995. godine.

PR broj 1852/95
 26. septembra 1995. godine
 Sarajevo

Predsjednik
 Predsjedništva RBiH
 Alija Izetbegović, s.r.

Z A K O N
O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O IZBORU
ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE
DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA³⁴

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SRBiH", br. 21/90 i 28/90 i "Službeni list RBiH", br. 12/92, 22/93 i 9/95), u članu 99. stav 3. mijenja se i glasi:

"Izuzetno, za vrijeme ratnog stanja, dopunske izbore za Vijeće općina Skupštine Republike Bosne i Hercegovine izvršit će skupštine općina odnosno Skupština grada Sarajeva iz reda odbornika i građana izborne jedinice one političke organizacije sa čije liste je izabran poslanik kome je prestao mandat".

U stavu 5. riječi "st. 2. i 3." zamjenjuju se riječima: "stava 2." i umjesto zarezta stavlja se tačka, a preostali dio teksta briše se.

Iza stava 5. dodaje se novi stav 6. koji glasi:

"U slučaju iz stava 3. ovog člana, skupština općine odnosno Skupština grada Sarajeva, donosi odluku većinom glasova odbornika čiji je mandat važeći".

Član 2.

Ovaj zakon stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu RBiH".

Predsjednik
 Skupštine RBiH,
 Miro Lazović, s.r.

Na osnovu Amandmana LXXIII tačka 1. stav 7. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, donosi

UKAZ
O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA
ZAKONA O IZBORU ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE
DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA

Proglašava se Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica, koji je donijela Skupština Republike Bosne i Hercegovine na sjednici Skupštine od 12. februara 1996. godine.

PR broj 1902/96

19. februara 1996. godine

Sarajevo

Predsjednik

Predsjedništva RBiH,

Alija Izetbegović, s.r.

ZAKON
O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O IZBORU
ODBORNIKA I POSLANIKA U SKUPŠTINE
DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA³⁵

Član 1.

U Zakonu o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SRBiH", br. 22/93, 13/94, 9/95 i 37/95), riječi: za vrijeme ratnog stanja", brišu se.

Član 2.

Član 7. mijenja se i glasi:

"Funkcioneri, rukovodeći radnici i radnici sa posebnim ovlaštenjima u državnim organima, sudije redovnih sudova, sudije Ustavnog suda BiH, javni tužioci i njihovi zamjenici ili funkcioneri i rukovodeći radnici koje bira, imenuje ili postavlja skupština društveno-političke zajednice, Predsjedništvo RBiH, Vlada RBiH ili izvršni organ opštine odnosno grada Sarajeva ne mogu istovremeno biti odbornici ni poslanici u skupštini iste društveno-političke zajednice.

Licima iz prethodnog stava koja budu izabrana za odbornike odnosno poslanike, prestaje funkcija odnosno radni odnos danom verifikacije mandata".

Član 3

Ovaj zakon stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu RBiH".

Predsjednik

Skupštine RBiH

Miro Lazović, s.r.

---

35 Zakon je objavljuje u "Službenom listu RBiH", broj: 6/96 od 23. februara 1995.

Na osnovu člana 139. Zakona o izborima odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica ("Službeni list SRBiH", broj 21/90), predsjednik Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine donosi

**ODLUKU
O RASPISIVANJU IZBORA ZA ODBORNIKE I POSLANIKE U SKUPŠTINE
DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA I ODREĐIVANJU ROKOVA ZA
SPROVOĐENJE IZBORNIH RADNJI ZA IZBORE U 1990. GODINI**³⁶

I

Izbori za odbornike u skupštinama opština i Skupštini grada Sarajeva i za poslanike u Skupštini Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održaće se u nedjelju 18. novembra 1990. godine.

II

Rokovi za sprovođenje izbornih radnji počinju teći 15. septembra 1990. godine.

Građani i političke organizacije podnose liste kandidata nadležnim izbornim komisijama najkasnije do 28. oktobra 1990. godine.

Nadležne izborne komisije će najkasnije do 12. novembra 1990. godine oglasiti zbirne liste u izbornim jedinicama i objaviti na način utvrđen u članu 45. Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica.

III

Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, skupštine opština i Skupština grada Sarajeva konstituisaće se najkasnije do 25. decembra 1990. godine.

IV

Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu SRBiH".

**ZAKON
O IZBORNIM JEDINICAMA ZA IZBOR POSLANIKA
U VIJEĆA SKUPŠTINE SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**³⁷

Član 1.

Izborne jedinice za izbor poslanika u Vijeće građana Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine čine:

1. Izborna jedinica Banja Luka koja obuhvata područja opština Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Čelinac, Glamoč, Jajce, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac i Šipovo - bira 25 poslanika.

2. Izborna jedinica Bihać koja obuhvata područja opština Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Titov Drvar i Velika Kladuša - bira 9 poslanika.

3. Izborna jedinica Doboj koja obuhvata područja opština Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Doboj, Maglaj, Modriča, Odžak, Teslić i Tešanj - bira 14 poslanika.

36 Ova odluka je objavljena u "Službenom listu SRBiH" broj 22/90 od 6. avgusta 1990. godine.

37 Zakon je objavljen u "Službenom listu SRBiH", broj 21/90 od 31. jula 1990. godine

4. Izborna jedinica Mostar koja obuhvata područja opština Bićeća, Čapljina, Čitluk, Duvno, Gacko, Grude, Jablanica, Konjic, Lištica, Livno, Ljubinje, Ljubuški, Mostar, Neum, Nevesinje, Posušje, Prozor, Stolac i Trebinje - bira 15 poslanika.

5. Izborna jedinica Sarajevo koja obuhvata područja opština Breza, Centar Sarajevo, Čajniče, Foča, Fojnica, Goražde, Hadžići, Han-Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kalinovik, Kiseljak, Kreševo, Novi grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Rudo, Sokolac, Stari grad Sarajevo, Trnovo, Vareš, Visoko, Višegrad i Vogošća - bira 24 poslanika.

6. Izborna jedinica Tuzla koja obuhvata područja opština Banovići, Bijeljina, Bratunac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice - bira 28 poslanika.

7. Izborna jedinica Zenica koja obuhvata područja opština Bugojno, Busovača, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Kakanj, Kupres, Pucarevo, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče - bira 15 poslanika.

Član 2.

Izborne jedinice za izbor poslanika u Vijeće opština Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine čine područja opština.

U svakoj izbornoj jedinici - opštini bira se po jedan poslanik.

Grad Sarajevo čini jednu izbornu jedinicu u kojoj se bira jedan poslanik.

Član 3.

Srazmjerna nacionalna zastupljenost poslanika u izbornoj jedinici obezbjeđuje se na način i po postupku utvrđenom u Ustavnom zakonu za sprovođenje amandmana LIX-LXXIX na Ustav SRBiH.

Član 4.

Danom stupanja na snagu ovog zakona prestaje da važi Zakon o izbornim jedinicama za izbor delegata u vijeća Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i u Savezno vijeće Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ("Službeni list SRBiH", br. 45/89. i 1/90).

Član 5.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu SRBiH".

ZAKON O BIRAČKIM SPISKOVIMA ³⁸

I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

Radi evidentiranja i ostvarivanja ustavom utvrđenog biračkog prava radnih ljudi i građana, vode se birački spiskovi na način i po postupku propisanim ovim zakonom.

Član 2.

Radni ljudi i građani mogu ostvariti biračko pravo samo ako su upisani u birački spisak.

Birački spiskovi su javne isprave.

---

³⁸ Zakon je objavljen u "Službenom listu SRBiH", broj 21/90 od 31. jula 1990. godine.

II - BIRAČKI SPISKOVI

Član 3.

Birački spiskovi su:

1. opšti birački spisak, u koji se upisuju:
  - svi građani - državljani Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koji su navršili 18 godina života, prema mjestu prebivališta na teritoriji SR BiH,
  - građani koji se nalaze na odsluženju vojnog roka ili na vojnoj vježbi, i
  - građani koji privremeno žive u inostranstvu prema njihovom posljednjem prebivalištu prije odlaska u inostranstvo.
2. birački spisak radnih ljudi, u koji se upisuju:
  - svi radni ljudi u organizacijama udruženog rada, preduzećima, radnim zajednicama i drugim društvenim pravnim licima,
  - studenti odnosno učenici u organizacijama udruženog rada u oblasti obrazovanja s navršenih 15 godina života.

Član 4.

U biračke spiskove ne mogu se upisati lica koja su pravosnažnom sudskom odlukom lišena poslovne sposobnosti, a ukoliko su prethodno bila upisana, brišaće se iz biračkog spiska.

Član 5.

Opšti birački spisak je jedinstven i stalan.

Birački spisak radnih ljudi sastavlja se za svaki izbor i važi samo za izbor za koji se sastavlja.

III - OPŠTI BIRAČKI SPISAK

Član 6.

Građanin može biti upisan u opšti birački spisak samo jedne opštine.

Upis u opšti birački spisak i brisanje iz tog spiska vrši se po službenoj dužnosti na osnovu podataka iz matičnih knjiga i službenih evidencija koje su dužni da dostavljaju nadležni matičar, opštinski organ uprave koji vodi evidenciju prebivališta i sud koji odlučuje o lišavanju poslovne sposobnosti, kao i drugih javnih isprava, vjerodostojnih dokaza i neposrednih provjeravanja.

Član 7.

Opšti birački spisak vodi nadležni opštinski organ uprave.

Član 8.

Opšti birački spisak sastavlja se u jednom primjerku i ima sljedeće rubrike: redni broj, prezime i ime, pol, datum rođenja, prebivalište, odnosno ulica i kućni broj, selo, zaselak, naselje i primjedba.

U slučaju sastavljanja novog biračkog spiska ili prepisivanja postojećeg, pored podataka iz prethodnog stava upisuje se i matični broj građanina.

Član 9.

Uz opšti birački spisak vodi se imenik uz koji se po prezimenima abecednim ili azbučnim redom upisuju birači. Imenik se može voditi i posebno i uz svaki svezak opšteg biračkog spiska.

Imenik ima sljedeće rubrike: redni broj, prezime i ime, prebivalište i redni broj opšteg biračkog spiska odnosno sveske opšteg biračkog spiska.

Sve promjene koje se unose u opšti birački spisak odnosno svesku opšteg biračkog spiska, unose se i u odgovarajuće rubrike imenika.

Član 10.

Opšti birački spisak može se, na osnovu odluke skupštine opštine, voditi u obliku kartoteke ili u obliku datoteke na magnetnoj traci ili na magnetnom disku.

Za svakog građanina vodi se posebna kartica odnosno odgovarajući zapis sa podacima na magnetnoj traci ili na magnetnom disku.

U pogledu sadržaja pojedinih kartica i načina vođenja kartoteke, odnosno datoteke, primjenjuju se odredbe ovog zakona o opštem biračkom spisku.

Član 11.

U opšti birački spisak pored lica iz člana 3. tačke 1. ovog zakona upisuju se, na njihov zahtjev i lica koja se, duže od šest mjeseci nalaze na školovanju izvan područja opštine u kojoj imaju prebivalište (studenti, učenici, pitomci vojnih škola i dr.).

Ova lica upisuju se u opšti birački spisak na području opštine gdje se nalaze na školovanju, a brišu se iz opšteg biračkog spiska opštine na čijem području imaju prebivalište.

Ako je rješenjem opštinske izborne komisije o određivanju biračkih mjesta na području opštine utvrđeno posebno biračko mjesto u studentskim odnosno đačkim domovima, sastaviće se poseban izvod iz opšteg biračkog spiska za to biračko mjesto.

Član 12.

Opšti birački spisak vodi se za naseljeno mjesto, mjesnu zajednicu, grupu naseljenih mjesta ili dijelova naseljenih mjesta.

Područje za koje se vodi opšti birački spisak utvrđuje skupština opštine.

Član 13.

Opštinski organ uprave koji vodi opšti birački spisak dužan je da o upisu u opšti birački spisak birača koji se doselio na područje te opštine kao i lica iz člana 11. ovog zakona, obavijesti nadležni organ uprava one opštine na čijem je području birač bio upisan u birački spisak, na osnovu čega će se birač brisati iz ranijeg biračkog spiska.

Član 14.

Svaki građanin ima pravo da izvrši u skladu sa Zakonom o opštem upravnom postupku uvid u opšti birački spisak i da zahtjeva da se izvrši njegov upis odnosno njegovo brisanje iz tog spiska, u skladu sa ovim zakonom.

IV - BIRAČKI SPISAK RADNIH LJUDI

Član 15.

Birački spisak radnih ljudi sastavlja se u jednom primjerku i ima sljedeće rubrike: redni broj, prezime i ime, datum rođenja i primjedba.

Birački spisak iz prethodnog stava sastavlja se za izbor članova radničkog savjeta, odnosno drugog odgovarajućeg organa upravljanja.

Birački spisak iz prethodnog stava sastavlja se za izbor članova radničkog savjeta, odnosno drugog odgovarajućeg organa upravljanja.

Član 16.

Birački spisak radnih ljudi sastavlja komisija obrazovana u organizaciji udruženog rada, preduzeću, radnoj zajednici ili drugom društvenom pravnom licu.

Komisija za izradu biračkog spiska iz prethodnog stava obrazuje radnički savjet odnosno drugi odgovarajući organ upravljanja.

Birački spisak radnih ljudi zaključuju i potpisuju predsjednik i članovi komisije za izradu tog spiska.

V - ISPRAVKE, DOPUNE I ZAKLJUČIVANJE OPŠTEG BIRAČKOG SPISKA POSLIJE RASPISIVANJA IZBORA

Član 17.

U roku od tri dana od dana raspisivanja izbora nadležni opštinski organ odnosno komisija za izradu biračkog spiska na uobičajen način izlažu biračke spiskove i obavještavaju radne ljude i građane da mogu pogledati biračke spiskove i tražiti njihovu eventualnu ispravku odnosno dopunu.

Obavještenje u smislu prethodnog stava vrši se putem javnog oglasa, a po potrebi i putem sredstava jednog informisanja i na drugi način.

Član 18.

Birački spisak zaključuje na deset dana prije dana određenog za održavanje izbora organ nadležan za njegovo sastavljanje.

Birački spiskovi zaključuju se tako, da se na posljednjoj strani naznači: broj stranica biračkog spiska, broj upisanih birača i datum kad je birački spisak zaključen.

Član 19.

Brisanje pojedinih lica iz biračkog spiska vrši se na taj način što se u biračkom spisku precrtava njegovo prezime i ime, a u primjedbi se navodi razlog brisanja.

Član 20.

Zaključeni opšti birački spisak, zajedno sa aktom kojim se utvrđuje koliko posebnih svezaka sačinjava taj spisak, odnosno poseban akt o zaključenju opšteg biračkog spiska koji se vodi u obliku kartoteke ili u obliku datoteke na magnetnoj traci ili na magnetnom disku, potpisuje i ovjerava pečatom skupštine opštine funkcioner koji rukovodi opštinskim organom uprave nadležnim za vođenje biračkog spiska i radnik organa koji vodi taj postupak.

Član 21.

Opšti birački spisak, po njegovom zaključenju dostavlja se na potvrdu komisiji za biračke spiskove skupštine opštine.

Uz opšti birački spisak komisiji se dostavljaju i drugi materijali koji su služili za sastavljanje spiskova i zahtjevi građana za upis u birački spisak, dopunu odnosno ispravku koje nadležni opštinski organ uprave nije uvažio, uz obrazloženje zašto ti zahtjevi nisu uvaženi.

VI - PREPISIVANJE OPŠTEG BIRAČKOG SPISKA

Član 22.

Ako se utvrdi da opšti birački spisak ili pojedine njegove sveske nisu uredni ili su u takvom stanju da ne pružaju pouzdanu osnovu za vršenje izbora, skupština opštine može odlučiti da se prepíše opšti birački spisak u cjelini ili samo pojedine njegove sveske.

Prepisivanje opšteg biračkog spiska vrši se na taj način što se u novi birački spisak, odnosno u pojedine posebne sveske tog spiska koje se prepisuju, unose imena svih građana koji su bili upisani u prvobitnom biračkom spisku, osim onih čija su imena precrtana u tom spisku, a pored toga unose se i imena svih naknadno upisanih građana.

Prepisani opšti birački spisak odnosno prepisane pojedine posebne sveske tog spiska zaključice se na način određen u članu 18. ovog zakona, i dostaviće se komisiji za biračke spiskove skupštine opštine na potvrdu.

Uz novi opšti birački spisak, komisiji će se dostaviti i opšti birački spisak koji je prepisan pošto se prethodno zaključio i na njemu naznači da je prepisan i da više na važi.

VII - KOMISIJA ZA BIRAČKE SPISKOVE

Član 23.

Skupština opštine obrazuje komisiju za biračke spiskove koju sačinjavaju predsjednik i dva člana. Predsjednik i članovi komisije imaju zamjenike.

Član 24.

Komisija za biračke spiskove provjerava pravilnost opšteg biračkog spiska, odlučuje o zahtjevima građana za upis, odnosno za ispravku biračkog spiska koje nije uvažio nadležni opštinski organ uprave i potvrđuje opšti birački spisak.

Član 25.

Kad komisija za biračke spiskove utvrdi da je opšti birački spisak pravilno sastavljen, potvrdiće ga u roku od pet dana od dana prijema i vratiti sa ostalim materijalom nadležnom opštinskom organu uprave.

Ako komisija za biračke spiskove utvrdi da opšti birački spisak nije pravilno sastavljen, vratiće ga nadležnom opštinskom organu uprave da izvrši potrebne ispravke.

Ako se opšti birački spisak vodi u obliku kartoteke, ili u obliku datoteke na magnetnoj traci ili na magnetnom disku, komisija za biračke spiskove potvrđuje ga na taj način što ovjerava akt nadležnog opštinskog organa uprave o zaključenju biračkog spiska i taj akt vraća sa ostalim materijalima ovom organu.

Član 26.

Svaki građanin odnosno radni čovjek ima pravo da izvrši uvid u birački spisak i da podnese zahtjev za upis u birački spisak, brisanje iz biračkog spiska odnosno dopunu ili ispravku podataka koji se o njemu vode u tom spisku.

Nadležna komisija za biračke spiskove donijeće rješenje o svakom zahtjevu iz prethodnog stava, u roku od tri dana od dana prijema zahtjeva.

Rješenje se dostavlja onom licu na koje se zahtjev odnosi.

Protiv rješenja komisije za biračke spiskove može se izjaviti žalba nadležnom osnovnom sudu u roku od 48 sati od dostavljanja rješenja.

Osnovni sud je dužan donijeti rješenje u roku od 48 sati od prijema žalbe.

Rješenje osnovnog suda je konačno.

Na osnovu rješenja osnovnog suda donesenog po žalbi upis u opšti birački spisak izvršiće se do dana određenog za održavanje izbora.

VIII - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 27.

Prilikom prepisivanja opšteg biračkog spiska, a najkasnije u roku od osam godina od dana stupanja na snagu ovog zakona, u opšti birački spisak uveće se rubrika za upis matičnog broja građana u skladu sa članom 8. ovog zakona.

Član 28.

Ako se nakon stupanja na snagu ovog zakona u birački spisak upisuje građanin koji prethodno nije imao prebivalište na teritoriji SRBiH, u rubriku "Primjedba" unosi se datum njegove prijave prebivališta u SRBiH.

U izvode iz opštih biračkih spiskova za izbor odbornika i poslanika neće se upisivati građani koji nemaju prebivalište na teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine najmanje šest mjeseci prije dana raspisivanja izbora.

Član 29.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu SRBiH".

***

Za potpuno razumjevanje normativno-pravne regulative izbora u BiH 1990. godine vidjeti i set uputstva koje je donijela Republička izborna komisija. Uputstva su objavljena u "Službenom listu SR BiH", broj: 25/90 od 10. septembra 1990. godine, i to:

- Uputstvo o obrascima za sprovođenje izbora i opoziva odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica;

- Uputstvo o načinu rukovanja i čuvanja pojedinih izbornih materijala;

- Uputstvo o obrascima za sprovođenje izbora i opoziva članova Predsjedništva SR BiH, te

- Uputstvo o vrsti, načinu dostavljanja i rokovima čuvanja pojedinih izbornih materijala.

b) DRUGI DOKUMENTI U VEZI SA IZBORIMA U BiH 1990.

1. MEĐUSTRANAČKA KONVENCIJA O PRAVILIMA PONAŠANJA UČESNIKA U IZBORNOM POSTUPKU

U ovim teškim vremenima nacionalnih konfrontacija i socijalnih napetosti, koji prijete da unište klicu demokratskih procesa sa nesagledivim društvenim posljedicama, nadahnuti idealom slobode i ravnopravnosti svih građana, bez obzira na njihovu nacionalnu, socijalnu, vjersku, rasnu i polnu pripadnost, političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku pridržavaju se načela; demokratskog postupanja, moralnog ponašanja i tolerantnog ophođenja.

1. Čuvajući suverenitet i integritet Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i poštujući načelo potpune ravnopravnosti Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti, svi učesnici u izbornom postupku u svom javnom djelovanju pridržavaće se ustava i zakona.

2. Bosanci i Hercegovci, ma koje nacije i vjere bili, jednako Muslimani, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda i narodnosti imaju zajedničku domovinu: njihova zajednica je nedjeljiva i jedino oni mogu odlučivati o uređenju zajedničke države ravnopravno sa drugim narodima Jugoslavije.

Političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku pridržavaju se ovog načela.

3. Političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku se obavezuju da ni na koji način neće podsticati na nasilnu promjenu Ustavom utvrđenog uređenja, na ugrožavanje teritorijalne cjelokupnosti i nezavisnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i suvereniteta i teritorijalnog integriteta Socijalističke Republike

Bosne i Hercegovine ili na kršenje Ustavom zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, na raspirivanju nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti ili na ravnopravnost polova.

4. Političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku u svom javnom djelovanju ponašaju se u saglasnosti sa pravilima ponašanja suvremenih demokratskih zajednica, poštujući ljudska prava i slobode utvrđene međunarodnim aktima koje je ratifikovala naša zemlja.

5. U izornoj utakmici, u javnom predstavljanju svojih programa i kandidata, političke organizacije i kandidati učestvuju ravnopravno bez obzira na programske ciljeve i broj njihovih članova odnosno pristalica. Oni se obavezuju da svojim postupcima neće vrijeđati ovo načelo.

6. Nedopuštena je zloupotreba vjere i vjerskih organizacija kao i drugih organizacija i udruženja građana u političkom nadmetanju.

7. Sve političke organizacije u svom javnom djelovanju će se zalagati za demokratski rasplet društvene krize, imajući u vidu da nosioci tog procesa mogu da budu svi građani, njihove političke organizacije i druge asocijacije, koje streme tom cilju, pa im ta činjenica nalaže odnos međusobne tolerancije.

8. Političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku neće vršiti pritisak na nezavisna, nestranačka javna glasila.

9. Političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku se obavezuju da u izornoj utakmici neće omalovažavati svoje suparnike ili na bilo koji način vrijeđati njihov moralni integritet.

10. Nedopušteno je korišćenje djece u političkoj utakmici i u svim oblicima političke propagande.

11. U višenacionalnoj višekonfesionalnoj zajednici kakva je Bosna i Hercegovina, međusobna tolerancija je uslov zajedničkog života.

Zato se političke organizacije i drugi učesnici u izbornom postupku obavezuju da će učiniti sve da bi smirili nacionalne strasti koje dovode do sukoba. Oni se posebno obavezuju, da će na svojim političkim skupovima energično suzbijati sve pojedinačne postupke koji izazivaju nacionalnu isključivost i vjersku netrpeljivost, te da će se javno ograđivati od izjava svojih pristalica koje bi mogle vrijeđati nacionalna i vjerska osjećanja.

12. Političke organizacije i kandidati se obavezuju da će svojim djelovanjem pružati jamstvo i oslonac svakom čovjeku; svih građana, narodima i narodnostima koje žive u Bosni i Hercegovini u očuvanju njihovih prava, sloboda, sigurnosti i ljudskog dostojanstva.

13. Političke organizacije će se zalagati za kreiranje socijalne i psihološke klime u kojoj će svaki građanin moći slobodno izraziti svoju volju i opredjeljenje na izborima.

Sarajevo, 2.10.1990. godine

2. IZJAVA SVIH STRANAKA DA PRIHVATAJU DA SE NAREDNI IZBORI ODRŽE 1992. GODINE

Mi, ovlašteni predstavnici dolje navedenih političkih stranaka registrovanih u Bosni i Hercegovini, izražavamo saglasnost da u novoj Skupštini Bosne i Hercegovine, koja će biti konstituisana nakon izbora u novembru 1990. godine, pokrenemo inicijativu za raspisivanje prijevremenih izbora za bosanskohercegovačku skupštinu i skupštine opština u toku 1992. godine. Do tada, donio bi se novi Ustav Republike Bosne i Hercegovine i prateći zakoni nužni za dalju demokratsku rekonstrukciju političkog sistema.

Izbori 1990, kao prvi slobodni i demokratski izbori u novoj Jugoslaviji, nesumnjivo su odlučujući korak ka mirnoj i stabilnoj transformaciji bosanskohercegovačkog društva u društvo ekonomskog i političkog pluralizma. Ipak, oni se održavaju u mjestimično pregrijanoj atmosferi, pod sjenkom neizvjesnosti ishoda na jugoslovenskom planu, sa još uvijek neizgrađenim pravilima predizbornog političkog ponašanja kako stranaka tako i državnih organa. Zbog svega toga nije moguće spriječiti da izjašnjavanje građana u mnogim situacijama bude više emocionalno nego racionalno, što može ići na štetu adekvatne zastupljenosti svih realnih političkih interesa u budućoj višestranačkoj skupštini.

Smatramo da će političko stabilizovanje i racionalna polarizacija društva početi nedugo nakon konstituisanja nove skupštine, u kojoj će se moći artikulirati i sučeliti svi politički interesi; dvogodišnje razdoblje razuman je rok da se poprave nedostaci sadašnjeg izbornog sistema i sistema javnog informiranja kojim su nezadovoljni uglavnom

svi politički subjekti, te da se izgrade osnovi političke kulture višepartizma, koja iz razumljivih razloga kod nas ne postoji.

Tako će se prijevremeni izbori 1992. g. odvijati u znatno povoljnijim (a nadamo se i stabilnijim) prilikama, što će omogućiti da nova skupština potpuno odražava svu različitost postojećih političkih, nacionalnih, ekonomskih i kulturnih interesa.

Pozivamo i ostale političke stranke registrovane u Bosni i Hercegovini da potpisivanjem ove IZJAVE, koja je moralne naravi pridonese ubrzanju demokratskog rekonstruiranja bosanskohercegovačkog društva.

U Sarajevo, 05.10.1990. g.

DEMOKRATSKI SOCIJALISTIČKI SAVEZ BiH

Mirko Pejanović

SAVEZ KOMUNISTA BiH - SOCIJALISTIČKA DEMOKRATSKA PARTIJA

Nijaz Duraković

SSO - DEMOKRATSKI SAVEZ BiH

Rasim Kadić

HRVATSKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA

Stjepan Kljuić

SAVEZ REFORMSKIH SNAGA JUGOSLAVIJE ZA BiH

Nenad Kecmanović

SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA BiH

Radovan Karadžić

STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE

Alija Izetbegović

3. SPISAK SVIH REGISTRIRANIH STRANAKA U BiH PRED IZBORE 1990.

Stranke po šifri:

01 Seljačka jugoslovenska stranka	Bos. Gradiška
02 Jugoslovenska demokratska stranka - Otadžbinski front	Srbac, s.Kukulje
03 Jedinствена socijalistička partija Jugoslavije	Jajce
04 Srpski pokret obnove	Šipovo
05 Jugoslovenska demokratska stranka	Banja Luka
06 Stranka privatne inicijative	Doboj
07 Stranka demokratskog dogovora	Bos. Brod
08 Stranka progresivno orijentisanih Jugoslovena	Teslić
09 Demokratska zajednica BiH	Bos. Šamac
10 Demokratska stranka	Bos. Brod
11 Demokratska stranka slobode	Mostar
12 Demokratska partija	Mostar
13 Socijaldemokratski savez BiH	Mostar
14 Stranka za demokratiju i pravnu državu	Nevesinje
15 Hercegovačka demokratska zajednica	Čitluk, s. Žitom.
16 Seljačko-radnička stranka	Bos. Dubica
17 Bosanska demokratska stranka	Bihać
18 Jugoslovenska demokratska stranka	Velika Kladuša

19 Demokratska stranka	Tuzla
20 Narodno vijeće za zaštitu naroda BiH	Gradačac
21 Stranka demokratskih reformi	Šekovići
22 Savez komunista Bosne i Hercegovine	Sarajevo
23 Radnička demokratska stranka - Stranka federalista	Sarajevo
24 Muslimanska - bošnjačka organizacija	Sarajevo
25 Jedinštveni jugoslovenski pokret	Sarajevo
26 Narodna stranka "Bosna"	Sarajevo
27 Stranka Jugoslovena - Podružnica	Sarajevo
28 Ekološki pokret "Zeleni"	Sarajevo
29 SSO - Liberalna stranka BiH	Sarajevo Centar
30 Demokratski socijalistički savez BiH	Sarajevo
31 Ekološki pokret "Skakavac"	Sarajevo
32 Jugoslovenski pokret za rad, solidarnost i ravnopravnos	Sarajevo
33 Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine	Sarajevo
34 Republikanska stranka BiH	Sarajevo
35 Narodna demokratska stranka "Gajret"	Hadžići
36 SSO - Demokratski savez BiH	Sarajevo
37 Hrvatska demokratska zajednica BiH	Sarajevo
38 Savez reformskih snaga	Sarajevo
39 Stranka demokratske akcije	Sarajevo
40 Hrvatska demokratska stranka za BiH	Ljubuški
41 Socijalistička partija BiH	Bosansko Grahovo
42 UJDI - Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu	Mostar

Stranke po nazivu

17 Bosanska demokratska stranka	Bihać
12 Demokratska partija	Mostar
10 Demokratska stranka	Bos. Brod
19 Demokratska stranka	Tuzla
11 Demokratska stranka slobode	Mostar
09 Demokratska zajednica BiH	Bos. Šamac
30 Demokratski socijalistički savez BiH	Sarajevo
31 Ekološki pokret "Skakavac"	Sarajevo
28 Ekološki pokret "Zeleni"	Sarajevo
15 Hercegovačka demokratska zajednica	Čitluk, s. Žitom.
37 Hrvatska demokratska zajednica BiH	Sarajevo
40 Hrvatska demokratska stranka za BiH	Ljubuški
03 Jedinstvena socijalistička partija Jugoslavije	Jajce
25 Jedinštveni jugoslovenski pokret	Sarajevo
05 Jugoslovenska demokratska stranka	Banja Luka
18 Jugoslovenska demokratska stranka	Velika Kladuša

02 Jugoslovenska demokratska stranka - Otađbinski front	Srbac, s.Kukulje
32 Jugoslovenski pokret za rad, solidarnost i ravnopravnost	Sarajevo
24 Muslimanska - bošnjačka organizacija	Sarajevo
35 Narodna demokratska stranka "Gajret"	Hadžići
26 Narodna stranka "Bosna"	Sarajevo
20 Narodno vijeće za zaštitu naroda BiH	Gradačac
23 Radnička demokratska stranka - Stranka federalista	Sarajevo
34 Republikanska stranka BiH	Sarajevo
22 Savez komunista Bosne i Hercegovine	Sarajevo
38 Savez reformskih snaga	Sarajevo
01 Seljačka jugoslovenska stranka	Bos. Gradiška
16 Seljačko-radnička stranka	Bos. Dubica
41 Socijalistička partija BiH	Bosansko Grahovo
13 Socijaldemokratski savez BiH	Mostar
33 Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine	Sarajevo
04 Srpski pokret obnove	Šipovó
39 Stranka demokratske akcije	Sarajevo
21 Stranka demokratskih reformi	Šekovići
07 Stranka demokratskog dogovora	Bos. Brod
27 Stranka Jugoslovena - Podružnica	Sarajevo
06 Stranka privatne inicijative	Doboj
08 Stranka progresivno orijentisanih Jugoslovena	Teslić
14 Stranka za demokratiju i pravnu državu	Nevesinje
29 SSO - Liberalna stranka BiH	Sarajevo Centar
36 SSO - Demokratski savez BiH	Sarajevo
42 UJDl	Mostar

Stranke po nazivu i općini

05 Jugoslovenska demokratska stranka	Banja Luka
17 Bosanska demokratska stranka	Bihać
09 Demokratska zajednica BiH	Bos. Šamac
10 Demokratska stranka	Bos. Brod
07 Stranka demokratskog dogovora	Bos. Brod
16 Seljačko-radnička stranka	Bos. Dubica
01 Seljačko jugoslovenska stranka	Bos. Gradiška
41 Socijalistička partija BiH	Bos. Grahovo
15 Hercegovačka demokratska zajednica	Čitluk, s. Žitomislići
06 Stranka privatne inicijative	Doboj
20 Narodno vijeće za zaštitu naroda BiH	Gradačac
35 Narodna demokratska stranka "Gajret"	Hadžići
03 Jedinствена socijalistička partija Jugoslavije	Jajce
40 Hrvatska demokratska stranka za BiH	Ljubuški

12 Demokratska partija	Mostar
11 Demokratska stranka slobode	Mostar
13 Socijaldemokratski savez BiH	Mostar
42 UJDI	Mostar
14 Stranka za demokratiju i pravnu državu	Nevesinje
30 Demokratski socijalistički savez BiH	Sarajevo
31 Ekološki pokret "Skakavac"	Sarajevo
28 Ekološki pokret "Zeleni"	Sarajevo
37 Hrvatska demokratska zajednica BiH	Sarajevo
25 Jedinstveni jugoslovenski pokret	Sarajevo
32 Jugoslovenski pokret za rad, solidarnost i ravnopravnost	Sarajevo
24 Muslimanska - bošnjačka organizacija	Sarajevo
26 Narodna stranka "Bosna"	Sarajevo
23 Radnička demokratska stranka - Stranka federalista	Sarajevo
34 Republikanska stranka BiH	Sarajevo
22 Savez komunista Bosne i Hercegovine	Sarajevo
38 Savez reformskih snaga	Sarajevo
33 Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine	Sarajevo
39 Stranka demokratska akcije	Sarajevo
27 Stranka Jugoslovena - podružnica	Sarajevo
29 SSO - Liberalna stranka BiH	Sarajevo Centar
36 SSO - Demokratski savez BiH	Sarajevo
02 Jugoslovenska demokratska stranka - Otadžbinski front	rbac, s. Kukulje
21 Stranka demokratskih reformi	Šekovići
04 Srpski pokret obnove	Šipovo
08 Stranka progresivno orijentisanih Jugoslovena	Teslić
19 Demokratska stranka	Tuzla
18 Jugoslovenska demokratska stranka	Velika Kladuša

4. ČLANOVI REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE ³⁹

1. Mirko Bošković, sudija Vrhovnog suda BiH (predsjednik)
2. Zdravko Knežević, sudija Vrhovnog suda BiH (zamjenik predsjednika)
3. Hilmo Pašić, direktor Republičkog zavoda za javnu upravu (sekretar)
4. Sreto Crnjak, stalni sudija Osnovnog suda udruženog rada u Sarajevu (zamjenik sekretara)
5. Babić Suljo, sudija Višeg suda u Sarajevu (član)
6. Mirjana Kapor - Domazet, sudija Republičkog suda za prekršaje (zamjenik)

39 Odlukom o razrješenju zamjenika predsjednika i članova Republičke izborne komisije - "Službeni list RBiH", br.24/92 - razrješeni su dužnosti zamjenik predsjednika republičke izborne komisije Zdravko Knežević i članovi Nenad Jovanović i Rajko Čolović, a imenovani za zamjenika Republičke izborne komisije Lučić Dušanka, a za članove Zdravko Knežević i Đorđe Mišeljčić.

7. Slobodan Cucić, predsjednik Osnovnog suda udruženog rada u Sarajevu (član)
8. Cvjetko Ostojić, sudija Osnovnog suda I u Sarajevu (zamjenik)
9. Rajko Čolović, inspektor u Republičkom sekretarijatu za pravosuđe i upravu (član)
10. Ignacije Dodig, sudija Višeg suda u Sarajevu (zamjenik)
11. Ante Grizelj, stalni sudija Suda udruženog rada BiH (član)
12. Adnan Bešlagić, savjetnik u službama Skupštine SR BiH (zamjenik)
13. Hajrudin Hadžimuratović, zamjenik republičkog društvenog pravobranioca samoupravljanja (član)
14. Nurija Čejvan, savjetnik u Skupštini SR BiH (zamjenik)
15. Venceslav Ilić, predsjednik Višeg suda u Sarajevu (član)
16. Mensur Hadžimusić, stručni savjetnik u Izvršnom vijeću Skupštine SR BiH (zamjenik)
17. Nenad Jovanović, pomoćnik sekretara Sekretarijata za zakonodavstvo Izvršnog vijeća Skupštine SR BiH (član)
18. Dragan Miloš, sudija Osnovnog suda II u Sarajevu (zamjenik)

5. ČLANOVI REPUBLIČKOG ODBORA ZA NADZOR

1. dr Petar Simonetti, sudija Vrhovnog suda BiH (koordinator)
2. prof. dr Jakob Gaon, akademik (član)
3. dr Petar Mandić, profesor Univerziteta u Sarajevu (član)
4. Ismar Mujezinović, akademski slikar (član)
5. Izet Sarajlić, književnik (član)
6. dr Avdo Sućeska, profesor Univerziteta u Sarajevu (član)
7. dr Branko Trklija, penzionisani profesor Univerziteta u Sarajevu (član)

c) DAYTONSKI SPORAZUM O IZBORIMA

ANEKS 3 OPĆEG MIROVNOG SPORAZUMA ZA MIR U BOSNI I HERCEGOVINI

SPORAZUM O IZBORIMA

Kako bi promovirali slobodne, fer i demokratske izbore i kako bi postavili temelj za predstavničku vlast i osigurali progresivno postizanje demokratskih ciljeva u cijeloj Bosni i Hercegovini, u skladu sa relevantnim dokumentima Organizacije za sigurnost i suradnju u Evropi (OSSE), Republika Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska (strane) se slažu kako slijedi:

Član I

Uvjeti za demokratske izbore

1. Strane će osigurati postojanje uvjeta za organiziranje slobodnih i fer izbora, a posebno politički neutralnu sredinu: zaštititi i sprovesti pravo na glasanje u tajnosti bez straha ili zastrašivanja; osiguraće slobodu izražavanja i štampe; dopustiće i podsticati slobodu udruživanja (uključujući i političkih stranaka) i osigurati će slobodu kretanja.
2. Strane traže da OSSE verificira da li izbori mogu biti efektivni pod sadašnjim društvenim uvjetima u oba entiteta, i ukoliko je potrebno, da obezbijede pomoć stranama u stvaranju ovih uvjeta.
3. Strane će se u potpunosti pridržavati paragrafa 7 i 8 OSSE kopenhagenskog dokumenta, koji su prirodni ovom sporazumu.

Član II

Uloga OSSE

1. **OSSE.** - Strane traže da OSSE usvoji i uspostavi program izbora za Bosnu i Hercegovinu kao što je izloženo u ovom sporazumu.

2. **Izbori.** - Strane traže da OSSE vrši nadzor na način koji će biti određen od strane OSSE i u suradnji sa drugim međunarodnim organizacijama koje OSSE smatra neophodnim, pripremama i toka izbora za predstavnički dom Bosne i Hercegovine; za predsjedništvo Bosne i Hercegovine; za predstavnički dom Federacije Bosne i Hercegovine; za narodnu skupštinu Republike Srpske; za predsjedništvo Republike Srpske; i ukoliko je to izvodivo, za kantonalna zakonodavstva i općinske upravne organe.

3. **Komisija.** - U tu svrhu, strane traže od OSSE da uspostavi privremenu izbornu komisiju (komisija).

4. **Vremenski raspored.** - Izbori će se održati na datum (dan izbora) šest mjeseci nakon stupanja na snagu ovog sporazuma ili, ukoliko OSSE utvrdi da je potrebno odlaganje, ne kasnije od devet mjeseci nakon stupanja na snagu.

Član III

Privremena izborna komisija

1. **Pravila i propisi.** - Izborna komisija će usvojiti izborna pravila i propise u vezi sa: registracijom političkih stranaka i nezavisnih kandidata; prikladnošću kandidata i birača; uloge domaćih i međunarodnih posmatrača izbora, osiguravanja otvorene i fer izborne kampanje; uspostavljanja, objavljivanja i verifikacije izbornih rezultata. Strane će se u potpunosti pridržavati izbornih pravila i propisa, bez obzira na unutarnje zakone i propise.

2. **Mandat komisije.** - Nadležnost komisije, kao što je predviđeno u izbornim pravilima i odredbama, uključivaće:

a) vršenje nadzora nad svim aspektima izbornog procesa, kako bi osigurali da su strukture i institucionalni okvir za slobodne i fer izbore uspostavljeni,

b) određivanje odredbi za registraciju birača,

c) osiguravanje pridržavanja izbornih pravila i odredbi uspostavljenih prema ovom sporazumu,

d) osiguravanje da je akcija poduzeta kako bi ispravili bilo kakvo kršenje bilo koje odredbe ovog sporazuma ili izbornih pravila i propisa uspostavljenih prema ovom sporazumu uključivši i nametanje kazni protiv osoba ili tijela koja krše te odredbe,

e) akreditiranje posmatrača, uključujući i osoblje iz međunarodnih organizacija i domaćih nevladinih organizacija i osiguravanje da strane omoguće akreditiranim posmatračima neometan pristup i kretanje.

3. **Sastav i funkcioniranje komisije.** - Komisija će se sastojati od šefa OSSE misije, visokog predstavnika ili osobe koje odredi visoki predstavnik, predstavnik strana i takvih drugih lica kako to šef misije OSSE, u konsultaciji sa stranama, može odrediti. Šef OSSE misije će djelovati kao predsjedavajući komisije. U slučaju spora unutar komisije, odluka predsjedavajućeg će biti konačna.

4. **Privilegije i imuniteti.** - Predsjedavajući i komisija će uživati pravo da uspostave komunikacije i da angažiraju lokalno osoblje i administrativno osoblje, te status, privilegije i imunitete dodijeljene diplomatskim predstavnicima i misijama po Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima.

Član IV

Prikladnost za izbore - kvalificiranost

1. **Birači.** - Svaki građanin Bosne i Hercegovine od 18 godina i stariji čije se ime pojavljuje na popisu stanovništva iz 1991. godine za Bosnu i Hercegovinu, imaće pravo da glasa, u suglasnosti sa izbornim pravilima i propisima. Kao opće pravilo, očekivaće se da građanin koji više ne živi u općini u kojoj je živio 1991. glasa lično ili putem glasačkog listića za odsutnog, u toj općini, pod uvjetom da se za tu osobu utvrdi da je bila registrirana u toj općini, kako je potvrdila lokalna izborna komisija i proviziona izborna komisija. Takav se građanin može, međutim, obratiti komisiji da bi prijavio njegov ili njen listić na drugom mjestu. Ispunjenje prava izbjeglice da glasa biće interpretirano kao potvrda njegove ili njene namjere da se vrati u Bosnu i Hercegovinu. U periodu na dan

izbora povratak izbjeglica bi već trebalo da bude u toku, omogućavajući im da učestvuju lično u izborima u Bosni i Hercegovini. Komisija može obezbijediti u izbornim pravilima i u propisima za građane koji nisu registrirani u popisu 1991. godine pravo da glasaju.

Član V

Stalna izborna komisija

Strane se slažu da stvore stalnu izbornu komisiju sa nadležnostima da sprovodi buduće izbore u Bosni i Hercegovini.

Član VI

Ovaj sporazum će stupiti na snagu po potpisivanju.

Za Republiku Bosnu i Hercegovinu

Za Federaciju Bosne i Hercegovine

Za Republiku Srpsku.

PRILOG NA ANEKS 3

O IZBORIMA

Dokument drugog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji, Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi. Kopenhagen 1990.

Paragrafi 7 i 8.

(7) Kako bi se osiguralo da vođa naroda služi kao osnovna autoriteta vlasti, zemlje učesnice će:

(7.1.) - održavati slobodne izbore u razložnim intervalima, kako je uspostavljeno zakonom;

(7.2.) - dozvoliti da za sva mjesta u najmanje jednom domu nacionalnog zakonodavstva bude slobodno takmičenje u direktnom glasanju;

(7.3.) - garantirati univerzalna i jednaka glasačka prava za sve punoljetne građane;

(7.4.) - osigurati da se glasa putem tajnog glasa ili putem jednako slobodne glasačke procedure i da su ovi glasovi prebrojani i izvještavani iskreno uz to da se zvanični rezultati javno objave;

(7.5.) - poštovati pravo građana da se kandidiraju za političku ili javnu funkciju, individualno ili kao predstavnici političkih stranaka ili organizacija bez diskriminacije;

(7.6.) - poštovati pravo lica ili grupa da uspostave u punoj slobodi, svoje sopstvene stranke ili druge političke organizacije i obezbijediti takvim političkim strankama i organizacijama neophodne pravne garancije, kako bi im omogućili da se takmiče na osnovi jednakog tretmana pred zakonom i vlastima;

(7.7.) - osigurati da zakon i javna politika djeluju kako bi dozvolili da se političke kampanje vode u fer i slobodnoj atmosferi u kojoj nijedna administrativna akcija, nasilje niti plašenje neće zabraniti strankama i kandidatima da slobodno prezentiraju svoje poglede i kvalifikacije, ili da spriječe glasače da saznaju o njima i da razgovaraju o njima ili da daju svoj glas bez straha od odmazde;

(7.8.) - obezbijediti da nikakva pravna ili administrativna prepreka neće stajati na putu nesmetanog pristupa medijima na nediskriminiranoj osnovi za sve političke grupacije ili lica koja žele da učestvuju u izbornom procesu;

(7.9.) - osigurati da kandidati koji dobiju neophodan broj glasova koji se traži prema zakonu stupe na funkciju i da im je dozvoljeno da ostanu na funkciji sve dok njihov mandat ne istekne ili na drugi zakonit način ne bude priveden kraju, u skladu sa demokratskim parlamentarima i ustavnim postupkom.

8. Zemlje učesnice smatraju da prisustvo posmatrača, i stranih i domaćih, može ojačati izborni proces za države u kojima se održavaju izbori. Oni, prema tome, pozivaju posmatrače iz bilo koje druge OSSE zemlje učesnice i bilo koje odgovarajuće privatne institucije i organizacije koje to žele da promatraju tok njihovih

nacionalnih izbornih postupaka, u mjeri dozvoljenoj zakonom. Oni će, isto tako, nastojati da omoguće sličan pristup izbornom postupku koji se održava ispod nacionalnog nivoa.

Takvi posmatrači se obavezuju da se neće miješati u izborne postupke.

Dogovreno u zračnoj vojnoj bazi WRIGHT - PATTERSON, DAYTON, OHIO (SAD) od 01. do 21.11.1995. godine, a potpisano 14.12.1995. godine u Parizu.

POGOVOR

Izbori, kao univerzalni fenomen kojim se prenosi suverenost naroda na izabrano predstavništvo, odnosno parlament, čine ključnu polugu svakog političkog sistema, a onog demokratskog, kompetitivog, napose. Zbog toga se izborima pridaje izuzetna pažnja, kako politologa, sociologa, filozofa i drugih naučnih stvaralaca, tako i stručnih tijela i pojedinaca. Od prirode izbornog sistema i izbora uopće ne ovisi samo način izbora narodnih predstavnika, nego u nekim historijskim situacijama i prelomnim trenutcima i sudbina cijelih naroda. Stoga svaka publikacija koja ima za cilj analizu izbornih sistema, izbornog ponašanja političkih stranaka i birača i rezultata tih izbora, mora da zainteresira ne samo stručnu, naučnu, nego i najširu javnost, dakle birače same.

Iz tih razloga raduje da je, konačno, nakon nešto više od pet godina od proteklih prvih višestranačkih izbora nakon drugog svjetskog rata, urađena politološka analiza opredjeljivanja birača na BH izborima 1990.godine. Rad Suada Arnautovića zavređuje pažnju iz nekoliko razloga, a jedan od temeljnih je što se ovim djelom, koje je možda trebalo da poprmi po obimu i veću formu, pruža mogućnost javnosti da po prvi puta na jednom mjestu, na pregledan način ima uvida u osnovne faktore izbornog procesa. Čitaocu se, takodjer, pruža mogućnost da upoređuje sve relevantne statističke podatke koje je autor prikupio i prezentirao u ovoj publikaciji, kao i da stekne uvid u normativno-pravnu regulativu kojom je utvrđen izborni model na izborima u BiH 1990. Na taj način je učinjena jedna za nauku, ali i političku praksu, veoma korisna stvar: sačuvana su historijska fakta i osvijetljen je jedan historijski proces metodološki upravo onako kako je poodavno utvrdila nauka u okviru sociologije izbora i politologije (analiza izborne geografije, analiza individualnih podataka i analiza sadržaja).

Analiza izbornih rezultata, koju je autor izvršio ex post facto metodom, odnosno koristeći se statističkim pokazateljima Državnog zavoda za statistiku BiH, potvrđuje naučno utvrđenu istinu da izborni rezultati višestruko utiču na stanje i odnose u određenom društvu. U našim uvjetima to se, nažalost, bjelodano pokazalo kao tragično. Naime, skoro da frapantno djeluje uporedba izbornih rezultata sa mogućom "ratnom" kartom, koja je izvršenom agresijom srpsko-crnogorskog agresora "u igri". Naime, skoro sva područja gdje je na izborima pobijedila SDS, ta fašistička stranka je, uz bivšu JNA, i okupirala. Da li su analitički obrađeni i, eventualno, publicirani rezultati izbora u BiH '90., mogli ukazati na takvu mogućnost?

Rad Suada Arnautovića zavređuje pažnju sa još jednog pragmatiskog aspekta. Naime, uspostavom Federacije BiH i potpisanim dogovorima utvrđeno je da izborni rezultati čine temelj uspostave općinskih i kantonalnih tijela. Ova publikacija će, stoga, moći poslužiti svim akterima implementacije Ustava Federacije BiH da na jednom mjestu imaju sve relevantne

podatke o rezultatima izbora iz 1990. godine, jer je autor vrlo sistematično i pregledno, koristeći modernu kompjutorsku tehniku, obuhvatio sve značajnije podatke o rezultatima izbora kako na općinskim razinama (grad Sarajevo), tako i na državnoj razini što je i glavni predmet analize.

S obzirom da izbori čine ključnu instituciju političke demokratije i da su oni do sada jedini poznati način demokratskog utemeljenja legitimiteta nosilaca političke vlasti, to je nesporno da će i svi naredni izbori morati uvažavati dostignutu razinu demokratskog izbornog prava utvrđenog na izborima 1990., ali i to da će se morati izvršiti neke ključne promjene u pogledu izbora izbornog sistema (modela) koji će odgovoriti budućoj konstitucionalnoj strukturi BH društva, a na što autor veoma opravdano ukazuje.

Prof.dr
Atif Purivatra

SADRŽAJ

Umjesto Predgovora	5
Iz recenzije	7
I	
1. UVOD	11
2. IZBORI I IZBORNI SISTEM	15
2.1. Izbori kao elemenat i faza u razvoju političkog procesa	15
2.2. Izborni sistem	16
2.3. Način dodjele mandata	18
2.4. Primjenjeni izborni model u Bosni i Hercegovini na izborima 1990.	20
2.4.1. Za članove Predsjedništva SR BiH	20
2.4.2. Za Vijeće građana Skupštine SR BiH	21
2.4.3. Za Vijeće općina Skupštine SRBiH	22
2.4.4. Za Skupštinu grada Sarajeva	22
3. VIŠESTRANAČKI IZBORNI PROCESI U BiH - HISTORIJA I KOMPARATIVNA ANALIZA	25
3.1. Začetci stranačkog političkog organiziranja u BiH	25
3.2. Bosanskohercegovački ustav, Sabor i prvi saborski izbori 1910.	27
3.2.1. Bosanskohercegovački ustav i Izborni red	27
3.2.2. Prvi saborski izbori 1910.godine	28
3.3. Komparativni prikaz rezultata izbora u BiH od 1920. do 1939.	29
3.3.1. Izbori za Konstituantu 1920.	30
3.3.2. Skupštinski izbori 1923.	30
3.3.3. Skupštinski izbori 1925.	31
3.3.4. Rezultati oblasnih izbora 1927.	32
3.3.5. Rezultati vanrednih skupštinskih izbora za izbor narodnih poslanika Kraljevine SHS 1927.	33
3.3.6. Rezultati za izbor općinskih vijećnika u BiH 1928.	33
3.3.7. Rezultati skupštinskih izbora od 5.maja 1935.	34
3.3.8. Rezultati parlamentarnih izbora održanih 11.decembra 1938.	36
3.3.9. Zaključak	36
4. POLITIČKE IDEJE I POLITIČKE ORIJENTACIJE NA VIŠESTRANAČKOJ POLITIČKOJ SCENI 1990.	39
5. KO ĆE POBIJEDITI (ISTRAŽIVANJA JAVNOG MNJENJA)	47
5.1. Istraživanje magazina "Start" Zagreb	52

5.2. Istraživanje revije "Nedjelja" Sarajevo	56
5.3. Istraživanje lista "Večernje novine" Sarajevo	62
5.4. Ispitivanje slušalaca Radio-Sarajeva	65
6. TELEVIZIJA I IZBORI	67
6.1. Američko iskustvo	67
6.2. Bh.televizija i izbori 1990.	68
6.2.1. Principi rada TV Sarajevo u predizbornoj aktivnosti	69
6.2.1.1. Informativne emisije	69
6.2.1.2. Reklamiranje stranaka	70
6.2.2. "TV parlament"	71
6.2.3. Predstavljanje kandidata za Predsjedništvo SRBiH	72
6.2.4. Tehnologija izbora	73
6.2.5. Završna (revijalna) emisija	73
6.2.6. Predstavljanje političkih stranaka BiH u emisiji "Izbori '90."	73
6.2.7. Frekvencija prisustva na TV	74
6.2.8. Grupa za izbore	75
6.3. Prilozi	76
6.3.1. Zapisnik sa sastanka predstavnika političkih stranaka Bosne i Hercegovine i RTSA od 12.09.1990. godine u RTSA	76
6.3.2. Zaključci sa sastanka urednika TV Dnevnika i vijesti održanog 18.09.1990. godine	79
6.3.3. Pismo TV Sarajevo dopisnicima koji su pratili izbore u BiH '90.	80
6.3.4. Grupa za izbore - Izvještaj o radu	82
7. STRANAČKA IZDAVAČKA DJELATNOST TOKOM IZBORNE KAMPANJE	87
7.1. Politički marketing	87
7.2. Knjige, izborni programi, muzičke i video kasete	90
7.3. Plakati i leci	92
7.4. Slogani	98
8. REZULTATI IZBORA U BiH 1990.	103
8.1. Predsjedništvo SRBiH	103
8.2. Skupština SR BiH	107
8.2.1. Vijeće građana Skupštine SRBiH	108
8.2.2. Vijeće općina Skupštine SRBiH	113
8.3. Skupštine općina u BiH	117
8.4. Skupština grada Sarajeva	122

8.5. Skupština općine Mostar	123
9. IZBORNA GEOGRAFIJA	129
9.1. Prikaz raspodjele mandata i distribucije biračkih glasova najuspješnijih stranaka i kandidata na izborima u Bosni i Hercegovini 1990.	129
9.2. Pregled izbornih jedinica za Vijeće općina Skupštine SRBiH na izborima '90131	
9.3. Pregled izbornih jedinica za Vijeće građana Skupštine SRBiH na izborima '90. godine	132
9.4. Pregled izbornih jedinica za Skupštinu grada Sarajeva na izborima '90.	132
Karte	133
10. NEKE POJAVE NEREGULARNOSTI U IZBORIMA '90.	141
10.1. Primjedbe nacionalnih stranaka u toku izborne kampanje	141
10.2. Primjedbe opozicionih stranaka u toku izborne kampanje i nakon glasanja	142
11. ANALIZA IZBORNOG PROCESA I REZULTATA IZBORA U BiH 1990.	153
II	
ŠEST GODINA POSLIJE-STRANKE U BiH 1996.GODINE	163
1.1. Stranke u Federaciji BiH	163
1.2. Osnovni podaci o strankama	166
1.2.1. Socijaldemokratska partija BiH	166
1.2.2. Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata	167
1.2.3. Liberalna stranka	167
1.2.4. Muslimanska-bošnjačka organizacija	168
1.2.5. Građanska demokratska stranka	168
1.2.6. Republikanska stranka BiH	168
1.2.7. Hrvatska seljačka stranka BiH	169
1.2.8. Liberalno-bošnjačka organizacija	169
1.2.9. Bosanska stranka	169
1.2.10. Bošnjačka stranka prava	169
1.2.11. Stranka privrednog prosperiteta	170
1.2.12. Stranka za BiH	170
1.2.13. Žena BiH	170
1.2.14. Srpsko građansko vijeće	170
1.2.15. Hrvatsko narodno vijeće	171
1.2.16. Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca	172
1.3. Stranke iz srpskog entiteta	173
1.3.1. Socijalno-liberalna stranka RS	173

1.3.2. Socijalistička partija Republike Srpske	173
1.3.3. Stranka nezavisnih socijaldemokrata	174
1.3.4. Narodna radikalna stranka "Nikola Pašić"	174
1.3.5. Srpska radikalna stranka	174
1.4. Osnovni podaci o vladajućim strankama	174
1.4.1. Federacija BiH	174
1.4.1.1. Stranka demokratske akcije	174
1.4.1.2. Hrvatska demokratska zajednica	175
1.4.2. Srpski entitet	175
1.4.2.1. Srpska demokratska stranka	175

III

DODATAK

Pogovor	249
Sadržaj	251

Diplomirani politolog Suad Arnautović, rođen 17.11.1958. godine u Sarajevu. Završio je fakultet političkih nauka u Sarajevu – odsjek politologija i postdiplomske studije na Sveučilištu u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i na Univerzitetu u Sarajevu – Fakultet političkih nauka u Sarajevu.

Radi magistarsku tezu iz oblasti političkog marketinga i izbornih kampanja. Obavljao je dužnost glavnog i odgovornog urednika političko-informativne revije "Style" za promociju civilnog društva i demokratske kulture.

Objavio je više stručnih radova iz oblasti analize političkog i odbrambenog sistema u revijama "Slobodna Bosna", "Avaz", "Style", "Prva linija". Kao i u dnevnim listovima "Oslobođenje" i "Večernje novine". Stalni je saradnik novinske agencije "ONASA" Sarajevo. Koautor je udžbenika "Osnovi civilne odbrane" za učenike osmih razreda osnovnih škola.

U školskoj 1995/96. Godini izabran je za predavača na predmetu "Nauka o odbrani" na Medicinskom i Stomatološkom fakultetu i Višoj medicinskoj školi u Sarajevu.

Učesnik je Međunarodnog skupa eksperata o izborima u Bosni i Hercegovini koji je održan od 15. Do 17. Januara 1996. Godine u Stokholmu (Švedska).

Član je Udruženja za političke nauke Bosne i Hercegovine. "Izbori u BiH '90. – Analiza izbornog procesa" je prva knjiga ovog autora. Živi i radi u Sarajevu.

IZ RECENZIJE

...O nekoj socijalnoj pojavi mogu se izricati potpuniji znanstveni sudovi tek kada se ona promatra sa određene vremenske distance i kada većina njom prouzrokovanih posljedica stupi na historijsku pozornicu. O njoj, međutim, možemo izricati hipotetičke sudove i prije no što i jedna njena konzekvenca postane dio same stvarnosti. Međutim, zadatak znanstvenika je u drugom slučaju mnogo složeniji nego li u prvom, ali, upravo stoga za istraživača predstavlja poseban izazov. Sve konzekvence izbora u Bosni i Hercegovini 1990. godine autor Suad Arnautović nije imao pred sobom kada je započeo ovo istraživanje, ali je imao iskustvo politikologa koji zna da procijeni svu delikatnost i složenost procesa i odnosa koji su se stekli u vrijeme i nakon izbora 1990. u BiH. Arnautović je ovom djelu dao najprije historijsku dimenziju analizirajući prethodne važne izborne periode koristeći se svim relevantnim znanstvenim metodama kojima raspolaže društvena znanost. Posebno je koristio komparativni metod i metod analize sadržaja ustanovivši određene analogije ili čak zakonitosti koje se ispoljavaju u više istraženih slučajeva. Istraživanje izbora u BiH 1990. zahtijevalo je, kao što se vidi iz rukopisa S. Arnautovića, multidimenzionalan i interdisciplinarnan pristup. Sam autor ističe da se u pristupu pojavi radilo o "izrazito kriznom društvenom trenutku" determiniranom i limitiranom brojnim političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim i drugim činiocima koji su uslovili potrebu za "opreznom kvalifikacijom" kako samih izbora, tako i njihovih posljedica. Na jednoj strani pobjeda višestranačkog sistema a na drugoj pobjeda nacionalnih stranaka polučili su sasvim nove procese čije rezultate i posljedice

autor je ovim radom dao znanstvenoj javnosti na uvid važan činjenični entiran u najjednostavnijoj, sirovoj formi. ali je uz to otvorio veoma e se sociolozi i politikolozi tek morati ozbiljno baviti.

Prof.dr Hidajet Repovac

BUYBOOK

šifra: 4319
br.kalk: 86
cijena: 15.00
Dobavljač: 118